

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

SOĞUK SAVAŞ SONRASI ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN
ORTA ASYA POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Fatma Nur GÜNAYDIN AKINCI

Danışman
Prof. Dr. Kamer KASIM

BOLU 2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Fatma Nur GÜNAYDIN AKINCI'ya ait "Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Çin Halk Cumhuriyeti'nin Orta Asya Politikası" adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliğiyle / oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

26.06.2019

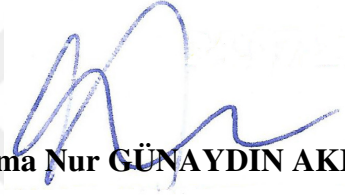
Unvan, Adı, Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Kamer KASIM	
Üye : Doç. Dr. M. Turgut DEMİRTEPE	
Üye : Dr. Öğr. Üyesi İlhan SAĞSEN	

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “**Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Çin Halk Cumhuriyeti’nin Orta Asya Politikası**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğu, başvurulmuş kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Fatma Nur GÜNAYDIN AKINCI

26.06.2019

ÖN SÖZ

Çin Halk Cumhuriyeti dış politikasında Orta Asya boyutunun incelendiği tezde konunun tercih etmesinin en önemli nedeni, Türkiye’de bulunan akademik çalışmaların, dünya nüfusunun önemli bir yüzdesini bünyesinde barındıran, ekonomik anlamda ciddi gelişmeler kaydeden ve pek çok nükleer güç sahibi ülkeyi bir arada tutan Asya coğrafyasına dair kaynakların eksikliğinden dolayı yapılan analizlerin bilgi birikimi oluşturmaya adına katkı sunmaktır. Tezde, Çin Halk Cumhuriyeti’nin dış politikasında edindiği temel ilkeler, belirlediği amaçlar ve bu amaçlar doğrultusunda yürütmeyi hedeflediği stratejiler baz alınarak Orta Asya politikası anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bu anlamda tez çalışmasında Çin’in Orta Asya’ya bakışı baskın olarak güvenlik ve enerji/ekonomi alanlarında yoğunlaşmıştır. Öte yandan Türkistan coğrafyasında etkin güç olan Rusya’ya da yer verilmiş, Çin ile bölge özelinde ilişkileri analiz edilmiş ve bölgede önemli iletişim kanalı olan Şangay İşbirliği Örgütü’nün gerek iki ülke arasındaki rolü gerek ise bölge ülkelere etkisi ele alınmıştır.

Çalışma süresi boyunca isteklerim doğrultusunda bana en uygun şekilde yol gösteren, bilgisi ve tecrübesiyle eksiklerimi gideren ve beni yönlendiren değerli danışman hocam sayın Prof. Dr. Kamer KASIM’a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tez yazım süresince bana maddi manevi desteklerini esirgemeyen, sabırla yanımda olan ve bana inanan değerli ailem Bekir GÜNAYDIN ve Aylar GÜNAYDIN’a, sevgili eşim Barış AKINCI’ya ve içimdeki başarabilme umudumu yitirmeden yoluma inançla devam etme isteğini veren Rabb’ime sevgimi ve şükranlarımı sunuyorum.

Fatma Nur GÜNAYDIN AKINCI

26.06.2019

ÖZET

SOĞUK SAVAŞ SONRASI ÇİN HALK CUMHURİYETİ’NİN ORTA ASYA POLİTİKASI

Fatma Nur GÜNAYDIN AKINCI

Yüksek Lisans Tezi

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Kamer Kasım

Haziran 2019, 195 + xiii Sayfa

Bu tezin amacı, Çin Halk Cumhuriyeti’nin Orta Asya politikasını analiz ederek, bölgenin Çin dış politikasındaki yerini incelemektir. Orta Asya, gerek konumu gerek zengin yer altı ve yer üstü kaynakları gerek ise başat güçlerle sınırdaş olması ile büyük güç sahibi ülkelerin dikkatini çeken öneme sahiptir. Başat güçlerden biri olan Çin için bölge, hem ulusal hem de uluslararası hedefleri için stratejiktir. Çin dış politikasının temel parametreleri olarak kabul edilen enerji ve güvenlik kavramları her iki hedefin de ana konusunu oluşturmaktadır. “Kazan-kazan” anlayışıyla Orta Asya ile ilişkilerini geliştirmeye çalışan Çin, bölgede gerçekleştirdiği yatırımlar, geliştirdiği ikili ilişkiler sayesinde ülkelerin kalkınmasına destek olup, bölgenin küresel alanla entegrasyonunu kolaylaştırmakla birlikte, kolektif bir anlayışla Türkistan coğrafyasını istikrarsızlaştıran etmenlere karşı mücadele vererek bölgenin güvenliğini sağlama çabasındadır. Güvenliği sağlarken Rusya ile ortak paydada buluştukları görülmektedir. Nitekim bölgenin istikrarsız yapısı her iki büyük güç için de ulusal güvenliklerini tehdit edebilecek nitelikler barındırmaktadır. Bu bağlamda Şangay İşbirliği Örgütü, her ne kadar sınır sorunlarının çözümü için kurulsun da ilerleyen zamanlarda yeni misyonlar yüklenerek bölgesel güvenliğin sağlanması adına önemli bir bölgesel örgüt kimliğine sahip olmuştur. Çin aynı zamanda güvenlik anlamında ağırlıklı olarak Şangay İşbirliği Örgütü bünyesinde olmak kaydıyla Rusya ile birlikte hareket ederek Türkistan’daki fiziki

varlığına karşı oluşabilecek tepkileri azalmak istemektedir. Öte yandan Çin'in resmi olarak beyan etmese de bölgesel hegemon güç ve sonrasında küresel hegemon güç olma iddiası, çevre ülkeler üzerinde oluşturduğu hakimiyet ile sağlanacaktır. Bu anlamda büyüyen ekonomisini Orta Asya ülkeleri üzerinde bir etki aracı olarak kullanan Çin, bölge vasıtasıyla uluslar arası alanda da inisiyatif alan bir güce ulaşabilecektir. Nitekim Bir Kuşak Bir Yol girişimi inisiyatif anlamında tezde ele alınacak önemli bir örnektir. Bu politikasını uygularken yumuşak güç unsurlarına sıkça başvuran Beijing Yönetimi'nin, başarılı olabilmek için orta vadede enerjiyi sorunsuz elde etmesi ve ekonomik büyümesinin sürdürülebilir olması gerekmektedir. Bu yüzden Orta Asya'nın güvenliği aynı zamanda Çin'in hem enerji hem de ulusal güvenliğine hizmet etmektedir. Bu bağlamda Çin dış politikasının temel parametrelerini oluşturan ve Orta Asya politikasıyla örtüşen güvenlik ve enerji tezde ağırlıklı olarak ele alınacak kavramlardır.

Anahtar Kelimeler: Enerji, Güvenlik, Orta Asya, İşbirliği, Çin Halk Cumhuriyeti

ABSTRACT

CENTRAL ASIA POLICY OF THE PEOPLE’S REPUBLIC OF CHINA AFTER COLD WAR

Fatma Nur GÜNAYDIN AKINCI

Master Thesis

Department of International Relations

Thesis Advisor: Prof. Dr. Kamer KASIM

June 2019, 195 + xiii Pages

The purpose of this thesis, analyzing the People’s Republic of China’s Central Asian policy, is to examine this region’s status in the China’s foreign policy. Central Asia has an importance which attracts the attention of the super power countries not only with its rich underground and surface natural resources but also having borders with the dominant forces. As for the China which is one of the dominant powers, the region is strategic for both national and international objectives. The concepts of energy and security, which are considered as the main parameters of Chinese foreign policy, form the main subject of both objectives. China, which tries to develop its relations with Central Asia via its ‘Win Win’ approach along with supporting the development of the countries by means of investments, bilateral relations and facilitating the integration of the region with global area, is in the effort of ensuring the safety of the area by struggling against the factors destabilizing the geography of Turkestan. It is seen that China meets on a common ground with Russia whilst ensuring the safety. As a matter of fact the unstable form of the region hosts qualities that can threaten national security for both major powers. In this regard Shanghai Cooperation Organization, though established for the solution of border issues, later adding new missions acquires an important regional organizational identity in behalf of ensuring safety. China, acting in unison with Russia, also wants to decrease the possible reactions against its physical

presence mostly provided by the framework of the Shanghai Cooperation Organization in terms of security. On the other hand China's assertion to become a regional hegemonic power and then to become a global hegemonic power, though not declared officially, will be ensured by its dominance over nearby countries. In the light of this China, which uses its growing economy as an impact tool over Central Asian Countries, can achieve international initiative power by means of region. Thus One Belt One Road attempt, in the sense of initiative, is an important example which will be discussed in this thesis. To be able to be successful, The Beijing Administration which has frequently applied to soft power elements while implementing this policy, is needed to get energy smoothly in the medium term and its economic growth must be sustainable. Therefore Central Asia's security serves both China's energy and national security at the same time. In this regard security and energy, forming the basic parameters of Chinese foreign policy and corresponding with the policy of Central Asia, are the mainly concepts will be discussed in this thesis.

Key Words: Energy, Security, Central Asia, Cooperation, People's Republic of China

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI.....	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar LİSTESİ	xi
HARİTA VE GRAFİKLER LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

1. ULUSLAR ARASI İLİŞKİLERDE GÜVENLİK KAVRAMI VE ÇİN HALK CUMHURİYETİ DIŞ POLİTİKASI	13
1.1. Uluslar arası İlişkilerde Güvenlik	13
1.2. Realizm ve Liberalizm Temelinde Güvenlik	21
1.2.1. Realist Kuramın Güvenlik Algısı	23
1.2.1.1. Realist Düşüncede Güç Kavramının Güvenlik Olgusundaki Yeri	31
1.2.1.2. Neorealizm Kuramında Güvenlik: Mearsheimer ile Waltz'un Güvenlik Anlayışı	35
1.2.2. Liberalizm ile “Ebedi Barış” Düşüncesi ve Bu Düşünceyi Besleyen Unsurlar	41
1.2.2.1. Yumuşak Güç	48
1.3. Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası ve Güvenlik	52

II. BÖLÜM

2. ÇİN HALK CUMHURİYETİ’NİN ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ İLE

İLİŞKİLERİ	68
2.1. Çin Halk Cumhuriyeti’nin Orta Asya Politikasındaki Temel Argümanları	68
2.2. Kazakistan ile İlişkiler	79
2.3. Kırgızistan ile İlişkiler	85
2.4. Türkmenistan ile İlişkiler	90
2.5. Özbekistan ile İlişkiler	95
2.6. Çin Halk Cumhuriyeti’nin Orta Asya İle İlişkilerinde Doğu Türkistan’ın Yeri	99
2.6.1. Çin’in Doğu Türkistan Politikası	99
2.6.2. Çin Halk Cumhuriyeti’nin Doğu Türkistan Politikasının Orta Asya Ülkeleri ile İlişkilerine Etkisi	102
2.7. Çin’in “Bir Kuşak ve Bir Yol” Girişimi	105
2.7.1. “Bir Kuşak ve Bir Yol” Girişiminin Çin Halk Cumhuriyeti - Orta Asya Ülkeleri İlişkilerine Etkisi	117

III. BÖLÜM

3. ÇİN HALK CUMHURİYETİ- RUSYA FEDERASYONU İLİŞKİLERİNDE

ORTA ASYA BOYUTU	125
3.1. Rusya Federasyonu’nun Orta Asya’ya Bakışı	127
3.2. Çin Halk Cumhuriyeti – Rusya Federasyonu İlişkilerinde Orta Asya Ülkelerinin Etkileri	149
3.2.1. Rekabet mi? Stratejik Ortaklık mı?	149
3.2.2. Çin Halk Cumhuriyeti’nin ve Rusya Federasyonu’nun Bölge Üzerindeki Etkilerinde Şangay İşbirliği Örgütü’nün Rolü	162

VI. BÖLÜM

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME..... 170

KAYNAKLAR 176

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Sert ve Yumuşak Güç Arasındaki Farklar.....	50
Tablo 2.1: Çin'in Orta Asya Ülkeleri İle Gerçekleştirdiği Ticaret Hacmi	75

GRAFİKLER VE HARİTALAR LİSTESİ

Grafik 2.1: Yıllara Göre Çin'in Enerji Tüketimi.....	73
Harita 2.1: Tarım Havzası ve Orta Asya ile Sınırı	101
Harita 3.1: Orta Asya'da Mevcut Olan Boru Hatları	140
Harita 3.2: ABD'nin Asya-Pasifik'teki Üsleri	154

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
ASEAN	: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
BDT	: Bağımsız Devlet Topluluğu
BKBY	: Bir Kuşak Bir Yol
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
CNPC	: Çin Ulusal Petrol Şirketi
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
KGAÖ	: Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	: Şangay İşbirliği Örgütü

GİRİŞ

Soğuk Savaş dönemi SSCB idaresinde dünyadan izole olan ve bu yüzden dünya devletleri tarafından unutulmuş Orta Asya bölgesi, Soğuk Savaş sonunda tek kutuplu yapının ortaya çıkması neticesinde köklü değişimler yaşamıştır. 1991'de SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte bünyesindeki ülkeler bağımsızlıklarını ilan etmiş ve egemenlik sınırlarını çizmişlerdir. Devlet inşası sürecinde bağımsız cumhuriyetlerin kendi benliklerini bulmak adına Rusya'dan ayrı bir iç/dış politika hedefledikleri görülmektedir. Fakat uzun yıllar boyunca SSCB'nin fiziki varlığının bölgede bulunması belli şartlarda (enerji, ticaret, askeri vb.) Rusya seçeneğini zorunlu kılmıştır.

Orta Asya Bölgesi'nin, Rusya'nın bölgeden çekilmesiyle birlikte bir güç boşluğu yaşadığı kabul edilir bir gerçektir. 1992-1993 yılları arasında Rusya'nın dış politikada rotasını Atlantikçi bakış açısıyla belirlemesi ve sonucunda Batı'ya yönelimi, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) için kaçırılmaz bir fırsat olarak görülmüştür. 1993 yılı itibarıyla enerji ithal eden ülke konumuna geçen Çin, güvenlik boyutuna bir yenisini daha ekleyerek enerjiyi sorunsuz olarak temin edebilmek için alternatif arayışlar içerisine girmiştir. Orta Asya Ülkeleri'nin Rusya'dan bağımsız bir dış politika belirleyebilme arzuları ile Çin'in enerjiyi güvenli yollardan karşılayabilme isteği sonucunda iki taraflı rızaya dayalı ilişkilerin geliştiği görülmektedir. Çin, Rusya'nın aksine bölgedeki varlığını yumuşak güç unsurlarına dayandırmakta ve güvenlik ikilemi yaratabilecek davranışlardan uzak durmaya imtina etmektedir. Nitekim Çin'in Orta Asya'daki varlığı daha çok ticari ilişkiler temelinde ve enerji alanında yoğunluk göstermektedir. Rusya ve ABD'nin aksine bölgede askeri üs edinme gibi bölge ülkeleri üzerinde tehdit algılamalarına neden olabilecek adımlar şimdilik Çin'in uyguladığı dış politika anlayışından uzaktır.

Çin'in Orta Asya'ya yönelik üç temel amacı mevcuttur. Bunlardan ilki ulusal güvenlik ve bölgesel istikrardır. İkincisi bölge ülkeleri ile ekonomik ve siyasal alanda ilişkileri geliştirmek ve üçüncüsü ise Hazar enerjisinin güvenliğini sağlamak adına bölgede kontrolü oluşturmaktır. Çin'in en önemli dış politika konusu olan enerji, Orta Asya ülkelerinde özellikle Kazakistan ve Türkmenistan ile ilişkilerin gelişmesinde başat rol oynamaktadır. Bu anlamda Beijing yönetimi, Hazar enerjisinin Çin'e ulaşması adına boru hatları inşasına önem vermektedir (Pipinashvili 2011: 146). Ayrıca Çin, enerji güvenliğini sağlamak adına alternatif yollar aramanın yanında petrol stoklamak için stratejik tesisler inşa etmiştir ve etmektedir. Bunlardan dördü 2003 yılında Şangay, Cjouşan , Huando ve Dalyan'da inşası tamamlanmıştır. Dünya çapında enerji fiyatlarındaki düşüşü değerlendirmek isteyen ve enerji rezervlerine yatırım yapan Çin, enerji tüketiminin artması nedeniyle sınır ötesine bağımlılığını azaltma gayesindedir (Nogayeva 2011: 270).

Öte yandan Türkistan, Çin için Pekin Konsensüsü'nün uygulandığı bir deneme sahası olarak da ele alınabilir (Nogayeva 2011: 243). Otoriter yönetimler artı piyasa ekonomisi modeline dayanan Pekin Konsensüsü, bölgede Washington Konsensüsü'ne oranla daha işlevseldir (Nogayeva 2011:256). Çünkü demokrasi, insan hakları, şeffaflık, hukukun üstünlüğü gibi ilkelere dayanan Washington Konsensüsü'nün aksine Pekin Konsensüsü, bu gibi kriterleri baz almamaktadır (Nogayeva: 257). Ayrıca Konfüçyüs öğitlerinin de rol oynadığı Konsensüs'de özgürlük karşısında otorite, haklar karşısında ise sorumluluklar ön plana çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında bireysel haklar sadece devlet eliyle kazanılan yada kaybedilen bir olgudur (Nogayeva 2011: 257). Pekin Konsensüsü'nün Orta Asya'da uygulanma şekli ise Şangay Ruhü söylemiyle gerçekleşmektedir. Nitekim bu söylem, işbirliği, eşitlik ve karşılıklı fayda, devletlerarası güven, farklı kültür ve din anlayışlarına saygı gibi ortaklık vurgularını ilke edinmiştir (Nogayeva 2011: 258). Ayrıca Şangay Ruhü ile Şangay İşbirliği Örgütü'nün(ŞİÖ) temel ilkelerinin benzerlik göstermesi, Çin'in Orta Asya'da kullandığı araçlar hakkında ipucu vermektedir (Nogayeva 2011: 258-259). Deng dönemi Çin tarihi değerlendirmelerine bakıldığında Çin'in ekonomik anlamda genişlemesi ulusal güç, güvenlik, uluslar arası statü ve Parti'nin devamlılığı için zorunluluktur. Bu anlamda ulusal gücün askeri olmayan yanlarının ön plana çıkarılması ulusal güvenlik için esastır.

Askeri kapasite önemli olmakla birlikte öncelikli olarak ekonomik kalkınma, askeri kapasitenin yükseltilmesi için de elzemdir. Bu açıdan dış politikada ekonomik unsurların baskın olması, ülkenin birliği, güç ve güvenlik kavramlarını tam anlamıyla karşılaması ve rejimin devamlılığı için öncelikli konudur (Harris 2016 :89).

ÇHC, bölgeyle bütünleşme adına karşılıklı fayda prensibiyle hareket etmekte ve bu süreçte bölge ülkeleriyle güven inşasını sağlam bir zemine oturtmak istemektedir. Bu anlamda gerçekleştirilirse asrın projesi olarak nitelendirilebilecek “İpek Yolu Ekonomik Kuşağı” ve “21.Yüzyıl Deniz İpek Yolu” olarak iki koldan oluşan ve “Bir Kuşak Bir Yol” (BKBY) olarak adlandırılan girişim, Çin’in hem ulusal kalkınma ve gelişim aşamasındaki sürdürülebilirliğini hem de girişimi kapsayan ülkelerin alt yapı iyileştirmeleri ile sisteme daha güçlü bir şekilde entegre olmalarını sağlayabilmek için önemli bir adımdır. Nitekim ÇHC’nin emek yoğun üretimden teknoloji/sanayi yoğun üretime geçişinin yaşanacağı aşamaya geldiği düşünüldüğünde bu girişim Çin için kurtarıcı olarak görülebilir. (Ergünsü2016, <http://www.cmhh.com/ipek-yolu-ekonomik-kusagi-ve-21-yuzyil-demz-ipek-yolu-girisimim-gerceklestirmemn-zoriuklari-1/>, 15.11.2018’de erişildi). Ayrıca Çin’in Malakka İkilemi’nden sıyrılıp alternatif yollar araması neticesinde projenin “Bir Kuşak” kısmını oluşturan bölümde Orta Asya ve Güney Batı Asya bölgesi önemlidir. Aynı öneme sahip bir diğer rota ise Pakistan ile Doğu Türkistan’ın Kaşgar şehri arasında kurulması planlanan Gwadar Limanıdır. Bu koridor Çin’in enerji güvenliğini sağlaması açısından hayati öneme sahiptir (Çakan 2017: 39). Öte yandan güvenliğin, Çin’in BKBY girişimi için gerekli olduğu bir diğer konu ise istikrarsız durumların olması, altyapı inşası ve yatırımların gerçekleşmesi için büyük engel teşkil etmesinden kaynaklıdır. Bu yüzden Çin ortak güvenlik anlayışıyla tehdit oluşturan ya da çıkarlarına ters düşen durumlarda baskı politikalarını araç olarak kullanabilmektedir (Çakan 2017: 41).

BKBY kapsamındaki güzergah ülkeleri dikkate alındığında Doğu Türkistan’ın konumu Çin açısından stratejik anlamlar içermektedir. Bölgenin zengin doğal kaynaklara sahip olması ve Batı’ya ve komşu ülkelere açılan kapı konumunda yer alması, Doğu Türkistan sorununun mümkün olduğunca dünya kamuoyundan uzak, kendi içinde çözebilme çabaları Çin için önem arz etmektedir. Ayrıca 11 Eylül saldırılarından sonra

Uygur Hareketi'nin ayrılıkçı hareket olarak nitelendirilen gruplar olarak ele alınması, uluslararası alana terör ile mücadele olarak lanse edilmesi, Beijing yönetiminin elini kolaylaştıran bir diğer gelişmedir. Öte yandan Çin, Orta Asya ile geliştirdiği yakın ilişkiler neticesinde Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ne uyguladığı politikalar için destek talep etmektedir (Chen ve Fazilov 2018: 4). Bunu aleni bir şekilde yapmaktan ziyade yönetici kesimlerle ilişkileri arttırarak, ayrılıkçı hareketlerin bastırılmasının bölge istikrarı açısından önemli olduğu vurgusunu yaparak gerçekleştirmektedir.

2001 yılında Çin Komünist Partisinin 16. Kongresinde Jiang Zemin “Barış ve gelişmeyi etkileyen belirsizlikler artmaktadır. Güvenliği etkileyen geleneksel ve geleneksel olmayan tehditler artmaktadır. Dünya sükunetten çok uzaktır ve insanlık çok sayıda ciddi tehditle karşı karşıyadır.” şeklinde bir konuşma yapmıştır. Geleneksel olan tehditler; dini ve etnik ayrılıklar, toprak anlaşmazlıkları gibi daha yerel durumları ifade ederken, geleneksel olmayan tehdit vurgusu, terör, salgın hastalıklar, çevresel faktörler gibi daha küresel boyutu ifade etmektedir (Chen 2007, (http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/628/cinin_yeni_guvenlik_anlayisi_ve_politikasi , 15 Kasım 2018’de erişildi). Bu anlamda Doğu Türkistan meselesinin her iki tehdit grubunu da kapsadığı ve Çin’in çıkarları doğrultusunda şekil değiştirdiği görülmektedir.

Çin’in Orta Asya politikası beş bağımsız cumhuriyet dışında Rusya’nın bölgedeki varlığının önemi nedeniyle araştırma kapsamındadır. Nitekim her ne kadar Yeltsin döneminde kısa bir süre Batı eksenli bir dış politika izleyen Rusya Federasyonu, 1993 sonrası “Yakın Çevre” doktriniyle birlikte Avrasyacı Kuramlar doğrultusunda hareket etmiş ve eski SSCB coğrafyasına yönelmiştir. Bu yöneliş ile birlikte bölgede tekel olduğu alanlarda etkinliğini sürdürmek isteyen ve bölgede hamilik rolü üstlenen Rusya’nın, bölgeye ilgisini temellendirirken coğrafi devamlılık, enerji, ticaret, güvenlik dışında, bölgeden gelen bazı tehdit unsurlarının yanı başında cereyan etmesinin önüne geçme çabasında olduğu görülmektedir. ABD, ÇHC gibi uluslararası alanda güç sahibi olan devletlerin bölgeye ilgisi, köktenci düşünce akımları ve radikal dini grupların varlığı Rusya için endişe edicidir (Djalılı ve Kellner 2009: 66). Bu nedenledir ki Rusya, bölgesel entegrasyonu pekiştirecek ikili ilişkiler, kolektif örgütler (Avrasya Ekonomik Kalkınma Örgütü, Kolektif Güvenlik Örgütü Antlaşması ve Gümrük Birliği vb.), askeri

alandaki bölge ülkeleri ile yapılan anlaşmalar (askeri üsler vb.), Çin seçenekli Şangay İşbirliği Örgütü gibi alternatifleri değerlendirerek güvensizlik durumunu minimize etme çabasıdır. 1996'dan bu yana “stratejik ortak” olarak ilişkilerini diplomasi zemininde yürüten bölgenin iki başat gücü Rusya ve Çin, bu ortaklık neticesinde belli sorunları uzlaşma seçeneğiyle aşma çabasıdır. Bölgede olası bir istikrarsızlık durumunun her iki ülke için de başta güvenlik olmak üzere her alanda dezavantaj olduğunun farkındalığı mevcuttur. Bu nedenle barış için kalkınma ve barış için ortaklık anlayışıyla bölge siyasetinde söz konusu olan, iki ülkenin işbirliği temelinde ağır basan seçenektir.

Bu tezde Soğuk Savaş sonrası değişen dünya düzeniyle birlikte ÇHC'nin Orta Asya ülkeleri ile yürüttüğü çok yönlü dış politikasının bölge ülkeleri ile ilişkileri dahilinde incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu inceleme kapsamında bölgede potansiyel etkin güç olan Rusya Federasyonu'nun da fiziki varlığı göz önüne alınarak ÇHC'nin bölge ülkeleri ile attığı ve atacağı adımların temellendirilmesi hedeflenmektedir. Orta Asya, Çin'i Avrupa'ya bağlayan önemli güzergahları barındırması açısından jeopolitik, aynı zamanda zengin hidrokarbon kaynakların varlığı nedeniyle jeostratejik bir öneme sahiptir. Sanayileşmenin hızlanması, teknolojik ilerlemenin süratle devam etmesi ve artan dünya nüfusunun beraberinde getirdiği tüketim çağı, doğal kaynakların varlığını önceki yüzyıllara kıyasla daha da önemli kılmaktadır. Bu durum uluslararası alanda rekabeti kaçınılmaz duruma getirmiştir. Orta Asya bu rekabet alanının bir parçasıdır. Bu açıdan incelenmeye değer görülen bölge, karmaşık ilişkilerin ve gerek günümüz gerek ise gelecek yüzyılların mücadele alanlarından biri olarak görülmektedir. Bu anlamda Çin-Orta Asya ilişkileri, Çin'in bölge üzerinde yürüttüğü dış politika parametreleri (bölgesel entegrasyon, barış için kalkınma ve/veya sürdürülebilir ekonomi için barış, enerji güvenliği gibi) baz alınarak değerlendirilecektir.

Tez, incelediği bölge ve ÇHC'nin Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerini ele alması bakımında literatüre katkı sunmaktadır. Burada güvenlik ve enerji boyutuyla konunun ele alınması uluslararası ilişkiler alanında bölgesel çalışmalara da katkı sunacak unsurlar içermektedir. Bir diğer önemlilik arzeden ve incelenmeye değer görülen nokta olan enerji, sistemlerin değişmesinden bağımsız olarak uluslararası ilişkilerde her daim var olan ve gelişen küreselleşme çağının beraberinde getirdiği yeni rekabet alanları, gelişen

ekonomiler ve yeni güçlerin küresel alanda yerini alması ile birlikte daha fazla ihtiyaç duyulan ve rekabet konusu olan bir boyuta gelmiştir. Artan önemlilik seviyesi ile enerjinin ele alınması, bir ülkenin dış politika yapıcılarını üzerindeki etkisini incelemesi adına kaynak sunması açısından önemlidir. Bu anlamda enerjiyi güvenli bir şekilde temin edebilmek adına dış politikasında önemli bir parametre haline getiren ÇHC ile kaynak ülkeler olarak ve aynı zamanda ÇHC'nin enerji yollarının çeşitliliği için farklı kaynaklara ulaşmak adına güvenli bir güzergaha sahip olan Orta Asya bölgesi ilişkileri incelenmeye değer görülmüştür. Orta Asya ve özellikle ÇHC'nin Orta Asya politikası göreceli olarak incelemelerde ihmal edilmiştir. Bunun bir nedeni Çin'in Asya-Pasifik'e yönelik politikalarının uluslararası alanda daha göz önünde olması ve zaman zaman Güney ve Doğu Çin Denizi'ndeki sorunlar sebebiyle medyada da sıkça yer almasıdır. Orta Asya'nın önemli komşusu Çin'in ciddi derecede yabancı enerjiye bağımlılığı ile bölge ülkelerinin özellikle Kazakistan ve Türkmenistan'ın petrol ve doğalgaz rezervleri konusunda dünyada enerji sahibi ülkeler listesinde üst sıralarda yer alması özellikle bu konulara değinilmesinin nedenini oluşturmaktadır.

Enerji ihtiyacının güvenli bir şekilde temin edilmesi, ülkelerin dış politikalarını belirleyici güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişmekte olan ekonomisi ve artan nüfusu ile gelecekte “potansiyel hegemon güç” olarak gösterilen ÇHC, enerjiyi güvenli bir şekilde temin edebilme yarışında önemli bir güç olarak görülebilir. ÇHC'nin gelişen sanayisi ve bu durumu destelemekte sıkıntı çeken mevcut yer altı kaynaklarının yetersizliği, Beijing Hükümeti'ni hidrokarbon zengini ülkelerle işbirliği arayışına itmiştir. İşbirliği sürecini etkileyen konulara bakıldığında ise enerjinin varlığının ötesinde mevcut enerjiyi güvenli bir şekilde ithal edebilmek için de birçok etmenin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Nitekim ÇHC'nin Orta Asya'daki varlığını bu etmenler neticesinde anlamlandırabilmek için; ÇHC'nin Orta Asya'daki varlığı temelde hangi amaca hizmet etmektedir?, Beijing Hükümeti için enerji amaç mıdır, araç mıdır?, Güvenlik teriminin ÇHC açısından okunuşu nedir ve bu okunuşun etkileri nelerdir?, “Bir Kuşak ve Bir Yol” girişimi nedir?, Böyle bir girişimin öne sürülmesi ile Beijing neyi amaçlamaktadır? Bu girişimin ÇHC'nin uluslar arası alandaki rolüne ve özellikle Orta Asya ülkeleri üzerinde etkisi/etkileri nelerdir?, Doğu Türkistan azınlık sorununun ÇHC'nin Orta Asya politikasına yansımaları nasıl olmuştur?, Bölgede fiziksel varlığını

Putin dönemi itibariyle hissettirmeye çalışan ve aynı zamanda Orta Asya ülkeleriyle uzun tarihsel bir bağa sahip olan Rusya Federasyonu’nun, Orta Asya bölgesi temelinde ÇHC ile ilişkileri nasıl bir rota izlemektedir?, İki önemli gücün bölgeden beklentileri nelerdir?, Çatışan ve örtüşen konularda nasıl bir ölçü belirlenmektedir?, Çin Halk Cumhuriyeti, Orta Asya coğrafyası üzerinde bir revizyonist politika yürüttüğü düşünülebilir mi?, gibi birçok soruya tez içerisinde yanıt aranacaktır.

Bu sorular ışığında yapılan araştırmalar bazı hipotezlerin varlığını ispatlama ihtiyacı oluşturmuştur. Bu anlamda tez içerisinde ileri sürülen hipotezler şunlardır; 1_ ÇHC’nin, Orta Asya ülkelerine yönelik enerji ve ticari temelli dış politikası “güvenlik” düşüncesine hizmet etmektedir. 2_ Yumuşak güç, diplomasi gibi uluslararası alanda etik unsurları kullanarak dış politikasını şekillendiren ÇHC, bu siyasetini hem ulusal sorunların uluslararası bir mesele haline gelmemesi için hem de öncelikli çevre ülkelere sonrasında ise küresel dünyaya güven ihraç ederek hedeflediği güce ulaşmak için kullanmaktadır. 3_ “Bir Kuşak ve Bir Yol” girişimi Beijing Hükümeti tarafından sesli olarak dile getirilmese de ÇHC’nin yeni dünya düzeni inşasında liderlik rolü oynamak istediğini yansıtmaktadır.

Hipotezler dikkate alındığında, ÇHC’nin dış politikasında enerji ve güvenlik kavramlarının birbirini kapsadığı, yumuşak güç uygulayıcı bir ülke olmasının temelde gündem belirleme ve kamuoyu algısı yaratarak küresel alanda hedeflediği seviyeye ulaşma çabasında olduğu ve bu hedeflerinin gerçekleşmesi halinde mevcut konjonktürdeki defansif dış politika tutumunun ofansif bir hal alacağı öngörülmektedir. İstikrarlı yükselişinin ardında ciddi anlamda bölgesel ve küresel hegemon güç olma arzusu olan ÇHC’nin uluslararası alanda kendine hayranlık uyandıracak projelerle gündeme gelmesi, gücünün farkında olan fakat hedeflediği güce ulaşma adına mevcut potansiyelini gizli tutan bir Çin’e işaret etmektedir. Bu bağlamda tez içerisinde öne sürülen savların geçerliliklerinin test edilmesi hedeflenmektedir.

Bu tezin metodolojisinde Çin örnek olay olarak ele alınmıştır. Bölge ile ilgilenenler için önemli kaynaklar barındıran tezde metodolojik olarak Türkçe ve İngilizce kaynaklardan, hakemli dergilerden, uluslar arası raporlardan, yerel haber

sitelerinden ve internet kaynaklarından, bölge adına yazılan önemli kitaplardan yararlanılmıştır. Kaynaklar genel olarak birincil ve ikincil kaynak olma niteliği taşımaktadır. Ayrıca araştırma içerisinde söylem analizine de başvurulmuştur.

Amaçlananlar doğrultusunda tez dört bölümden oluşmaktadır. Tezin birinci bölümünde güvenlik teriminin kavramsal olarak ve teorik çalışmalar temelinde anlamlandırılması üzerinde durulacaktır. Bu anlamda bilimsel açıdan güvenlik tanımlamaları incelenecek ve Soğuk Savaş sonrası değişen güvenlik algılamaları üzerinde durulacaktır. Beijing yönetiminin güvenlik algılamaları dikkate alınarak iç ve dış politikasında izlediği rota, realist ve liberal paradigmaların bir karışımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda güvenlik kavramı öncelikli olarak realist kuramcılarının güvenlik olgusu esas alınarak incelenecektir. Mearsheimer'ın ofansif realizmi ve Waltz'un defansif realizmi ise neorealizmin iki önemli iddiası olarak öne çıkmaktadır. Çin dış politikası ve Orta Asya üzerinde yürüttüğü siyaset, defansif realizmden ofansif realizme geçişin sancıları olarak görülebilir. Nitekim Wang Xi'nin “Güçlüyken zayıf; cesurken korkak; düzenliyken dağınık; doluyken boş; zekiye aptal; çokken az; ileriye geri; hızlıyken yavaş; alıcıyken terkedici; bir yerdeyken başka bir yerde görün” sözü Çin dış politikasını açıklar niteliktedir (Tzu 2012: 33). Çin mevcut gücünü deklare etmek yerine daha emin adımlarla hedefe ulaşmayı amaçlamaktadır. Bu yüzden ki yükselişini tamamlayıp kendisinde “hegemon güç” olma durumunu hissedene kadar “barışçıl kalkınma” söylemlerine devam edecektir. Bu anlamda söz konusu neorealist söylemler ve güvenlik/güç üzerine yaptıkları çalışmalar önem arz etmektedir. İkinci olarak ise liberal paradigmanın güvenlik kavramına ve kim için güvenlik? sorusuna verilebilecek muhtemel yanıtlar ele alınacaktır. Ayrıca Çin'in dış politikasında önemli yer tutan yumuşak güç unsuru analiz edilip Çin'in dış politikası ve güvenlik ile ilişkisi değerlendirilecektir.

Bilindiği gibi Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Çin'in 3700 km'lik sınırında üç bağımsız yeni sınır komşusu ortaya çıkmıştır. Çin, Orta Asya Cumhuriyetleri ile bağımsızlıkları sonrası resmi temaslarda bulunsa da bölge üzerinde henüz bir strateji mevcut değildi. Bölücü unsurların varlığı, ayrılıkçı Doğu Türkistan Hareketi'nin nüfus bulması ve Doğu Türkistan'ın yeni cumhuriyetlerle etnik, dini,

kültürel bağı gibi etmenler Çin ile bölge ülkeleri arasında ortak programlar yürütmesini sağlamıştır (Nogayeva 2011: 242-243). Ayrıca bölge Çin ve Rusya özelinde ABD'ye karşı bir dengeleme misyonuna da sahiptir. Özellikle Çin, ABD'nin Tayvan ve Asya Pasifik'teki diğer ülkelerle ilişkilerinde görüş ayrılıkları yaşaması nedeniyle bölge politikalarında daha güçlü bir imaja sahip olabilmek için yeni müttefikler aramakta ve küresel alanda izlediği politikalar karşısında destek görmek istemektedir (Nogayeva 2011: 242). Bu anlamda Rusya bölgede önemli bir ortaktır. Çin ayrıca batı bölgelerindeki istikrarsız durumunu da çözüme kavuşturup küresel alanda daha çok var olmak istemektedir. Bunun için ise, bölge ülkeleri ile özellikle ekonomik alanda işbirliğinin artırılması ve enerji ikmalinin sağlanması, Rusya ile ilişkilerin istikrarlı bir şekilde ilerletilmesi, Şangay İşbirliği Örgütü'nün gelişmesini sağlamak, çok kutupluluğu savunmak gibi hedeflere sahiptir (Nogayeva 2011: 243). Bu hedefleri uygularken kullandığı yumuşak güç, hem bölgede Çin'e karşı duyulan güvensizliği hafifletirken hem de bölgenin kalkınmasını, istikrara kavuşmasını sağlamakta ve "barış için kalkınma" fikrinin temellendirilmesine yardımcı olmaktadır.

Xi Jinping 2013'te katıldığı Ulusal Propaganda ve Düşünce İş Konferansı'nda yaptığı konuşmada, hem içeride hem de dışarıda yeni konseptler yeni kategoriler oluşturularak daha çekici, daha proaktif ve odaklı bir dış propagandanın geliştirileceğini ifade etmektedir. Çin'i "sosyalist bir kültürel güç" haline getirme hedefleri olduğunu ve bu yüzden Çin'in kültürünün cazibesinin ve gücünün geliştirilmesi ve yumuşak gücünün daha fazla ön plana çıkarılması gerektiğini belirtmiştir. Diğer taraftan Xi, 2017'de yaptığı bir konuşmada Çin'in yeni bir dünya düzeni oluşturmada ve küresel barışı sağlamada öncülük etmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu ise Çin'in gayri resmi söylemde "kapasiteni gizle, zamanını bekle" politikasına işaret etmekte (Klimes 2017: 135) ve küresel olaylar karşısında çekimser kalan bir Çin'in daha aktif bir şekilde inisiyatif olarak uluslararası alanda etkin bir devlet olma hedefini de ortaya koymaktadır.

Ekonomisinin büyümesiyle birlikte uluslararası alanda daha fazla inisiyatif alan bir Çin'i görmek muhtemeldir. "Çin'in Küresel Yenilebilir Büyümesi" raporuna göre Çin 2016 yılında yurtdışına gerçekleştirdiği yenilenebilir enerji yatırımı 32 milyar dolardır. Bir önceki yıla göre %60 artan yatırımlar Çin'in küresel alanda liderliğini

sağlamlaştırmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca 2016 yılında kurduğu Asya Altyapı ve Yatırım Bankası ile de yurtdışındaki yatırımlarına hız kesmeden devam etmektedir. Çin İhracat-İthalat Bankası ve Çin Kalkınma Bankası da dahil edildiğinde Çin'in küresel anlamda alımlar üzerinde yönlendirme yapabilecek kapasiteye sahip olduğu görülmektedir. Yenilebilir enerji yatırımlarında olduğu kadar yenilebilir enerji teknolojilerinde de önde olan Çin, dünyanın en büyük rüzgar tribünü üreticisi ünvanına sahiptir. Aynı şekilde dünyanın en büyük altı solar modül üretim fabrikasının beşini bünyesinde bulundurmaktadır. Küresel alanda yenilebilir enerji sektöründe çalışan 8.1 milyon insanın 3.5 milyonunu yine Çin istihdam etmektedir. ABD'de bu rakam 769 bin kişi kadardır (Ünlü, Didem Eryar 2017, <https://www.dunya.com/surdurulebilir-dunya/karsinizda-cinin-kuresel-yenilenebilir-buyumesi-haberi-345221> , 15.11.2018'de erişildi). Sahip olduğu “en”lerin çoğalması halinde ABD'yi orta vadede geride bırakması beklenen Çin, askeri alanda da hedeflediği seviyeye ulaşması sonucunda uluslararası sorunlara daha yüksek sesli çözümler getirmesi ve bu çözümlerin şuan olduğu gibi yumuşak güç unsurlarını içermesinden ziyade revizyonist anlayışın ortaya çıktığı Çin'e özgü çözümler olması beklenmektedir.

Tezin ikinci bölümü Çin'in Orta Asya ülkeleri ile ikili ilişkilerin detaylandırılacağı bölümdür. Ağırlıklı olarak ekonomi/enerji ve güvenlik alanında gelişen ilişkiler, Doğu Türkistan sorunu ile de ayrı bir boyutta incelenecektir. Nitekim Uygur Türklerinin yaşadığı Doğu Türkistan, beş Orta Asya Cumhuriyeti'nden üçü ile sınırdadır. Dil, din ve kültür birliği yaptığı Orta Asya ülkelerinde nüfus bakımında da belli bir yüzdeye sahiptir. Ayrıca Kırgızistan ve Özbekistan'daki İslami Hareketi'nin Doğu Türkistan'da yankı bulma ihtimaline karşı Beijing Yönetimi endişe duymaktadır. Bu anlamda Çin ile Orta Asya ülkeleri arasında işbirliği söz konusudur. Doğu Türkistan'ın stratejik önemi, Çin için ne ifade ettiği ve bölge üzerinde uyguladığı politikaların içeriği, Orta Asya ülkeleri ile işbirliği çerçevesinde ele alınacaktır. Doğu Türkistan bölgesi, Çin tarafından Sincan Uygur Özerk Bölgesi olarak tanımlanmaktadır. Bu yüzden tezde bölgeden bahsedilirken iki isme de başvurulacaktır. Ayrıca tez içerisinde BKBY girişiminin genel bir çerçeve ile açıklanması hedeflenmektedir. Girişimin aşması gereken zorlukları, amaçlanan hedefleri ve Orta Asya ülkeleri açısından etkileri incelenecektir. Bu tez çerçevesinde ÇHC'nin Orta Asya

cumhuriyetleri ile ilişkileri ele alınacaktır. Ancak Orta Asya Cumhuriyetleri'nden Tacikistan'ın gerek enerji boyutu gerekse ÇHC'nin bölge politikası bakımından görece çok az önemi olması nedeniyle Tacikistan ile ilişkileri için ayrı bir başlık açılmamıştır.

2014 yılı rakamlarına göre Çin, petrolün %60'ını ve doğalgazın %30'unu ithal etmektedir. Bu ise enerjisinin dörtte birinin ithal edildiği anlamını taşımaktadır. (Wong 2015) Ciddi şekilde yabancı hidrokarbon kaynaklara ihtiyaç duyan Çin'in, enerjiyi temin ettiği ülkeler ve ülkesine aktardığı güzergahlar dikkate alındığında BKBY girişimi enerji güveliğini sağlaması adına gerekli alternatif yolları sunmaktadır. ÇHC'nin BKBY girişimi İran'a, Orta Doğu'ya , Avrupa'ya ve hatta Afrika'ya açılan kapıdır. Bu anlamda Çin'in dünya pazarına daha etkin bir şekilde ulaşması için bu proje önemlidir. Üç milyar insanı etkilemesi düşünülen girişim Avrasya ve GüneyDoğu Asya'yı da yeniden Çin'e bağlayacaktır (Öğütçü 1 ve Öğütçü 2 2017: 10). Diğer yandan BKBY girişimi Orta Asya ülkelerinin kalkınması adına önemli bir fırsattır. Fakat bu fırsat elitler tarafından geçerli not alsa da tabanda tepkiyle yaklaşılan bir durumdur. Yolsuzluklar, çevre kirliliği, milliyetçilik gibi unsurların bir araya gelmesiyle birlikte Çin'e karşı olumsuz ve güvensiz bir hava hakimdir. Mayıs 2016 yılında Kazakistan'da meydana gelen protestolar ve Ağustos 2016'da Bişkek'de Çin büyükelçiliğine yapılan intihar saldırıları bunun açık örneğidir (Öğütçü 1 ve Öğütçü 2 2017: 18).

Tezin üçüncü bölümü Çin-Rusya ilişkilerini kapsamaktadır. Bölgenin Sovyetler Birliği geçmişi, halefi sayılan Rusya Federasyonu'nu ele almayı elzem kılmıştır. Bu nedenle Rusya'nın bölge üzerinde yürüttüğü/ yürütmeye çalıştığı siyaset ve stratejik hamlelerin temellendirilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca bölge ile bütünleşen Şangay İşbirliği Örgütü(ŞİÖ) her ne kadar Çin'in sınır sorunlarının çözümü için oluşturulan bir yapı olarak görevine başlamış olsa da Rusya-Çin ilişkilerinin bölgede dengede tutulması adına işlevsel bir örgüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim 2004 yılında BM tarafından uluslararası örgüt olarak kabul edilen ŞİÖ, güvenlik konularının yanı sıra her alanda faaliyet gösteren bir kolektif örgüt yapısına dönüşmüştür (Karaca 2008: 272). Dönüşen yapısıyla örgüt, güvenlik konularının yanında askeri ve iktisadi alanda da ilerleme kaydetmektedir. Dünyanın en büyük ticari pazarına sahip olan ve nükleer güç

sahibi ÷lkelerin içindeki varlığıyla (Karaca 2008: 272) ön plana çıkan kuruluşun, Çin dış politikasına nasıl hizmet ettiğı araştırma kapsamındadır.

Tezin dördüncü bölümü sonuç bölümüdür. Tezin bütünü ele alınacak ve analizler neticesinde öne sür÷len hipotezler değeriendirilecektir.

I. BÖLÜM

1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜVENLİK KAVRAMI VE ÇİN HALK CUMHURİYETİ DİŞ POLİTİKASI

1.1. Uluslararası İlişkilerde Güvenlik

Güvenlik, içeriğinin doldurulması adına çizilen çerçeveler doğrultusunda netlik kazanmak yerine daha kompleks bir yapı haline dönüşmüştür. Tehdit, barış, savaş, güç, birey, devlet, hiyerarşi, anarşi gibi birbirine zıt durumları bünyesinde barındıran olgular bütünü olan kavram, ele alınış şekline göre anlam kazanmaktadır. “Güvenlik nedir?” sorusuna verilen yanıtlar, aslında ne olmadığını yanıtını da içinde barındırmaktadır. Nitekim tehdit ile ters orantılı olarak ele alınan ve tehdit oluşturabilecek unsurların yokluğu olarak anlamlandırılan bir güvenlik anlayışı, birey ile devlet arasında karşılıklı ilişkiyi açıklamak adına kullanılan güvenlik kavramını dışlamaktadır. Bu bağlamda subjektif olarak yapılan açıklamalar, evrensel bir tanımlamadan ziyade açıklama sahibinin güvenliğe bakışıyla sınırlı kalmaktadır. Daha sağlıklı bir analiz için “Güvenlik nedir?” sorusuna ilişkin tanımlamaların ele alınması gereklilik arzeden bir durumdur.

Güvenlik kavramını açıklarken barış ile yakından ilgili olduğunu öne süren Brauch “.. Ulus-devlet, devlet üstü ve devlet dışı aktörler için “olağanüstü önlemler” gerektiren bir değer ve hareket amacıdır.” ifadelerini kullanmaktadır. Güvenlik teriminin tek başına bir anlam ifade etmediğini öne süren Brauch güvenliğin, “belirli bir bireysel ve toplumsal değer sistemi ve bunların harekete geçirilmesiyle ilgili” olduğunu vurgulamaktadır (Brauch 2008: 2). Wolfers makalesinde Walter Lippmann’ın sözlerini örnek göstererek savaş durumunun devletin bekası için gerekli Solan değerlerin varlığına yönelik bir tehdit durumunda uygulanacak bir seçenek olduğunu

ifade etmektedir (Wolfers 1952:485). Güvenlik ya da böyle bir durumun mevcut olmasıyla birlikte güvensizlik, sahip olunan değerlerin korunup korunmaması durumuyla yakından ilişkilidir. Nitekim Wolfers makalesinin (1952) devamında bu açıklamayı desteklemektedir: “Güvenlik, o zaman, bir milletin az ya da çok sahip olabileceği ve daha büyük ya da daha küçük ölçülerde olmasını arzu edebileceği bir değerdir. Bu bağlamda, güç veya zenginlik gibi, uluslararası ilişkilerde büyük önem taşıyan diğer iki değeri vardır. Fakat zenginlik, bir ülkenin maddi mal varlığının miktarını ölçerken ve başkalarının eylemlerini kontrol etme yeteneğini güçlendirirken, güvenlik, nesnel anlamda, edinilen değerlere yönelik tehditlerin yokluğunu, öznel bir anlamda, böyle bir korkunun yokluğunu ölçer.” (Wolfers 1952: 486). Modern güvenlik kavramında iç güvenliğin dış güvenlikten ayrıldığı tanımlamalar içerisinde Hobbes ve Pofendorf tarafından yapılan analize bakıldığında ise egemenliğin halka karşı yerine getirmek zorunda olduğu görev nitelendirmesi yapılmaktadır. Fransız İhtilali döneminde yayınlanan yurttaşlık bildirgesinin dört temel insan haklarından biri olan güvenlik, Fichte göre devlet ile yurttaş arasında iletişimi sağlayan karşılıklı kavram olarak ele alınmıştır (Brauch 2008: 3). ABD Savunma Güvenlik Departmanı, güvenliği “....Bilgilerin ve teknolojilerin korunması..” olarak açıklarken Cambridge Academic Content Dictionary online sözlükte “özgürlükleri tehdit eden kötü dönüşüm” olarak yorumlanmıştır. (Karabulut ve Değer 2015: 71).

Güvenliğe dair tartışmalar, kavram üzerindeki tanımlamalarla sınırlı kalmamaktadır. Güvenliğin kapsamı hakkındaki tartışmalar da en az tanımlamalar kadar farklılık göstermektedir. 1991 yılında Buzan’ın “az gelişmiş kavram” olarak nitelendirdiği(Baldwin: 7) güvenlik, Soğuk Savaş sırasında elli yıla karşılık gelen bir süre boyunca savaşları, özgürlüklerin sınırlandırılmasını, yeterli kaynak tahsislerinin gerçekleştirilebilmesini haklılaştırmak için kullanılan bir kavram olarak kullanılmıştır. Bu durum ise güvenlik çalışmalarının literatürde tek bir bakış açısıyla ele alınmasına neden olmuştur. Devletin askeri tarafının ele alınmasını ve bunun dışındaki bütün konuların ise ikincil politika olarak nitelendirilmesini beraberinde getirmiştir (Baldwin 1997: 7-9). Güvenliğe yönelik tehditler belirlenirken “niyet çarpı kapasite eşittir tehdit” formülünün devletler tarafından dikkate alındığı görülmektedir. Soğuk Savaş döneminden hareketle ki, Soğuk Savaş sonrası da bu duruma dahil edilebilir, ABD-

Sovyetler Birliği niyetleri daima kötü kabul edildiğinden, değerlendirme kapasite üzerinden yapılmaktaydı. Kısaca, kapasitesi güçlü olan ülke, kötü niyet içeren ve tehdit unsuru barındıran ülke konumundadır (Bilgin 2010: 78). Günümüz uluslar arası yapısına bakıldığında nükleer güç sahibi ülkelere de potansiyel tehdit değerlendirmeleri yapılmakta ve çoğu zaman (eğer diğer anlamlarda güçlü bir devlet olarak öne çıkmamışsa) çevreleme ve caydırıcı önlemlerle(ambargo, uluslar arası yalnızlaştırma gibi) ülke kontrol altında tutulmaya çalışılmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin bulunduğu Asya bölgesine bakıldığında 1990 sonrası hegemon gücünü sürdürebilmek için yeni kaynak arayışında olan ABD'nin bölgede var olma çabası ile Çin'in 1978 yılından itibaren izlediği açık ekonomi politikaları ile 1990'larda gelişme göstermesi ve bölgede artan güç olması çıkar çatışmalarına neden olmuştur. Bu çatışma ise Çin'i müttefik aramaya ve bölgede daha dikkatli bir dış politika izlemeye iterken, ABD'yi Çin'in komşuları ile ittifak etmekle ve Çin'i çevreleme politikası uygulayarak kontrol altına tutma seçeneğine yöneltmiştir. Bu anlamda Çin'in değişen kapasitesi ABD üzerinde tehdit oluştururken, ABD'nin emperyal dış politika anlayışı niyet çarpı kapasite üzerinden değerlendirildiğinde Çin için önlem gerektiren konulardandır. Nitekim güçlü bir ABD, gücünü sürdürebilmek adına yeni stratejiler belirleme ihtiyacı hissedecektir ve bu durumu Çin'in etki sahasında gerçekleştirmesi ÇHC için tehdit unsurudur.

İki kutuplu yapının baskın güçlerinden biri olan Sovyetler Birliği'nin çökmesi sonucunda değişen uluslar arası sistemin geldiği noktada tek kutuplu yapının hakim olduğu çoğu uzman tarafından kabul gören bir düşüncedir. Bu değişimin aynı zamanda güvenliğin kapsamında da genişlemelere neden olduğu görüşleri hakimdir. Soğuk Savaş döneminde uluslar arası güvenlik çalışmaları genel olarak askeri boyutta ele alınmaktaydı. Soğuk Savaş sonrası genişleyen ve derinleşen güvenlik çalışmalarını¹ dört aşamada ele almak mümkündür:

¹Güvenlik çalışmaları ilk olarak ABD'de başladığı görülmektedir. Askeri yönlerin ağır bastığı güvenlik çalışmaları için milat, 1970'lerde Ford Vakfı'nın güvenlik sorunları üzerinde daha yoğun bir şekilde durabilmek adına bazı akademik merkezleri destekleme kararı alması ve alanla ilgili "International Securty" dergisinin çıkartılması oldu. 1970'lerin sonunda ise Kenneth Waltz'ın "Theory of International Politics" (1979) adlı eseri realizme güç, güvenlik gibi kavramları üzerinden yönetilen eleştiriler nedeniyle kavramları yeniden ele almıştır ve uluslar arası ekonomik politiği anlayışı içerisinde realizmin yeniden güncelenmesine yardımcı olmuştur.(Yılmaz 2007: 70).

- 1918-1955: Birinci dönem. Herz, Wolfers, Brodie, Wright gibi dönemin ünlü teoristyenleri barışın nasıl sağlanacağı üzerinde durmuş ve uluslar arası işbirliği, kolektif güvenlik, demokrasi unsurları üzerinde yoğunlaşmıştır (Bakan 2007: 37).
- 1955-1985: Güvenlik çalışmalarının altın çağı sayılan bu dönemler arasında güvenlik, klasik güvenlik anlayışının temsil edildiği dönemleri işaret etmektedir. Tehlikeyi bertaraf etmek için devletlerin temel aktör olduğunun ve önlem alırken ya da müdahale ederken yalnızca kendi güçlerine odaklanmaları gerektiğini söyleyen realist ve neo realist düşünce akımlarının bu dönemlerde kabul görülme potansiyelleri çok yüksektir. Nitekim Waltz “..Güvenlik çalışmaları, tehdit, askeri gücün kontrolü ve kullanımını konu edinir”(Waltz 1991, Aktaran:Bakan 2007: 39) sözleri Soğuk Savaş yıllarında güvenlik çalışmalarının temel parametreleri hakkında ipucu vermektedir. Ayrıca, Mao Zedung’un “Politika, namluların ucundan geçer.” ifadeleri de devletin güvenliği sağlama konusunda askeri perspektifin hakim olduğunu göstermektedir (Maimaiti 2016: 8).
- 1985-1995: Soğuk Savaş döneminin bitişine tekabül eden bu dönemde Soğuk Savaş yıllarının iki kutuplu yapısının nükleer tehdit yarışı ve askeri alanda etkin güç olabilme mücadelesi bir yana koyularak, ortak güvenlik anlayışının yerleşmeye başladığı görülmektedir. Devlet merkezli güvenlik anlayışının dönüşüm içerisine girerek birey merkezli bir anlayışa evrildiği bu dönemde, artık sınırları tehdit eden unsurların askeri gücün ötesinde daha çok çeşitlilik arzettiği vurgusu yapılmaktadır (Bakan 2007: 40).
- 1995-Günümüz: Bu dönem günümüzde de hala geçerliliğini devam ettirmekte olup daha çok Eleştirel Güvenlik çalışmaları olarak ele alınmaktadır. Buzan , Weaver, Walker, Booth gibi teoristyenlerin çalışmaları bu döneme ışık tutmaktadır. Güvenliği hem aktör hem boyut hem de seviye bakımından genişleyen bir kavram olarak gören eleştirel teoristyenleri güvenliği yapılandırma aşamasında, sosyal anlamda normlar ve değerler temelinde aktörler tarafından belirlenen, anlamlandırılan ve uygulanan bir kavramın sıralamasına vurgu yapmaktadır. Bu anlamda eleştirel güvenlik anlayışı çerçevesinde ele alınacak olursa güvenlikleştirme teorisi bir

meselenin aktörler eliyle tartışmaya açık bir konunun olağan üstü roller yükleyip güvenlik kapsamında ele alınmasını sağladığı eylemler bütünüdür. Böylece kamuoyuna, aktörün varlığına karşı bir tehdit olarak lanse edilen durum, güvenlik sorunu başlığı altında olağanüstü önlemler ve yetkilerle aktörün donatılmasına ve uyguladığı politikaları güvenlikleştirme kapsamında meşrulaştırmasına yardımcı olmaktadır (Bakan 2007: 42).

İki kutuplu yapı, güçler dengesi açısından sisteme istikrar kazandırmaktadır. Özellikle gelenekselcilerin benimsediği bu düşünce, tehdit konusunda da bir simetrik unsur oluşturmaktadır. Güvenlik ve tehdit terimleri her ne kadar ters orantılı bir yapıya sahip olsa da 1945 sonrası dönemde simetrik tehdit durumu aynı zamanda güvenlik açısından olumlu bir hava yaratmıştır. İleride realist teoride sıkça adından bahsedilecek olan realist paradigmanın temel varsayımlarından biri olan güç dengesi ve nükleer caydırıcılık, Soğuk Savaş dönemi “barış”ın ana sebeplerini oluşturmaktadır. Fakat değişen sistem, beraberinde asimetrik tehdit unsurunu getirmiştir.

Asimetrik tehdit kapsamına, terör, ekonomi alanındaki tehditler, siber suçlar, kitle imha silahları, psikolojik unsurlar, çevresel problemler, salgın hastalıklar gibi bir çok konu dahil edilebilir. Fakat bu tehditler şuan için asimetrik olarak görülse de ileri bir zamanda listeden çıkarılabilir. Nitekim ABD’nin sahip olduğu nükleer silahlar, sahip olmayan ülkeler için asimetrik bir tehdit unsuruyken, şuan bu durum bazı ülkeler için asimetrik tehdit olarak görülmemektedir (Küçükşahin ve Akkan 2007: 54-55).

Diğer yandan Uluslararası alanda güvenliğin kapsamı konusunda literatüre katkı sunan pek çok kişi, Soğuk Savaş Dönemi’nin sınırlayıcı yapısından sıyrılıp 1990 sonrasında yeni alanlara doğru genişlediği görüşünü benimserler. Fakat iddia edildiği gibi Sovyetler Birliği’nin yıkılmasıyla birlikte gelişen ve derinleşen güvenlik konuları en az 1952 Wolfers’in makalesinin yayınlandığı günden bu yana mevcut olan konulardır. (Baldwin 1997: 30) Çevre güvenliği, ekonomik güvenlik, enerji güvenliği gibi dallanan güvenlik çeşitleri Baldwin’in ifadesiyle “sıfatlar farklılıkları işaret ederken isimler benzerliklere dikkat çekmektedir” (Baldwin 1997: 31). Bu farklılıkların 1990 sonrasında gündeme gelmesi, 1990 öncesi uluslar arası yapının güvenlikte çok

boyutluluk konusunda önem verilen ayrıntılarla, Soğuk Savaş sonrasında önem verilen ayrıntıların farklılık göstermesiyle ilgilidir (Baldwin 1997 :31). Çevre, enerji, insan, ekonomi gibi güvenlik kapsamına dahil edilen unsurlar farklıdır fakat güvenlik kavramıyla birleştiklerinde benzerlik göstermektedirler. Ayrıca iki kutuplu yapının hakim olduğu bir dönemde güvenlik olgusu yoğun olarak askeri alan için telaffuz edilen bir kavramdı. Dehşet dengesi, güç maksimizasyonu, güvenlik ikilemi, nükleer silahların yayılması gibi olay ve olguları Soğuk Savaş dönemine damga vurmuştur. Dönem göz önüne alındığında literatür araştırmalarında güvenlik çalışmalarının askeri alanla sınırlı kalması kabul edilebilir bir durumdur.

Daha önce bahsedildiği gibi Buzan'ın ifadesiyle güvenlik kavramı, özgürlüklerin kısıtlanması, yeni kaynak aktarımını haklılaştırma ya da çatışmayı meşru kılabilen olayların varlığı, egemen sınıfın amaçlarına hizmet etmektedir. 1990 sonrası ABD, Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle birlikte ciddi bir tehdit kaybı yaşamıştır. Bu durum ise yeni tehdit arayışlarını önemli kılmıştır. İlk olarak Japonya bu boşluk için aranan rakip olarak değerlendirildi. Japonya ekonomisindeki durgunluk, bu fikri geçersiz kılmış ve bunun yerine yükselen Çin yeni hedef olarak belirlenmiştir. Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" tezinde ileri sürülen İslam ve Doğu Asya coğrafyanın yeni rakip gösterilmesi, ABD için yeni bir güvenlikleştirme girişimiydi (Buzan 2008: 117). 11 Eylül saldırıları ise bu durumun açık örneğidir. Saldırı, ABD'nin teröre karşı savaş konsepti için geçerli nedeni sunmaktaydı. Bu ise güvenliği sağlamak adına kamuoyundan destek gören bir durum olmuştur. Nitekim "Farklılıklarına bakılmaksızın tüm felsefi dünya görüşleri, insanlığın güvene duyduğu ihtiyaç konusunda hemfikirdir; çünkü insanları "yaşamı belirleyen kısıtlamalardan az ya da çok özgürleştirerek farklı yaşam olanaklarının keşfedilmesini sağlar."(Bilgin 2010: 77). Bu bilinen bir gerçektir ve egemen aktörler sınırları içinde ya da dışında amaçları için sağlıklı bir uygulama alanı oluşturabilmek adına politikalarında güvenlik kavramına sıkça başvurumaktadırlar. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise ulusal güvenliğin kapsamı ile uluslar arası güvenliğin kapsamının farklılık göstermesidir. Ulusal güvenlik konularında askeri kapasite ön plana çıkarken, uluslar arası güvenlik konuları askeri kapasite dahil siyasi, ekonomik, sosyal, çevresel boyutları da kapsamaktadır (Baylıs 2008: 73). Bu durum Buzan'a göre farklı bir perspektifle ele alınmıştır. Buzan'a göre reel dünyada uygulanan

güvenlik politikaları ulusal ve uluslar arası güvenlik stratejilerinin interaktif bir boyutudur.(İşyar 2008: 5). Daha net bir ifadeyle, devletlere güvenliklerini sağlamak için sunulan iki seçenek aslında birbirlerini tamamlamakta ve bir bütün olarak reel politikada yerini almaktadır. Ulusal Güvenlik stratejisi her ne kadar devletin, gücü elinde bulundurması açısından avantaj ifade etse de (diğer devletlerin niyetleriyle uğraşmak yerine kendi gücü dahilinde bir engelleme girişimi olması, tek bir aktörün varlığı sonuç itibariyle daha kesin sonuçlara ulaştırması gibi) uyuşturucu trafiği, insan ticareti, kaçakçılık, yasadışı göç, terör, salgın hastalıklar, küresel ısınma, çevresel faktörler gibi sınır aşan sorunlar konusunda çözüm üretmek için yetersiz kalmaktadır (İşyar 2008: 4). Bu bağlamda işbirliği elzem bir durumdur. Soğuk Savaş döneminin önemli kuruluşlarından olan ASEAN, bölgede yayılmacı komünist tehdidine karşı oluşturulan uluslar arası güvenlik stratejisinin bir parçası olması, durumu açıklamak adına sağlıklı bir örnektir (İşyar 2008: 7). Sonuç olarak günümüz güvenlik anlayışı, alçak politika konularının daha ön planda çıktığı uluslar arası alanda ortak güvenlik yada kapsamlı güvenlik adını almıştır. Böylece hiçbir ülke, ulusal güvenlik anlayışının aksine kendi güvenliği aynı zamanda başka ülkelerin de güvenliği anlamına gelmiyorsa tehdit tamamen ortadan kaldırılmış yorumunu yapamaz (İşyar 2008: 14). Bu aynı zamanda şu düşünceyle de örtüşmektedir: “ Ülkeler kendi güvenlik çıkarlarını belirlerken, komşularının çıkarlarını göz önünde bulundurmalıdır. Ulusal güvenlikten uzaklaştığı ve uluslar arası güvenliğin daha fazla vurgulandığı bir değişim mümkün ve faydalıdır.” (Buzan 2008: 77). Bu düşünce uluslar arası güvenliğin ulusal güvenliği beslediği düşüncesine de hizmet etmektedir. Bu anlamda Çin Halk Cumhuriyeti örneği daha açıklayıcı olacaktır. Nitekim Çin “barışçıl yükselme” programı kapsamında bulunduğu bölgede çevre ülkeler ile yumuşak güç konseptine uygun bir dış politika geliştirmekte ve uygulamaktadır. Fakat Tayvan, Doğu Türkistan gibi hayati öneme sahip konularda ulusal güvenlik stratejisi öncelikli konumadadır. Bu anlamda içinde bulunulan durum iç/dış güvenlik konusunda öncelikli sıranın belirlenmesine yardımcı olmakla birlikte yoğun olarak Çin Dış Politikası’nın uluslar arası güvenliğe hizmet ettiği görülmektedir. Entegrasyon politikalarına büyük önem atfedilen Çin, sorun yaşadığı ülkelerle çözüm noktasında uzlaşma seçeneğini kullanmakta ve mümkün olduğu sürece çatışmalardan uzak durmaktadır. Daha net bir ifadeyle “Barış içinde bir arada yaşama” prensibiyle hareket etmektedir.

Ulusal güvenlik, uluslar arası güvenlik, bölgesel güvenlik, küresel güvenlik, yumuşak/sert güvenlik ve daha birçok şekilde katagorize edilebilecek güvenlik kavramı pek çok soru için de özne görevi görmektedir. Kim için güvenlik?, Hangi değerler için güvenlik?, Ne kadar güvenlik? ve Hangi tehditlere karşı güvenlik?, Güvenlik araçları hangileridir ve maliyeti ne kadardır? soruları teorisyenler tarafından farklı yanıtlar bulmaktadır. “Kim için güvenlik?” sorusuna cevap verilebilmesi için, kastedilen hedefin net bir şekilde belirlenmesi daha doğru sonuçlar alınmasını kolaylaştıracaktır. Nitekim Buzan’a göre bu soruya devlet ya da birey gibi basit cevaplar yeterli görülmemiş ve kastedilen hedefin belirlenmesi, gerekli koşullarının araştırılması ile bir arada yürütülmesinin gerekliliği üzerinde durmuştur (Baldwin 1997: 14-15). “Hangi değerler için güvenlik?” sorusuna ise her devletin öznel yaklaşımları söz konusudur. Ulusal güvenlik kavramı genel olarak siyasal bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü ifade ederken bu ifade içerisine başka değerlerin dahil edilmesi de mümkündür.² ABD Savunma Eski Bakanı Harold Brown ulusal güvenlik kavramına “Dünya ile makul şartlarda ekonomik ilişkilerin sürdürülmesi”ni dahil ederek ekonomik boyutu da ulusal güvenlik kapsamına almıştır (Brown 1983, Aktaran: Baldwin 1997: 15). “Ne kadar güvenlik?” sorusu güvenliğin derecelendirilmesi noktasında karışık bir durum haline gelmektedir. Ele alış şekli farklılık gösterse de Buzan’ın kabul ettiği gibi mutlak güvenliğe ulaşmak imkansızdır. Bu açıklamaya General Jacop L. Devers’in açıklaması güzel örnek olacaktır: “Ulusal güvenlik sınırlandırılmayan bir durumdur. Ya güvenlikte olacağız ya da güvenlikte olmayacağız. Kısmen güvenliğe sahip olamayız. Eğer sadece yarı

²İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan ulusal güvenlik kavramı, temeli çok daha öncesine dayanmaktadır. Walker ve diğer teoristlerin öne sürdükleri gibi modern devletin iki kırılma noktası söz konusudur. Birincisi ortaçağ döneminde modern döneme evrilen bölgesel devlet sistemi, ikincisi ise monarşiden, ulusal olan bir anlayışa geçişin gerçekleşmesidir. Ortaçağda, kilise ve imparatorluk olarak üst üste binen çift başlı bir sistem mevcuttu. Walker’ın “hiyerarşik subordinasyon ilkesi” olarak adlandırdığı siyasi yapı tepede tanrı, altında klise ve klisenin onayıyla meşruiyet kazanan imparatorluklar mevcuttur. Klise aynı zamanda mülküyetine sahiptir ve dolayısıyla önmlü bir politik ve ekonomik oyuncudur (Buzan ve Hansen 2009: 24). Bu çift başlılık devlet idaresinde çözümlerin müzakere edilerek ya da savaşarak sonuçlanmasına neden olmaktaydı. Merkezden koye uzanan örgütlenme biçimi, hem otoritenin hem de bağımlılık duygusunun zayıf kalmasına neden olmuştur (Buzan ve Hansen 2009: 23-24). Ortaçağ anlayışından modern döneme geçişte yönetim ve siyaset alanında bir merkezileşme söz konusudur. Sınırların önemli olduğu bu dönüşüm sürecinde devletindaha laik bir konuma geldiği görülmektedir. Ayrıca devletin referans alınışı ile özel mülkiyetin doğuşu arasından bir bağlantı vardır. Aynı şekilde laik devlet anlayışı ile Avrupa’da meydana gelen din savaşları arasında da bir ilişki söz konusudur. 1648 Otuz yıl savaşları sonrası oluşan Wetfalya hukuku egemen devlet anlayışının hakim kılınmasına ve artık devletlerinkarşılıklı olarak dini seçimlerine karışmamaları anlayışına yol açmıştır (Buzan ve Hansen 2009: 25).

güvenlikteyse, hiç güvende değilizdir.” (Brodie 1950, Aktaran: Baldwin 1997: 16). “Ne kadar güvenlik?” sorusu aynı zamanda realist paradigmanın kendi içinde ayrışmalara neden olmaktadır. Çünkü Mearshimer gibi ofansif realizm savunucuları gerekli olan güvenliği sağlayabilmenin şartı hegemon güç olmaktan geçer fikrine sahiplerdir. Defansif realizmin temsilcisi olan Waltzcu bir bakış açısı ise aktörün kendini güvende hissedecek kadar güvenliğe sahip olmasının yeterli olacağı görüşüne hakimdir. Güç dengesi bu noktada önemli bir ayrıntıdır. “Hangi zaman periyodunda güvenlik?” sorusuna ise Baldwin, “uzun vadede güvenlik için oluşturulan en rasyonel politikalar , kısa vadede güvenlik için oluşturulanlardan büyük oranda farklılaşabilir. Kısa vadede yüksek bir çit, vahşi bir köpek veya büyük bir silah, birinin kendini komşularından korunması için yararlı olabilmektedir; fakat uzun vadede onlara dostça davranma tercih edilebilir” (Boulding 1963, Aktaran: Baldwin 1997: 21). açıklaması akıllara Çin Dış Politikası’nı getirmektedir. Nitekim Çin’in dış politika araçlarından olan yumuşak güç uygulaması uzun vadeli güvenlik politikasına işaret etmektedir. Orta Asya Bölgesi özelinde bakıldığında Çin, komşuları ile ilişkileri genelde diplomasi, ikili antlaşmalar, entegrasyon politikaları, ticari ilişkiler gibi yumuşak güç unsurlarını barındıran stratejik ve pragmatik unsurlar temelinde şekillenmektedir.

1.2. Realizm ve Liberalizm Temelinde Güvenlik

1990 sonrası iki kutuplu sistemin çöküşü, uluslar arası alanda olduğu kadar bu sistem üzerinde ortaya açılan ampirik ve normatif değerler açısından da değişimlere neden olmuştur. Bu değişimlerin en çok etkilediği araştırma alanlarından biri ise disiplinlerin savundukları olguların eleştirel boyuta gelmesidir. Ekoller arasında en çok ele alınan konu hiç şüphesiz güvenlidir. Sovyetler Birliği’nin yıkılışı, beraberinde güvenlik kavramının sorgulanmasını gündeme getirmiştir. Eleştirel teoriler 1990 sonrasında güvenlik olgusunun ciddi anlamda erozyona uğradığı görüşündedir. Buna karşılık klasik ekol ise değişimin sistemde mevcut olmadığı, anarşik düzenin devamlılığını koruduğu ve dolayısıyla güvenlik kavramının ciddi değişimler geçirdiği iddiasını reddeden bir görüştedir (Bayır 2013: 17). Askeri boyutun hala önemini devam ettirdiği ve savaş halinin devletler arası ilişkileri düzenleyici bir güç olarak var

olduğunu söyleyen realist görüş, günümüz uluslar arası sistemin işleyişine ve devletlerin sınırlı da olsa devam eden rolüne bakıldığında geçerli bir görüş sayılabilir. Her ne kadar güvenlik tanımlamaları 1990 sonrası geniş bir yelpazede ele alınsa da devletlerin uluslar arası alandaki güçleri askeri alandaki kapasiteleriyle ölçülmektedir. Devletlerin küresel alanda etkilerini sınırlayan NGO'lar, uluslar arası örgütler, çok uluslu şirketler, kolektif iş birliği gibi kurum ve kuruluşların varlığı kabul edilir bir gerçektir. Nitekim ülkelerin dış politikaları, bu kurumların varlığı ile şekil almakta ve dünya sistemine entegre olabilmeleri bu kuruluşlar içerisindeki rolleriyle anlam kazanmaktadır. Diğer taraftan bu örgütlenmelerin varlığı sistemin anarşik düzenine mani değildir. Sistem hala anarşik yapısını korumaktadır. Bu durum ise devletleri silahlanma yarışına itmektedir. Nükleer silahın bir ülkedeki varlığı, diğer ülkelerin o ülkeye bakış açısını değiştirebilir. Caydırıcı özelliği yüksek olan silahlar ya da geniş anlamda askeri alanda güç sahibi olmak, devletin bölgesel ve küresel alanda muhatap alınma potansiyelini yükseltmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti dış polititası bu anlamda iyi bir örnek olabilir. Çin, Şangay İşbirliği Örgütü bünyesinde Orta Asya ülkeleri ile mevcut sorunları çözüme kavuşturma çabasıdadır. Bu anlamda kolektif örgütlerin devletlerin dış politikasındaki varlığı kabul edilebilir. Diğer taraftan ise Çin dış politikasını güvenlik olgusu üzerine oturmuştur. Enerji güvenliği, çevre güvenliği gibi klasik ekolün güvenlik çizgisi dışındaki kavramların Çin'in güvenlik algılamalarına eklemek mümkündür. Fakat bütün olarak bakıldığında bütün bu alanlar tek bir şeye hizmet etmektedir. Klasik güvenlik anlayışına. Şöyle ki, Çin'in Orta Asya bölgesine yönelmesinin temel amacı enerjiyi sorunsuz ve güvenli bir şekilde ülkeye getirebilmektir. Enerjinin güvenliği, Çin ekonomisinin istikrarlı büyümesine hizmet edecektir. Ekonomik büyüme ise mevcut ordunun güçlendirilmesini ve aktif hale getirilmesini sağlayacaktır. Askeri alandaki yeterlilik, iç meselelerde (azınlık gibi) caydırıcı güç olarak görülmektedir. Bu durum ise rejimin güçlenmesi ve devamlılığı anlamına gelir (Karaca 2008: 88). İçeride güçlü bir Çin'in varlığı, dış politikada kendini daha emin adımlarla göstermesine zemin hazırlayacaktır. Bu anlamda realist kuramcılarının görüşleri geçerliliğini devam ettirmekle birlikte, liberal kuramcılarının realist görüşün doğrulanmasında yardımcı güç olduğu görülmektedir. Bu bilgiler ışığında bu bölümde alt başlıklar halinde realist paradigmanın uluslar arası ilişkilerdeki güvenlik konusu üzerine temel kabulleri analiz edilecektir. Güç kavramının güvenlik ile bağlantısı ve neorealist akımın öncülerinden

olan Kenneth Waltz ve John Mearshimer'in güvenlik konusuna yaklaşımları, birbirleri ile benzerlikleri ve farklılıkları noktalar ele alınacaktır. Son olarak ise liberal akımın barış düşüncesine hizmet edeceğini düşündükleri genel kabullerin incelenmesi hedeflenmektedir.

1.2.1. Realizm Kuramının Güvenlik Algısı

Realizmin çıkış noktası her ne kadar iki savaş arası döneme rast gelse de etkilerinin ve genel savlarının hala geçerliliğini koruduğu görülmektedir. Bu tezde Realist paradigmanın ayrıntılı bir şekilde ele alınmasındaki en büyük etken ÇHC'nin dış politikasında yer alan niteliklere sahip olmasıdır. ÇHC'nin dış politikasında temel parametrelerden birini oluşturan güvenlik, teorik çalışmaların da önemli konusunu oluşturmaktadır. Uluslar arası ilişkilerde önemli teorilerden biri olan realizmin(özellikle neorealizmin) güvenlik ve aynı zamanda güç algısı ise ÇHC'nin güvenlik anlayışıyla örtüşmektedir. Sistemin içerisinde var olan kaotik yapı devletleri daha fazla güç elde edecekleri politikalar izlemeye itmektedir. Neorealist çalışmalardaki bu anlayış ile Çin'in mevcut dış politikası analiz edildiğinde yükselen ekonomisine rağmen daha fazlasını isteyen bir Çin anlayışı birbirini tamamlamaktadır. Nitekim sistem Mearsheimer'in da ifade ettiği gibi daha fazla gücün daha az tehditle sonuçlanacağı bir yapıdır. Bu yüzden devletlerin hegemon güce ulaşmasını savunan neorealist yaklaşımla, bölgesel kalkınmaya önem veren, çevre ülkelerde bulunan istikrarsız yapının giderilmesi adına destek sağlayan, önemli bir nüfusa, nükleer silaha, yer altı kaynaklarına, geniş topraklara , güçlü bir ekonomiye, gelişmekte olan bir orduya ve istikrarlı bir rejime sahip olan Çin'in bölgesel güç yolunda istekli bir şekilde devam etmesi anlayışı birbirini destekleyen niteliklere sahiptir. Hegemon güç olma arzusu, aynı zamanda revizyonist anlayışı da beslemektedir. Çin her fırsatta emperyal amaçlar taşımadığını ve karşılıklı fayda ilkesiyle, barış için kalkınma fikrini benimseyerek hareket ettiğini dile getirirse de Orta Asya'da uygulanan enerji politikaları, yatırım projeleri, ülkelere sağlanan yüksek ölçekli krediler ile sonrasında oluşabilecek olumsuz durumlar, yumuşak güç unsurları ile bölgede uyguladığı kültür, dil ihracı kısa vadede bölgenin küresel sistemle entegre olmasını kolaylaştırıp, kalkınmasını sağlamasına ve toplumlararası iletişim kanallarının açık tutulmasına yardımcı olsa da uzun vadede bu durum emperyal bir boyuta ulaşması

beklenmektedir. Öte yandan askeri gücün yanından ekonomik gücün önemine vurgu yapan Waltz ile, Çin'in büyüme hedeflerine 1978 yılı itibariyle ekonomik alanda gerçekleştirdiği reformlarla başlaması ortak kabulleri vurgulayan önemli bir noktadır. Ayrıca devleti uluslararası alanda önemli aktör olarak gören realizm ile tek partili bir siyasi anlayışa sahip ve yönetimin her kademesinde devlet müdahalesinin olduğu ÇHC'nin devlet algısında önemli benzerlikler yaşadığı görülmektedir. Ayrıca ulusal çıkarların hem realist anlayışta hem de ÇHC'nin güvenlik anlayışında öncelikli sırada yer almaktadır. Uluslar arası yapının çıkarlar mücadelesi olduğunu kabul eden realizm, politikada başlıca amacın ulusal çıkarlar olduğunu vurgulamaktadır. Çin dış politikası incelendiğinde, uluslararası alanda izlediği stratejik uygulamaların ulusal güvenliğine hizmet ettiği görülmektedir. Nitekim Orta Asya'da uyguladığı enerji politikaları ile kendi enerji güvenliğini sağlamakta ve ekonomisinin sürdürülebilirliğini devam ettirmektedir. Bu durum ile ülkenin refah seviyesini yükselterek rejimin devamlılığını sağlamayı hedeflemektedir. Aynı şekilde Türkistan coğrafyasında kolektif olarak güvenliğin sağlanması adına atılan adımlar aynı zamanda Çin'in iç sorunu olan Doğu Türkistan için de elzemdir. Bu anlamda realist paradigma ve sonrasında ele alınacak olan neorealist paradigma ile neorealizmin önde gelen isimleri Waltz ve Mearsheimer'in güvenlik anlayışının ele alınması gerekli görülmüştür. Ayrıca ÇHC'nin mevcut politikasının savunmacı bir anlayışla, karşılıklı bağlılık ilkesiyle, ülkelerle ilişkilerinde işbirliğini öne çıkaran ve kazan-kazan fikriyle hareket ettiği görülmektedir. Fakat bu durum Çin'in hedeflediği güce ulaşması halinde ya da küresel gücünü deklare etmesi durumunda yerini yumuşak güç unsurlarından uzak, sert gücün ön planda olduğu saldırgan bir tutum içerisine girmesi öngörülmektedir. Bu yüzden özellikle Mearsheimer'ın ve Walt'un güvenlik hakkındaki düşüncelerinin ayrı bir başlık altında incelenmesi hedeflenmektedir.

Realist akım, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arası dönemde ön planda olan idealist teoriye yönelttikleri eleştiriler ile gündeme gelmiştir ve II.Dünya Savaşı sonrasında dönemin uluslar arası politikalarını anlamlandırma adına önemli varsayımlar sunarak, kabul görmüşlerdir. İdealist teoriyi eleştiren E.H.Carr ve Hans Morgenthau, idealizmi ütöpik olarak yorumlamış ve barışın sürdürülmesi adına savundukları doğruların yanlışlanabilirliğine değinmiştir (Varol 2013: 35). 1919-1939 yılları arasında

barışı sağlamak adına Milletler Cemiyeti'nin kurulması, II.Dünya Savaşı'nın çıkmasına engel olamamıştır. Nazi Almanyası'nın saldırgan davranışlarını açıklamak adına yetersiz kalan idealist akımın yerini realizmin aldığı görülmektedir. Nitekim idealizmin, açıklamakta yetersiz kaldığı duruma yanıt olarak Morgenthau "Uluslar arası Siyaset"(1948) adlı kitabında uluslar arası alanı devletlerin milli çıkarlarını koruyabilmek adına güç mücadelesinde bulunan bir alan olduğunu ve devletlerin temelde davranışlarının güç ve iktidar elde etme amacının bulunduğunu savunmuştur (Varol 2013: 34-35). İnsan doğasındaki kötüden(hırs, çıkar, kısançlık, korku, kazanma duygusu vb.) yola çıkan realist akım, devletlerin davranışlarını bu "kötü" üzerinden analiz etmektedirler. Birinci dönem realistleri güvenlikten ziyade güç unsurunu uluslar arası alanda devletlerin amacı olarak görmüşlerdir. Güçlü devlet, savunmada olan devlettir. Bu durum ise devletlerin bekalarını idame ettirmek için ön koşuldur. Nitekim Spinoza, barışın bir devlet için amaç olduğunu kabul etmekle birlikte potansiyel düşmanlarının mevcut olması nedeniyle daima savunmada olduklarını belirtmiştir. Bunun nedenleri olarak da devletlerin güvenilmez ve savaşçı oldukları, tutkularının ve çıkarlarının peşinden gittiklerine vurgu yapmıştır (Waltz 2015: 25). İnsan doğası odaklı bu anlayış 'savunmada olmak güç gerektirir.' düşüncesine hizmet etmektedir. Güç ise barış için önemli bir unsurdur.

Ulusal sınırlar dahilinde barış içinde bir arada yaşamak için Hobbes'un ünlü *Leviathan*'ı bir çözüm olarak ortaya koyduğu görülmektedir. Çözüme göre, bireyler doğa halinde kendinlerini güvende hissetmedikleri için devlet ile bir anlaşma içerisine girerler. Bu anlaşma/sözleşme gereği devlet, egemenliği bireyin onayıyla alır ve bunun karşılığında bireyin güvenliğini sağlamak görevini üstlenir (Buzan ve Hansen 2009: 27). Bu anlaşma durumu akıllara Waltz'un "Kişiler gibi devletler de özgürlüklerinin genişliğiyle orantılı olarak güvensizdirler. Eğer özgürlük isteniyorsa, güvensizlik kabul edilmelidir." sözleri gelmektedir. Bu anlamda bireyler korkuları uğruna sınırlandırılmayı ve özgürlüklerinden feragat etmeyi göze alabilirler. Çünkü doğa halinde özgür olsalar bile savunmasızlardır. Bu ise özgürlüklerini korku ile birarada yaşama durumunu ortaya çıkarmaktadır.

Realist görüş, kaotik ortamın devletlerin sürekli güç tazeleme hissi içerisinde olduğunu ve bu durumun ise güç mücadelesini beraberinde getirdiğini öne sürmektedir. Güçler dengesinin sağlanmasıyla uluslar arası kaotik ortamın da son bulacağı görüşü hakimdir. Kendini savunma olgusu, devletlerin yayılcı anlayışını meşru kıldığından realist akımın bir tür emperyal düşünce yapısına hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Pragmatik bir anlayışa sahip olmaları, normatif değerlerin ötesinde Machivist (amaca giden yolda herşey mübahtır anlayışı) bir anlayışın ön planda olduğunu göstermektedir (Demir ve Varlık 2013: 71). Morgenthau uluslar arası yapıda güç kavramının önemine vurgu yaparak, insanların doğasında var olan egemen olma durumunun devletlerin davranışlarında da hakim rol oynadığı, politikanın başlıca amacının ulusal çıkarlar olduğunu ve uluslar arası yapının da çıkarlar mücadelesinde ibaret olduğunu, dolayısıyla normatif değerlerin uygulanmak zorunda olmadığını ifade etmiştir (Demir ve Varlık 2013: 72). İngiliz bilimadamı George Schwarzenberger de uluslar arası yapının güç politikaları kapsamında belirlendiğini dile getirmiştir (Demir ve Varlık 2013: 72). Nitekim Morgenthau'nun (1970) "Devletlerin eylemleri, ahlaki ilkeler ve hukuki bağlılıklarca değil, çıkar ve güce dair hesaplarca belirlenir." ifadesi devletlerin karar alma süreçlerinin çıkar esaslı davrandıklarını ortaya koymaktadır (Aktaran: Donnelly 2013: 73).

Rasyonal olan devlet uluslar arası ilişkilerde özne konumundadır. Bu durum ise devletler dışında diğer aktörlerin ikinci plana itilmesine neden olmaktadır. Ayrıca realist akımın temel kabulleri arasındaki bir diğer madde ise iç/dış siyaset ayrımıdır. Dış politikanın iç politikadan ayrıldığını savunan realist akım, dış politikanın anaşık yapısının sürekli mücadele etmeye yönlendirdiğini belirtmektedir. Sürekli mücadele hali ise askeri güvenliğe önem vermeyi zorunlu kılmıştır.

Realizmin temelini oluşturan bu genel kabuller, 1960'lı yıllarla birlikte eleştirilere maruz kalmıştır. Soğuk Savaş dönemine denk gelen bu dönemde klasik ekole yöneltilen; realist görüşün uluslar arası alanda rekabet durumunu güç amaçlı temellendirmesi, duruma determinist bir yaklaşımla yaklaştığını ve uluslar arası normları gözardı ettiğinin ileri sürülmesi, dönemin cereyan eden olaylarını açıklamada klasik ekolün yetersiz kalması, insan doğası referanslı devlet davranışlarının

açıklanmaya çalışmasının bilimselliğe aykırılığı, ekonomik gücün gözardı edilmesi gibi eleştiriler mevcuttur. 1959 yılında yazdığı “Man, State and War” adlı kitabında Kenneth Waltz, klasik realist düşünce akımlarının, devletin davranışlarını insan doğası temelli açıklamalarını reddetmiştir. Devletin davranışlarının ana kaynağını araştırırken kendinden önceki fikir adamlarını, dış politikayı, ya insan temelli yada devletlerin farklı nedenler ve davranışlarla ama aynı dış politika seçimlerinin nedenlerini araştırmamakla eleştirmiştir. Örneğin, farklı sosyal, kültürel, ekonomik yapılarda olan devletler ortak bir paydada emperyalizmde buluşmaktadırlar. Waltz bu durumu uluslar arası sisteme bakarak açıklamaktadır (Varol 2013: 39). 1979 yılında “Theory of International Politics” isimli kitabını çıkarmıştır. Bu kitapla birlikte neo realizmin kurucusu sayılan Waltz, insan doğası temelli varsayımın yerine devletin davranışları üzerinde etkili olan unsur olarak sistemdeki otorite boşluğunu kabul etmiştir. Uluslar arasıyapıdaki anarşikliğin devletler üzerinde oluşturduğu güvensizlik durumu, karşılıklı iş birliğini sınırlı tutarken aynı zamanda sürekli bir rekabet içinde olmalarına neden olmaktadır. Devletler rasyonel birer aktör olduklarından dolayı kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederler ve bekaları için güvenliklerini korumak durumundadırlar.

Sistem içerisinde üst otoritenin olmaması ilk bakışta düzensizlik olarak yorumlanabilir. Fakat anarşi tıpkı hiyerarşi gibi bir düzenleyici ilke biçimidir. Nitekim Waltz “Eğer hükümetin yokluğu şiddet tehdidiyle ilişkilendiriliyorsa, keza varlığı da ilişkilendirilebilir.”sözleri hiyerarşinin var olduğu devlet içi düzende iktidarı ele geçirmek, korumak ve bir düzen inşa etmek için verilen mücadeleler,devletler arası mücadele durumundan daha kanlı olabilir fikrine sahiptir. Nitekim, Çin’de 1851’de başlayıp 13 yıl süren Taiping isyanında 20 milyon insanın hayatını kaybetmesi, Amerika iç savaşında 600 bin kişinin ölmesi ve tarihte bir çok örnek bu varsayımı doğrulamaktadır (Waltz 2015: 130). Waltz’a göre uluslar arası siyasetin iki önemli yapısı söz konusudur;Hiyerarşi, anarşi.Bu iki siyasal düzenleyici ilkeler birimlerin nasıl hareket etmesi konusunda belirleyici olmaktadır. Analiz birimleri “ya iktidar ve hakimiyet (hiyerarşi) ilişkisi içerisindedir ya da değil(anarşi)”dir (Donnelly 2013: 56). Devletler bu iki ilke doğrultusunda ya anarşik sistemde olduğu gibi dengeleme siyasetini tercih ederler yada hiyerarşide olduğu gibi önde giden gücün peşine takılma yöntemini seçerler (Donnelly 2013: 56-57).

Waltz gibi Herz de devleti analiz ederken insan odaklı düşünmeyi reddetmiştir. 1951 yılında yayınladığı “Political Realism and Political Idealism” adlı eserinde iki kuram arasında bir ortak yol bulmaya çalışan Herz, gerçekçiliği, “toplumun doğasında var olan güvenlik ve güç faktörlerinin siyasi yaşamdaki etkilerini dikkate alan” bir kuram olarak açıklarken idealizmi ise güvenlik ve güç gibi faktörleri göz ardı ettiğini ve rasyonel çözümlerle bu gibi sorunların ortadan kaldırılacağı düşüncesine kapıldığını öne sürmektedir (Herz 1951, Aktaran: Griffiths ve Roach ve Salamon 2011: 25). Fakat Morgenthau gibi klasik realistçilerin uluslar arası yapıyı açıklarken insan doğasının değişmez kötüsüne vurgu yapılmasına Herz katılmamaktadır. İnsan doğasını etkileyen birçok unsur vardır. Toplumun doğasını açıklamakta, insan doğası yerine güvenlik ikileminin belirleyiciliğine vurgu yapan Herz, bireylerin güvenlik ikilemi karşısında alacağı önlemlerin gruplar içinde geçerli olduğunu ve hatta daha yıkıcı savunma araçlarına sahip olduklarını belirtmektedir. Modern dünyada bunlar egemen devletlerdir ve gruplar daha yüksek bir makam var olmadıkça güvenlik ikilemi sorunsalı devam edecektir (Griffiths ve Roach ve Salamon 2011: 25). Sorun devam ettikçe, egemen aktörler arasındaki çatışma ve savaş durumu olağandır. Obama’nın “Asya’ya dönüş” programıyla dış politikasındaki yönünü Asya-Pasifik’e çevirmesi, ÇHC üzerinde tehdit algılamalarına neden olmuştur. Ayrıca 2001 yılında ABD’de gerçekleşen terör eylemleri sonrasında ABD’nin Afganistan’a mücadelesi sırasında Orta Asya’yı üs olarak kullanması ve bölge ülkeleri üzerinde bir etki politikası yürütmeye çalışması Çin açısından ABD tarafından çevrelenme olarak yorumlanmıştır. Oluşan güvenlik ikilemi karşısında ise bölgedeki ülkeler üzerinde daha etkin politikalar yürüten Çin, ülkeler ile ilişkilerini askeri alandan ziyade ekonomik alanda geliştirmek istemesiyle hem ülkelerle ilişkilerini güven zeminine oturtmaya çalışmış hem de yumuşak güç ile bölgeye girişini kolaylaştırmıştır. Ayrıca Çin, bu politikası sayesinde ABD karşısında yeni müttefikler edinmekte ve uluslar arası alanda politikalarına karşılık ülkelere destek sağlamaktadır.

Klasik realizm ile neo-Realist anlayış belli konular kapsamında ayrılmaktadır. Güç kavramı bunlardan biridir. Klasik ekol gücü devletlerin uluslar arası çıkar mücadelesinde amaç olarak görürken, neocu anlayış gücü güvenliği sağlamak adına bir araç olarak yorumlamaktadır. “Eğer güç hakimiyet getirmiyorsa ne işe yarar?” sorusuna

Waltz dört maddeyle cevap verir. 1-Güç, başkalarının kendisi lehine elinde bulundurdıkları kuvvet unsurları karşısında egemenliği korumak adına kullanacağı araçlar sağlamaktadır. 2- Daha geniş eylem aralıklarına fırsat vermektedir. 3- Göreceli olarak daha güçlü olanın güçsüz olanla mücadelesinde güçlü olana daha fazla avantaj sağlamakta ve söz sahibi olmasına yardımcı olmaktadır. 4- Güç avantajı, elinde bulunduran aktöre sistem içerisinde daha fazla hareket alanı sağlamaktadır (Waltz 2015: 244). Bu anlamda güç, güvenliği sağlamak adına önemli bir araç ve sahip olunduğu kadar devletlerin hareket sahasının genişliğiyle orantılı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uluslar arası yapıyı üst otorite eksikliğinden dolayı anarşik kabul eden realistler ve özellikle neo realist kuramcılar, devletin bekası için araç olarak gücü kullanmaktadır (Kalkan Küçüksolak 2012: 203). Bu durum ise kendi kendine yetebilme anlayışıyla alandaki gelişimi beraberinde getirmektedir. Nitekim bir devletin güçlü sayılması askeri alandaki potansiyeline bağlıdır. Soğuk Savaş yıllarında iki kutbun temsilcilerine bakılacak olursa güç maksimizasyonu için silahlanma yarışına girmeleri neo realist kuramların o dönemde ön planda olduğunu göstermektedir. 1970’li yıllarda neo realist anlayışın geleneksel çizgiden çıkıp daha yumuşak güç unsurları üzerine kaydığı görülmüştür. Dolaylı güç olarak yorumlanan güç anlayışının, karşı tarafı istenilenler doğrultusunda etkileyebilme yetisi olarak tanımlanabilir. Neo realistlerin de bu mantıkla havuç-sopa yöntemini benimsedikleri görülmektedir (Demir ve Varlık 2013: 77). Bu bağlamda Waltzcu bakış açısıyla neo realist anlayışa ekonomik güç unsurları da dahil olmuştur. Fakat bu yeni kabul, liberal anlayışta olduğu gibi askeri gücün önemini yitirip ekonomik gücün yerini aldığı bir düşünce yapısına hizmet etmemektedir. Aksine askeri güç, güvenlik için geçerliliğini koruyan bir durum olarak kalmakla birlikte ekonomik unsur da güç kavramına dahil edilmiştir.

Diğer taraftan “Kimin güvenliği” sorusu realist perspektifle ele alındığında, devlet odaklı bir anlayış hakimdir. Üniter kabul edilen devlet, rasyonel ve çıkarları

doğrultusunda hareket eden, uluslar arası alandaki tek referans kaynağıdır.³ Diğer oluşumların varlığının uluslar arası yapıya etkisini göz ardı eden realist ve özellikle neo realist anlayış için analiz birimi olan en üst otorite devletlerdir ve devletlerin görevi de güvenliği sağlamaktır. Nitekim W. B .Gallie bu durumu “şampiyon” kavramı ile ele alır. Takımlar şampiyon olmayı amaçlarlar ve bu amaçları uğruna rakip takımlarla mücadele halindedirler. Aynı şekilde devletlerin amacı da güvenliği sağlamaktır ve bunu için ise diğer devletlerle rekabet etmektedirler (Baldwin 1997: 10) Bu durum Wolfers için farklı ele alınmıştır. Wolfers, devletlerin güvenliğe bakış açıları ile birbirlerinden farklılaştıkları ve kimi devletlerin içinde bulundukları durumda güvenlik yerine tercih edilebilecek yeni değerlerin var olabileceği ve her devletin statükodan memnun olmayacağı görüşü hakimdir. Bu açıdan bakıldığında güvenliğe sahip olan bir devletin daha fazla güvende olma durumu, o devlet açısından daha iyi olduğu anlamına gelmeyebilir fakat elinde güvenlik dışında daha yeni değerlerin varlığının olması, o devleti diğerlerine göre daha iyi yapabilir (Baldwin 1997: 10-11). Kısaca Wolfers’a göre uluslar arası politika tüm devletler için geçerli olan kurallar doğrultusunda oynanan tek tip bir oyun değildir.

Realistler arasında çok kutupluluğu barış sebebi olarak görenler de mevcuttur. Ne kadar çok güç mevcutsa o kadar barış ortamı hakimdir diyen realistler, agresif bir devlet karşısında güçlerini birleştiren aktörlerin caydırıcılığının daha fazla olacağını öne sürmektedir. Ayrıca iki kutuplu yapının aksine devletler birbirlerine daha az düşmanlık beslerler. Çünkü dikkat ettikleri alanlar iki kutuplu yapıdaki gibi ayrıntılı değildir. Nitekim birden fazla aktörün varlığı aktörlerin rakipleriyle aşırı derecede ilgilenme olasılığını azaltmaktadır (Mearsheimer 2006: 79). Görüldüğü gibi güvenlik tanımlamalarında olduğu gibi güvenliğin nasıl elde edileceği, korunacağı ve sürdürüleceği konusu da farklı fikirler içermektedir. Bunun için güvenlik en net ifadeyle, bir devletin içinde bulunduğu duruma göre şekil alan bir öznel olgu olarak kabul edilebilir.

³Devlet odaklı anlayış aslında bireysel güvenlik anlayışına hizmet etmektedir. “Devleti yaşat ki insan yaşasın” fikriyatıyla yola çıkılırsa bireyin güvenliğinin sağlanması için öncelikli olarak devletin beka durumunun garanti altına alınması gerekmektedir (Bilgin 2010: 77).

1.2.1.1. Realist Düşüncede Güç Kavramının Güvenlik Olgusundaki Yeri

Güç, hemen hemen her dönemde egemen sınıfın elinde bulundurmak istediği ve amaçlarını gerçekleştirebilmek adına başvurduğu bir seçenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda güç, elde edilmek için mücadele edilen ve elde edildikten sonra sürdürülebilirliği ve nitel olarak arttırılması için de rekabet konusu olan bir kısır döngü olarak da yorumlanabilir. Kısaca mevcut olan güç, yeni bir güç için kullanılmaktadır. İnsan varolduğu sürece güç kavramı da devamlılığını sürdürmektedir. Çünkü insan hırsları, amaçları, korkuları vb. gibi ihtiyaçları olan bir varlıktır. Bu varlık bazen güven duymak için, bazen hedeflerine ulaşmak için gücün çeşitli özelliklerinden yararlanmaktadır. Bu anlamda kavram, sadece devletler arası ilişkileri temellendirirken ya da uluslar arası ilişkileri analiz ederken kullanılan sınırlı bir terim olmaktan ziyade hayatın içinde varolan bir gerçektir.

Güce ilişkin farklı tanımlamalar, güç kavramına ait kriterlerin çeşitliliği ile daha kompleks bir yapıya dönüşmektedir. Bu anlamda güç kavramına kesin bir tanım yapmak yerine bu konuda yapılan önemli çalışmalar, kaynak olarak kullanılarak kavram anlamlandırılmaya çalışılacaktır. Hans Morgenthau uluslar arası ilişkilerde temel amacın gücü elde etme olduğunu belirlemekte ve çıkar ile ilişkilendirmektedir. Gücü tanımlarken caydırıcılığı ön plana çıkaran Morgenthau, gücü ya statükoyu korumak için yada revizyonist politikaların devamlılığı için kullanılan bir durum olarak yorumlamaktadır (Özdemir 2008: 128). Holsti'ye göre güç bir ülkenin sahip olduğu yetenek ve kaynakları ikna, ceza, zorlama veya ödül ile karşı taraf üzerinde etki yaratılma kapasitesidir (Özdemir 2008: 116). Realist kuramcılardan olan Carr ise gücün caydırıcılığını kabul ederek, caydırıcılığın başarısız olduğu son durum olan askeri gücün kullanılmasının da elzem olduğunu ileri sürmektedir.(Özdemir 2008: 128).Neorealistler ise gücü tanımlarken aktörlerin kapasitesine odaklanmak yerine sistemi temel almaktadırlar. Yani devletler anarşik sistem içerisinde yapıdan ne kadar az etkilenirlerse o kadar güçlüdürler. Ayrıca aktörlerin sahip oldukları yetenekler ve konumları, onları diğer aktörler karşısında güçlü yapmaz. Ancak diğer aktörlerle kıyaslandıklarında elde ettikleri üstünlük onları rakipleri karşısında güçlü kılar (Özdemir 2008: 128).

Liberalere göre ise güç karşılıklı bağımlılıktır. Hiçbir devlet mutlak bir güçten söz edemez ve sistem içerisinde birbirinden bağımsız hareket edemez. Bu anlamda asimetrik karşılıklı bağımlılık kavramından söz ederler. Bu bağlamda aktörlerin konularına göre bağımlılık düzeyleri değişebilir. Daha az bağımlı olan devlet daha etkin güce sahiptir (Özdemir 2008: 131).

Steven Lukes (1974) güç kavramını üç boyutta ele almıştır. Boyutlardan ilki gücü somut olarak ele alarak gözlemlenebilir yönünden bahsetmiştir. Bu anlamda ilk boyutta klasik gücün tanımında var olan A'nın B üzerindeki etkisi anlayışı hakimdir. Gücün ikinci boyutu ise gözlemlenmesi zor olan yönlerine ağırlık vermektedir. Bu bağlamda Peter Bachrach ve Morton Baratz'ın "Two Faces of Power" çalışması, gücün soyut yanlarına dikkat çekerek, aktörün diğer aktör üzerinde neden sonuç ilişkisi içerisinde uyguladığı etkileme durumu yerine karar alma süreçlerini yönlendirme, rıza ile katılım sağlama ve kurumsal çalışmalarla gizli bir şekilde gündem belirleme yöntemlerine başvurulmasını ele almaktadır. Belirlenen gündem konuları, hizmet edilen aktörlerin çıkarlarına uygun, güvenli konularla ilgili olacaktır. Aksi bir durum gündeme dahi gelmemektedir (Özdemir 2008: 120-121). Gücü anlamak için somut verilere bakmak yerine kurumların yakından incelenmesi bu anlamda önem arz etmektedir. Nitekim gündeme sürülen konular, siyasi değerler, kültür gibi hakim unsurlar bir bütünlük ve tutarlılık sağlayarak kullanılmaktadır. Sonuç ise gücü göstere göstere uygulamak yerine gündelik yaşam içerisine yerleştirilerek etki kapasitesini güçlendirmektedir (Özdemir 2008: 121). Gücün üçüncü boyutu ise aktörlerin davranışlarına etki etmektedir. Sistemin yapısı aktörlerin belirli şekillerde davranmalarına neden olmakta ve karar alma süreçlerine etki etmektedir. Kararlar aktörler tarafından kendi tercihleri olarak alınır fakat sistemin yapısından kaynaklanan sınırlılıklar dahilinde aktör seçimini bu alternatifler arasından seçmek durumunda kalmaktadır. İkinci boyuttan farkı ise aktörler bu politikaların arkasında kendilerine avantaj sağlama gibi bir amaçları yoktur. Yapılan seçimler, bazı aktörlerin yükselmesine olanak sağlarken bazılarının ise tercihlerinden dolayı dezavantajlı konuma düşmesine neden olur (Özdemir 2008: 121-122).

“Devletler neden güç ister?” sorusuna Mearshimer makalesinde (2006) cevap aranmış ve bunun realistler arasında bölünmeye neden olduğu anlaşılmıştır. Morgenthau’ya göre güç insan doğasında var olan birşeydir ve insan davranışları temelli devletlerin de rakiplerine karşı bir üstlük edinmek için gücü elinde tutmaları gerektiğini savunur (Mearsheimer 2006: 72). Yapısalcı realistler ise bu soruya sistem üzerinden yanıt verirler. Anarşik yapı, devletleri gelebilecek bir tehdit karşısında savunmasız bırakmaktadır. Bu bağlamda ise devletler kendi başları çaresine bakmak zorundadır. Sonuç olarak daha fazla güç daha az tehdit düşüncesi hakimdir (Mearsheimer 2006: 72). Bu bakış açısıyla Mearsheimer makalesinde (2006) “Devletler neden güç ister?” sorusuna beş varsayımla cevap vermektedir. Birincisi, devletlerin aktör olmaları ve anarşik sistem içerisinde rekabet etmeleridir. Anarşi ise bir kaos ve düzensizlik değil aksine bir düzeni ifade etmektedir. İkinci varsayım, devletlerin saldırgan politikalara sahip olduğudur. Bir devlet, komşu devletler üzerinde güç kullanabilir fakat bu durum yetenek anlamında zaman içerisinde değişim gösterebilir. Üçüncü varsayım, devletlerin diğer devletler hakkında kesin bir bilgiye sahip olmalarının imkansız olduğudur. Bu yüzden ki devletler sürekli güç maksimizasyonuna giderek her an olası bir tehlikeye karşı hazır olmak durumundadırlar. Dördüncüsü, devletlerin temel amacı hayatta kalmaktır. Bu durum halkın refahı ve iç düzen gibi konulardan daha önemlidir. Çünkü hayatta kalmayı başaramayan devletin diğer ölçütleri uygulama alanları olamayacaktır. Beşinci varsayım ise devletlerin rasyonelliğidir. Yanlış kararlar alabilirler fakat hayatta kalmak için gerekli stratejileri uygulama kabiliyetine sahiplerdir (Mearsheimer 2006: 73-74). Tüm bu varsayımlar ise bir bütün halinde devletlerin güç dengesi peşinde koştuklarını ve birbirleri pahasına güç elde etmek istediklerini göstermektedir (Mearsheimer 2006: 74). Çünkü güç, güvenlik için vazgeçilmez bir olgudur. Sistem, devletlerin self-help ilkesiyle hareket etmesine ve daima savunmada olmasına neden olmaktadır. Devletlerin bekası için bu durum elzemdir ve bu anlamda güvende olmak isteyen aktörler aktif olarak güç maksimizasyonu peşinde koşmaktadırlar. Bu anlama kısaca güç, devletlerin yürüttükleri güvenlik politikalarına hizmet etmektedir.

“Bir devletin kendini güvende hissetmesi ya diğerlerini kendine saldırmaktan caydırabilmesi ya da kendine saldırması durumunda kendini başarıyla savunabilmesi gerekir” (Brauch 2008: 5) ifadeleriyle Brauch’un sözleri, realist anlamda güç kavramı

üzerinde analiz edilirse birden fazla genel kabul karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, bir devlet kendi bekası için güç kullanmaktadır. Güç, güvende olmak için önemli bir araçtır. İkincisi, caydırma seçeneği içinde en önemli unsur nükleer silahlardır. İki kutuplu yapıda çatışma ortamının oluşmamasının nedenleri arasında olan nükleer caydırıcılık, bir savaş sebebi değil aksine devletler arası güç dengesini oluşturan ve istikrara hizmet eden bir barış sebebi olarak görülebilir. Caydırmanın mümkün olmadığı ve saldırının gerçekleştiği üçüncü varsayım da ise devletin askeri gücüyle orantılı olarak başarı göstermesi beklenmektedir.

Gücü elde etme, sürdürme, genişletebilme ve kullanabilme durumları ayrı bir kapasite gerektirmektedir. Nitekim bu aşamada stratejik düşünmek daha başarılı sonuçlar elde edilmesine yardımcı olmaktadır. Şöyle ki; saldırgan realist görüş, hegemon olma fikrinin hayatta kalmak için en iyi yol olduğunu söyler. Fakat küresel hegemon olmak bir devlet için oldukça zordur. Bunun yerine kendi bölgesi üzerinde hakimiyet kurma bir devlet için daha umut vaat edicidir. Nitekim ABD’de böyle yapmıştır. Batı yarım kürede hakimiyet alanını kurarak bölgesel hegemonyasını ilan etmiştir. Ayrıca bölgesel hegemonya kazanan devletlerin bir diğer amacı da diğer büyük güçlerin hakimiyet sınırları içerisinde olmalarını istememeleridir. Bu yüzden ki bölgesel hegemon olduktan sonra ABD, Asya ve Avrupa’da olası bir rakip güç görmek istememiştir. Sovyetler Birliği, İmparatorluk Japonyası ABD’ye potansiyel hegemon güç olarak çıksalar da ABD’nin dengeleyici ve önleyici gücüne maruz kalmışlardır. Çin de ABD’nin yolundan gitmekte ve Asya’da yükselen hegemon güç olmak için çaba sarfetmektedir (Mearsheimer 2006: 83). Şuanki konumu ele alındığında Mearshimer’in öne sürdüğü tez istikrarlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Halihazırda Asya’da başat güçler arasında yer alan Çin, istikrarlı ekonomisiyle ve ‘barışçıl yükselme’ kapsamında gelişen dış politikasıyla Rusya ve ABD için tehdit duyulması gereken önemli bir bölgesel güç olarak ilerlemektedir. Rusya’nın Asya’da yarattığı güç boşluğu, Çin tarafından başarılı bir şekilde yumuşak güç unsurlarıyla doldurulmaya çalışılmaktadır. Ve aynı zamanda ABD’nin bölgedeki varlığından duyduğu rahatsızlığı ve kendisine uygulamaya çalıştığı çevreleme politikasına karşılık, karşı hamlelerle ve çok yönlü dış politika araçlarıyla egale etme çabasıdadır. Bu anlamda gücün statejik boyutu en az

gücü elde etmek kadar önemlidir. Çünkü elde edilen güç, nitel olarak arttırılabilmesi için bu tür hamlelere ihtiyaç duymaktadır.

1.2.1.2. Neorealizm Kuramında Güvenlik: Mearshimer/Waltz Bakış Açısından Güvenlik

İki Dünya Savaşı arası dönemde barışı tesis edebilmek adına uygulanmaya çalışılan liberal görüş, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte geçerliliği yitirmeye başlamıştır. Realist akımın güç ve savaş arasındaki güçlü bağlantısını ortaya çıkarmaya çalışması ve uluslar arası alandaki devlet davranışlarını insan doğası referanslı olarak açıklama çalışmaları, dönemin geçerli teorisi olarak literatüre geçmesine yardımcı olmuştur. Fakat Uluslar arası sistemi açıklama adına yetersiz kalan ve eleştirilen realist teori, 1960'lardan itibaren yeni cevaplar aramış ve Kenneth Waltz'un neo realizminin doğmasına neden olmuştur. Neo realist bakış, klasik anlayışın aksine bireysel kabullerden sıyrılarak sistem temelli bir bakış açısı geliştirmiştir. Kuram incelemesinde, korku, güvensizlik gibi duyguların insan doğasından kaynaklı değil, sistemin anarşik yapısından kaynaklı olduğu öne sürülmektedir. Uluslar arası anarşik yapının, kendine yardım(self help) ve güç politikaları gibi kavramların dünya politikası üzerinde gerekli özellikler olmasına uygun zemini hazırladığı düşünülmektedir (Demir ve Varlık 2013: 75-76).

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra iki süper gücün dünyayı iki kutba böldüğü gibi realist akımda da iki kutuplaşma görmek mümkündür. Bir tarafta Waltz'un savunmacı realizmi, diğer tarafta ise Mearshimer'ın saldırgan realizmi yer almaktadır. Devletler kendi bekaları için güç maksimizasyonu yapmalı anlayışını benimseyen Waltz, Mearshimer tarafından eleştirilmiş ve savunmacı olarak nitelendirilmiştir. Saldırgan realizmi savunan Mearshimer, güç maksimizasyonu yerine hegemon güç olmanın daha doğru olduğu ileri sürmüştür. Güç maksimizasyonunun bir tür güvensizliğe neden olduğunu söyleyen Mearshimer, revizyonist bir politikanın devletlerin sistemdeki varlığını güvenli hale getirdiğini iddia etmektedir (Bayır 2013: 178-179).

Saldırgan realizme göre , devletler kasıtlı olarak başka ülkelerin güvenliklerine tehdit oluşturduğu için böyle bir ortamda çatışma kaçınılmazdır. Aynı zamanda uluslar arası alanda çatışmanın gerekli olduğunu savunan saldırgan realist akım, bu bağlamda işbirliği ve ittifakların geçici olduğuna vurgu yapmaktadır. Ek olarak saldırgan realistler, devletlerin başlangıçta savunmacı bir anlayış ile hareket etseler bile sonrasında saldırgan politikarı benimsemek zorunda kaldıklarını vurgularlar (Varol 2013: 38).

ABD’li teoristyen olan John Mearsheimer kendi realist düşüncesini saldırmacı(ofansif) olarak adlandırmaktadır. Waltz’ın çalışmalarından etkilenmiştir fakat bu durum daha çok eleştirel boyuttur. Waltz’un bir devletin büyük güç olmaya hevesli görünmesinin diğer güçlerin birleşerek onu sıkıştırmaya neden olacağı görüşü yerine aktörlerin güçlerini maximize etmeleri gerektiğini ve hegemonik politikalar izlemesinin rasyonel olduğu görüşünü savunmaktadır. Mearshimer’in oluşturduğu teorinin beş varsayımı bulunmaktadır.1-Sistemin anarşik yapısı, 2-Büyük güçlerin askeri saldırganlık kapasitesinin varlığı, 3-Devletlerin diğer devletlerin niyetlerinden hiçbir zaman emin olunamaması, 4-Devletlerin bekasının amaçlanması, 5-Büyük devletlerin rasyonel yada stratejik hesaplayıcı olmalarıdır (Varol 2013: 48-49). Waltzcu perspektifle ters düşen ikinci madde Mearshimer/Waltz realizminin farklılıklarından biridir ve en önemli kısmındır. Bu bağlamda yapısalcılar arasında “Ne kadar güç yeterlidir?” sorusu farklı yanıtlar bulmaktadır. Kenneth Waltzcu görüşü savunanlar, devletlerin kendi güvenliklerini sağlayacak kadar gücü ellerinde tutmalarının yeterli olacağını düşünmektedirler. Savunmacı realistler olarak da adlandırılan bu grup hegemon güç peşinde koşmanın yanlış olduğunu iddia ederler. Çünkü böyle bir durumda sistem, aktörleri cezalandırma yoluna gidecektir. Mearsheimer gibi saldırgan realistler ise savunmacıların aksine, aktörlerin daha fazla güç sahibi olmaları, onları daha da caydırıcı kılacaktır görüşüne hakimlerdir. Hegemon güç peşinde koşmak, elde etmek ve sürdürmek iyi bir strateji ve hayatta kalmak için iyi bir yoldur (Mearsheimer 2006: 72).

Gerek savunmacı gerek ise saldırgan realizmin savunucuları liberal görüşün savundukları karşılıklı bağımlılık ilkesi ile savaş durumunu ortadan kaldırma savlarına

ortak bir dille karşı çıkmışlardır. Nitekim Waltz : “Bir kendine yardım sisteminde, tarafların sayısı azaldıkça karşılıklı bağımlılık gevşeme eğiliminde olur ki bu oldukça da sistem daha düzenli ve barışçıl hale gelir. ..Birçokları giderek artan bir sıkı karşılıklı bağımlılığın barış olasılıklarını artırdığına inanır görünmektedir. Ancak sıkı karşılıklı bağımlılık yakın temas demektir ki bu da ara sıra çatışma ihtimalini artırır. En şiddetli iç savaşlar ve en kanlı uluslar arası savaşlar, sıkı fıkı ilişkilere sahip son derece benzer halkların nüfusu oluşturdıkları arenalarda yapılmıştır.” (Waltz 2015: 174.) Benzer şekilde Mearshimer da liberal görüşlerin ekonomik hesaplamalar üzerinden barış tesis etme tezlerini kusurlu bulmaktadır. Karşılıklı bağımlılık ilkesinin sürdürülebilir barış ilkesine hizmet etmediğini aksine savaş nedeni olduğunu savunan Mearshimer, “..devletler, ulusal güvenliğini güçlendirmek için karşılıklı bağımlılığın yarattığı kırılganlıktan kurtulmaya çalışacaklardır. Kritik ekonomik kaynaklar için başkalarına bağımlı olan devletler, kriz veya savaş zamanında kesintiden veya şantajdan korkacaklardır; Siyasi kontrolü arz kaynağına genişletmeye, kaynaklar veya diğer müşterileriyle çatışmaya yol açmaya çalışabilirler. Diğer bir deyişle, karşılıklı bağımlılık, işbirliğine değil, daha büyük rekabete yol açabilir.” (Mearsheimer 1990: 42-44) ifadelerini kullanmıştır. Bu perspektifle ele alındığında Orta Asya Cumhuriyetleri’nin Rusya’ya bağımlılık durumundan kurtulabilmek adına izledikleri çok yönlü ve çok seçenekli politikalar savaş olmasa bile bölgede rekabete ve ufak krizlere neden olmaktadır. Yapılan tesbit bu anlamda geçerlidir.

Aktörler arası işbirliğinin mümkün olmadığını olsa bile sınırlı olduğunu savunan Waltzcu ve Mearshimerci bakış açısı, “sistemdeki anarşik yapının varlığı devletleri güvenlik konusunda endişe duymaya iter ve bu durum işbirliğini kısıtlar” görüşüne hizmet etmektedir. Bu durumda ise self-help (kendine yardım) ilkesi sistem içerisinde devletlerin uluslar arası alanda başvurdıkları savunma seçeneği olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca devletlerin amacı bekalarını idame ettirmektedir. Bu anlamda devletler içlerinde bulundukları kurumların çıkarına göre değil kendi çıkarları doğrultusunda hareket edeceklerdir. Ekonomik alanındaki iyileşme güvenlik sorunsalına ve dolayısıyla anarşik düzeni iyileştirme için yeterli bir kriter olarak görülmemektedir (Waltz 2015: 132-133). “Anarşik bir düzende eylem ilkesi zorunlu olarak kendine-yardımdır.”(Waltz 2015: 140) ifadesi neo realist paradigmanın işbirliği görüşüne karşı tutumunu net bir ifadeyle

ortaya koymaktadır. Bu durumda Türkistan coğrafyasında nüfusunu istikrarlı bir şekilde arttıran Çin'in özellikle Kazakistan ve Türkmenistan enerji kaynakları üzerinde önemli seviyede söz sahibi olması söz konusu ülkelerin egemenlik anlayışını zedelediği gerekçesiyle yöneticilerin Çin ile ilişkilerine temkinli yaklaşımlarına neden olmaktadır. Ayrıca Çin'in Bir Kuşak Bir Yol girişimi ile Orta Asya ülkelerinin alt yapı iyileştirme projeleri, ekonomik yatırımlar kapsamında ülkelere sağladığı krediler kısa vadede kazan-kazan mantığına hizmet etse de uzun vadede ülkelerin ÇHC'ye ciddi rakamlarla borçlanmasına neden olacaktır.

Soğuk Savaş sonrası sistem üzerine yapılan tek/çok kutuplu tartışmalar ve Amerika'nın bu sistem içerisindeki konumu Waltz ve Mearsheimer tarafından ele alınan bir diğer konudur. Mearshimer, iki kutupluluğun sona ermesiyle birlikte tek kutuplu bir sistemin oluşacağı kanısının yoğun olduğu bir dönemde tek kutuplu yapının olmadığını ve çok kutuplu bir yapının meydana geldiğini öne sürmüştür. ABD'nin Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu sistemi oluşturmaya çalıştığını fakat bunun dünya sistemi için endişe verici olduğunu belirten yazar, ABD'nin kurucu babalarından biri olan James Madison'un "hiçbir ulus sürekli bir savaş halinin ortasında özgürlüğünü koruyamaz" sözünü alıntılararak ABD dış politikasını eleştirmiştir (Varol 2013: 58). Çok kutuplu yapının hakim olduğunu söyleyen Mearshimer, Almanya, Fransa, İngiltere ve belki de İtalya büyük güç statüsünü üstlenecek; Sovyetler Birliği, süper güç durumundan gerileyecek, ancak büyük bir Avrupa gücü olarak kalacak ve beş büyük güç ve bir dizi daha az güç içeren bir sistem ortaya çıkaracaktır. ABD ise büyük güç olmaya devam edecektir (Mearsheimer 1990: 8). Çok kutupluluğu bir çok aktörün bulunmasından dolayı kompleks bir yapı olarak gören Mearsheimer, aktörler güç dengesi sağlama konusunda zorluk çekecekleri için istikrarlı yapı bozulacaktır düşüncesine sahiptir. Waltz ise Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu yapının varlığını kabul eder. Soğuk Savaş sonrası ABD'nin tek kutuplu yapının başına geçmesinin sistemi zorlayacağı düşüncesini savunan Waltz, ABD ve SSCB'nin birbirlerini denetleme mekanizmasına sahip olduklarını fakat SSCB'nin yıkılmasının bu düzenin bozulmasına neden olduğunu belirtmektedir. 1990 yılında George Bush'un Irak'ın Kuveyt'i işgali sırasında "Dünyanın neresinde olursa olsun bütün bölgesel tehditlere karşı hazırlıklı olmalıyız" ifadeleri Waltz'a göre tek kutuplu yapının istikrarsız durumunu örneklemiştir.

Diğer bir örnek olarak ise ABD'nin(Ronald Reagan) Nikaragua hükümetini devirmek için kontragerillalara destek vermesini “Onlar bize ‘amca’ diyene kadar” sözleriyle açıklaması ABD'nin uluslar arası alandaki hareket sahasının ne kadar geniş tutulduğunun ispatıdır (Varol 2013: 41-42). 1991 yılındaki makalesinin sonuç kısmında Waltz, ABD'nin dünya için bir rol model oluşturmadığını öne sürmüştür (Varol 2013:42). “Uluslar arası sistemin gelişmekte olan yapısı” adlı makalesinde iki kutuplu düzenin sona ermesiyle birlikte yeni düzeni ele alan Waltz, 2000’li yıllarda üç siyasi birimin büyük güç statüsüne yükseleceğini öngörmüştür; Almanya veya Batı Avrupa devletlerinden biri, Japonya ve Çin. Rusya Federasyonu etkileyici bir askeri kapasiteye sahip olsa bile büyük güç statüsünü kaybedecektir. Çünkü büyük bir güç olabilmek için; 1-Büyük bir toprak parçası, 2-kaynaklar, 3-ekonomik kapasite, 4-askeri güç, 5-siyasi istikrar ve yeterlilik özelliklerinin hepsini bünyesinde barındırması gerekmektedir. Nükleer güç sahibi olması Rusya’nın büyük güç olması için yeterli kriter değildir. İstikrarlı bir siyasi yapı ve gelişen bir ekonominin olması bu anlamda önemlidir. Waltz’a göre Rusya’nın zayıflaması sistemde bir takım değişiklikler meydana getirecektir. Yeni sistemde askeri güvenlik yerini ekonomik güce bırakacaktır ve büyük güç adayı ülkeler kendi bölgelerinde başat rol oynayacaklardır (Varol 2013: 44). Nitekim makalenin yazıldığı tarih referans alınarak günümüz uluslar arası ilişkiler incelendiğinde Waltz’un bu tezi doğrulanmaktadır. Bu bağlamda Çin ele alındığında askeri güvenliğin arka planda kaldığı görülmekte ve yükselen ekonomisi ile ABD’ye rakip olarak sunulmaktadır. Ekonomik büyümesinin yanında şuanda bölgesel olarak başat güç rolünde bir ülkedir. Nüfus olarak dünyanın birinci sırasındadır ve geniş bir coğrafyaya sahiptir. Komünist rejimle yönetilen istikrarlı bir siyasi yapıya ve geri planda kalsa da geliştirilen bir orduya sahiptir. Nükleer güç sahibi olması ve sürdürülebilir bir ekonomik yapının varlığı hegemon güç olmak için gerekli alt yapıyı sağlamaktadır. Çin’in bölgede nükleer güce sahip olması önemli bir unsurdur. Nitekim, nükleer silahların yayılması konusunda Mearsheimer ile hem fikir olan Waltz, dördüncü kitabı olan “Nükleer silahların yayılması” (1981) adlı çalışmasında nükleer savaş tehdidinin yaygın olduğu bir dönemde , “daha fazla olanın daha yararlı” olacağı düşüncesini savunmuştur.(Waltz 2001, Aktaran: Varol 2013: 39). “ABD tarafından askeri güç kullanılması nasıl sınırlandırılır ve yumuşatılır?” sorununun cevaplanmasına önem veren Waltz, yanıt olarak ise tek bir yolu öngörmüştür; Devletlerin nükleer güç

elde etmesi (Varol 2013: 46). Nükleer güç yoksunu ülkelerin savaş olasılığının yüksek olduğunu söyleyen Waltz, nükleer güç sahibi ülkelerin caydırıcılık adına bu gücü kullanmayacağını belirtmektedir. Nitekim nükleer savaş tehdidinin uzun süre konuşulmasına rağmen bir dünya savaşı sebebi olmadığı görülmektedir. (Varol 2013:47-48) Waltz’a göre esas tehlike arzeden konvansiyonel (geleneksel) silahlardır. Çünkü savaşlar konvansiyonel silahlarla yapılmaktadır (Varol 2013: 46).

“Gücü nasıl ölçebiliriz?” sorusuna Waltz “Devletler en üst mertebeye şu yada bu yönleriyle sivrildikleri için yerleşmezler. Bunların sıralamadaki yeri aşağıdaki kalemlerin hepsinde nasıl puan aldıklarına bağlıdır: Nüfus ve toprak bütünlüğü, kaynak donanımı, ekonomik yetenek, askeri güç, siyasal istikrar ve uzmanlık.” (Waltz 2015: 165). Bu bağlamda bu yeteneklerin birleşimi bize en üst otoriteyi yani hegemonyaya ulaşmayı göstermektedir. Diğer taraftan ABD’nin kuşkusuz önemli bir güç olduğunu ama hegemon güç olmaktan çok uzak görüldüğünü ve yalnız olmadığını savunan Mearshimer göre büyük güç olma kriteri olarak diğer büyük güce karşı yıkıcı bir askeri kapasite varlığının olması olarak değerlendirilmektedir. Bunun için ise nükleer caydırıcılık konusuna değinmektedir. Bu bağlamda Rusya ve Çin’in nükleer bir savaşta ABD ile yarışır güçte olduğunu savunmaktadır (Varol 2013: 50).

“Çatışma devletler arasında yaygındır çünkü uluslararası sistem saldırganlık için güçlü teşvikler yaratır. Sorunun temel nedeni, uluslararası sistemin anarşik doğasıdır. Anarşide devletleri birbirinden koruyan daha yüksek bir beden ya da egemen yoktur. Dolayısıyla, anarşi altında yaşayan her devlet, bir başka devletin ona zarar vermek veya onu fethetmek için güç kullanacağı ihtimalini yüz yüze getirir. Saldırgan askeri eylem her zaman sistemdeki tüm devletler için bir tehdittir.” diyen Mearsheimer, anarşinin devletler üzerinde iki sonucundan bahseder; Birincisi, aktörlerin birbiri üzerinde çok az güvene sahip olmaları, ikincisi ise her devlet kendi güvenliğini kendi sağlamak zorundadır. Bu yüzden yapı içerisindeki diğer güçleri sürekli tehdit olarak görmektedir. Ayrıca uluslar arası kuruluşların varlığı herhangi bir devletin üzerinde etki gücüne sahip değildir (Mearsheimer 1990: 13). Bu yüzden sistemin anarşik yapısı aslında bir düzen anlayışına da hizmet etmektedir. Aynı şekilde anarşinin bir kaos ortamını ifade etmediği ve bir düzen sistemi olduğunu savunan Waltz’a göre hiyerarşik ve anarşik olmak üzere

iki tür yapı mevcuttur. Hiyerarşinin kanunlar ve uygulama gücü olan bir otorite ile düzenleyici olduğuna vurgu yaparken anarşik sistem yapısının ise kendi kendine yardım anlayışını zorunlu kıldığı ve böylece uluslar arası yapının çatışmacı ve rekabet alanına dönüştüğünü vurgulamaktadır. Ayrıca neo realizm devletlerin davranışlarını bir bütün olarak kabul etmekte, devlet içi dinamikleri ülkelerin karar alma sürecine dahil etmemektedir. Devletlerin sistemdeki farklılıklarını güç dağılımları belirlemektedir ve aynı zamanda güç dağılımları sistemde farklılıklara neden olmaktadır. Tehdit olarak algılanan bir durum karşısında devletler güç maksimizasyonuna gitmektedirler (Kalkan Küçüksolak 2012: 204). Güç dengesi devletler arasında eşit olmalıdır. Bu, barış ortamı oluşturabilmek için gereklidir.

1.2.2. Liberalizm ile “Ebedi Barış” Düşüncesi ve Bu Düşünceyi Besleyen Unsurlar

Tezde liberal paradigmaya yer verilmesindeki en önemli etmen ÇHC’nin mevcut dış politikasında yer alan niteliklerin liberal anlayışın bazı genel kabulleri ile örtüşmesidir. Örtüşen konulardan en önemlisi ise serbest ticaret anlayışının hakim olmasıdır. Çin’in Orta Asya ile kurduğu ilişkilere bakıldığında ağırlıklı olarak ticaretin ve enerjinin etkili faktör olduğu görülmektedir. Bölge ülkeleri ile kurulan ticari ilişkilerde daha aktif olabilmek için karşılıklı gümrük kolaylıkları sağlamaktadır. Ticari çıkarların ve iktisadi işbirliğinin ön planda olması Çin-Orta Asya ilişkilerinde sınırların şeffaflaşmasına yardımcı olmuştur ve bu durum liberal paradigma ile ÇHC dış politika anlayışının örtüştüğünü göstermektedir. Ayrıca liberalizmin barış için kalkınma fikri, Çin’in bölgede uyguladığı stratejiye hizmet etmektedir. Ortak misyon vurgusuyla sınırları aşan ilişkiler geliştirme çabasında olan ÇHC’nin, kolektif kuruluşlarla bölgede etkili olma gayreti de önemli bir ayrıntıdır. Nitekim bunu uygularken yumuşak güç unsurlarını aktif olarak kullandığı görülmektedir. Öte yandan ABD hegemonyasına karşı çok kutupluluğu savunması ve bunun için Rusya ile ortak adım atması da liberalizmin savunduğu ilkelerle örtüşmektedir. Bu anlamda liberal paradigmanın genel kabulleri hakkında genel bir çerçeve oluşturulması Çin dış politikasıyla bağdaşması dolayısıyla elzemdir.

Realizmin kabullerini reddederek daha çok barış unsurlarına vurgu yapan liberalizm, uluslar arası ilişkiler literatüründe yoğun olarak iki savaş arası dönemle ön plana çıkmaktadır. Fakat liberal kuramın temellerini çok daha öncesine dayandırmak mümkündür.

Çağdaş liberal enternasyonalizmin temelleri 18.19. yy. larda liberal kuramcılar tarafından atılmıştır. Demokrasinin aristokrasiye, serbest ticaretin ise kapalı ekonomiye tercih edildiği liberal kuramlara göre barış, mümkün olan bir şeydir. Realistlerin iddia ettiği gibi doğa durumu çatışmayı beraberinde getirmemektedir. Aksine uyum ve işbirliği doğa kanunlarında olan bir şeydir. Liberalizm, savaşın yapay olduğunu, insanın rasyonel kararlar doğrultusunda savaş olgusunu yok edebileceğini öne sürmektedir. Rousseau, Kant, Doyle’a gibi liberal fikir adamları savaş halinin belli bir zümrenin çıkarlarına hizmet ettiğini iddia etmektedir. Devlet adamları, silah tüccarları, askerler gibi birçok üst grup insan topluluklarının güç ve konumlarını daha da sağlamlaştırmak için savaş bir araç olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda halk üzerinde uygulanacak demokrasi dışı yöntemlerin de meşruluğunu sağlamaktadır. Buna bağlı olarak ise liberal kuramcılar savaş için iki ilaç sunmaktadırlar; Demokrasi ve serbest ticaret (Burchill 2013: 84-85). Demokrasi yönetici sınıfa sınırlamalar getirirken, serbest ticaret ise sınırların kaldırıldığı şeffaf bir ortam sunarak barışa hizmet etmektedir.

Liberal anlayışa önemli katkılarda bulunan Paine ve Kant birey temelli düzey analizinden devlet-toplum temelli düzey analizine geçişi sağlamıştır. Demokratik toplumların daha barışçıl davrandıklarını ileri sürerek günümüz demokratik barış kuramının temelini oluşturmaktadırlar. Kant’ın önemli eserlerinden olan “Edebi Barış” adlı kitabında demokratik toplumlarda aktörlerin savaş kararı alması durumu ancak halkın rızası ile mümkündür. Bu bağlamda halk savaşın maliyetlerini, ulusal yansımalarını, savaşın bırakacağı yıkımı ve barışa zarar verecek bir borçlanmasının oluşma riskini göze alamayacaktır. Dolayısıyla savaş hali bu şekilde ortadan kalkacaktır (Akgül Durakçay 2014: 10-11). Ayrıca demokratik toplumlarda askeri harcamalara ayrılan maliyetin azlığı devletlerin tehdit algılama durumunu en aza indirgeyeceği için barış hali sürdürülebilir olacaktır. Nitekim askeri harcamaların çokluğu hem ulusal hem de uluslar arası alanda tehlike unsuru olarak görülebilmektedir (Akgül Durakçay 2014:

11). Askeri harcamaların eğitim ya da sosyal sigorta harcamalarına finanse edilmesini öneren Paine ve Kant, askeri gücün sınırlı tutulmasını sürdürebilir barış ile ilişkilendirmektedir (Akgül Durakçay 2014: 11). Barışın sağlanmasında engel olarak görülen güvenlik ikilemi, askeri harcamaların asgari düzeye inmesiyle birlikte ortadan kalkacak ya da en az düzeye çekilecektir. Bu durum da barış ortamının sağlanmasına yardımcı olmaktadır.

Kant gibi liberallere göre, demokrasinin uygulandığı yönetim biçimleri, yöneticilerin halka hesap verdiği, yetkilerinin sınırlandığı ve dolayısıyla savaş kararı alınması gerektiğinde halkın rızasının esas olduğu bir yönetim tarzının uluslar arası barışa hizmet etmektedir. Demokratik devletler arasında ilişkilerin barışçı bir hüviyet kazanması, yönetim şeklinin esnekliğiyle ilgilidir. Demokrasi ile yönetilen devletlerde kurumların esas alındığı ortak bir siyasi yapının varlığı savaş durumunun ortadan kalkmasına ve ilişkilerin uzlaşma yöntemiyle gerçekleşmesine yarar sağlamaktadır (Burchill 2013: 86). Demokrasi ile yönetilen devletlerin savaş başlatmadıklarına dair görüş, realist paradigma tarafından kesin bir dille reddedilmiş ve bu durumun sistemdeki denge politikasıyla bağlantılı olduğunu öne sürmüştür. ABD'nin Nikaragua ve Panama'ya yaptığı askeri müdahalelerin demokrasilerde savaş olmaz düşüncesinin yanlışlanabilirliğine örnek olarak sunulmaktadır (Varol 2013: 45).

Diğer taraftan uluslar arası yapının anarşik olduğunu kabul eden liberaller, savaş durumunun meşru olabileceği durumları da kabul etmektedirler. Güç kullanımının gerekli görüldüğü durumların başında meşru müdafaa hakkı gelmektedir. Smith, iktidarın ülkesini diğer egemen toplumların baskı ve şiddetine karşı koruyabilme kapasitesine sahip olduğunu söylerken (Akgül Durakçay 2014: 11) aslında iktidarın her hangi bir tehlike karşında halkını koruma yükümlülüğünü hatırlatıp aynı zamanda meşruiyete dayalı iktidarın gücü kullanma yetkisinin sınırları da bir anlamda çizilmektedir. Smith “bir davaya konu olabilecek her şeyin bir savaşa neden olabileceğini” kabul etmesiyle savaşı meşru kılan durumların var olduğunu vurgulamaktadır. Bentham ise devletlerin bazı durumlarda bir yanlış düzeltmek için savaşa başvurmalarında bir sakınca olmadığını belirtmiştir (Waltz 2015: 92). Lock'un devlete yüklediği sorumluluk da Smith'in tanımlamasıyla benzerlik göstermektedir.

Devletin halkını içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı koruması gerektiğini söyleyen Lock, güç kullanımının meşru müdafaa hakkı söz konusu olduğunda geçerli bir seçenek olduğunu beyan etmiştir (Akgül Durakçay 2014: 11). Uzlama seçeneğinin sonuç vermemesi durumunda başvurulacak son aşamanın güç kullanımı olduğunu belirten Mervyn Frost, demokrasiyi tehdit eden durumların gücün doğrudan kullanımını meşrulaştırdığını savunmaktadır (Akgül Durakçay 2014: 11).

Liberalizmin sürdürülebilir barış için öne sürdükleri ikinci çözüm ise serbest ticaret seçeneğidir. Ticaret ve savaş liberal kuram açısından bakıldığında zıt olguları ifade etmektedir. Savaşların merkantalist anlayışa hizmet ettiğini öne süren Carr “merkantilizmin amacı (...) toplumun ve üyelerinin refahını değil, egemen güçlerin tecessüm ettiği devletin gücünü arttırmaktır.” İfadelerini kullanmıştır (Carr 1945, Aktaran: Burchill 2013: 90). Bu anlamda serbest ticareti savunan kuram, serbest ticaretin milli refahın artırılmasında önemli bir etken olduğunu öne sürmektedir. Aynı zamanda sınırları aşan ilişkilerin devletleri tek amaç doğrultusunda bir çatı altında toplama fırsatı oluşturmaktadır. Böylece toplumlar arası etkileşim çok daha fazla olacaktır. Kant’a göre “Ticaret, (...) toplumun barışçıl ve üretken kesiminin refahını ve gücünü savaş-yönelimli aristokrasi pahasına artırabilir ve (...) farklı toplumları, çıkarların ortak olduğunu net bir şekilde gösterecek daimi bir ilişki içerisine sokabilir.”(Howard 1978, Aktaran: Burchill 2013: 91) düşüncesi serbest ticaretin ülkelerarası iletişimi sağlıklı bir şekilde yürütebilmek adına ve dahası uluslar arası alanda barışı getirebilmek için ön koşullardan biri olarak kabul edilmektedir. Diğer bir örnek olarak Ricardo da sınırları aşan ticaretin “medeni dünyada, evrensel milletler toplumunu ortak tek bir çıkar ve ilişki bağıyla biraraya getirdiğine” inandığını belirtmiştir (Ricardo 1911, Aktaran: Burchill 2013: 91).

Liberal kuram, piyasanın işleyişine dokunulmaması gerektiğini ileri sürer. Nedeni ise piyasanın mal üzerinde fiyat belirlemesi yapmasının yanında üretilen malların ve elde edilen gelirin adil bir şekilde bölüştüğünü iddia eder. Liberal kuramların ekonomik model olarak savundukları görüş ile kapitalizm arasında bir ilişki vardır. Serbest piyasa ekonomisi ile sermaye birikiminin olması ve bunun sonucunda ise özgür bireylerin ortaya çıkması kapitalist sistemin savunduğu görüştür. Özgür birey ise

toplumda hukukun üstünlüğün yerleşmesine zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla yöneticiler hukuktan bağımsız keyfi davranışlar içerisinde bulunamayacaktır (Oğuzlu 2014: 97-98). Bu bağlamda realistlerin özellikle ofansif realistlerin savundukları revizyonist anlayışla liberallerin kapitalist anlayışı ortak noktada (emperyalizm) buluştukları görülmektedir. Nitekim realizm askeri bir genişlemeden bahsederken liberalizm ise ekonomik anlamda bir genişlemeyi savunmaktadır. Farklılaştıkları nokta ise biri (realizm) sert güç unsurlarını kullanırken öteki (liberalizm) taraf ise yumuşak güç unsurlarıyla ilerleme kaydetmektedir. Ayrıca realizm self-help ilkesi gereği hareket ederken liberaller serbest ticaret anlayışıyla karşılıklı bağımlılık ilkesini benimsemektedirler.

Serbest ticaret beraberinde karşılıklı bağımlılığı getirmektedir. Liberal kuramcılar ortak ticari çıkarların ve iktisadi işbirliğinin barış ortamının oluşmasına yardımcı olacağı görüşündedirler. Ayrıca Mitrany'nın belirttiği gibi devletler önce anlaşabilecekleri teknik konularda işbirliği yapmalı ve daha sonrasında yayılma alanlarını genişleterek karşılıklı bağımlılık ilkesiyle hareket etmelidirler. Diğer taraftan ortak kurum ve kuruluşlar belli bir kurallar çerçevesinde meydana geldiğinden devletlerin milli çıkarlar gibi dar bir görüşün önüne geçmekte ve devlet egemenliğinin anlamına ilişkin ciddi değişimlere neden olmaktadır (Burchill 2013: 92).

Devletlerarası etkileşimler karşılıklı bağımlılık sayesinde daha hassas duruma gelmektedir. Bu bağlamda uluslar arası ilişkilerde birden fazla aktörün varlığı (devlet haricinde STK'lar (sivil toplum kuruluşları), uluslar arası kuruluşlar, bölgesel yada küresel kolektif oluşumlar vb.) karmaşık karşılıklı bağımlılık durumu ile önem kazanmaktadır. Diğer yandan çoğulcu yapıyla birlikte güvenlik kavramını kapsayan konularda da genişleme göstermek ve klasik güvenlik anlayışı dışında sınır aşan sorunlar da güvenliğe dahil edilmektedir. Bu durum ise literatürde var olan alçak politika, yüksek politika kavramının etkisini yitirmesine neden olmaktadır (Akgül Durakçay 2014: 15). Sınırların şeffaflaşması ve çok kutuplu bir yapının hakimliği aktörlerin belli bir konu üzerinde odaklanmalarını zorlaştırmaktadır. Bu durum ise kolektif araçların kullanılmasını elzem kılmıştır.

Devletler ulusal sınırlar ötesinde bir tehdit algıladıklarında iki yola başvururlar; İlki kendi gücü dahilinde tehdidi uzaklaştırma, dondurma kısaca çözüme kavuşturmak için ulusal güvenlik stratejisi uygulamak, ya da tehdidin tesbiti kapsamında kaynağına inip tehdit oluşturan unsurları ortadan kaldırmak için bölgesel ve küresel çapta işbirliğini gerektiren uluslar arası güvenlik stratejisini benimsemektir (İşyar 2008: 2) . Bu açıdan bakıldığında realist görüş devletleri ulusal güvenlik stratejisine yönlendirirken, liberal görüşler ise uluslar arası güvenlik stratejilerinin tehdit karşısında daha olması gereken bir seçenek olduğu görüşünü savunurlar (İşyar 2008: 2). Bu bağlamda realist kuramın uluslar arası ilişkilerde güvenlik temalı konularda daha askeri bazlı ve saldırgan tutumu ulusal güvenlik stratejisinin uygulanma yöntemleri açısından benzerlik göstermektedir. Ayrıca devlet temelli aktör anlayışı, ulusal güvenliği sağlama anlamında devleti ön plana çıkaran ve tamamen sorumlu konuma sokan bir durum ifade etmektedir. Bu anlamda ittifak gerektiren çok aktörlü bir uluslar arası güvenlik stratejisi, realist kuramların savundukları anlayışla çatışmaktadır. Liberal görüşün benimsediği, demokrasi ihracı ile tehditleri egale etme amacı içerisinde olan Uluslar arası güvenlik stratejileri, kamu diplomasisi gibi araçları da kullanarak rejim ihracı yapılacak ülke üzerinde propaganda ile meşruiyeti zayıf yönetim anlayışının halk tarafından eleştirilmesini sağlayacak ortamı oluşturarak halkı istenilen yönde etkilemeye çalışmaktadır (İşyar 2008: 4). Ayrıca uluslar arası anlamda bir güvenlik oluşturma stratejisi izlenecekse bir araya gelen devletlerin karşılıklı ilişkilerini gözden geçirmeleri gerekir (İşyar 2008: 3). İttifak avantajlı bir seçenek olarak görülse de dezavantajlara da sahiptir. Çünkü çok aktörlü bir ortamda güvenliği sağlayacak faktörleri kontrol altında tutmak zor olabilir. Aynı zamanda tarihsel tecrübelerin hafızalarda kalmasıyla birlikte kontrol edilmesi zor bir alanda devletlerin birbirlerine karşı güvensizlik gibi kötü sonuçlar ortaya çıkabilir (İşyar 2008: 5).

Neo liberal kuramlar güç kavramını realist perspektifin aksine askeri olarak ele almamakta, gücü cazibe oluşturmak, kültür gibi ortak unsurları kullanarak birliktelik sağlamak, çoğulcu ve çok kutuplu bir yapılanmanın oluşumuna katkı sağlamak gibi uygulamalarla ele almaktadır. Yumuşak güç⁴ olarak nitelendirilen bu özellikler

⁴Josepf Nye'nin 1990'da "Liderliğe zorunluluk: Amerika Gücünün Değişen Doğası" adlı eserinden derlediği "Yumuşak Güç" adlı makalesinde ilk defa ele aldığı yumuşak güç kavramı ABD gücünün

doğrudan bir askeri güce ihtiyaç duymadan istenilen durumu karşı tarafa kendi rızası ile yaptırma eylemi olarak da yorumlanabilir. Liberalizme göre ortak çıkar, bölgesel ve küresel entegrasyon, ortak kimlik ve değer oluşturma çabaları, ekonomik alana verilen önem dış politika araçlarını oluşturmaktadır. Nitekim bu durum yumuşak güç unsurlarına işaret etmektedir (Oğuzlu 2014: 101). Liberalizm, devletlerin diğer devletlerle ilişkilerini açıklamaya çalışırken Lock'çu bir bakış açısıyla ele alır. Bu bağlamda devletler anarşi içerisinde rekabet ve işbirliğine önem verirler ve birbirlerini tehdit olarak görmezler (Oğuzlu 2014: 101-102). Ayrıca askeri gücün gerekliliği de yadsınmamaktadır. Nitekim Nye'nin öncülük ettiği sert güç unsurları ile yumuşak güç unsurlarının bir arada kullanılabileceği akıllı güç kavramı da uluslar arası literatürde yerini almıştır. Ayrıca uluslar arası ilişkilerde sert güç unsurları ile desteklenmeden yumuşak güç unsurlarının doğrudan başarıya ulaştığı örneğine rastlanılmamıştır. Fakat yumuşak güç unsurların asimetrik tehdit oluşturan devlet dışı aktörleri etkisiz hale getirmek için başarılı bir yöntemdir (Demir ve Varlık 2013: 80-81). Bu anlamda sert güç her zaman başarılı sonuçlar vermeyebilir. Nitekim 11 Eylül saldırıları askeri ve ekonomik anlamda önemli güç olan ABD'nin engelleyemediği bir durumdur (Maimaiti 2016: 8). Bu küresel etkiler barındıran olay ve sonrasındaki Irak işgali sert güç unsurlarının sorgulanmasına neden olmuştur. Yeni dünya düzeninin beraberinde getirdiği güvenlik kavramına ilişkin yeni tanımlamalar sert gücün tek başına başarıya ulaşmasını zorlaştırmaktadır. Bu yüzden barış ile savaş, devlet ile devlet dışı aktörler, yumuşak güç- sert güç gibi kavramların varlığının bir arada bulunduğu seçeneklerin değerlendirilmesi gerekmektedir (Bilgin 2010: 75).

düşüşte olduğunu ileri süren görüşlere karşılık anti tez olarak ortaya çıkmıştır. Kavram ile ilgili Nye, sert gücün tanımını yaparak yumuşak gücün ne olmadığını da ortaya koymuştur. Başkalarının üzerinde baskı, şiddet gibi askeri ve ekonomik unsurları barındıran ve havuç- sopa yöntemiyle hedef aktörler üzerinde etki ve değişim oluşturmak isteyen sert gücün aksine yumuşak güç bir ülkenin sahip olduğu değerler üzerinden başka ülkelerin ona hayranlık duymasını sağlayan, kendi rızaları ile ikna ve cazibe yöntemiyle o ülkeyi takip etmeye razı olmalarıdır (Özel 2018: 6). Yumuşak güç kaynaklarına bakıldığında bir ülkenin cazibe olarak görebileceği kültürü, siyasi değerleri, dış politikada izlediği yol ve uyguladığı yöntemler, gündem oluşturma ve hedef ülke üzerinde etki oluşturmak için kurulan kuruluşların varlığı olarak açıklanabilir (Özel 2018: 7).

1.2.2.1. Yumuşak Güç

Yumuşak güç 21. Yüzyılda özellikle 11 Eylül olayları sonrasında adından sıkça bahsedilen bir analiz şekli olmasına rağmen kavramın geçmişini antik dönemlere kadar dayandırmak mümkündür. Nitekim Sun Tzu'nun "En iyisi, savaşmadan kazanmaktır."(Watanabe ve McConnell 2008, Aktaran: Sancak 2016: 64) sözü ile yumuşak gücü Perslerden Romalılara, Katolik Kilisesi'nden Osmanlı Devleti'ne kadar götürebilmek mümkündür (Sancak 2015:64). Yakın tarih olarak atfedilen Soğuk Savaş dönemine bakıldığında kavramın adı konmasa bile dönemin iki önemli gücü olan ABD ve Sovyetler Birliği'nin birbirlerine karşı yumuşak güç kullandıkları da görülmektedir. Nitekim 20. Yüzyılda baskın olan ideolojiler, TV, radyo gibi kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması sert gücün gölgesinde kalsa da yumuşak güç unsurlarının da varlığını yadsımamaktadır. Soğuk Savaş'ın bitmesi ve ABD'nin bu savaştan galip gelmesinde yumuşak gücün etkili olduğunu düşünen bir kesim de mevcuttur. Che Guevera'nın arkadaşı olan Fransız devrimci felsefeci Regis Debray "Blue-jeanların ve rock'n roll'un gücü, tüm bir Kızıl Ordu'nun gücünden fazla" sözleri durumu açıklamaktadır (Gardels 2005, Aktaran: Sancak 2016: 65). Soğuk Savaş döneminde Doğu Berlin'den Batı Berlin'e yaşanan göçler ve Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte Varşova Paktı'na üye ülkelerin NATO'ya geçme çabaları da ABD 'nin yarattığı etkiyi göstermektedir. Fakat aynı etki Ameika halkı için geçerli değildir. Nitekim halk ABD'nin gücünün azaldığı kanısındadır. Buna karşılık ise Joseph S. Nye 1990 yılında *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power* adlı eseri yayınlıyarak bu düşüncelere karşı çıkmıştır (Sancak 2016: 65-66).

11 Eylül ile ön plana çıkan kavram, ABD gibi güç anlamında rüştünü ispatlayan bir devletin saldırılara maruz kalması, klasik güç anlayışının eleştirilmesine neden olmuştur. Askeri ve ekonomik olarak büyük güç olmak, ulusal ve uluslar arası alanda barışın sağlanması için tek kriter olarak görülmediği sonucuna vardırıan eleştiriler, yumuşak güç unsurlarının daha fazla ön plana çıkmasına olanak sağlamıştır (Sancak 2016: 67).

21. Yüzyıl politiğinde bir ülkenin salt sert güç unsurları ile ilerleme kaydetmesi oldukça zor bir durumdur. Tarih boyunca sert güç ile kazanılan yerlerin yerini yumuşak güç unsurları ile yönetildiğı ve sürdürülebilir meşruiyet için bu durumun zorunlu olduğı söylenebilir. Sert güç unsurları olan askeri ve ekonomik güç, bir ülkenin kendi istek ve arzularını başka bir devlet ya da devletlere kabul ettirebilmek için kullandığı yöntemler açısından daha baskıcı, zorba ve ilkel unsurlar içermektedir. Bu bağlamda Joseph Nye'nin “Askeri ve Ekonomik gücün çoğı zaman başkalarının fikirlerini ve pozisyonunu değıştirdiğini bilmekteyiz. Sert güç istediğı sonuçları almak için ikna (havuç) veya tehdite (sopa) dayanabilir.” (Nye 2005, Aktaran: Maimaiti 2016: 8) sözleri açıklıyacıdır. Askeri müdahale, baskı, yaptırım, kaynak sağlama gibi araçlar sert gücü oluşturmaktadır (Maimaiti 2016: 8) .

Joseph Nye, yumuşak gücü tanımlarken “Yani istediğı şeyi başkalarının da istemesini sağlamak, onları zorlamak yerine yanına çekmek veya işbirliğı yapmakta da önemlidir.” ifadelerini kullanır. Yumuşak güç kaynakları bu bakımdan siyasi, kültürel ve dış politika davranışları olarak ele alınabilir. Küresel dünyada etkileşimin hızlı bir süreçle gerçekleşmesi, kültürel olarak da ortak payda da bulaşmayı kolaylaştırmaktadır. Bu anlamda özellikle Batı kültürünün etki alanındaki genişlik ve diğere devletler üzerinde cazibe unsuru olarak kullanılması bir yumuşak güce işaret etmektedir. Diğere taraftan demokrasi, insan hakları, eşitlik gibi konularda ülkelerin gösterdikleri hassasiyet uluslar arası alanda saygınlık kazanmaları adına önemlidir. Aynı şekilde bir ülkenin dış politikası ve dış politikasında kullandığı araçlar o ülkedeki gücün çeşidi hakkında ipucu vermektedir. Nitekim dış politikada izlenilen rotanın kurum ve kuruluşlar aracılığıyla olması yumuşak gücü beslemektedir (Maimaiti 2016: 11-12). Çin'in bu anlamda bölge ülkeleriyle ŞİÖ, ASEAN gibi önemli kolektif kuruluşlarla diaoloğa girmesi bölge ülkeleri için de güven vericidir.

Tablo 1.1: Sert ve Yumuşak Güç arasındaki Farklar (Nye 2005, Aktaran: Sancak 2016:

84)

	Davranışlar	Temel Araçlar	Hükümet Politikaları
Askeri Güç	Zorlama Caydırma Koruma	Tehdit Kuvvet	Zorlayıcı Diplomasi Savaş İttifak
Ekonomik Güç	Teşvik Zorlama	Para Verme Yatırım Yaptırım	Yardım Rüşvet Yaptırım
Yumuşak Güç	Hayranlık Uyandırma Gündem Yaratma	Değerler Kültür Politikalar Kurumlar	Kamu Diplomasisi İki Taraflı ve Çok Taraflı Diplomasi

Yumuşak güç, tek kutuplu sistemin sahip olduğu otoriteden ziyade çok kutuplu dünya düzenine, çoğulculuğa, ortaklık duygusuna vurgu yapmaktadır (Varoğlu 2013, Aktaran: Yıldırım 2014: 17). Diğer taraftan yumuşak gücün dağınık, genel ve uzun vadeli olduğu görülmektedir. Bu çerçevede ele alındığında politikacılar tarafından daha az önem verildiği de anlaşılır bir durumdur (Yıldırım 2014: 18). Ayrıca kontrol tam anlamıyla sağlanamadığı için etkilediği muhatap üzerinde sınırlı kalmayabilir. Bu anlamda sadece siyasi etkileri yoktur. Aynı zamanda ekonomik olarak da etki kapasitesine sahiptir (Sancak 2016: 70-73).

Yumuşak gücün ortaya atıldığı günden bu yana Nye'ye sıkça yönlendirilen eleştirilere bakıldığında yumuşak güce gereğinden fazla anlam yüklediği, dış politikada zannedildiği kadar etkili bir araç olmadığı ve dış politikayı yönlendirme açısından etkin olamayacağı konularıdır. Bu bağlamda 2004 yılında gücün bir çeşidi olan akıllı güç kavramını kullanan Nye, bu güç çeşidinin daha normatif olduğunu ve yumuşak güce yöneltile eleştirilere karşı bir cevap mahiyeti taşıdığını ifade etmiştir (Yıldırım 2014: 20). Öte yandan Nye ve Armitage'in 2007 yılında hazırladıkları "CSIS (Center For Strategic and International Studies) Komisyonu Akıllı Güç" raporunda yumuşak güç ile sert gücün koordineli bir şekilde hareket ettiklerinde alacağı olumlu sonuçlardan bahsetmiştir. ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra uluslar arası alanda kaybettiği imajı geri kazanması için çizdikleri bir yol olarak da görülen bu raporda belli başlı stratejiler mevcuttur; (Yıldırım 2014: 21)

- İttifaklar, Ortaklık ve Kurumsallaşmalar
- Küresel Kalkınma

- Kamu diplomasisi
- Ekonomik entegrasyon
- Teknoloji ve inovasyon

Bu maddeleri uygulayabilmek için hegemon güç olmak gerekmez. Bir ülkenin akıllı gücü uygulayabilmesi için elindeki kaynakları eksiklerini gidermek adına kullanması ve bunu gerçekleştirirken belli stratejilerle ilerlemesi gerekmektedir (Yıldırım 2014: 21). Akıllı gücün sadece ABD siyasetiyle sınırlı olmadığını belirten Nye, Çin'in yükselişinin küresel alanda tehdit olarak yorumlanmaması adına sarfettiği çabanın da bir yumuşak güç unsurları barındırdığını belirtmektedir. Nitekim, ülkelerle gerçekleştirdiği ticari ilişkiler, dünyanın birçok yerinde açılan Konfüçyüs Enstitüleri, Çin'in elinde bulundurduğu kaynakları çekici güç olarak kullandığının en somut örneğidir (Yıldırım 2014:20).

Diğer taraftan uluslar arası politikada sert güç ile yumuşak gücün bir araya gelerek oluşturduğu akıllı güç, emperyal amaçlar için daha kalıcı başarılar içermektedir. Şöyle ki; bir devlet nüfus etmek istediği bir başka devlet üzerinde orantısız güç ile askeri anlamda işgal içerisine girerse daha sonra o ülkeyi sahip oldukları ile cezbetme fırsatını en aza indirger. Bu anlamda ikna önemli bir politika aracıdır. İşgal edilmek istenen ülke ya da bölge yardımlaşma, yatırım, işbirliği gibi unsurlar kullanılarak kendi tarafına çekilebilir. Sert güç unsurlarını en üst derecede bünyesinde barındıran devlet, gücünü kontrollü kullanmadığı sürece karşı taraf üzerinde zoraki ikna dışında etkili olamaz. Bu anlamda BM güzel bir örnektir (Maimaiti 2016: 15). Bu gibi kuruluşlar gerektiği hallerde(insani müdahale gibi) askeri müdahalelerde bulunmakta, bunun dışında ise sorunların çözümünde uzlaşma seçeneğine başvurmaktadırlar.

Aynı şekilde sert güç olarak sayılan ekonomik alan, bir ülkenin üretimiyle, sahip olduğu kaynaklarla, ülkenin refahı, halkın memnuniyeti ile diğer ülkeler üzerinde bir ikna kabiliyeti oluşturabilir. Ekonomik araçlar, sert güç unsurlarını barındırdığı kadar yumuşak güç unsurlarını da barındırmaktadır. ABD'nin, Japonya'nın teknolojik konularda gelişimi, Çin'in 1978 sonrası ekonomik açılımı gerçek başarı hikayeleri barındırmaktadır. Bu ise küresel alanda hayranlık uyandıran konular olarak kabul

edilebilir (Maimaiti 2016: 9). Bu durum askeri güç içinde geçerlidir. Nitekim bir devletin askeri kapasitesi küresel alanda güç göstergesi olarak görülmektedir. Devlet, sahip olduğu askeri kapasiteyi nasıl kullandığı diğer devletler üzerinde hayranlık ya da itici güç olmasına etkindir. Örneğin Çin'in, nükleer güç sahibi bir ülke olması uluslararası politikada güçlü imajı çizmesine neden olurken bu gücünü ülkelerin üzerinde bir tehdit aracı olarak kullanması ve bunu dillendirmesi Çin'i küresel alanda itici bir güce dönüştürebilir.

Çin'in dış politikasının temel parametreleri doğrultusundaki uygulama aşamasında yumuşak güç unsurlarını aktif olarak kullandığı görülmektedir. Özellikle ekonomik ve kültürel boyut Çin'in iletişim kurduğu ve ilişkilerini geliştirmek istediği ülkeler üzerinde uyguladığı güç stratejileridir. Kültürel olarak Konfüçyus felsefesinden yola çıkan Beijing yönetimi, “uyumlu toplum”, “barış içinde bir arada yaşamak”, “barışçıl gelişme” gibi kültürel ve ekonomik füzyonu öne çıkaran söylemleri ile ülkeler üzerinde güven oluşturmak adına algı oluşturmaktadır. Gittiği yerlerde Konfüçyus okulları açan ve bu kapsamda hem Çin kültürünün hem de Çince'nin yaygınlaşmasına yardımcı olan ÇHC, aynı zamanda görsel ve yazılı medyayı etkin şekilde kullanarak kamuoyunda algı yaratmakta, otoriter bir rejimle yönetilen büyük ekonomik güçlerden olmasının diğer otoriter ülkeler üzerinde hayranlık oluşturmakta ve nihayetinde ise hedeflerine ulaşmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda yumuşak gücün Çin'in dış politikasında neden ve nasıl yer aldığı konusunun değerlendirilmesi bir sonraki başlıkta detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

1.3. Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası ve Güvenlik

Birinci bölümde yoğun olarak küresel anlamda güvenlik ve güç unsurlarının temel parametreleri, devletlerin bu kavramlar üzerindeki algıları ve uyguladıkları politikaların güç ve güvenlik ile ilgili bağlantıları hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede burada güvenliğin Çin dış politikasındaki yeri analiz edilecektir. Nitekim Çin dış politikası güvenlik kavramı üzerine oturtulmuştur. Bu bağlamda hem ulusal

güvenlik hem de uluslar arası güvenlik Çin'in politika belirleme sürecinde öncelik verilen temel parametredir.

Uluslararası alanın çok kutuplu yapıya dönüşümünün hızlandığı aşamada bu sürece katkı sağlayan bölgelerin başında hiç şüphesiz Asya gelmektedir. Bölgede gelişmekte olan ve bir güç statüsü elde eden ülkelerin varlığı sistem içerisinde daha fazla aktörün sesli düşünmesine de yardımcı olmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti bunların başında gelmektedir. ABD'nin tek kutuplu hegemon dünya yaratma girişimine karşı ortaklık vurgusu, işbirliği, barış ve istikrarın sağlanması ve sürdürülmesi, uzlaşmanın çatışma seçeneğini elimine edecek boyuta gelmesi için çaba sarfeden bir Çin, rekabet noktasında belli bir yol katetmiştir.

Çin'in dış politika belirleyicileri hiç şüphesiz geçmiş tecrübelerden ders çıkartarak, Çin dış politikasını oluştururken belli hassasiyetleri gözeterek bir çerçeve oluşturmuşlardır. Genel olarak değerlendirildiğinde “barış içinde bir arada yaşamak” söylemi Çin'in dış politikasının karakterini oluşturmaktadır. Çin dış politikası'nın “barış içinde bir arada yaşamak” ilkesinden hareketle temel parametreleri ilk kez 1954 Cenevre Konferansı'nda ve 1955 Bandung Konferansı'nda dünya kamuoyuna sunulmuştur. Bandung'da komşu ülkelerle yapılan sınır anlaşmaları sayesinde Çin, lanse edilen agresif ve emperyal amaçlar peşinde koşan bir Çin olmasının aksine işbirliğinden yana olan ve çatışma durumundan uzak durmaya çalışan bir Çin'in tanınmasına yardımcı olmuştur (Bağcı 2015: 67). Bu bağlamda Bandung'da Çin başbakanı Zhau Enlai ile Hindistan başbakanı Nehru'nun kabul ettiği barış içinde birlikte yaşamının beş ilkesi; egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı, iç işlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı çıkar, saldırmazlık ve barış içinde bir arada yaşama maddeleri kabul edilip ilan edilmiştir (Bağcı 2015: 67-68). 1982'de anayasaya giren maddeler iki kutuplu yapının sona ermesinden sonra da devamlılığını korumuştur. Yakından incelendiğinde maddelerin dış politikada uygulanması, baskı ve zorla yerine getirme şeklinden ziyade rıza ve isteğe dayalı, işbirliğinin ön planda olduğu görülmektedir. İkili ilişkilerde bulunduğu ülkelerle ekonomik bağları güçlü tutan Çin, aynı zamanda kültürel unsurlarını da etkili bir şekilde kullanmaktadır. Sert güç ile yumuşak gücü başarıyla uygulaması ülkelerin yönetimlerde tehdit algısı

uyandırmamaktadır. Bu konuda hassas davrandığı görülen Çin, 2003 yılında ilk kez Zheng Bijian tarafından kullanılan “barışçıl yükselme” kavramının 2004 yılında “barışçıl gelişme” olarak değiştirilmesindeki (Bağcı 2015: 68) en önemli etken, uluslar arası alanda Çin’in bir tehdit unsuru olarak görülmek istememesidir. Nitekim “yükselme” kavramı bazı aktörlerce güç edinme ve potansiyel rakip olabilme olarak yorumlanabilir. Bu ise Çin’in istemediği bir durumdur. Aynı şekilde Çin’in dış politikada yürüttüğü ülkelerin iç işlerine karışmama ilkesi uluslar arası alanda olumlu yanıt bulmuş ve özellikle Afrika ve Orta Asya gibi bölgeler ABD, Rusya gibi emperyal amaçlar içeren ülkelere karşılık Çin’i alternatif olarak görmüştür (Bağcı 2015: 69).

Dış politika araçlarından olan yumuşak güç, Çin için iki boyut içermektedir. Bir yandan küresel güç olma hedefinde olan Çin, barışçıl bir dış politika anlayışıyla ilerleme kaydedip küresel güç merkezlerinde yerini alırken diğer yandan üçüncü dünya ülkeleri üzerinde nüfus oluşturmaya çalışmaktadır. Bu açıdan “uyumlu bir dünya inşa etmek” slogonuyla yeni bir dış politika vizyonu oluşturan Çin’in dış politikasında dört temel konu mevcuttur; barış içinde bir arada yaşamak, çıkara dayalı ekonomik ilişkiler, olası bir sorunun çözümünde uzlaşma seçeneği, barışçıl kalkınma (Demirtepe ve Özertem 2013: 105). Çin’in bu barışçıl imajı uluslar arası alanda prestij kazanmasına yardımcı olurken, otoriter bir rejim olarak bu yükselmeyi gerçekleştirmesi de otoriter yönetimler üzerinde bir cazibe oluşturmaktadır. Bu bağlamda otoriter hükümet-piyasa ekonomisi temelli Pekin Konsesüsü üçüncü dünya ülkeleri için Washington Konsensüsü’ne alternatif olarak görülmektedir. Ayrıca 2008 yılındaki krizin Çin’i etkileme boyutunun düşük olması ve uluslar arası alanda güçlü kalması , küresel alanda Çin’e olan pozitif algıyı güçlendirmiştir (Demirtepe ve Özertem 2013: 106).

Çin’in uyguladığı yumuşak güç araçlarına bakıldığında zaman kültürel ve ekonomik unsurların baskın olduğu görülmektedir. Kültürel unsurların başında ise Konfüçyüs felsefesi gelmektedir. Çin’in 2000 yıllık tarihinde ve Konfüçyüs’tan Mao dönemine kadar komünizm ile bütünleşen ve ülke yönetiminin şekillenmesine rol oynayan siyasi, kültürel ve ahlak anlayışları içeren felsefi akım, Mao döneminde özelliğini yitirse de Mao’nun ölümü sonrası 1985 yılında Beijing’de kurulan bir enstitüde yeniden araştırılmaya başlanmıştır. 1990’lı yıllarda Hungtington’un *Medeniyetler Çatışması*

tezinde Batı'ya rakip düşünce olarak gösterip eleştirmesi, Konfüçyanizmi yeniden gündeme gelmesine ve canlılık kazanmasına yardımcı olduğu görülmektedir. (Maimaiti 2016: 36) 2000'li yıllardan sonra ise devlet nezdinde kabul görmüş ve etkin bir şekilde dış politika aracı olarak kullanılmaktadır. 2002 yılında Hu Jintao'nun başa gelmesiyle birlikte yumuşak güce dayalı dış politika anlayışının 2005 yılında "Harmonius Society" (Uyumlu Toplum) öne sürdüğü konsept ile Konfüçyüs felsefesinin örtüştüğü görülmektedir. 2008 Pekin Olimpiyatları'nda Konfüçyüs metinlerinden faydalanılması ve performans sergileyen 3.000 kişinin Konfüçyüs'ün öğrencileri gibi giyinmesi yaratılmak istenen algının örnekleridir (Maimaiti 2016: 37). Aynı şekilde Çin'in önemli dış politika söylemi olan barışçıl yükselme konsepti de Konfüçyüs felsefesi ile yürütülmektedir. Bu anlamda Asya'da Konfüçyüs değerlerini paylaşan birçok Asya ülkesi ile temaslarda bulunması Çin'in emperyal amaçlardan yoksun barışçıl bir dış politika izlediğini kabul ettirmesi açısından önemlidir.(Maimaiti 2016: 38) Bu durum güçlü bir Asya ruhu oluşturup dünyaya ihraç etme olarak düşünüldüğünde Çin'in elini güçlendirecek bir argüman olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda dünyanın dört bir yanında Konfüçyüs okullarının açılması önemlidir. Fudan Üniversitesi öğretim üyesi Ge Jianxiong: "Uzun zamandır Çin dünyada anlaşılamiyor. Bu, sıkça yanlış anlamalara, hatta tümüyle anlaşılmamaya neden oluyor. Bizim dışarı çıkmamız ve Çin'i iyi anlatmamız lazım. Kültürümüzün anlaşılmasını sağlayarak, yanlış anlaşılmalardan kaynaklanabilecek uluslararası çatışmaları engellememiz gerek. Sorumlu bir büyük ülke olarak hareket ederek, yalnızca ekonominin getirdiği katı güçle olmamalı, aynı zamanda yumuşak gücü de kullanmalıyız. Kültürümüz, ürünlerimiz, hizmetlerimizle değer yargılarımızın herkes tarafından anlaşılmasına zemin hazırlamalıyız." sözleri, Dünya'nın Çin'e bakışını değiştirebilmek için ekonomik gücün yanı sıra ülkenin sahip olduğu değerleri güzel bir şekilde pazarlayarak cazibe merkezi haline gelmesiyle olacağını vurgulamaktadır (<http://tr.china-embassy.org/tur/d/t990449.htm>, 2016, Aktaran: Maimaiti 2016: 38). Bu bağlamda 142 ülkede 500'ün üstünde Konfüçyüs okulu kurulmuştur. Bu okullardan 135'i Kuşak-Yol Girişimi'deki 51 ülke üzerinde inşa edilmiştir (http://www.chinadaily.com.cn/china/2017-10/07/content_32950016.htm, 27 Şubat 2019'da erişildi). Bu bağlamda Çince popüler dil olmakta ve Konfüçyüs Enstitüleri sayesinde Çince öğrenenlerin sayısı çoğalmaktadır (Maimaiti 2016: 38).

Ayrıca Çin, ulusal kültürünü olabilecek deformasyondan korumak için, sosyalist değerleri ön plana çıkartıp, kültürel zenginliklerini destekleyerek ulusal kültür güvenliğini sağlamayı hedeflemektedir. Ulusal kültür güvenliğini sağlamak için ise Çin'in hikayesini anlatmak veya alternatif hikayeler anlatmak için uygun iletişim kanalları geliştirmek, Çin'in kültürel üstünlüğüne vurgu yapmak, Çin Rüyası'nı sıkça gündeme getirmek ve kültürün özgün noktalarını daha fazla ön plana çıkarmak önemli stratejilerdir. Xi Jinping'in ÇKP 18. Merkez Komitesi Siyasi Bürosu 12. Çalışma grubu toplantısında "Çin'in kültürel yumuşak gücünün yükseltilmesi, "İki Yüzyıl Hedefleri" ile Çin milletinin büyük yeniden kalkışını öngören Çin Rüyası'nın gerçekleştirilmesiyle doğrudan ilgilidir. ..Kültürel yumuşak gücümüzü artırmak için günümüzdeki Çin'in değer anlayışını yaygınlaştırmalıyız. Günümüzdeki Çin'in değer anlayışı, Çin'e özgü sosyalizmin değer anlayışının ta kendisidir ve Çin'in ilerici kültürünün gelişme yönünü temsil eder. Çin'e özgü sosyalizmin yolunu başarıyla açtık. Yolumuzun teorilerimizin ve sistemimizin başarılı olduğu gerçekler tarafından kanıtlanmıştır. Bunları özetleme ve izah etme yeteneğimizi artırmalı, dış dünyaya tanıtmak için gerekli platform ve araçlar çoğaltılmalı, günümüzdeki Çin'in değer anlayışının anlatılmasını uluslar arası iletişim ve dış tanıtım çalışmalarımızla bütünleştirmeliyiz." ifadelerinde bulunmuştur (Jinping 2017: 204-205). Bu bağlamda ulusal kültür güvenliği aynı zamanda uluslar arası alana da yayılmaktadır. Kuşak-Yol Girişimi'nde bu kültürel yayılmayı destekleyici niteliktedir. Nitekim bu girişim ile ortak ekonomik füzyon, ortak sorumluluklar gibi birleştirici unsurlar ön plana çıkmaktadır (Klimes 2017: 135-136).

Çin'in uyguladığı yumuşak güç araçlarından bir diğeri ise ekonomidir. Gelişen ekonomisi dünya ülkeleri üzerinden bir hayranlık uyandırırken, Çin'in ülkelere yaptığı yatırımlar ve ülkesine çektiği doğrudan yatırımlar Çin'in farklı ülkelere tanınmasına dilinin, kültürünün etki alanının artmasına yardımcı olmaktadır. Bu anlamda Çin, ihracatını daha çok Avrupa ülkelerine yaparken ithalatını ise Asya ülkeleri ile gerçekleştirmektedir (Maimaiti 2016: 40). Ayrıca Orta Asya özelinde bakıldığında Çin'in bu ülkelerdeki alt yapı iyileştirilmesi konusunda istekli oluşu, bölgedeki ülkeler üzerinde kurulan bir yumuşak gücün de örneğidir. Aynı şekilde yumuşak güç olarak katagorize edilen araçlardan olan kamu diplomasi de bir ülkenin kendisini pazarlayabilmek adına kullandığı önemli bir unsurdur. Bu anlamda Çin basılı yayın

kuruluşları, Olimpiyatlara ev sahipliği yapması, Nobel ödülleri temsil edilmesi ve Çin yemek kültürünün en güzel şekilde tanıtılması, istenilen algının inşa edilmesi adına kullanılan gerekli araçlardır (Maimaiti 2016: 41-42). Aynı şekilde uluslararası alanda pozitif Çin algısını oluşturabilmek için medyayı başarılı bir şekilde kullanan Çin, CCTV ve Xinhua haber ajansı gibi resmi yayın kuruluşlarını küresel platforma çıkarmıştır. Bunun dışında çizgi filmler, Çin filmleri, Çin popüler müzikleri özellikle Güney Asya'ya ihraç edilmektedir (Demirtepe ve Özertem 2013: 104).

Diğer taraftan Çin'in Orta Asya için de geçerli olan dış politika stratejilerinin şekillenmesinde dört faktörün rol oynadığı görülmektedir. İlk olarak sınır bölgelerinde istikrarın yerleşmesidir (Bağcı 2015: 70). SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Çin'in batısında yeni ülkelerle sınırlar meydana gelmiştir. Oluşan bu sınırlar Çin'in Sincan Uygur özerk bölgesindeki yaşayan Uygur halkı ile etnik, kültürel, dini unsurları paylaşan nüfuslardan oluşmaktadır. Halklar arası etkileşim Çin'in ayrılıkçı ve terör hareketi olarak adlandırdığı Uygur hareketinin Orta Asya ülkelerinde halk tabanında destek bulmasına neden olmaktadır. Buna karşılık Çin'in olası bir ayrılıkçı hareketinin önüne geçmek için bölge ülkeleri ile işbirliği seçeneğini geliştirmekte ve Doğu Türkistan politikası için yönetici sınıftan destek beklemektedir. Ayrıca Afganistan ve Pakistan'da mevcut olan terörizm, kaçakçılık, uyuşturucu trafiği gibi suçlarla mücadele için Orta Asya yönetimleriyle ikili ilişkiler içerisinde olduğu kadar ŞİÖ bünyesinde de çalışmalarını sürdürmektedir (Bağcı 2015: 70).

Çin dış politikasında ikinci önemli faktör, artan enerji ihtiyacını temin edebilmek için güvenli kaynak arayışıdır (Bağcı 2015: 70). %7'lik bir büyüme ile istikrarlı bir şekilde ilerleyişini gerçekleştiren Çin ekonomisi, bu gelişme ile doğru orantılı olarak enerji ihtiyacının da giderek arttığı görülmektedir. ABD'den sonra Dünya'da enerjiyi ithal eden ikinci ülke olan Çin, ulusal güvenliği için de hidrokarbon kaynaklara ihtiyaç duymaktadır. Bu anlamda Çin dış politikasından en önemli parametrelerden olan enerji temini, ABD kontrolünde olan yollara alternatif yollardan elde edilmesi Çin'in sürdürülebilir ekonomi vizyonu için elzemdir.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin uluslar arası yarışta bir güç haline gelmesinde önemli bir adım olan ekonomik kalkınma ve gelişme planı 1978 Deng Xiaoping ile birlikte başlamıştır. Şüphesiz Çin'in dış politikasında düzeltilmesi gereken ilk alanın ekonomik alan olması tesadüf değildir. Çin'in tarihine bakıldığında imparatorluktan bu yana isyanların çoğunlukla kıtlık, açlık ve bunların sonucu olan işsizlik olduğu görülmektedir. Bu bağlamda kalkınmak için atılan ilk adım halkın refah seviyesini arttırmak ve istihdamı sağlamak olmuştur. 1990'larda meyvelerini veren bu adım Çin'i daha yüksek seviyeye taşımıştır. 1999 yılında Çin'in satın alma paritesi 230 dolar iken 2017 yılında 1400-1500 doları bulmaktadır. Bu rakam Şangay'da 20.000 dolara kadar yükselmektedir. Beijing'de ise bu rakam 14.000 dolar seviyesindedir. Ayrıca 1990'lı yıllarda bir işçinin kaçak çalışma oranları 15 saati buluyorken 2000'li yıllarda bu durum 8 saatlik periyotlara indirilmiştir. Tabii bütün bu gelişim beraberinde enerjiye olan bağımlılığı arttırmıştır. 2009 yılında Çin'in enerji ithali %50'nin üzerine çıkmış ve günümüz Çin'inde enerjiye olan bağımlılık %69 oranlarına yükselmiştir. Bu durum ise enerji güvenliğini sıkıntıya sokmaktadır. Çin'in dış politikasını ekonomi üzerine oturtması ve sürdürülebilir bir ekonomi için ise enerji güvenliğine vurgu yapması rastlantısal değildir. Nitekim enerjinin güvenli bir şekilde temin edilmesi ekonomiyi beslerken, halkın refah seviyesinin yükselmesini de devamlı kılacaktır. Memnun olan halk ise ülkenin bekasını olumsuz etkileyecek olaylardan uzak duracaktır. Bu ise rejimin devamlılığı demektir (Örmeci 2017, <http://ydemokrat.blogspot.com/2017/11/doc-dr-kutay-karaca-ile-cin-halk.html>, 15 Kasım 2018'de erişildi). Rejimin sorunsuz bir şekilde devam edebilmesi ekonomiye ve dolayısıyla enerjiye bağlıdır. Bu yüzden Çin'in, ulusal anlamda güvenliği sağlayabilmek için uluslar arası alanda etkili bir dış politika izlemesi elzemdir.

Üçüncü faktör ekonomik, askeri ve teknoloji alanında istikrarı korumak kaydıyla gelişim ve modernleştirme sağlamaktır. Çin sürdürülebilir hedefleri için güvenlik konusuna ayrı bir önem vermektedir. Enerji güvenliği, ekonomik güvenlik, çevre güvenliği, sınır güvenliği gibi ulusal ve uluslar arası güvenlik, güvenlik konularının iç içe olduğu ve askeri nitelik taşıyan yada taşımayan olmak üzere çok boyutlu güvenlikten bahsetmek mümkündür. Bu bağlamda güvenlik Çin için aynı zamanda güç demektir. Güvenlik tanımlamaları her ne kadar revize edilip geniş kapsamlara taşınsa da

Çin için askeri alandaki güç, ulusal ve uluslar arası alandaki güvenliğe eşittir. Nitekim Çin'e göre sağlam bir ordu ve güçlü bir dialog güvenliğin temellerini oluşturmaktadır (Karaca 2008: 22).

Çin Halk Cumhuriyeti'nin ulusal güç politikasına bakıldığında; (Karaca 2008: 22-23) Ulusal güvenliği ve birliği ulusal gelişimi sürdürebilir hale gelmesini garanti etmek, gelişmeyle birlikte savunma ve askeri alanda ilerleme sağlamak, bilgi bazlı silahlı kuvvetlerin performansının artırılmasını sağlamak, faal savunma karakterine sahip bir askeri strateji oluşturmak, savunma amaçlı nükleer gücün gelişmesini sağlamak ve bölgesel güvenlik için barış içinde bir arada yaşamayı teşvik etmek. Çin'in konvansiyonel gücü ele alındığında sahip olduğu personel bakımından diğer askeri güçlerle kıyaslandığında baskın bir şekilde önde olduğu görülmektedir. Aynı şekilde en fazla füze ve hava gücüne sahiptir. Fakat ABD, Japonya, Güney Kore gibi ülkelerle kıyaslandığında teknolojinin gerisinde kaldıkları söylenebilir. Bu noktada Çin, konvansiyonel gücünü modernize etmek için 2006 yılında yeni bir girişim başlatmıştır.(Karaca 2008: 30-31) Bu girişim ile birlikte Çin'in askeri alandaki resmi harcamaları son beş yılda iki katına çıkmıştır (Karaca 2008: 32). Çin güvenliği için Tayvan sorunu önemlilik arz etmektedir. Bu açıdan nükleer silah alanından modernleşme içerisinde olan Çin, Tayvan'a karşı 700-800 tane füze yerleştirmekle birlikte amfibi birliklerini, deniz ve hava kuvvetlerini de sürekli yenilemektedir (Karaca 2008: 33). Nükleer silahların savunma amaçlı olduğunu ve hiçbir zaman ilk kullanan olmayacağı düşüncesine hakim olan Çin, sahip olduğu füze sistemi ile ABD, Rusya, Hindistan ve Japonya gibi büyük nükleer güç sahibi ülkeleri vurabilecek menzile sahiptir (Karaca 2008: 24-26). Bu yüzden Çin'in yaptığı her açıklama ve kullandığı her kelime uluslar arası alanda ince bir şekilde analiz edilmekte ve dış politika niyeti okunmaya çalışılmaktadır. ÇHC ordusu komutanı generallerinden olan Zhu Chenghu 2005 yılında yaptığı açıklamada "Tayvan sorunu nedeniyle ABD'nin saldırması durumunda ÇHC'nin nükleer silah kullanabileceği"ni söylemesi küresel alanda tehdit algılarına neden olmuştur. Daha sonra bu açıklamanın kişisel olduğu ve Çin'in resmi politikasını yansıtmadığı belirtilse de uluslar arası alandaki hassasiyet ve Çin'e karşı duyulan güvensizlik aktörler üzerinde inandırıcılık etkisi bırakmamıştır (Karaca 2008: 25-26).

Öte yandan Çin, Rusya'dan SU-30 savaş uçağı tedarik etmesinin yanı sıra milli savunma sanayisi bünyesinde F-10 savaş uçağı üretmektedir. Ayrıca Pakistan ile ortak yapım olan JF-17 bombardıman uçağı üretilmiştir. Dahası Çin, kendi savunma sistemini yapma çabası içerisinde. ABD'nin füze savunma sistemine Japonya'yı da dahil etmesi, Çin için tehdit oluşturan bir durumdur (Harris 2014: 116). Bu yüzden askeri modernizasyon ve özgünlük Çin'in bölgesel hegemon güç olması adına gerekliliktir.

Çin dış politikası üzerinde etkili olan dördüncü faktör, Soğuk Savaş sonrasında oluşan yeni yapıda Çin'in sahip olduğu konumdur (Bağcı 2015: 70). Nitekim, eşitlik ve karşılıklı fayda ilkesi uyarınca Çin ilişkisi kurduğu ülkelerin gelişmişlik seviyelerinden ziyade elde edeceği çıkarlara odaklanması ve her ülkenin eşit statüye sahip olması gerektiğini savunması tek kutuplu yapının dikte kurallarına karşı çok kutuplu bir dünya düzeninin barış ve istikrar için daha yararlı olacağını savunmaktadır. Çin ayrıca mevcut sistemden memnun olmadığını ve yeni bir sistemin oluşmasının küresel barışa ve istikrara katkı sunacağına inanmaktadır. Nitekim gelinen noktada yeni bir dünya düzeni inşasında başat rol oynamak istediğini de uygulamalarla göstermektedir. Çinli uzmanlar, Çin'in Doğu ülkesi olarak lanse edilmesi yerine Avrasya ülkesi olarak tanımlanmasını doğru bulmaktadır. Pekin Üniversitesi'nden Jisi Wang'ın bir konuşmasında "Çin Uzak Doğu veya Doğu ülkesinden Avrasya gücüne çevrilmelidir. Bulunduğu coğrafi konumu dikkate alındığında (Çin'e oranda), ABD "Uzak Batı" değil, "Uzak Doğu"dur. Japonya, Kore "Ortadoğu", Azerbaycan "Orta Batı", Avrupa ise "Uzak Batı"dır." sözleri Çin'in gayri resmi kendini yeniden tanımlama girişimleri dikkatle izlenmesi gereken bir durumdur (Habibbeyli 2015, <http://politikaakademisi.org/2015/03/15/yeni-dunya-duzeninde-cin/> , 15.11.2018'de erişildi). Diğer taraftan, Çin'in yuan üzerinden ödeme yapılabilecek olan uluslar arası sistem geliştirmesi, 2020 yılına kadar Microsoft işletim sistemi ile IBM programlarından tamamen vazgeçerek kendine özgü bir sistem geliştirme girişimi Çin'in uluslar arası alanda çok kutuplu yapının savunucuları arasında başta yer almasına zemin hazırlamaktadır (Habibbeyli 2015, <http://politikaakademisi.org/2015/03/15/yeni-dunya-duzeninde-cin/>, 15.11.2018'de erişildi). Ayrıca, 1992 yılından bu yana ulusal kaynaklı uzay çalışmalarında da gelişme göstermektedir. Dünya'nın yörüngesinde uydu ağlarının kurulması, daimi uzay istasyonunun faaliyete geçirilmesi, uzayda yürüyüş gerçekleştiren ABD ve Rusya sonrasında 3. Ülke olması önemlidir.

Çin'in, kendi küresel navigasyon sistemini(Beidou) kurma çabasında olması ise küresel güç olma yolunda önemli adımlardandır (Ataman 2014: 62).

Aslında Çin'in küresel anlamda özgün ilerlemeler gerçekleştirmesi sesli olarak dile getirmese de hegemon güç olma hedefinin var olduğunu göstermektedir. Asya Yatırım ve Altyapı Bankası'nın Çin önderliğinde kurulması ve Dünya Bankası, Uluslar arası Para Fonu gibi kuruluşlara alternatif olarak gösterilmesi Çin'in uluslar arası alanda önemli bir duruş sergilemesi demektir. Nitekim bu gibi kuruluşlarla üyelerin ekonomik ve siyasi çıkarlarını teşvik ederken kendi çıkarlarını da önceleyici bir pozisyonda olacaktır. Aynı şekilde Washington Konsensüsü'ne karşılık Pekin Konsensüsü'nün ön plan çıkarılması, Amerikan Rüyası'nın yerini Çin Rüyası için çalışılması geçmişteki ABD'nin hegemon güç olmak için izlediği stratejiyi anımsatmaktadır. Aynı şekilde Çin, yer aldığı örgütlerde başat rol oynamaya önem vermektedir. Asya ile ŞİÖ, Afrika ülkeleri ile kurulan ÇHC-Afrika İş Birliği, Ortadoğu ülkeleri ile kurulan ÇHC-Orta Doğu Ülkeleri İş birliği gibi kuruluşlar Çin'in kendini gösterdiği ve konumunu güçlendiren örgütlerdir (Karaca 2008:122). Yumuşak güç uygulayıcısı ülke olarak yorumlanan Çin'in kullandığı araçlara dikkatli bakıldığında var olmak istediği ülkelere inşasını gerçekleştirmek adına öncelikle ekonomisini ve kültürel değerlerini kullandığı görülmektedir. Yuan-Kan Wang, *Harmony ve Savaş: Konfüçyüs Kültürü ve Çin Güç Politikaları* eserinden Çin'in tarihsel kültürel pasifizminin popüler anlatısına eleştiri getirmektedir. Nitekim kültürel anlatının Çin'in askeri gücünü geliştirme noktasında bir meşrulaştırıcı araç olarak gören Wang, Çin'in yeterli güce ulaşmasının sonucunda ofansif bir dış politika izleyeceğine kanaat getirmektedir (Spıparna 2015, <https://www.e-ir.info/2015/10/15/the-peace-in-chinas-peaceful-rise/> , 15.11.2018'de erişildi).

Bu durumu temellendirmek için Mearsheimer'ın Çin ile ilgili düşüncelerini incelemek düşünceyi güçlendirmek adına önemlidir. Nitekim Çin'in yükselişini barışıl bulmayan Mearsheimer, bu durumun nedenlerini temellendirmektedir. Bunlardan ilki Çin'in ABD başta olmak üzere büyük güçlerin çıkar alanlarına müdahil olmasıdır. Bu durum sıcak bir savaş ihtimalini kenarda tutmakla birlikte daha çok güvenlik alanında ciddi rekabetlere neden olacaktır (Atlı 2012, <http://www.sarkekspressi.com/2012/01/mearsheimer-ile-cin-uzerine/>, 15.11.2018'de erişildi). Mearshimer'in

“Uluslararası politika kötü ve tehlikeli bir iştir ve Avrasya'da yeni bir hegemon ortaya çıktığında ortaya çıkan yoğun güvenlik yarışmasını hiçbir şekilde iyi niyet azaltamaz.” sözleri bölgede çıkar çatışmalarının bölgenin başat gücü Çin’ini böyle bir durumda daha agresif tutumlar sergilemeye yönlendirecek olan anlayışı örneklendirmektedir (Mearshimer 2006: 160). Çin’in etkili bir şekilde ekonomik büyümesini sürdürmesi, ilerleyen zamanlarda Çin-ABD özelinde güçlü bir rekabeti beraberinde getirecektir. Öyleki bölgede Çin’in önemli komşuları olan Rusya, Singapur, Güney Kore, Hindistan gibi bölgesel güç olabilecek ülkeler Çin’i dengelemek adına ABD’nin yanında yer alabilirler. Bu anlamda bölgedeki hareketliliği doğru analiz edebilmek adına güçlü bir uluslararası teoriye ihtiyaç vardır. Bu bağlamda Mearshimer’in öne sürdüğü görüşler dikkate değerdir. Kabul edilir ki devletler için en önemli unsur var olabilmektir. Beka sorunu iktidar mücadelesinin temeli oluşturmaktadır. Bu mücadele ise en tepeye ulaşana kadar devam eder. Çünkü en güçlü olan güvende olandır (Mearshimer 2006: 160).

İkinci nedene bakıldığında ise Çin’in askeri gücüne yatırım yapmasının savunma amaçlı olduğu, güç dengesini sağlarken askeri unsurları kapsam dışı bıraktığı ve bölgesel ve küresel olarak barış içinde bir arada yaşamak isteyen Çin imajı, iyimser bakış açısının savları olarak değerlendirilebilir. Fakat bir devletin niyetini önceden belirlemek imkansızdır. Dolayısıyla değişen konjonktör Çin’in elinde bulundurduğu silahları savunma amaçlı olmaktan saldırgan bir amaca yöneltebilir. Ayrıca ABD’nin yükselme ve hegemon güç olma evresi baz alındığında tarihin tekerrürü Çin üzerinde gerçekleşebilir. ABD-Çin ilişkisinde Asya-Pasifik boyutu da önemlidir. Nitekim bölgede etkin bir ABD istemeyen Çin, Amerika’yı bölge dışına itmek isteyecektir. Bu ise bölgede varlığını sürdürmek isteyen bir ABD için kabul edilemez bir durumdur. Bu durum iki ülkeyi karşı karşıya getirebilir. Son olarak her ne kadar Çin, Batı ile entegre olma sürecinde ise de bu etkileşim güç edinme noktasında asgari düzeyde kalmaktadır (Atlı 2012, <http://www.sarkekspresi.com/2012/01/mearsheimer-ile-cin-uzerine/>, 15.11.2018’de erişildi).

Uluslar arası sistemin üç temel özelliği baz alındığında bu durum daha anlaşılır olabilir. İlk olarak küresel yapı anarşiktir. İkincisi devletlerin askeri yetenekleri vardır ve bu yetenekler saldırgan olmalarına neden olabilir. Üçüncüsü ise hiçbir devletin

niyetini kesin olarak bilmek imkansızdır Bu durum ülkelerin işbirliğini sınırlandıran bir durumdur. Aynı şekilde güç yarışına neden olmaktadır. Ne kadar güç ?sorununa Mearsheimer hegemon güç olacak kadar yanıtını verir. Hegemon güçten kasıt ise tüm dünyaya hakim olmak gibi anlaşılabilir da bu tartışmaya açıktır. Süper güç olmak bu yüzyıl içerisinde oldukça zor bir durumdur. Bu açıdan bölgesel anlamda hegemon olmak ve kendi coğrafyasında hakim devlet statüsüne sahip olmak bir devlet için yeterlidir. Nitekim ABD’de 1800’lerden bu yana Batı Yarım Küre’nin hegemon gücüdür fakat bu durum onu küresel hegemon yapmamaktadır (Mearshimer 2006: 160). Bu açıdan bakıldığında bölgesel güvenlik teorisi bu düşünceyi doğrulamaktadır. Bölgesel güvenlik kompleksi teorisenin ana düşüncesi bazı tehditlerin uzun mesefeden ziyade kısa mesafede daha kolay seyahat edebilmesi mümkündür. Bu yüzden güvenlik bağımlılığı bölgesel tabanlı olarak kümelenmektedir. Güvenlik kompleksleri küresel güçler tarafından geniş ölçüde nüfusa sahip olabilir fakat bölgesel dinamikleri büyük ölçüde küresel güçlerden bağımsızdır (Buzan ve Weaer 2003: 4). Küreselleşme açısından bakıldığında “bölgesellik, küreselliği kontrol ediyor” bakış açısı günümüz uluslararası yapısında da mevcut bir uygulamadır (Clark 1999, Aktaran: Buzan ve Weaver 2003: 7). Çin dış politikası genel anlamda çevre ülkeleri baz almakta ve çatışmadan uzak çözüm üreterek bölgesel güvenliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Bölgesel güvenliğin sağlanması hem Çin’in dış politikada çevre ülkeler üzerinde güven arttırmasına neden olurken hem de ulusal güvenliğini uluslar arası güvensizlik riskinden uzak tutmayı sağlayacaktır. “The Tragedy of Great Power Politics” başlıklı kitabıyla saldırgan realizm kuramının temelini atan Mearsheimer’a göre gücünü ispatlamaya çalışan devletlerin gereksiz maceralara atılmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Aksi halde başarısız operasyonlar tehdit algıyan ülkenin daha güçlenmesine ve tehlike arzemesine neden olabilir (Varol 2013: 53). Çin’in uyguladığı da tam anlamıyla bu düşünceye kapsamaktadır.

Çin’in Deng ile birlikte başlattığı üç aşamalı programı dahilinde olan ekonomiyi geliştirme, bölgesel güç olma ile bölgedeki enerji kaynakları üzerinde yetki sahibi olma ve Tayvan’ı anakaraya katabilmek, son olarak ise ekonomik büyüme ile birlikte hegemon güç olmak maddelerine bakıldığında birinci aşamanın bittiği görülmektedir. İkinci aşamanın bittiği konusu ise tartışmalıdır. Tayvan haricinde düşünüldüğünde Çin bir bölgesel güç olma aşamanın hala devam ettiği görülmektedir. Burada dikkat

edilmesi gereken nokta Çin'in barış içinde bir arada yaşamak adı altında dış politikasına yüklediği misyondur. Nitekim, iç işlerine karışmama, toprak bütünlüğüne saygı, saldırmazlık ilkesi, eşitlik gibi maddelerin anlamsal olarak içeriğine bakıldığında daha mütevazı bir dış politika anlayışının hakim olduğu görülmektedir. Fakat bu unsurların süper güç olma yolunda olan Çin için değiştirilmesi şart olan konudur (Örmeci 2017, <http://ydemokrat.blogspot.com/2017/11/doc-dr-kutay-karaca-ile-cin-halk.html>, 15.11.2018'de erişildi). Çin, istediği hedeflere ulaşmak için dış politikasında barış içinde bir arada yaşamak ve istikrarlı bir uluslar arası düzene ihtiyaç duymaktadır. Bu anlamda uluslar arası sorunlarda BM nezdinde kararların alınmasından yana oyunu kullanmakta ve kendisini doğrudan yada dolaylı olarak etkilemeyen durumlar karşısında çekimser davranmaktadır. Herhangi bir askeri ittifaka bağlı olmayan Çin, bölgesel anlamda da ŞİÖ, ASEAN ve Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı gibi ortak düşünce ve hareket kabiliyetine dayalı kuruluşlarla ilişkiler kurmak ve sorunlara çözüm aramaktadır. Çin, kendisini geliştirmekte olan ülke olarak tanımlamakla beraber, bu gelişmeye paralel olarak kalkınma yardımları da gerçekleştirmektedir (Ataman 2014: 63). Çin, resmi verilerine göre 2000-2014 döneminde sağlanan dış yardım tutarı 4.300 proje kapsamında toplam 354 milyar dolardır (<https://www.haberler.com/cnn-cin-dis-yardimi-abd-dis-yardimini-asiyor-10120986-haberi/>, 25.04.2019'da erişildi). Yardımların çoğu ise Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkelerine gitmektedir (Ataman 2014: 63). Çin'in dış politikada fazla öne çıkmaması, Uluslar arası alandan geçmişteki Çin algısını yıkmak istemesinden de kaynaklanabilir. Emperyal politika anlayışına sahip olmadığını, barış ve istikrardan yana olduğunu her fırsatta dile getiren Çin, bu anlamda sorumluluk üstlenmekten de kaçınmaktadır. Fakat bölgesel olarak başat güç iddiasında olan bir Çin için daha proaktif bir dış politika gereklidir.

Bölge ülkeleri üzerinde etkin bir güce sahip olan Çin, ekonomik olarak bunu başarmış durumdadır. ASEAN+1, ASEAN+3 (Çin, Japonya, Güney Kore) bu anlamda bölgede ekonomik ve ticari işbirliği ve istikrar inşası için önemli bir kuruluştur. Japonya, Güney/Kuzey Kore, Hindistan, Pakistan, Afganistan gibi ülkeler ekonomik olarak Çin ile yakın ilişki içerisinde olsalar da aralarında bazı ihtilafli konular da mevcuttur. Bu anlamda bölgedeki ülkelerin önemli ticaret ortağı olan Çin, aynı başarısını diğer konularda gösterdiği sürece daha da yetkinlik kazanacaktır. Japonya ile

yaşanan Doğu Çin Denizi sorunu, Kuzey Kore'nin nükleer faaliyetlerine karşı etkisiz kalması, Hindistan ile sınır sorunları, Pakistan ile terör meselesi bu anlamda çözüm bekleyen konulardandır. (Ataman 2014: 68) Ayrıca Uluslar arası alanda cereyan eden olaylar karşısında, Suriye gibi, yanı başındaki Kuzey Kore-ABD restleşmesi gibi sorunlara müdahil olmayışı uluslar arası alanda yetkin bir Çin olma imajının oluşmasını engellemektedir (Örmeci 2017, <http://ydemokrat.blogspot.com/2017/11/doc-dr-kutay-karaca-ile-cin-halk.html> , 15.11.2018'de erişildi).

Diğer taraftan Xi Jinping 2049 yılının Çin Halk Cumhuriyeti için önemli bir yıl olacağı ve 2050 yılına kadar küresel güç hedefi olduğunu ileri sürmektedir. Bu açıdan bakıldığında ise Çin'in Deng'in üç aşamalı dış politikasının ikinci aşaması sona ermiş ve üçüncü aşamanın içerisinde olduğunu anlaşılmaktadır. Xi Jinping'in "Orduya yatırım yapacağız, daha güçlü bir ordu istiyoruz.", "Savaştığı zaman kazanmak zorunda olan bir ordu istiyorum." sözleri iki boyutlu bir güvenlik temeline götürmektedir. Birisini dış güvenlik, ikincisi ise iç güveniktir. İç güvenlik için ise mühim olan konu ayrılıkçı hareketlerdir. Nitekim Jinping'in "Biz Çinliler için bazen kan sudan incedir." sözleri durumun hassasiyetini ortaya koymaktadır. Dış güvenlik anlamında enerji güvenliğini ve bölgesel olarak var olan güçler dahil edildiğinde güçlü bir ordu çok önemli bir gereksinimdir. Özellikle enerji güvenliği, rejimin devamlılığı demektir. Ordunu modernizasyonu için Çin'in elinde Rusya seçeneği mevcuttur. 1989 Tiananmen Olayları'ndan sonra Batı'nın Çin'e uyguladığı ambargo neticesinde Çin, Rusya ile silah ticaretini arttırmıştır. Fakat Rusya-Çin ilişkilerindeki iniş çıkışlar ve Çin'in ithal ettiği malları taklit etmesi ikili ticarette sorunlara yol açmış ve Rusya bazı teknik silahların ihracına temkinli yaklaşmıştır (Örmeci 2017, <http://ydemokrat.blogspot.com/2017/11/doc-dr-kutay-karaca-ile-cin-halk.html> , 15.11.2018'de erişildi).

Ayrıca Çin, Trump yönetimi döneminde uluslararası alanda daha sorumlu bir devlet imajı yaratabilir. Bir Kuşak Bir Yol girişimi bu anlamda güzel bir alternatif sunabilir. İngiltere bu projeyle yakından ilgilenmektedir. Ortadoğu'da Katar-Suudi Arabistan üzerinden ABD-İngiltere çıkar mücadelesi, Çin'in hareket alanını rahatlatmakta ve ABD'yi Batı'da devre dışı bırakmak için önemli bir fırsat sunmaktadır

(Örmeci 2017, <http://ydemokrat.blogspot.com/2017/11/doc-dr-kutay-karaca-ile-cin-halk.html>, 15.11.2018'de erişildi).

Çin'in dış politikasını etkileyen uluslar arası gelişmelere bakıldığında bunların 1949 yılında Mao Zedung önderliğinde kurulan komünist sistemin varlığı ve sistemin bulunduğu Soğuk Savaş dönemi, 2001 terör saldırıları ile birlikte terörizmle mücadele adına başalayan süreç, 2007-8'deki küresel kriz olduğu söylenebilir. Ayrıca 1970'lerde Çin-ABD yakınlaşması, 1989 Tiananmen olayları ve 1991 Sovyetler Birliği'nin yıkılması da Çin Dış Politikası'na yön veren olaylardandır (Harris 2014: 24). Ayrıca 20. Yüzyıl Çini'nin yaşadığı “utanç/küçük düşürölme yılları” 21. Yüzyıl Çin Dış Politikası'na yön veren bir tecrübe olarak kabul edilebilir. Diğer taraftan Çin uluslar arası sistemi anarşik olmaktan ziyade hegemonik boyutlarıyla değerlendirmektedir. Van Ness'e göre “Çin (ve Japonya), Amerikan askeri-stratejik hegemonyası ile küresel bir iktisadi karşılıklı bağımlılığın karışımı neticesinde oluşmuş hiyerarşik bir dünya düzeni algılanmaktadır. Çin ve Japonya bu sisteme katılmanın veya dışına çıkmanın artılarını ve eksilerini tartarak strateji belirlemektedir.” ifadelerini kullanmıştır. Bu açıdan Çin'in elitleri için küresel siyaset, hegemonik ölçütler baz alınarak değerlendirilmektedir. Nihayetinde ise hegemon gücün eninde sonunda düşüş yaşayacağı ve pasif bir statü alacağı düşünülmektedir. Çin ise tarihsel tecrübelerden ders çıkartıp bu fırsatları iyi değerlendirme siyaseti izlemektedir (Harris 2014: 26-27).

Bütün olarak değerlendirildiğinde, Çin bulunduğu süreçte gereksiz bir hamle yapmaktan ziyade gücünün farkında olup daha temkinli adım atmaktadır. Nitekim henüz hegemon güç olacak potansiyele sahip olsa da gidermesi gereken eksikleri ve hedeflediği belirli bir seviye mevcuttur. Bu yüzden ilerlemesi ve büyüyüp gelişmesinin “barışçıl yükselme” altında olması gerçekleşmesi Çin'in elini kolaylaştıran bir dış politika stratejisidir. Benimsediği defansif realist anlayış, gerçek anlamda hegemon güce ulaşmasıyla birlikte daha agresif bir boyut alacaktır. Bu bağlamda Çin dış politikasında liberalizm ve realizm sarmalı mevcuttur. Çin'in yükselmesine yardımcı olan işbirliği, ticarete sınırsızlık, kolektif kuruluşların barış ve istikrara sağlayıcı unsurlar olması fikriyatını kabul eden liberalist görüş ile sınırlar dahilinde statükodan yana olan defansif realizm, maximum güce ulaşması ile birlikte yerini realizme ve

özellikle ofansif realizme bırakacaktır. Bu yüzden gelişmekte olan bir Çin uluslar arası kuruluşlarda en başlarda görölmekte, bölgesel olarak temaslarda bulunduğu ölkelere güven ihracı yapmakta, çok kutuplu yapıyı savunmaktadır. Tarihsel olarak geriye gidildiğinde ABD'nin aynı politikayı uyguladığı analiz edilmektedir. Nitekim Wilson ilkeleri gibi barışcıl bir anlaşma ile uluslar arası alanda var olan Amerika, kısa süreli izolasyon politikası sonrası dünya sahnesine hegemon güç olma adayı bir ölk olarak çıkmıştır. Monroe Doktrini ile gücünü istediği seviyeye getirerek bunu başarmıştır. Bu süreçte silah sahibi olması ve yatırımlarını bu doğrultuda gerçekleştirmesi önemli bir adımdır. Çin'in ise askeri alandaki yatırımları istatistiksel anlamda netlik bildirmese de bu durumun ciddi boyutlarda olduğu tahmin edilmektedir. Askeri alandaki gelişme, ilk etapta savunma amaçlı olabilir. Çünkü bir devlet ancak kendini dışarıdan gelebilecek tehdite karşı savunacak güce sahipse gelişme gösterebilir. Diğer bir değişle güvenlikle ilgili konularını en aza indirgemeyi başaran ya da bununla baş etmesini bilen bir ölk, diğer alanlar üzerinde daha fazla yoğunlaşır ve gelişme gösterir. Bu doğrultuda Çin'in “barışcıl yükselişi” hegemon güç olma stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Güvenlik bu anlamda Çin'in dış politikasında önem arzetmektedir.

II. BÖLÜM

2. ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ İLE İLİŞKİLERİ

2.1. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Orta Asya Politikasındaki Temel Argümanları

Çin Halk Cumhuriyeti'nin, 1978 yılında başlattığı ekonomik kalkınma programı dahilinde düşük maliyetli emek yoğun üretim, altyapı, ağır sanayide büyük ölçekli yatırımlar ve yüksek tasarruf oranlı model uygulaması ülkenin büyüme oranının çift hanelerle ifade edilmesine zemin hazırlamıştır (Atlı 2015, <http://www.sarkekspressi.com/2015/09/cin-ekonomisinde-donusum-sancilari/> 15.11.2018'de erişildi). Büyüme oranları Çin'in ekonomisine artılarla birlikte yeni misyonlar yüklemesine de katkı sağlamıştır. Bu yeni misyon, 1994 yılında Xiaoping'in belirlediği dış politika hedeflerine (Hegemonya anlayışına karşı çıkarak küresel barışın sağlanmasına katkı sunmak, yeni bir küresel siyasi ve iktisadi sistem kurmaktır.) 1995 yılında enerji güvenliğinin eklenmesiyle yeni bir çerçeve oluşturmuştur (Karaca 2008: 123). Dolayısıyla Çin'in Orta Asya politikasını incelerken enerji başta olmak üzere ekonomi ve güvenlik kavramları (özellikle enerji güvenliği) üzerinde baskın bir şekilde yoğunlaşmak doğru olacaktır.

Çin'in uzun vadeli hedeflerine bakıldığında; (Karaca 2008: 122- 123) iktisadi ve siyasi devamlılık için güvenliğin sağlanması, ekonomik sürdürülebilirlik için ticaretin artırılması, Çin'in özellikle bölgesel ülkeler üzerinde güven inşa edici politikalar yürütmesi, Tayvan konusunda taviz vermemek ve bunun uluslar arası bir mesele haline gelmesini engellemek, savunma alanında ticaret akışının sağlanması için alternatif yollar aramak, çok kutupluluğu savunarak ABD hegemonyasına karşı mücadele vermek ve

bunun için bölgesel ilişkileri geliştirmek gibi maddeler öne çıkmaktadır. Nihayetinde ise Orta Asya Çin'in öncelikli olan konularında elini güçlendirecek avantaja sahip olmasına yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda Çin'in Orta Asya politikası dört temel unsura hizmet etmektedir. Bunlardan başında Doğu Türkistan bölgesinin güvenliğini ve çevre ülkelerden Uygur halkına desteğin kesilmesini sağlamak gelmektedir. İkinci olarak Çin'in sınır güvenliğini tehlikeye sokacak girişimleri egale etmek ve dolayısıyla Orta Asya'nın güvenliği için çaba sarfetmek olduğu görülmektedir. Türkistan coğrafyasının sahip olduğu hidrokarbon kaynaklar üzerinde hakimiyet sağlamak ve pazar ihtiyacına binayen Orta Asya'yı Çin pazarına dahil etmek isteği önemli stratejik hedeftir (Duran ve Purevsuren 2016: 282-283). Bütün bu maddeler ışığında değerlendirildiğinde ise Çin'in Orta Asya politikası ağırlıklı olarak güvenlik temelli oluşmaktadır.

Çin'in önceliklerinin bölgede uygulaması aşamalı bir şekilde gerçekleşmiştir. 1990'ların ilk yarısında Çin daha çok sınır anlaşmazlıklarını çözüme kavuşturma ve Doğu Türkistan'ın ayrılıkçı gruplar barındırmasını engellemek istemektedir (Peyrause 2016: 14). Çin'in Türkistan coğrafyasında en önem verdiği konuların başında güvenlik gelmektedir. Bunun bir nedeni olan Doğu Türkistan, sınırdaş olduğu Orta Asya Cumhuriyetleri ile işbirliğini elzem kılmaktadır. Nitekim Doğu Türkistan'da yaşayan Uygurların, soydaşlık ve dindaş bağlarıyla bağlandığı Orta Asya'daki halk tabanında destek görmesi, Sincan bölgesindeki ayrılıkçı hareketlerin güç kazanması anlamına gelmektedir. Bölgedeki istikrarsız ortam da Çin'i tehdit etmektedir. Bu yüzden Çin, bölgede Uygur hareketine destek olunmaması ve Uygur halkının istikrarsız yapıyı fırsata çevirmelerine engel olmak için Orta Asya ülkelerinin yönetici sınıflarıyla iletişim yolunu açık tutmakta ve geliştirmek için çaba sarfetmektedir. Bu iletişimin gelişmesi için öncelikle varolan sınır sorunlarının çözümüyle önemli bir adım atılmıştır. 1996 yılında kurulan ŞİÖ bünyesinde Çin, 29 anlaşma yaparak 14 sınır sorununun 12'sini çözüme kavuşturmuştur (Bir sonrası bölümde ŞİÖ'ye ayrılan başlıkta bu konu ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.) (Duran ve Purevsuren 2016: 284). Bu sayede ise Doğu Türkistan sınır güvenliği sağlanmış ve bölgedeki ülkelerle olası sorunlardan olan sınırların belirsizliği nihayete ermiştir (Duran ve Purevsuren 2016: 284).

1990 yıllarının ikinci yarısı ise bölgesel sorunların çözümünü daha hızlı ve ortak görüş çerçevesinde çözebilmek adına Şangay İşbirliği Örgütü kurulmuş ve kolektif bir güvenlik çerçevesi oluşturulmuştur (Peyrause 2016: 14). Nitekim Çin'in Orta Asya politikasından dört temel unsurdan biri olan sınır güvenliğinin sağlanması ve buna bağlı olarak Orta Asya'nın barış ve istikrara kavuşması için ikili ilişkiler ve ortak düşünceyle hareket etme fikri, uygulamaların başarılı olabilmesi adına önemlilik arz etmektedir. Çin, bölgede özellikle Özbekistan ve Kırgızistan'daki radikal hareketlere karşı ülke yönetimleri ile işbirliği içerisinde olmaya özen göstermektedir. Sovyetler Birliği döneminde var olan Müslüman yerli halk arasından bazı kesimlerin, komünizmin çökmesiyle birlikte, militarist düşüncelere ve köktenci hareketlere dönüşmesi nedeniyle bölgede bir terör sorunu ortaya çıkmıştır (Karaca 2008: 182,186). Ayrıca Afganistan ve Pakistan'da varolan ve Orta Asya'ya yayılan oradan ise Doğu Türkistan'ı hedef alan terör sorunu karşısında Çin, terörizm ile mücadele için ŞİÖ'yü etkin bir şekilde kullanmaktadır (Duran ve Purevsuren 2016: 284). Bölgede askeri varlığı olmamasına rağmen Orta Asya ülkeleri ile ikili ve bir arada programlar yürütmeye çalışan Çin, 2001-2013 yılları arasında askeri unsurların katıldığı 13 tatbikatın içerisinde yer almıştır (Duran ve Purevsuren 2016: 285). Ayrıca bu politikası Rusya tarafından da desteklenmektedir. Nitekim ABD tarafından çevreleme politikasına maruz kalan her iki güç , bölgede birlikte hareket ederek ABD'yi dengeleme siyaseti izlemektedir. Aynı şekilde 2004 yılında Taşkent bildirisi sonrasında Taşkent'te bölgesel bir Anti-Terör Ajansı'nın kurulmasının karara bağlanması ile terörle mücadele, uyuşturucu kaçakçılığı ile ilgili sorunların çözümünde ortak mücadele vurgusu yapılması bu anlamda önemlidir. Fakat 2005 ve 2010 yıllarında Kırgızistan'ın yaşadığı iç istikrarsızlık durumu ve Özbek-Kırgız çatışması sonucunda ŞİÖ'nün, Çin'in iç işlerine karışmama ilkesi gereği herhangi bir müdahalede bulunmaması örgütün misyonunun sorgulanmasına neden olmaktadır (Duran ve Purevsuren 2016: 285). Bu durum örgütün Çin'in çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini ve karşılıklı fayda ilkesine ters düştüğünü düşüncelerini de akıllara getirmektedir.

2000'lerin başında ise Çin bölgede pazar ihtiyacını karşılamak için ve özellikle enerji tedariki sağlamak adına (Peyrause 2016: 14) ekonomik gücünü bölgedeki ülkeler üzerinde etkin güç olarak kullanmış ve bölge ülkelerinin ekonomilerinin kalkınmasında

yardımcı olarak karşılık fayda ilkesiyle Orta Asya'daki varlığını güçlendirmiştir. Çin'in ekonomik büyümesi, enerji zengini ülkelerle kurduğu işbirliği ile sağlanmaktadır. Nitekim ucuz Çin mallarının hedef ülkenin pazarlarında yer alması ve bulunduğu ülkenin halkının alım gücünü arttırması karşılığında ve ön şartsız askeri teknoloji transferi karşılığında enerji temin etmektedir. Nitekim Çin'deki ekonomik büyüme temin edilen enerjinin güvenliğini sağlama sorununu da gündeme getirmektedir. Genel anlamda enerji güvenliği, enerjiyi sorunsuz ve kesintisiz tedarik edebilmek anlamı taşımaktadır. Çin için de bu böyledir. Fakat eklenmesi gereken konu, enerji güvenliği aynı zamanda sürdürülebilir ekonominin güvenliği, Tayvan'ın güvenliği (ekonomik olarak daha güçlü bir Çin, dış politikasında yer alan sorunları için daha sağlam ifade özgürlüğüne ve daha rahat hareket alanına sahip olacaktır) ve dolayısıyla rejimin güvenliği anlamına gelmektedir. Bu anlamda Çin'in altı unsur neticesinde enerji güvenliğine tehdit oluşturan durumları şu şekilde belirlemiştir; Enerjinin %80'inin ABD kontrolündeki bölgeden sağlanması, enerjiyi çeşitlendirme ve kaynağından elde edebilme, enerji zengini bölgelerin istikrarsız yapısı ve bunun enerji fiyatlarındaki etkisi, çevresel faktörler üzerinden oluşabilecek baskı, Güney ve Doğu Çin Denizi'ndeki sorunlu durum ve enerji fiyatlarının belirli güçler tarafından kontrol edilmesidir (Karaca 2012: 99). Bu yüzden Orta Asya, Çin için önemli alternatif sunmaktadır. Çin açısından Orta Asya Avrupa pazarlarına çıkış güzergahı, güvenli enerji temini ve ticaretin getirisinin yüksek olduğu bir bölgedir. Bu anlamda bölgeye güvenlik, enerji, ticaret, jeopolitik alanlarda etki oluşturabilecek çok boyutlulukla önem vermektedir (Öğütçü 1 ve Öğütçü 2 2017: 9-10).

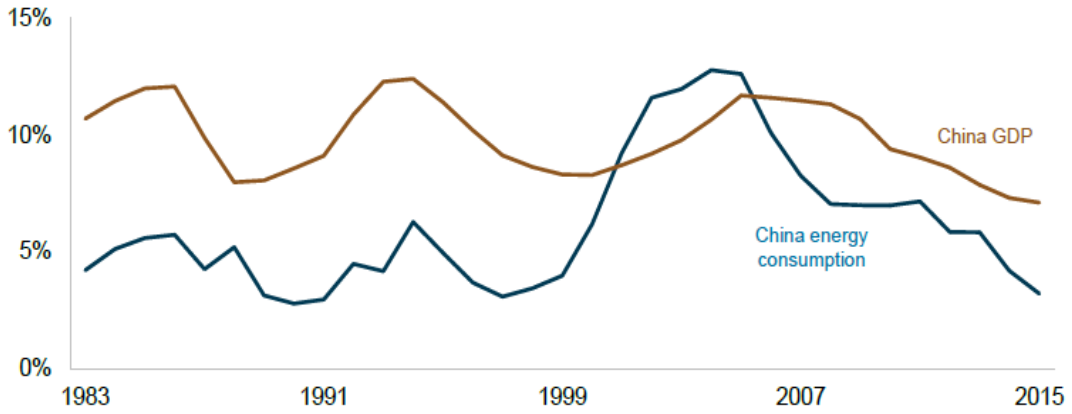
Çin hedeflediği gelişmişlik seviyeyine ulaşmak için en az 30 yılı olduğunu ileri süren fikir adamları Çin'in bu sürede karşılaşılabileceği muhtemel sorunları da ele almaktadır. Bunlar, enerjiye bağlı artan ihtiyacın ve hayati kaynaklara ulaşımın zorlaşması, sürdürülebilir ekonomi için önemli olan çevre kirliliği ve iklim değişikliği ve son olarak ise siyasi, ekonomik ve sosyal kalkınma arasında koordinasyon eksikliği olarak sıralanabilir (Öğütçü 1 ve Öğütçü 2 2017: 10). Beijing yönetiminin 1990'lı yıllardan itibaren gelişme gösteren ekonomisiyle doğru orantılı olarak enerji kaynaklarındaki tüketiminin de aynı doğrultuda artması, ABD'yi geride bırakarak dünyanın en çok enerji tüketici ülkesinin Çin olmasını sağlamıştır (Duran ve Yılmaz

2011, Aktaran: Duran ve Purevsuren 2016: 286). 2016 yılı küresel petrol tüketimine bakıldığında %1,8'lik bir artış oranı ile 1.7 milyon varile ulaşmıştır. Bu artışa en büyük katkı sunan ülkeler ise Çin (500.000 günlük varil), ve ABD (190.000 günlük varil) dir. 2017 yılı doğalgaz tüketimi ise 2010'dan bu yana %3'lük bir büyüme ile 96 milyar metrekübu bulmuştur. Tüketim ülkeleri listesinin başında ise Çin %15,1 (31 milyar metre küp), Orta Doğu (28 milyar metre küp) ve Avrupa (26 milyar metre küp) gelmektedir. ABD, doğalgaz tüketimini %1,2 azaltarak 11 metre küp'e gerilemiştir. Çin'in 2017 verilerine göre enerji tüketimi %3'ün üzerinde seyretmektedir. Buna rağmen 2017'deki enerji talebi 10 yıllık süre içinde önemli bir düşüş yaşamaktadır. Çin enerji ihtiyacının %60'ını doğalgaz ve yenilenebilir enerjiden temin etmektedir. Ayrıca hem rüzgar hem de güneş enerjisinde önemli gelişme kaydetmektedir. Kömürün en çok tüketildiği ülkeler arasında olan Çin, son yıllarda çevre kirliliği nedeniyle kömür kullanımında özellikle son üç yılda azalmaya gitmiştir (BP Statistical Review of World Energy 2018, <http://bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf>, 16.11.2018'de erişildi). Bu yüzden fosil olmayan yakıtlara yönelen Çin, bu yakıt kullanımındaki payını 2020'de %15, 2030'da %20'ye çıkarmayı hedeflemektedir. Ayrıca petrol kullanımını azaltmak isteyen yönetim, doğalgaz kullanımına yönelmektedir (Duran ve Purevsuren 2016: 286). 1990'lı yılların başında petrol ihraç eden ülke konumundan 2000'li yıllarda dünyanın petrol ithalini en çok gerçekleştiren ülke konumuna geçmesi enerjiye olan dışa bağımlılığın artmasına neden olmuştur. Ayrıca Çin'in petrol ithal ettiği ülkelere bakıldığında (Suudi Arabistan, Angola, İran, Umman, Irak, Venezüella, BAE, Kazakistan, Kuveyt) bulundukları bölge itibariyle istikrarsız olmaları Çin'i enerji güvenliğini tehlikeye sokmaktadır.(Duran ve Purevsuren 2016: 287) 2002'de tükettiği toplam petrolün %34'lük bir oranını dışardan alan Çin'in, 2020'de bu oranı %68'e, 2030'da ise % 74'de çıkarması öngörülmektedir (Duran ve Purevsuren 2016: 287). Aynı şekilde 2007 yılında doğalgaz ihraç eden Çin, gelişen ekonomisi nedeniyle 2013 yılında %32 oranında yurtdışından doğalgaz ithali gerçekleştirmiştir. Ayrıca artan boru hatları ile bu oranların daha fazla artacağı da düşünülmektedir (Duran ve Purevsuren 2016: 287). 2018 IEO raporuna göre Çin'in 2040 yılında ithalat ve ihracat oranları hakkındaki öngöründe her iki ticaret kanadının artacağı fakat ithalatın ihracattan daha fazla artacağı ileri sürülmektedir. Bu duruma en etken neden ise Çin'in ekonomisinin

enerji yoğunluklu imalata dayalı olmasıdır. Çin dünyanın en büyük enerji yoğun mal üreticisidir ve 2040 yılında dünyada enerji temelli üretim içerisinde bölgesel payının %35 gibi önemli bir oranı oluşturacağı düşünülmektedir (International Energy Outlook 2018, http://www.eia.gov/outlook/ieo/china/pdf/china_summary.pdf, 16.11.2018’de erişildi).

China’s GDP and energy consumption growth have slowed in recent years—

Chinese GDP and energy consumption
annual growth rate, 5-year moving average

Grafik 2.1: Yıllara Göre Çin’in Enerji Tüketimi (EİA, 2018)

Öte yandan Çin 20’den fazla ülkede petrol çıkarma alanları dahilinde üretim yapmaktadır. Fakat Orta Doğu ağırlıklı olarak ABD başta olmak üzere Batılı Şirketlerce paylaşıldığı için Çin’in bölgeye girişi zorlaşmaktadır. Ayrıca Orta Doğu ve Afrika enerjisinin ithali sırasında izlenilen güzergah ABD dahil batılı devletlerce denetlenmektedir. Bu ise Çin’in arzu etmediği bir durumdur (Duran ve Purevsuren 2016: 287).

Çin için enerji güvenliği sadece enerjiyi güvenli yollardan tedarik etmek anlamına gelmemektedir. Aynı zamanda artan enerji fiyatları üzerindeki hassasiyeti de azaltmak istemektedir. Bu yüzden enerji ihtiyacını sağladığı yerlerde ticaret sadece alış-veriş düzleminde gerçekleşmemektedir. Çin gittiği yerlere ciddi yatırımlar

götürmektedir. Bu sayede ise güç olmanın ötesinde enerji fiyatları üzerinde de kontrol sağlama avantajını eline geçirmektedir (Azer 2012: 23). Piyasalardaki güvensiz durumu en aza indirmek isteyen Çin, yatırımlarını, uzun vadeli anlaşmalar ve hisse senetlerine bağlı olarak gerçekleştirmektedir. Ayrıca petrol ve gaz ithalini kontrol altında tutabilmek adına boru hatlarının geçtiği güzergahla üzerinde denetimi elinde bulundurmaya önem vermektedir (Nogayeva 2011: 271). Enerji politikalarında yabancı yatırım ortağı olan şirketlerde ya kontrol hissesini elinde bulundurmakta ya da şirketin tamamını satın almaktadır. Her iki seçeneğin olmaması halinde ise küresel kaynaklarını çeşitlendirme yoluna gitmektedir (Nogayeva 2011:272). Bu çerçevede Çin'in enerji tüketimi ve ihtiyaç duyabileceği rakamlar göz önünde bulundurulduğunda Rus kaynakları da dahil Orta Asya bölgesi Çin için faaliyet alanıdır. ABD'nin bölgeden temin edilecek olan enerji üzerinde denetleme hakkına sahip olmaması, Çin'in bölgeye olan ilgisinin önemli nedenlerindendir. Ayrıca Türkistan coğrafyasının da ABD'ye kıyasla Çin ile işbirliği yapması daha muhtemeldir. Bu bağlamda Çin'in Orta Asya'da en çok enerji işbirliği içerisinde olduğu ülke Kazakistan'dır. Kazakistan ile Çin arasında 1997 yılında yapılan bir anlaşmaya göre enerji alanında toplam 11 milyar dolarlık yatırım sözü verilmiştir (Nogayeva 2011:272). Kazakistan'da yaklaşık 220 milyon ton petrol çıkaran Çin, 1997 yılında Batı Kazakistan'daki AktobeMunayGaz şirketinin büyük bir yüzdesini, 2003 yılında ise kalan hisselerini satın alarak şirketin tek sahibi olmuştur. Ayrıca 2005 yılında Kazakistan'da faaliyet gösteren ve ülke petrolünün %9,5'i çıkaran Kanadalı PetroKazakistan şirketi de CNPC tarafından satın alınmıştır. Bir diğer Çin şirketi olan CITIC'in Kazakistan'da faaliyette olan Nations Energy şirketini satın alma isteği ülkede tartışmalara yol açmıştır. Nitekim bu durum Kazakistan'ın egemenliğine ve ulusal güvenliğe tehdit oluşturmaktadır (Nogayeva 2011: 273). CITIC'in Nations Energy'den satın aldığı konum olan Karajanbas petrol yatağı 340 milyon varil petrol rezervine sahip ve günlük çıkarma kapasitesi 50 bin varilin üstüdür. Karadeniz ve Akdeniz'e aktarılan buradaki petrolün Çinli bir şirketin eline geçmesi Kazakistan için tedirginlik oluşturmaktadır (Karaca 2008: 172). Aynı şekilde Çin, Orta Asya'nın altyapı çalışmalarında söz sahibi ülkedir. Kazakistan'dan petrol, doğalgaz, uranyum, Türkmenistan ve Özbekistan'dan doğalgaz ithali yapan Çin, Kırgızistan'ın altın madenleri işletme hakkına sahiptir. Bu durum halk tabanında tepkiye yol açmaktadır. Örneğin, Kırgızistan'da yol yapımı çalışmalarında Çinli

şirketlerin genellikle Çinli işçi tercih etmeleri, Kırgız işçilerin Çinli işçilerle aynı ücreti almamaları, Çin mallarının Kırgız pazarlarını işgali gibi pek çok neden halkın mağdur olmasına neden olmaktadır (Kodaman ve Gonca 2016: 1257). Bu durum akıllara Çin'in yayılmacı bir yol izlediğini getirmektedir.

Çin'in Orta Asya ilişkilerinde ekonomik ayağını sadece enerji değil aynı zamanda doğrudan yatırımlar ve yardımlar da kapsamaktadır. Bu bakımdan 1992 yılında bağımsızlığını yeni kazanan Kazakistan ile ilk Kazakistan-Çin kapısı olan DostykAlatau'nun açılmasıyla bölge ile ticarete önemli bir adım atılmıştır. Bu tarihten itibaren her yıl düzenli olarak Çin-Orta Asya ticaretinde artış görülmüştür. 1992-97 yılları arasında 350 ile 700 milyon dolar arasında karşılıklı ticaret gerçekleşmiş, 2000 yılında Çin'in Orta Asya ile ticaret hacmi 1 milyar dolar iken, 2013 yılından itibaren bu rakam elli milyar dolara yükselmiştir (Kodaman ve Gonca 2016: 57).

Tablo 2.1: Çin'in Orta Asya Ülkeleri İle Gerçekleştirdiği Ticaret Hacmi
(Direction of Statistics 2017)

2017	İhracat(Milyar \$)	İthalat(Milyar \$)	Toplam(Milyar \$)
Kazakistan	11.7	6.3	18
Türkmenistan	0.4	6.6	7
Kırgızistan	5.6	0.1	5.1
Özbekistan	2.8	1.5	4.3
Tacikistan	1.3	0	1.3

2013 yılında Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'a düzenlediği ziyaretlerde Beijing yönetiminin Orta Asya'daki kalkınmayı desteklediğini, istikrar için alınan tedbirleri onayladığını ve katkı sunmak amacıyla olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca üç ülkenin de Çin'i güvenilir bir partner olarak gördüğünü belirtmiştir (Mariani 2013: 9). Çin, ülkelere sağladığı krediler ya da finansman desteği konusunda büyük ekonomi kuruluşlarının aksine ek şartlar sunmasından ziyade eşit ortaklık esasına dayalı yardımlar sağlamaktadır. Bu yardımlar karşılığında ülkelere siyasi tavizler gibi beklentiler içerisine girmemektedir (Mariani 2013: 9). Bu durum ise Orta Asya yönetimlerinin ikili ilişkilerde Çin'e güven duymaları açısından önemlidir.

Çin, Orta Asya ülkeleriyle sadece hidrokarbon kaynaklar üzerinde değil nükleer alanda da ortak programlar yürütmektedir. 2007 yılında CGNPS'nin (China Guangdong Nuclear Power Company) Kazakistan'a ait Kazatomprom ile uranyum keşif, üretim , nükleer tesis yapımı için ortaklık kurulması, 2008 yılında Kazakistan ile nükleer işbirliği anlaşması imzalanması ve 2010'da iki ülke arasında uranyum satışının artışına ilişkin bir ek anlaşmanın imzalanması , CGNPS'nin Özbekistan'daki Navoi Maden ve Metalurji Konsorsiyumu ile uranyum geliştirme konusunda anlaşmaya varılması ve 2008 yılında Sinosteel'in Kırgızistan'da faaliyet gösteren Avusturalya'ya ait Monaro Madencilik'in yetkilerini üstlenmesi üzerine 2 uranyum madeninin %60'ına sahip olması örnek olarak sunulabilir (Azer 2012:238). Bütün bunların yanında Çin yatırımların ve enerji konularının haricinde bölge ülkelerine borç veren ülke konumdadır. 1991'den bu yana Çin'in Kırgızistan'a sağladığı kredi miktarı 1,8 milyar doları aşmıştır. Aynı durum Tacikistan ve Türkmenistan için de geçerlidir. Bu bağlamda Orta Asya için Çin'in son 20 yılın en büyük yatırımcısı olduğu söylenebilir (Duran ve Purevsuren 2016: 290-291).

Çin-Orta Asya ticari ilişkilerinde bölgedeki bazı olumsuzluklar anlaşmaların uygulanması noktasında zorluklar oluşturmaktadır. Karşılıklı olarak Sincan Özerk Bölgesi ve Orta Asya ilişkileri ele alındığında yatırım şirketlerinin belli kalitede olmayışı, alt yapı eksikliği, iletişim konusundaki noksanlıklar gibi nedenler sıralanabilir. Bu bağlamda Çin, işe ulaşım ve telekomünikasyon altyapısını iyileştirme alanında başlamıştır. Ayrıca Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde mevcut sınır kapıları dışında yeni sınır kapıları açılmıştır. Yining, Taşeng ve Bol ile birlikte Urumçi yabancı tüccarlara açılırken Korgos ile Alatau'nın içinde bulunduğu on iki sınır ötesi geçiş noktası açılmıştır (Djalili ve Kellner 2009: 107). Demiryolu konusunda Kazakistan Alatau- Urumçi arasındaki hat 1991'de tamamlanmıştır. Bu hat aynı zamanda Bişkek'i de kapsamaktadır. 1995 Lanzhou-Urumçi arasındaki çift hat, 1997'de başlayan ve 1999'da tamamlanan Korla-Kaşgar arasındaki Güney Sincan demiryolu projesi önemli ulaşım yatırımları arasındadır. Fakat bu projelerin hayata geçirilmesi bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Asya Kalkınma Altyapı Projeleri için finansman zorluğu, rüşvet, vasıflı personel eksikliği, alış verişlere uygulanan tarife dışı engeller gibi zorluklar projeler için ciddi sorun olmaktadır (Djalili ve Kellner 2009: 109-110).

Orta Asya ülkelerinin Çin ile ilişkilerine bakıldığında ise geliştirmek istemelerinde birkaç neden mevcuttur. Öncelikle Orta Asya ülkelerinin birbirleri arasındaki anlaşmazlıklar diyalog seçeneğini baltalamaktadır. Kırgızistan-Özbekistan sınır sorunu buna örnektir. Diğer taraftan birbirleri için önemli pazar statüsü taşımamaktadırlar. Örneğin Kazakistan Türkmenistan'a, Türkmenistan da Kazakistan'a petrol ve doğalgaz ihraç edemez. Çünkü her iki ülke hidrokarbon kaynaklar açısından zengindir. Öte yandan Kazakistan ile Özbekistan arasındaki bölgede liderlik rolünü üstlenme mücadelesi ilişkilerin sınırlı kalmasına neden olmaktadır (Wenwen 2014, <http://www.globaltimes.cn/content/868211.shtml> , 15.11.2018'de erişildi).

Çin'in bölgede bulunması farklı görüşler ortaya çıkarmaktadır. Bir yandan Çin'in bölgedeki varlığı Orta Asya ülkeleri içinde güvenlik konularını dengeleme açısından olumlu karşılanmaktadır (Peyrause 2016: 19). Özellikle Kırgızistan ve Tacikistan bu açıdan destekleyici ülkelerdir. Uyuşturucu ticareti ile mücadele konusunda örgütsel bünyede önlem almak isteyen Çin'in sınır muhafızlarının, uyuşturucu ticaretinde yozlaşan Orta Asya gümrük memurları ile kıyaslandığında oldukça etkili olduğu görülmektedir (Peyrause 2016: 19). Ayrıca Çin'in radikal dini gruplarla mücadele edişi de olumlu yanıt bulmaktadır. Çin'in bölgede güvenliği sağlama açısından işlevsel olduğu konusundan olumsuz görüşler de hakimdir. Orta Asya ülkeleri açısından Çin algısı genellikle netleşmeyen bir algıdır. 2006 yılında 30 Kazaklı uzman arasından gerçekleşen anket sonucundan sadece %20'lik bir kesim Çin'in güçlü bir etken olabileceğini düşünmektedir. Ayrıca anket sonucunda hiçbir uzman Çin'in dış politikası ile Orta Asya'nın çıkarlarının uyumlu olduğunu düşünmemektedir (Peyrause 2016: 19). 30 Ağustos 2016'da Bişkek'te Çin Büyükelçiliğine gerçekleştirilen intihar saldırısı, Orta Asya'da Çin'in varlığından rahatsız olan kesimlerin var olduğunu ortaya koymuştur. 25 yıldan bu yana ilk defa yaşanan bu olay, Çin'in Orta Asya bölgesindeki varlığının giderek artması sonucu, ülkelerin egemenlikleri konusundan tehdit oluşturabileceği algısının ortaya çıkması açısından önemlidir. Nitekim Çin, Kazakistan petrolü ve Türkmenistan gazı ithal eden bir ülkedir ve bu ülkelerde birçok yeri satın alarak, işletme hakkını elinde bulundurarak, arama çalışmaları neticesinde topraklarında faaliyet göstererek etkinliğini hissettirmektedir. Ayrıca Orta Asya ülkelerinde gerçekleştirdiği alt yapı, ulaşım, iletişim

gibi alanlarda da güçlü bir yatırımcı olması Çin'e karşı farklı görüşlerin oluşmasına neden olmuştur. Kırgızistan gibi kırılgan ekonomiye sahip bir ülke Çin malları için önemli bir pazardır. Ülke ithal ettiği bu malları yeniden Orta Asya ve Rusya'ya ihraç ederek ticaretin canlanmasına yardımcı olmaktadır. 2002-2015 arasında Çin Orta Asya ticareti 43 milyar dolardan fazla artış göstermiştir. Ayrıca bu artış 2013 Yeni Modern İpek Yolu projesi ile daha da artmaktadır. Fakat Orta Asya'nın Çin ile yakın ilişkiler içerisinde olması ve yönetimlerin olumlu açıklamalarda bulunması Çin'e duyulan yakınlıktan ziyade Sinofobi olarak nitelendirilen bir tedirginlikten dolayı olduğu da düşünülmektedir. Hiç şüphesiz Orta Asya ekonomileri Çin ile kurulan ticari ilişkilerde Çin'in bölge ekonomisine uygun fiyatta ürünler sunması ve alt yapı iyileştirmeleri konusunda önemli bir etkiye sahiptir. Fakat Çin'in varlığı arttıkça ülkelerdeki huzursuzlukta doğru orantılı olarak artmaktadır. Örneğin Kazakistan enerji üzerinde Çin yönetiminin oldukça etkili olması ve Kazak petrolünün büyük çoğunluğunun Çin'e aktarımı bağımsızlık tartışmalarına neden olmaktadır. Çin, Orta Asya'dan hammadde, petrol, demir ve diğer madenler ithal ederken, Orta Asya Çin'den işlenmiş ürünler ithal etmektedir. Bu şekilde Orta Asya'daki endüstri olumsuz etkilenirken, Çin bölgeyi hammadde ve enerji üssü olarak kullanmaktadır. Kazak, Kırgız, Tacik basınında Çin'in Orta Asya'ya yönelik gizli amaçlar barındırdığı, yumuşak gücü emperyal amaçlar için kullandığı, kültür olarak farklılıklar taşıdığı görüşlerine rastlanamak mümkündür (Peyrause 2016, <http://www.eastasiaforum.org/2016/11/30/central-asias-tortured-chinese-love-affair/> , 15 Ocak 2019'da erişildi). Bu düşüncüyü 2004 yılında 1992-1995 yılları arasında Çin büyükelçiliği görevini üstlenen ve bilim adamı kimliğine sahip olan Murat Auezov'un Çin için: "XIX. Yüzyılın Çin'i, XX. Yüzyılın Çin'i ile XXI. Yüzyılın Çin'i üç farklı ülkelerdir. Ancak bunları birleştiren şey, topraklarını genişletme arzusu" (Auezov 2004, Aktaran: Nogayeva 2012: 196) ifadelerini kullanarak Çin'in emperyal bir misyon edindiğini ve vizyonunu bu doğrultuda gerçekleştireceğini ileri sürerek doğrulamaktadır (Nogayeva 2012: 196).

Çin ise bu durumu Sovyet propagandası olarak yorumlamaktadır. Bölgedeki olumsuz Çin algısını yıkmak isteyen Çin hükümeti ise bölge ülkeleri ile ekonomik bağları güçlendirmenin yanında siyasi ve askeri alanlarda da ilerleme kaydederek bölgesel istikrarı sağlama prensibiyle Orta Asya ülkelerinin gözündeki tehdit algısını

yıkma çabasıdadır (Nogayeva 2012: 197). Diğer taraftan bu durumun Çin-Orta Asya ilişkilerini şuan için etkilemesi mümkün görülmemektedir. Sinofobi düşünceler içeren anlayışlar, genel bir çerçevede bütünlük arzetmemektedir ve bölünmüş yapılarından dolayı (Uygur dernekleri, küçük işletmeler, siyasi muhalifler gibi) etkili bir kamuoyunun oluşturulmasından uzaktır. Ayrıca Çin, Rusya'yı dengeleyen bir güç olarak Orta Asya için kabul gören bir ülkedir. Varolan yatırımlar, enerjiye kaynak bölge olması, stratejik konumu ve bölgenin istikrarının Çin açısından hayati olması ise Çin'in bölge ile ilişkilerini gerginlik safhasına taşıyamaması için yeterli nedenlerdir (Peyrause 2016, <http://www.eastasiaforum.org/2016/11/30/central-asias-tortured-chinese-love-affair/> , 15 Ocak 2019'da erişildi).

Bütün bu bilgiler kapsamında Çin'in Orta Asya yönetimleri ile gerçekleştirdiği enerji başta olmak üzere yürütülen ve planlanan yatırımlar bir sonraki başlıklarda ayrıntılı olarak ele alınarak Çin'in Orta Asya politikası yakından analiz edilmesi hedeflenmektedir. Fakat Çin-Tacikistan ilişkileri ayrı bir başlık altında ele alınmayacaktır. Nitekim Çin'in bölgedeki beş ülke ile de ilişkileri mevcut olsa da göreceli olarak Tacikistan ilişkileri diğer dört ülkeye göre daha az öneme sahiptir. İki ülke arasındaki ilişkiler, stratejik ortaklık seviyesinde derinleşerek ilerlediği görülmektedir. Yakın ve iyi komşu politikaları, “üç şer” politikasına karşı ortak tutum sergilemeleri, işbirliği ve karşılıklı fayda ilkesince ilerleyen ilişkileri, BKBY girişimi ile de ivme kazanmıştır. Fakat bütün bunlar ilişkilerin ayrı bir başlık altında alınacak seviyede değildir. Bu yüzden iki ülke ilişkileri, Çin-Orta Asya ilişkilerini açıklama noktasında gerekli durumlarda ele alınacaktır.

2.2. Kazakistan ile İlişkiler

Yüzölçümü olarak Dünya'nın dokuzuncu büyük ülkesi olan Kazakistan, %63.1 Kazak ve %23.7'si Rus olmak üzere 18.774.548 nüfusa sahiptir (CIA 2019, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html> 04 Nisan 2019'da erişildi). Ülke, hidrokarbon enerji açısından zengindir. Kanıtlanmış 30 milyar varil petrol ile dünyada 12. sırada ve 1.1 trilyon metre küp doğalgaz ile de 25. sırada yer

almaktadır (BP Statistical Review of World Energy 2018, <https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf> , 04 Nisan 2019’da erişildi). Kazakistan aynı zamanda 800 bin ton kanıtlanmış olmakla birlikte 1,6 milyon ton bir uranyum rezervine sahiptir. Bu rakam dünya rezervlerinin %20 ‘sini oluşturmaktadır. ÇHC ise 2004 yılından bu yana uranyum üretimi konusunda Kazakistan ile eş zamanlı politikalar yürütmektedir (Karaca 2008: 172-173). 2030 yılında dünyada en çok aranan temel yakıt olacağı düşünülen uranyum, bu açıdan bakıldığında ÇHC ‘nin girişimlerini anlamlandırmaktadır (Karaca 2008: 173).

Kazakistan bağımsızlığını kazandığı zaman belli bir dış politika stratejisi belirlemiştir. Bunu belirlerken iç ve dış dinamikleri göz önünde bulundurduğu görülmektedir. Önceliği iç politikada milli bilince sahip bir Kazak nüfusu oluşturmaktır. Bu yaparken %40 oranında varolan Rus nüfus ile sorun yaşamamak ve Rusya’nın müdahalesini engellemek önemlidir. İkinci olarak, bölgesel istikrar ve işbirliği ile başta Rusya ve Çin ile ekonomik ve siyasi ilişkileri geliştirmektir. Üçüncüsü ise Batı dünyası ile iletişim halinde olmaktır. Buna en büyük etken ise Çin ve Rusya ile kurulan ilişkilerin zamanla bu iki güç tarafından manipüle edilmesi ve Kazakistan’ın bağımsızlığına zarar verici noktaya ulaşması engellenmek istenmesidir. Bu bağlamda çok seçenekli bir dış politika anlayışını benimsemek ve kuruluşlara dahil olarak ilişkilerde karşılıklı fayda ilkesini uygulayabilmek en doğru seçenek olarak değerlendirilebilir (Bağcı 2016: 89). Kazakistan’ın Çin ile ilişkilerini analiz ederken Kazakistan’ın belirlediği dış politika bu anlamda yol gösterici olmaktadır. Çin’in Kazakistan ilişkilerinde radikal islami hareketler, Doğu Türkistan meselesi, jeopolitik konum ve ekonomik ilişkiler öne çıkan başlıklardır (Bağcı 2016:96). Fakat Doğu Türkistan konusu ayrı bir başlık altında ele alınacağı için bu başlıkta değerlendirme yapılmayacaktır. Kazakistan Çin ilişkileri incelenirken baskın olan jeopolitik konum ve enerji başta olmak üzere ekonomik ilişkiler ele alınacaktır. Ayrıca 2013 yılında Çin Başkanı Xi Jinping’in Kazakistan’da ilan ettiği Modern İpek Yolu Projesini’nin Kuşak ayağının Çin Kazakistan ilişkilerine etkisi bölümün son başlığı olan “Bir Kuşak Bir Yol Girişiminin ÇHC-Orta Asya İlişkilerine etkisi” kısmında inceleneceği için bu bölüm Çin-Kazakistan ilişkilerinin genel çerçevesini çizmek adına yardımcı olması

hedeflenmektedir. Bu durum diğer Orta Asya ülkelerinin Çin ile ilişkilerini ele aldığı başlıklar içinde geçerlidir.

Kazakistan sahip olduğu enerji kaynaklarının %65'ini dünya pazarına ulaştırabilmek için Rusya'nın bulunduğu güzergahı kullanmaktadır.(Karaca 2008: 171) Bu durum Kazakistan ekonomisini Rusya'ya bağımlı kılmaktadır. Bu çerçevede Çin'in iş birliğine istekli oluşu Kazakistan'ın ulusal sınırlar dışına çıkmasına Rusya dışında bir fırsat sunmaktadır.

Çin'in Orta Asya'ya girişi ilk 1997 yılında Kazakistan AktobemuneyGaz'ın %60.3'lük hisselerini CNPC'nin almasıyla enerji hamleleri başlamıştır. Daha sonra ise “Kazakistan Cumhuriyeti ve Çin Halk Cumhuriyeti arasında Petrol ve Doğalgaz Alanında İşbirliği Anlaşması”, “Kazakistan Cumhuriyeti Enerji ve Maden Kaynakları Bakanlığı ile Çin Ulusal Petrol Şirketi Arasında Kazakistan-Çin Boru Hattının İnşası” ve “Kazakistan Enerji Yataklarının İşletilmesi Nihai Anlaşması” imzalanarak enerji alanındaki ilişkiler geliştirilmiştir. Çin bu anlaşmalar nihayetinde ise Kazakistan'ın AktobemunayGaz ve ÖzenmunayGaz şirketine ciddi rakamlarda yatırımlarda bulunmuştur (Duran ve Purevsuren 2016: 288). 2001 yılında DTÖ'ye üye olan Çin'in , 2000'li yıllardan sonra yabancı yatırım oranlarında artış görülmüştür. “Açık Kapı” politikası uygulayan Çin, Kazakistan'ın enerjisi üzerinde de ciddi hakimiyet oluşturmuştur. 2003 yılında Kazakistan'daki Severniye Buzaçi Operating'in hisselerini alması, 2005 yılında CNPC'nin alt kuruluşu olan CNODC(China National Oil and Gas Exploration and Development Corporation) Aydan Munay'ın hisselerini alması, aynı yıl CNPC'nin KazMunayGaz , Petro Kazakistan şirketinin hisselerinin %33'ünü alması Çin yönetiminin Kazakistan enerjisi üzerindeki baskınlığı göstermektedir (Duran ve Purevsuren 2016: 288). 2005'te gerçekleştirilen alım CNPC en büyük dış alımı olmakla birlikte 4.2 milyar dolar (Mariani 2013: 11) karşılığında gerçekleştirilmiştir. 2009 yılında Çin, Kazmunaygaz'a 5 milyar dolar borç vermiş (Mariani 2013: 10) ve Kazakistan'a ait petrol üreticisi olan MangistayMunaygaz'da da önemli bir hisse kazanmıştır. 2013 yılında Jinping'in Kazakistan'a gerçekleştirdiği ziyarette iki ülke arasından petrol ve doğalgaz alanı dahil 30 milyar dolarlık anlaşma imzalamıştır. Ayrıca

Orta Asya’da ilk olan Çin-Kazakistan Girişimciler Komitesini kurarak ilişkilerin daha ileri bir noktaya taşınmasını sağlamışlardır (Mariani 2013: 11).

Çin’in Kazakistan ile ilişkilerinde enerji ve rota önemli faktörlerdir. Rusya tekelinden sıyrılmak isteyen Kazakistan, 1996 yılında Çin’in isteği doğrultusunda 3000 km’lik petrol boru hattı için görüşme sağlamış ve bu görüşme 2003 yılında KazmunayGaz ve CNPC’nin anlaşmaya varmasıyla nihayete ermiştir. 2006 yılında petrol aktarımına bağlanan hat, ÇHC’nin yıllık ithalatının altıda birini karşılamaktadır. Tedarik edilen petrolün yarısı ise Rusya’dan gelmektedir. Bu ise Çin-Rusya-Kazakistan işbirliğini zorunlu kılmaktadır (Karaca 2008: 170). Öte yandan 2004 yılında Hükümetlerarası İşbirliği Komisyonu kurulmasından sonra 2011 yılında Çin-Kazakistan ilişkilerinin çok yönlü stratejik ortaklık seviyesine yükselmesi sonucu iki ülke arasındaki ticari işbirliğinin genişlediği görülmektedir. Çin yönetimi Kazakistan enerjisi üzerinde etkin rol almak istemekte ve bu doğrultuda yatırımlar yapmaktadır. Kazakistan petrolünü, doğalgazını, uranyumu dahil çeşitli minerallerini kullanma hakkı elde etmek isteyen Beijing yönetimi, geliştirilen boru hatları ile enerjiyi ülkesine taşıdığı görülmektedir. Bu bağlamda CNPC ve Kazak petrol şirketi Kazmunaygaz tarafından geliştirilen Atırâu-Alashankou boru hattı, Sincan bölgesinin Duşanzi rafinerisi için önemli bir kaynak oluşturmaktadır (Mariani 2013: 10).

Çin-Kazakistan sadece enerji alanında işbirliği içerisinde değildir. Aynı zamanda Çin’in Orta Asya’da önemli bir ticaret ortaklığı payına sahip olan Kazakistan, Khorgos Gümrük Bölgesi ile iki ülke arasındaki ticaretin gelişmesine de katkı sunmaktadır. Çin-Kazakistan arasında kurulan Khorgos Uluslar arası İşbirliği Merkezi, Çin tarafından 3.4 km, Kazakistan tarafından ise 1.9 km ile 5.3 km’lik bir alanı kapsamaktadır. 2010 yılında özel ekonomik bölge olarak planlanan merkez 2010 yılında faaliyete geçmiştir. Khorgos, Çin’in Sincan Uygur Özerk Bölgesi ile Kazakistan’ın Ili Kazak özerk bölgesinde bulunan ortak sınır hattında bulunmaktadır. Faaliyete geçtiği zamandan bu yana ise hem iki ülke için hem de bölge için önemli ticaret merkezi haline gelmiştir. İnsanların ve malların serbest dolaşımının sağlanması ve iki ülke arasındaki vizesiz geçişler, kültürel etkileşimi arttırırken, ekonomik anlamda da Çin-Kazakistan İşbirliği’ni sağlamlaştırmaktadır. Çin’in batı bölgelerindeki nüfus ve ekonomik

kaynaklar baz alındığında Kazakistan, daha fazla Çinli işadamları ve turist çekmek için alt yapı çalışmalarında gelişme kaydetmeye çaba göstermektedir. Ayrıca Çin'in komşu ülkelerle ilk ulusal sınırlar dışında gerçekleştirilen işbirliği olan Khorgos, ŞİÖ çerçevesinde örnek rol oynamaktadır. Khorgos aynı zamanda Kazakistan ve Orta Asya petrol ve doğalgaz hatlarını ikinci bir sınır ötesi demiryolu ile bağlaması nedeniyle iki ülke arasında sağlanan ulaşımın ve enerjinin (karayolları, demiryolları, boru hatları) merkezi haline gelmektedir (Zhendong 2013, http://www.chinadaily.com.cn/china/2013xivisitcenterasia/2013-09/09/content_16953217.htm# , 14 Kasım 2018'de erişildi.) Ayrıca Khorgos kontrol noktası üzerinden (<http://www.kazakistan.kz/cin-kazakistan-arasi-tren-seferleri-artiyor-1/> , 04 Nisan 2019'da erişildi.) Almatı-Urumçi tren yolunun açılması, ÇHC'nin Lianyungang limanını Kazakistan'ın ticarete küresel dünyaya entegre olması için açması, Kazakistan enerji kaynakları için yapılan yatırımlar Beijing-Astana yakınlaşmasının örnekleridir (Karaca 2008: 174-175).

2015 yılında Kazakistan ile Çin arasında 24 milyar dolardan fazla anlaşma imzalanmıştır. Bu çerçevede değerlendirdiğinde bunun Kazakistan'a yeni fabrikalar ve sanayi üsleri kazandıracağını ifade etmiştir (Jianxi 2015), <http://www.globaltimes.cn/content/917297.shtml> , 15 Ocak 2019'da erişildi). Ayrıca Kasım 2018'de Çin Başbakanı Li Keqiang ile Kazakistan Başbakanı Bakytzhan Sagintayev bir araya gelerek sınai kapasite, yatırım ve digital ekonomi konusunda bir takım anlaşmalar imzalamışlardır. Bu görüşmede Çin Başbakanı Kazakistan ile işbirliği içerisinde olmaktan memnun olduklarını ve bu ilişkileri geliştirmek istediklerini belirtmiştir. Her iki ülkenin ortak bir alanda buluşmaları özellikle ekonomik alandaki işbirliğinin bölgeye ve dünyaya barış, istikrar ve güvenli bir ortam oluşturmak için gerekliliğine vurgu yapılmıştır (https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/wshd_665389/t1615648.shtml, 18 Şubat 2019'da erişildi). Enerji alanındaki işbirliğini istikrara kavuşturmak ve diğer alanlarda da işbirliğini güçlendirmek istediklerini belirten Li karşılıklı yatırım ve işbirliğine dair yasal güvenceleri sağlamak adına yatırım koruma anlaşması için müzakere sürecini hızlandırmak istediklerini dile getirmiştir. Li ayrıca çok taraflılığı arttırmak ve serbest ticaret anlayışını geliştirmek, bölgesel barış ve istikrar için ŞİÖ gibi örgütler bünyesinde kordinasyonu arttırmak ve ortak hareketi güçlendirmek gerektiğini ileri sürmüştür. Sargintayev ise “Parlak Yol” ile “Modern İpek Yolu”

girişiminin uyumlaştırılmasından yana olduklarını ve yatırım, enerji, tarım gibi birçok alanda işbirlikliklerinin derinleşmesini desteklediklerini ifade etmiştir (https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/wshd_665389/t1615649.shtml , 18 Eylül 2019’da erişildi). Kazakistan’ın, İpek Yolu Ekonomik Kuşağı’na önem verdiğini dile getiren Kazak lideri, girişimin bölgesel kordinasyonun geliştirilmesi, küresel alanın daha güvenli ve umut vadecici olması ve aynı zamanda ortak büyüme ve kalkınma için değerli olduğunu vurgulamıştır. Çin’in büyüyen ekonomisinden yararlanmak isteyen Kazakistan, Çin’i kendi ekonomisi için de bir kaldıraç olarak görmektedir. Nitekim Sagintayev konuşmasında “Kazakistan, Kazakistan-Çin işbirliğinin Çin ekonomisinin okyanusunda yelken açacağını umuyor” ifadelerini kullanması da bir beklentinin mevcut olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde Çin Devlet Başkanı Jinping, ekonomiye yeni ivme kazandıracak olan İpek Yolu Ekonomik Kuşağı’nın inşaatını Kazakistan’ın “Parlak Yol” ekonomik programı ile birleştirme ve çeşitli alanlardaki işbirliğini geliştirmekten yana olduğunu vurgulamıştır. (https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/wshd_665389/t1615648.shtml , 18 Şubat 2019’da erişildi).

Çin-Kazakistan arasındaki ilişkiler her ne kadar olumlu seyreitse de iki ülke arasında itilafli olan konular da mevcuttur. Kaynağını Sincan ve Altay’dan alan ve Kazakistan’ın ana nehirleri olan İli ve İrtiş nehirlerinin kullanım hakları konusu iki yönetim arasında çözüme kavuşmayan konudur. Kazakistan’ın bağımsızlığında bu yana birçok müzakere konusu olan sorun, 2001 yılında sınır ötesindeki nehirlerin korunması ve kullanılması için bir çerçeve düzenlenmiştir (Peyrause 2016: 15). 2010 yılında her iki ülkenin de meselenin çözümüne istekli olduklarını beyan etmeleri (Peyrause 2016: 16) neticesinde 2011 yılında hükümetler arası su kalitesinin artırılması ve yükümlülüklerin yerine getirilmesi için anlaşma imzalanmıştır. Fakat yapılan anlaşma iki ülkenin de ortak bir pozisyonda buluşmalarını sağlayamamıştır.

Çin ile Orta Asya arasında Uygur meselesi de zaman zaman gerginliğe neden olmaktadır. Orta Asya’da var olan Uygur diasporası, özellikle Kazakistan ve Kırgızistan’da başat rol olmakla birlikte 300.000 kişiye karşılık gelmektedir (Peyrause 2016: 16). 1996 yılında Sincan’daki olaylar sonucunda Beijing yönetimi, gerek Kazakistan gerek ise Kırgızistan yönetimi üzerinde baskı oluşturup barındırdıkları

Uygur derneklerini tasfiye etmeye zorlamış (Peyrause 2016: 16) ve başarılı olmuştur. Bu durum ise Çin'in hassas konulardaki tutumunu göstermiştir. Ayrıca 1997 yılında Urumçi'de üç otobüse bombalı saldırı düzenlenmiş olup Uygurlu gruplar sorumlu tutulmuştur. Sonrasında Pekin'de gerçekleşen otobüs saldırısını Doğu Türkistan Azatlık Teşkilatı'nın üstlenmesi olayları daha da kızıştırmıştır. Bu olaylar neticesinde , Rus medyasının Kazakistan'da bulunan Doğu Türkistan dernek ve organların olayları organize ettiğine dair iddialarda bulunması Çin'in Kazakistan yönetimine baskı uygulamasına neden olmuştur. Kazakistan yönetimi bu durumu propaganda olarak yorumlasa da aynı yıl Almatı'da Çin Büyükelçiliği önünde gösteri düzenleyen Uygurlu şahıslardan üçü tutuklanıp Urumçi'deki olaylarla ilgili sorgulanmıştır (Bağcı 2016: 96). Bu bağlamda bakıldığında . Kazakistan, Çin ile ekonomik kalkınmanın yanı sıra Çin'den algıladığı tehdit neticesinde de ilişkileri yakın tutma amacındadır. (Yılmaz (2010), <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/kazakistanin-dis-iliskileri> , 16 Kasım 2018'de erişildi). Dialogun geliştirilmesi, ticaretin arttırılması ve ortak düşünceyle hareket eden kuruluşlarla ilişkilerini güvenli bir zeminde ilerletme arzuları Kazakistan için olası bir sorunla karşı karşıya kalındığında Çin ile uzlaşma yollarının açık olması adına önemlidir.

2.3. Kırgızistan ile İlişkiler

5.849.296 nüfusa sahip Kırgızistan, Kazakistan ve Türkmenistan gibi zengin yer altı kaynaklarına sahip bir ülke değildir. Altın, uranyum, cıva gibi madenler mevcuttur ve ülke, maden çıkarımı, tarım ve ülke dışında çalışan vatandaşların kazançlarına dayanan kırılgan bir ekonomiye sahiptir (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kg.html>, 05 Nisan 2019'da erişildi). Ayrıca ülkenin sahip olduğu sermaye yatırım için yeterli değildir. GSMH'nin %70'ini dış borçlar oluşturmakta ve yabancı sermaye çekme anlamında sorun yaşamaktadır. Bu yüzden konumunu jeopolitik ve jeostratejik olarak kullanmaya çalışmaktadır (Karaca 2008: 178). Kırgızistan coğrafi konumu itibariyle ticari yolların güzargahı üzerinde bulunmaktadır. Ayrıca hidro kaynaklara yakın olan Manas üssü'ne sahip olması ve kullanım hakkı Rusya'nın elinde bulunan Kant askeri üssü ülkenin stratejik konumları arasındadır. Kırgızistan, Çin'in

Orta Asya'ya açılan kapısıdır. Konum itibariyle Çin'in gerek demografik gerek ise ekonomik baskınlığı hissedilmektedir. Çin ürünleri, ticaretin en yoğun olarak gerçekleştiği Bişkek'te yerini almıştır (Karaağaçlı 2010, <http://www.bilgesam.org/incele/192/-kirgizistan%E2%80%99in-geleceğinde-dis-yatirimların-onemi/#>.

XKZTSFUzbiU, 04 Nisan 2019'da erişildi). Bu açıdan Çin malları Kırgızistan pazarının %80'ini oluşturuyor. Ayrıca Kırgızistan'ın Nar'ın kentinde kurulan Serbest Ticaret Bölgesi bu malların girişini kolaylaştırmaktadır (Karaca 2008: 177). Çin, ülkeye aynı zamanda insan ihracı da gerçekleştirmektedir Bu durum sadece Kırgızistan için değil aynı zamanda tüm dünya için sorun teşkil etmektedir (Günay 2005: 177). Kırgızistan ve Kazakistan, Çin için konumları itibariyle önemlidir. Nitekim Batı'da gelen tehditlere karşı tampon bölge ve aynı zamanda Batı'ya açılan kapı özelliği taşımaktadırlar. Ayrıca enerjiye ulaşma ve ürünlerin pazarlanması adına kaynak ve transit ülke konumları da önem arz etmektedir (Karaca 2008: 178).

Çin'in güney ve doğu komşusu olan Kırgızistan, ilişkilerini dostluk ve iyi komşuluk esasına göre şekillendirmiştir. Çin, diğer enerji zengini Orta Asya ülkeleri ile daha çok enerji konusunda ilişkilerini sürdürürken Kırgızistan'ın yer altı kaynakları açısından fakir ülke olması ilişkileri daha çok ticari ve güvenlik alanına kaymasına neden olmuştur. SSCB'den kalan sınır sorunlarını 1996 yılında "Kırgız-Çin Devletler Sınırı Anlaşması" ve 1997'de "Sınır Bölgelerinde Silahlı Kuvvetlerin Karşılıklı Olarak Azaltılması Anlaşması" neticesinde çözüme kavuşturan iki ülke, 1996 yılında ŞİÖ bünyesinde "Sınır Bölgelerinde Askeri Alanda Güven Arttırıcı Tedbirler Anlaşması" imzalamışlardır (Bozkurt 2013, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/26751/kirgizistanin_kuresel_ve_bolgesel_gucler_ile_iliskilerine_genel_bakis, 04 Nisan 2019'da erişildi). Bu durum aynı zamanda Doğu Türkistan'ın güvenliğini sağlamak açısından da önemlidir. Nitekim Kırgızistan'ın önemli bir Doğu Türkistanlı nüfusu barındırması ülkede yaşanan olaylar konusunda Çin'in yakından ilgilenmesine neden olmaktadır. Ayrıca İrkeştem ve Torugart sınır geniş noktalarının Doğu Türkistan'a bağlanması, konum açısından da Kırgızistan'ı önemli kılmaktadır. Bu sınır ticari, insani ve diğer konularda iki ülkeyi birbirine bağladığından dolayı önemlidir (<http://old.kabar.kg/tur/society/full/11019>, 21 Temmuz 2017'de erişildi.). Bölgesel güvenliğin ve istikrarın oluşturulması Çin'in Doğu Türkistan meselesi için elzemdir. Bu yüzden sınır ülkeleri ile ortak hareket sergilemek

adına işbirliği noktasında çaba gösteren Çin, güvenliği tehdit eden konularda ülke yönetimlerine destek vermektedir. 1996 yılında Kırgızistan'ın güneyinde terör gruplarıyla meydana gelen olaylar sonrasında Doğu Türkistan konusundan dolayı tehdit duyan Çin, ülkeye acil askeri malzeme yardımları yapmış ve işbirliğine hazır olduklarını belirtmiştir. Aynı şekilde ŞİÖ bünyesinde terör ve ayrılıkçı gruplar başta olmak üzere bölgenin istikrarını bozan pek çok unsur ile ortak hareket edilmektedir (Bozkurt 2013, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/26751/kirgizistanin_kuresel_ve_bolgesel_gucler_ile_iliskilerine_genel_bakis, 04 Nisan 2019'da erişildi).

Kırgızistan, zengin yer altı kaynakları olmaması ve dış yatırımları çekme gücünden yoksun olması nedeniyle bağımsızlık sonrası ekonomik kalkınma alanından pek çok zorluklar yaşamış ve bu durum siyasi hayata da sirayet etmiştir. Dünya ile entegrasyon sürecini hızlandırmak isteyen ülke, ekonomik reformlar sayılabilecek adımlar atmıştır. Bu çerçevede bankacılık reformu, bölgede serbest ticaret bölgesinin açılmasında ilk olması ve 1998 yılında DTÖ'ye üye olan ilk bölge ülkesi olması önemli adımlardandır. Ülkenin ekonomik kalkınması siyasi istikrar ile doğru orantılıdır (Karaağaçlı 2010, <http://www.bilgesam.org/incele/192/-kirgizistan%E2%80%99in-geleceginde-dis-yatirimlarin-onemi/#.XKZTSFUzbiU>, 04 Nisan 2019'da erişildi). Bilindiği gibi ülke bağımsızlığından bu yana istikrarsız ekonomi ve siyasi durumlarla meşgul olmaktadır. Ülkenin ilk devlet başkanı Askar Akayev 2005 yılında devrilmiş ve yerine Bakiyev gelmiştir. Ülke yönetiminde aşiretlerin büyük etkisi, yönetime geçen liderin de politikalarına yansımaktadır. Nitekim Akiyev'de olduğu gibi Bakiyev de kendi mensup olduğu klanları kayırma ve önemli yerlere yerleştirme konularıyla suçlanmış ve yolsuzluklarla gündeme gelmiştir. Sonucunda ise halkın ayaklanması sonucu yönetimden uzaklaştırılmıştır. 2010 referandum sonrası 2011'de yapılan seçimlerde Atambayev devlet başkanı seçilmiştir. Meclisten güvenoyu alan Cumhuriyet Partisi lideri Babanov ise başbakan seçilmiştir. Koalisyon ile kurulan hükümet, partiler arasındaki anlaşmalardan dolayı (Babanov'un adının yolsuzluklarla anılması da etkindir) 2012 yılında bozulmuş ve yeni başbakan üç koalisyon partisinin onayıyla Çantörö Satıbaldiyev olmuştur (Düğen 2012), <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/kirgizistanin-demokrasiye-giden-tasli-yollarinda-bir-hukumet-daha-degisti> , 19 Mart 2019'da erişildi). 2017'den bu yana

ise mevcut devlet başkanı Sooronbay Jeenbekov, 2018'den bu yana ise mevcut başbakan Muhammetkalıy Abulgaziyev'dir. (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kg.html> 19 Mart 2019'da erişildi). Ülke siyasi istikrarsızlığın yanı sıra şeffaflık eksikliği, yolsuzluk, ülkenin sahip olduğu kaynaklardaki çeşit azlığı nedeniyle dış yatırım çekme konusunda sorun yaşamaktadır (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kg.html> , 05 Nisan 2019'da erişildi). Sağlam altyapıdan, barajların yapımına, elektrik santrallerinin inşasından, ulaşımın iyileştirilmesine ve enerji nakil hatlarının onarımına kadar ülkenin ciddi yatırımlara ihtiyacı vardır. Bu durum ise ciddi rakamlarda öz kaynak gerektirmektedir ve ülke yönetimi kaynak konusunda eksik kalmaktadır (Karaağaçlı 2010, <http://www.bilgesam.org/incele/192/-kirgizistan%E2%80%99in-geleceginde-dis-yatirimlarin-onemi/#.XKZTSFUzbiU>, 04 Nisan 2019'da erişildi).

Kırgızistan'da yatırım konusunda en fazla söz sahibi olan ülke Çin'dir. Ülkenin ekonomik kalkınması için yardımlarda bulunan Beijing yönetimi Kırgızistan ile Sarı-Caz hidroenerji kaynaklarının kullanımına dair anlaşmaya varmış ve hidrokarbon çıkarma konusunda 300 milyon dolarlık yatırım için söz vermiştir (Nogayeva 2011:276). 2011 yılında Çin, Kırgızistan'ın Oş ve Celalabad eyaletlerinin kalkınması ve Kırgız-Çin İş Merkezi'nin yapımı için 5 milyon dolar yardım gerçekleştirmiştir. Ayrıca Kırgızistan'ın demiryolu ve iletişim alanlarına yatırım yapan Çin, tarım sektörü ve madenlerin işletilmesi için de işbirliği içindedir. (<http://www.milliyet.com.tr/cin-den-kirgizistan-a-5-milyon-dolar/dunya/haberdetay/10.04.2011/1375797/default.htm> , 05 Nisan 2019'da erişildi). 2018 yılında Çin, Kırgızistan'a 96 milyon 600 bin dolar yatırım yaparak ülkeye doğrudan yabancı yatırımcı sıralamasında birinci olmuştur. (<http://old.qha.com.ua/tr/turk-dunyasi/kirgizistan-a-yapilan-dogrudan-yabanci-yatirimlar-azaldi/173697/> , 05 Nisan 2019'da erişildi).

Öte yandan 2009 yılında faaliyete geçen Çin-Orta Asya boru hattının hali hazırda üç ayağı(A,B,C) Orta Asya'dan Çin'e enerji tedariki sağlamaktadır. Hattın dördüncü ayağı olan D hattının inşaatına 2018 yılında başlanmıştır. 1000 km uzunluğunda olması planlanan hat, Türkmenistan gazını Özbekistan-Tacikistan-Kırgızistan üzerinde Çin'e ulaştırması hedeflenmektedir. İnşaatın 2020 yılında

tamamlanması beklenirken bu projenin geçiş güzergahı olan ülkelerin ekonomilerine de olumlu yansıması açısından önemlidir (https://www.sourcewatch.org/index.php/Central_Asia-China_Gas_Pipeline, 04 Nisan 2019'da erişildi).

2018 yılında Kırgızistan Devlet Başkanı Sooronbay Ceenbekov ile Çin Devlet Başkanı Xi Jinping arasında kapsamlı bir stratejik ortaklık kurulması adına bir deklarasyon imzalanarak ilişkilerin derinlik kazanması amaçlanmıştır. İmzalanan Deklarasyon, konu olarak çeşitli alanları kapsamaktadır. Öncelikle 2013 yılında anlaşmaya varılan Çin-Kırgızistan gaz boru hattının inşası ve işleyişi hakkında görüşülmüş ve sağlıktan kültüre, tarımdan teknik konulara ve ticarete dayalı bir çok konudaki anlaşmalarda fikir birliğine varılmıştır (<http://kabar.kg/tur/news/k-rg-zistan-ile-cin-aras-nda-10-belge-imzaland/> , 23 Mart 2019'da erişildi).

Şubat 2019'da Çin Devlet Konseyi Başkanı ve Dış İşleri Bakanı Wang Yi, Kırgızistan Dışişleri Bakanı Chingiz Aidarbekov ile Pekin'de yaptığı görüşmede diplomatik ilişkilerin kurulduğu günden bu yana 27 yıllık bir süreçte Çin-Kırgızistan arasındaki karşılıklı güvene dayalı ekonomik ve politik ilişkilerden, Bir Kuşak Bir yol girişimi neticesinde kültürel etkileşimin daha da üst düzeylere taşınmasından ve karşılıklı alışverişin daha verimli hale gelmesinden ve geleceğinden memnuniyet duyduklarını vurgulamıştır. Geçtiğimiz yıl Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sooronbay Jeenbekov'un ilk ziyaretini Çin'e düzenlemesi Kırgızistan dış politikası adına önemli bir hamledir. Bu ziyareti neticesinde iki ülkenin devlet başkanı iki ülke arasındaki ilişkileri stratejik ortak olarak adlandırması her alanda iletişimin gelişmesine ve karşılıklı güven tazelenmesine yardımcı olmaktadır (https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/wshd_665389/t1640616.shtml, 18 Mart 2019'da erişildi). Kırgızistan Dışişleri Bakanı da Çin ile olan ilişkilere büyük önem verdiklerini ve Sincan dahil Çin'in ulusal konulardaki tutumlarını desteklediklerini dile getirerek Çin için her zaman iyi bir komşu iyi bir dost ve ortak olacağını belirtmiştir (https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/wshd_665389/t1640600.shtml, 18 Mart 2019'da erişildi). Wang Yi görüşmede her iki tarafın da dikkatle çaba göstermesi gerektiği hususlara yer vermiştir. Bu anlamda her iki ülkenin politik güveni sağlaması ve bu noktada ortak çıkarlar üzerinden hareket etmesi gerektiği ve dış müdahale konularında birbirlerini

desteklemeleri, Bir Kuşak Bir Yol Girişimi'ni en çok sahiplenilen ülkelerden olan Kırgızistan'ın, Çin ile kalkınma ve entegrasyon politikalarında ortak karar neticesinde gelişme göstermeleri ve yeni işbirliği hedefleri oluşturmaları, güvenlik ve ortak güvenlik kapsamında iki ülkenin iletişim kanallarının açılması gerektiği ve ortak tehdit konularında özellikle “üç kuvvet”te karşı birlikte mücadele etme çabasının olması, kültürel değişime ve iki ülke halklarının kaynaşması adına değişim faaliyetlerinin desteklenmesi ve kamuoyunu aktif bir şekilde kullanmak, son olarak ise her iki ülkenin gerek bölgesel gerek ise uluslar arası alandaki ilişkilerde kordinasyonu güçlendirmesi gerekliliğine vurgu yapmıştır (https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/wshd_665389/t1640616.shtml, 18 Mart 2019'da erişildi). Ayrıca ŞİÖ bünyesinde ülkelerin inisiyatif almaları gerektiğini ve hem küresel hem de bölgesel alanda örgütü daha çözüm odaklı çalışmalar içerisinde olması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Bunu yaparken çok taraflılığı koruyarak ve uluslararası adalet ve barışı sağlamak adına adımlar atılması gerektiğini belirten Yi, bölgede güvenliği tehdit eden terör, aşırı ve ayrılıkçı grupların varlığı, uyuşturucu kaçakçılığı, siber suçlarla mücadele gibi konularda ŞİÖ bünyesinde daha aktif ortak eylemlerin yürütülmesi dile getirmiştir. Ayrıca bölgede serbest ticaretin yerleşmesi ve bağlantıların gelişmesi ve bütünlüğün sağlanması için stratejilerin çeşitlenmesi ve işbirliğinin genişletilmesinin önemine vurgu yapmıştır. (https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/wshd_665389/t1640617.shtml, 18 Mart 2019'da erişildi).

2.4. Türkmenistan ile İlişkiler

Türkmenistan, kanıtlanmış 19.5 trilyon metre küp doğalgaz rezervleri ile dünyada 4. sırada yer almaktadır (BP Statistical review of World Energy 2018, <https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf>, 16 Kasım 2018'de erişildi). Orta Asya bölgesinde tarafsızlık statüsüne sahip tek ülke olan Türkmenistan'ın 12 Aralık 1995 yılında BM tarafından kabul edilen daimi tarafsızlık statüsü, kalkınması ve siyasi egemenlik sağlaması adına önemlidir. Bağımsızlığından sonra tarafsız bir dış politika benimseyen Türkmenistan, bu politikasını, BM nezdinde kabul edilmesiyle birlikte

uluslar arası boyuta taşımıştır. Tarafsızlık politikası ile Türkmenistan Eski Başkanı Saparmurat Niyazov, ülkenin dış baskılardan uzak, silahlanmaya ihtiyaç duymadan güvenlik ve istikrarı sağlamak, kaynakların ülke kalkınması için harcanması ve yabancı yatırımların ülkeye çekilmesi için özgür hareket edebilmek konularını yönetmek istemektedir. Bu yüzden bölgesel ve küresel alandaki kuruluşlarda siyasi ve askeri alanı kapsayan örgütlenmelerden uzak durmakta ve ekonomik konularda işbirliğine imza atmaktadır. Bu bağlamda Türkmenistan 2005 yılında BDT üyeliğinin de “ortak üye” seviyesine indirilmesini sağlamıştır (Karaca 2008: 178-179). Dış politikasının temel unsurlarını, diğer ülkelerin iç işlerine müdahale edilmemesi, uluslar arası hukukun üstünlüğü, saldırgan olmayan barışçıl bir dış politika anlayışı oluşturmaktadır (Kasım 2016: 101).

Türkmenistan, sodyum, kükürt, iyot, kil ve yapı taşları gibi birçok madene de sahiptir. İran ile sınırdaş olması ve kaynak bakımından zenginliği Çin’in dikkatini çeken ayrıntılardır. Nitekim İran’ı Çin’e bağlayan boru hatları güzergahında olması ve doğalgaz tedarigi için önemli bir enerji kaynağına sahipliği Türkmenistan-Çin ilişkilerinde temel argümanların oluşmasına da yardımcı olmaktadır (Karaca 2008: 179). 2006 yılında Türkmenbaşı Niyazov ile ÇHC Eski Başkanı Hu Jintao arasında bir görüşme gerçekleşmiştir. Bu görüşme neticesinde ise Türkmenistan’ın Çin’in “tek Çin” politikasını desteklediği ve Tayvan ile hiçbir resmi temasta bulunmadığını kabul etmekle birlikte Çin ise Türkmenistan’ın “daimi tarafsızlık” politikasınının bölgesel ve ulusal barışa hizmet edeceğini savunarak destek verdiğini bildirmiştir (Karaca 2008: 180).

Öte yandan Çin’in gelişen ve ilerleme kaydeden ekonomisi dış politikasına yansımaları, içişlerine karışmama ve karşılıklı fayda esaslı olması Çin’in Orta Asya ülkeleri ile daha kolay ilişki kurmasını sağlamıştır. İlişkilerini güven esasında sürdürebilmek ve karşı hamlelere maruz kalmamak için küresel hegemon olma iddiasında olmadığını vurgulayan Çin, (Kasım 2016: 127) tarafsızlık statüsüne sahip olan Türkmenistan ile ilişkilerini bu bağlamda daha sağlıklı yürütebilmektedir. Ayrıca iki ülkenin benimsediği dış politika ilkelerinin benzerlik taşıması işbirliği kurulmasını kolaylaştırmıştır.

Türkmenistan'ın ekonomisi tarım ve enerji ihracı üzerine kuruludur. Ayrıca firmaların önemli bir kısmı devlet kontrolündedir. Bu yüzden serbest piyasa ekonomisine mesafeli durmaktadır. Uluslar arası para piyasalarından uzak olması, küresel krizden etkilenmemesine yarar sağlamaktadır. Öte yandan ülke ekonomik alanda sınırlı ihracat seçeneklerini çeşitlendirmek istemektedir. Özel girişimciliğin geliştirilmesi, yeni istihdam alanlarının oluşturulması, yerel üretim mallarının rekabet seviyesinin yükselmesi gibi amaçlar, ekonominin de istikrarlı büyümesine olanak sağlamaktadır (Türkmenistan ülke raporu 2012, <http://birlesmismarkalar.org.tr/file/hedef-ulke-raporlari/Turkmenistan.pdf> , 16 Kasım 2018'de erişildi). Çin'in devlet politikasının temelinde ekonominin sürdürülebilirliği yatmaktadır (Sarı 2016:176). Bu yüzden, enerjiyi kaynaklarını temin etmek ve sürekliliğini sağlamak için Orta Asya kaynaklarına yönelen yönetim, Türkmenistan, Kazakistan gibi enerji zengini ülkelerle ilişkilerini pekiştirmek istemektedir.

Türkmenistan ile Çin ilişkileri, bağımsızlık sonrası dönemde başlamıştır. 2000'li yıllara kadar ilişkiler sınırlı iken Çin'in 2002 yılında "dışa açılma" stratejisi belirlemesi neticesinde Çinli şirketlerin yurtdışı yatırımları teşvik edilmiş ve birtakım muafiyetler tanınması sonucu enerji yatırımlarının artırılması sağlanmıştır. Bu adımın en önemli sonuçlarından biri ise Çin-Orta Asya doğalgaz boru hattıdır (Sarı 2016: 177). Ayrıca Türkmenistan'da 2006 yılında başa gelen Berdimuhamedov'un yeni dış ve enerji politikası, iki ülke arasındaki ilişkilere hız kazandırmıştır. Temmuz 2007'de Hu Jintao, Türkmenistan mevkidaşı Gurbanguli Berdimuhamedov ile görüşmüştür. Görüşmede ikili ilişkilerin dostane bir şekilde yürütülmesi için beş öneride bulunmuştur. Bunlardan ilki siyasi güvenlik anlayışını oturtmaktır. Endişe duyulan konularda iletişim kanallarının açılması ve koordinasyonun sağlanması önemlidir. İkincisi karşılıklı fayda esaslı ekonomik ilişkilerin derinleşmesidir. Enerji alanı başta olmak üzere, telekomünikasyon, ulaşım, iletişim, tekstil gibi çeşitli alanlarda ortak projeler yürütmek gerekmektedir. Üçüncüsü, kültürel etkileşimin sağlanmasıdır. Bu bağlamda gençlerin aralarındaki ilişkiler, iki ülkenin daha da yakınlaşmasını sağlayacaktır. Ayrıca kültür, sanat festivalleri, spor, turizm konularındaki işbirliği de bu anlamda önemlidir. Dördüncü olarak ise bölgesel istikrarın sağlanmasında ortak hareket etmenin gerektiğidir. Nitekim "üç kötü güç" ile mücadele Çin için oldukça önemlidir ve komşu

lkelerle işbirliği ile bu sorun en aza indirgenebilir. Son madde olarak ise ortak çıkarların korunması, koordinasyonun güçlenmesidir. Çin, Türkmenistan'ın kalıcı tarafsızlık politikasını başından beri desteklemekte ve BM'nin Türkmenistan'da nleyici Diplomasi Bölgesel Merkezi kurmasına da sıcak bakmaktadır. Bu anlamda Türkmenistan'dan da bazı bölgesel ve uluslar arası konularda iletişim halinde olmayı ve destek görmeyi beklemektedir (https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3245_664372/3247_664376/t342413.shtml, 14 Kasım 2018'de erişildi).

Çin-Türkmenistan ilişkisi 2002 yılında CNPC şirketinin Türkmenistan'ın Trkmennefti şirketi ile beş yıllık yatırım ile "Gumdak" petrol yatağından petrol çıkarma anlaşması ile gerçekleşmiştir. Bu ilişkiyi 2005 yılında CNPC'nin Türkmenistan'ın Petrol, Doğal ve Maden Kaynakları Bakanlığı ile petrol sektöründe işbirliği anlaşması, 2006 yılında CNPC ve Türkmenistan Petrol ve Doğalgaz Bakanlığı arasında ortak gaz projesinin ilkeleri üzerine anlaşma, 2007 yılında ise CNPC ve Türkmen gaz şirketleri arasında Türkmenistan'ın Bagtyyarlyk ve Amu Derya nehrinin sağ kıyısındaki doğalgaz yatakları üzerinde işletme ve satma hakkına dair anlaşma takip etmiştir (Duran ve Purevsuren 2016: 288). Nisan 2006 yılında Niyazov ile Jintau'nun görüşmesi sonucunda Orta Asya-Çin doğalgaz boru hattı yapımından anlaşmaya varılmış ve 2009 yılında Türkmenistan-Özbekistan-Kazakistan-Çin doğalgaz boru hattı faaliyete başlamıştır. Bu anlaşma neticesinde Çin, Türkmenistan'dan her yıl 30 milyar metre küp doğalgaz ithalini taahhüt emiştir. Ayrıca 2006 yılında CNPC, Türkmenistan'ın Güney Elotan bölgesinde doğalgaz geliştirmesi için bir anlaşma imzalamıştır (Sarı 2016: 178). 2011 yılında doğalgaz arzının genişletilmesi anlaşmasına imza atılmıştır (Mariani 2013: 11). 2014 ihracat rakamlarına bakıldığında Türkmenistan doğalgazının %62'si Çin'e gerçekleşmiştir. 2007 yılında imzalanan Çin-Türkmenistan Güney Yolotan gaz anlaşması sonucunda 2015 sonunda toplam gaz ithalatı 125 milyar metreküp' bulmuş, (Argın 2017, <https://www.ilimvemedeniyet.com/cinin-orta-asya-enerji-politikalari.html>, 30 Mart 2019'da erişildi.) 2016 yılında ise Orta Asya-Çin Doğalgaz boru hattı ile 35 milyar metreküp gaz Türkmenistan'dan Çin'e ihraç edilmiştir. Bu hat vasıtasıyla 2021'den itibaren yıllık 65 milyar metreküp gaz ticareti

yapılması hedeflenmektedir (<https://avim.org.tr/tr/Bulten/CIN-ORTA-ASYA-DA-ENERJİ-LİDERLİĞİNE-YURUYOR> , 30 Mart 2019’da erişildi).

2013 yılında Çin lideri Jinping’in Kazakistan’a gerçekleştirdiği ziyarette yeni anlaşmalara imza atılmıştır. Bunlardan biri Galkınış⁵ gaz alanının işletilmesi ile 2020 yılına kadar Türkmenistan’dan talep edilen gazın 65 milyar metreküpe çıkarılması halinde 2035 yılına Çin, Türkmenistan’dan tedarik ettiği enerjiyi 545 milyar metre küpe çıkarmayı hedeflemektedir (Sarı 2016: 181). Ayrıca bu ziyarette ikili ilişkiler Stratejik Ortaklık seviyesine yükseltilmiştir (Sarı 2016: 19).

Çin, Türkmenistan için önemli ticari ortaktır ve ülkeye en çok yatırım yapan ülke konumundadır. 2010-2011 yılları arasında Çin, Türkmenistan’a 8 milyar dolar kredi sağlamıştır ve 2012 yılında ise Türkmenistan’ın 35 milyarlık dış ticaretinde 9 milyarının Çin’e ait olduğu tesbit edilmiştir (Sarı 2016: 180). İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2010 yılında önceki yıla kıyasla artmıştır. Nedeni ise Çin-Orta Asya boru hattını takip eden Avrasya’daki en büyük boru hattının tamamlanmış olmasıdır. Bu hat başarıyla çalışmaktadır. Çin gaz tedarikini arttırabilmek adına Türkmenistan ile ikinci bir doğalgaz anlaşması imzalamıştır. Yine aynı yıl Türkmenistan Bankası ile Çin İthalat İhracat Bankası arasında düşük faizli kredi verilmesi adına bir anlaşma imzalanmıştır. Bu krediler Çin’den edilen ithal ürünleri için önemli finansman oluşturmaktadır (Sarı 2016: 178). Çin, gaz işletme alanları üzerinde kullanım hakkı elde ettiğinde kendi ekipmanları ve finansmanı ile bölgeye yatırım sağlamaktadır. 2013 yılında Çin Kalkınma Bankası 812-918 milyar metre küp doğalgaz üretmesi planlanan Galkınış gaz alanı için gerekli yatırımları yapmış ve finansmanı sağlamıştır (Sarı 2016: 180). Temmuz 2012’de Çin Başbakan Yardımcısı ve Çin-Türkmenistan İşbirliği Komitesi Çin Başkanı Wang Qishan ile Türkmenistan mevkidaşı Baymyrat Hojамuhammedov’un Pekin’de bir araya geldikleri görüşmede Çin-Türkmenistan İşbirliği Komitesi’nin iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkı sağladığı vurgulanmıştır. Çin, Türkmenistan’ın en büyük ticaret ortağıdır ve Türkmenistan doğalgazının en önemli müşterisi konumundadır. Bu bağlamda Çin’in Türkmen gazı için değerli olduğu ve Türkmen doğalgazının istikrarlı

⁵Galkınış gaz alımı tahmini rakamlarla 24 trilyon metreküp rezervler dünyanın ikinci büyük gaz alanıdır (Sarı 2016: 180).

ve uzun vadeli bir ihracat pazarı olduğunu belirten Wang, enerji işbirliği konusunda Türkmenistan ile çalışmaya istekli olduklarını söylemiştir (https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3245_664372/3247_664376/t957299.shtml 14 Kasım 2018’de erişildi). Bu anlamda enerji adına yapılan anlaşmaları çeşitlendirme çabasında olan Çin, Türkmenistan ile uzun vadeli anlaşmalar ve işbirliği alanlarının pek çok alana dönüşmesi nedeniyle sağlam bir zeminde yürütüldüğü görülmektedir.

2017 Bakanlar Kurulu toplantısından Türkmenistan’ın dış politika önceliklerini dile getiren Cumhurbaşkanı, 2017-2023 hedeflerini maddeler halinde sıralarken Doğu Asya’dan, Afrika’ya, ABD’den Avrupa’ya, Rusya’dan Çin’e ve bölge komşuları ile çok taraflı işbirliği öngören hedefler belirlemiştir. Bölgesel ve küresel istikrar, barış ve güven artırıcı önlemler için BM gibi kuruluşların aktif şekilde teşvik edici adımlar atmasını destekleyen Türkmenistan, ekonomik temelli kuruluşlarla(Dünya Bankası, Asya Kalkınma Bankası, IMF, İmar ve Kalkınma Bankası gibi) ekonomi alanında işbirliğini artırmak isterken İslam İşbirliği Teşkilatı, AGİT, Bağlantısız Hareketi gibi kuruluşlarla birlikte insani etkileşimin pekiştirilmesinden yana olduklarını bildirmiştir. Siyasi ve askeri oluşumlardan uzak durmaktan imtina eden Aşkabat yönetimi, ekonomik olarak küresel alanla entegrasyon sürecini hızlandırmak istemektedir. Hazar’ın statüsünün netleşmesinden sonra diğer sorunların ivedilikle çözümü için adımlar attıklarını belirten Devlet Başkanı, enerji güvenliğinin güvenli ve sürdürülebilir şekilde aktarılması için BM ile birlikte hareket edilmesi gerektiğini vurgulayan Türkmenistan, yasal belgelerin oluşturulması adına BM için uygun şartların oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır. Çin’i önemli bir stratejik ortak ve yakın dostluk olarak yorumlayan Berdimuhamedov, en büyük dış ticaret ortağı ile ilişkilerini karşılıklı yarar ve uzun vadeli temelli yorumlamıştır. (<https://www.mfa.gov.tm/en/articles/118> , 15 Kasım 2018’de erişildi.)

2.5. Özbekistan İle İlişkiler

Orta Asya coğrafyasında 30 milyon nüfusu ile öne çıkan Özbekistan, ispatlanmış 594 milyon varil petrol ve 1.841 trilyon metreküp doğalgaz rezervleri(CIA 2018 ,

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/uz.html>, 25 Mart 2019'da erişildi) ile bölgede Kazakistan ve Türkmenistan'dan sonra önemli hidrokarbon kaynaklara sahiptir. Güney-Batı Özbekistan'da bulunan Buhara-Hiva bölgesi ülkenin petrol üretimini %70 oranı gibi önemli bir düzeyde karşılamaktadır (Fedorenko 2013: 28). Özbekistan aynı zamanda zengin altın rezervlerine de ev sahipliği yapmaktadır. 1998 yılı sonundan bu yana dünya altın rezervlerin %4,3 'ünü kapsayan 2.100 tonluk ispatlanmış altın rezervlerini elinde bulundurmaktadır (Karaca 2008:181). Yılda yaklaşık 80 ton ile altın madenciliği alanından Dünya'nın en büyük altın üreticisi (Fedorenko 2013: 28) ve üçüncü pamuk üreticisi olarak yerini almaktadır. Ana ticaret ortakları arasında ise Rusya ve Çin başta olmak üzere Kazakistan ve Türkiye mevcuttur (Fedorenko 2013: 28).

Önemli kaynaklarına rağmen Özbekistan yetersiz altyapı ve yabancı yatırım çekme gücü eksikliği nedeniyle önemli bir enerji ihraç eden ülke konumuna yükselememiştir. Bu bağlamda alt yapı iyileştirmeleri, ulaşım yollarının inşası ve ülkenin yabancı yatırımcılar açısından çekim gücüne sahip olması için çaba sarfeden Taşkent yönetimi, Çin'in Modern İpek Yolu projesinin stratejik konumlarından birini oluşturmaktadır. Rusya İmparatorluğu döneminde Antik İpek Yolu güzergahında inşa edilen Hazar-Demiryollarının bir parçası olan Semerkant, Taşkent, Buhara gibi şehirler Özbekistan'a aittir. İpek Yolu Girişimi ile bölgenin önem kazanması ve stratejik noktaların Çin açısından iyi analiz edilmesi neticesinde inşası planlanan Özbekistan, Kırgızistan, Çin demir yolu hattı önem arz etmektedir. 2017 yılında Taşkent'te toplanan üçlü görüşmede, projenin hayata geçirilmesi için ortak protokol imzalanmıştır (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cin-kirgizistan-ozbekistan-demiryolu-projesi-taskentte-gorusuldu/1016616>, 25 Mart 2019'da erişildi). Faaliyete geçerse bölge ülkelerinin Avrupa'ya ulaşması adına Doğu ile Batı arasında en kısa mesafe unvanına sahip olacak proje (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cin-kirgizistan-ozbekistan-demiryolu-projesi-taskentte-gorusuldu/1016616>, 25 Mart 2019'da erişildi). Özbekistan'a yeni ticaret yolları açarak ekonomisinin kalkınmasına yardımcı olacağı öngörülmektedir (Fedorenko 2013: 29-30). Özbekistan aynı zamanda bölgede önemli bir nüfusu da barındırmaktadır. Bu yüzden ülkede söz sahibi olmak için askeri güçten ziyade yatırım ve teknoloji alanında etkin olmak daha rasyonel adımdır. Özbekistan milli kimliğini

daha ön planda yaşayan bir ülkedir. Nedeni ise Türkistan İmparatorluğu kurucusu olan Timurlenk'in mirasını sahiplenmesidir. Orta Asya'yı Özbekleştirmek bir çatı altında özgün bir Özbek kimliği oluşturmak misyonu yüklenmesi sınır ülkeleri ile de çatışmasına neden olmaktadır (Karaca 2008: 182, 185).

Özbekistan, Ortadoğu ve Çin ile sağlam bir işbirliği içinde olmak için geleceğe yatırım yapmakta ve ulaşım ağlarını çeşitlendirmektedir (Wenwen 2014, <http://www.globaltimes.cn/content/868211.shtml>, 15 Kasım 2018'de erişildi). Öte yandan 2005 yılında Özbekistan eski Başkanı İslam Kerimov'un ÇHC ziyaretinde 14 anlaşmaya imza atılmıştır. Anlaşma içerisinde en önemli olan ise Özbekistan'ın ÇHC'ye 600 milyon dolarlık hidrokarbon satışını onaylamasıdır. Ayrıca Sinopec maden arama nedeniyle Özbekistan'a 106 milyon dolarlık bir yatırımda bulunmuştur (Karaca 2008: 182). Ek olarak 2007 yılında Türkmen gazını Özbekistan üzerinden Çin'e taşıyan boru hattı için de anlaşmaya varılmıştır. Bu anlaşma neticesinde 530 km uzunluğunda ve yılda 30 milyar metre küp taşıma kapasiteli hattın inşası gerçekleşmiştir (Karaca 2008: 182-183).

Özbekistan ile Çin arasında ilk ilişkiler 1992 yılında kurulmuştur (Mariani 2013: 12). Bu bağlamda Çin, Özbekistan'a 35 milyar dolar doğrudan yatırım gerçekleştirmiştir. Aynı şekilde 2012 yılında Çinli bankalar tarafından endüstriyel projeler için 5 milyar doların üzerinde kredi sağlamıştır. Aynı yıl iki ülke ilişkileri stratejik ortak olarak adlandırılmıştır. 2013 yılında Jinping'in Özbekistan ziyareti sırasında, doğalgaz boru hattının güvenli ve istikrarlı bir şekilde çalışmasını sağlamak için teşvik projelerde bulunulması ve işbirliği alanlarının çoğaltılması gerektiğini dile getirmiştir. 2011'de Hükümetlerarası İşbirliği Komisyonu kurulması adına anlaşmaya varılmıştır. Bu doğrultuda ikili ticaret hacmi 2012'de 50 kat artarak 2.87 milyar dolara ulaşmıştır (Mariani 2013: 12). Haziran 2014'de Ticaret ve Yatırımın Genişletilmesi ve Mali İşbirliğine İlişkin Mutabakat Muhtırası imzalanmış, 2015 yılında ise Çin, Özbekistan'ın ana ticaret ortağı olmayı başarmıştır. Ayrıca Xi Jinping'in, Haziran 2016'da Özbekistan'ı ziyaret ettiğinde, Özbek Parlamentosu'na hitap eden ilk yabancı devlet başkanı olması önemli bir ayrıntıdır (Öğütçü 1 ve Öğütçü 2 2017: 21).

Çin-Özbekistan enerji ilişkisi 2009 yılında açılan Çin-OrtaAsya boru hattı dahilinde başlamıştır. Bu ilişkiyi geliştirmek isteyen iki ülke 2011 yılında Özbekistan lideri İslam Kerimov'un ÇHC'ni ziyareti sırasında Orta Asya-Çin boru hattına ilave yıllık 25 milyar metre küp taşıma kapasiteli yeni bir boru hattı inşasını ileri sürmüştür. 2013 yılında CNPC ile Özbekneftgaz şirketleri arasında Özbek doğalgazının işletilmesi için ortak Yeni İpek Yolu Petrol ve Gaz Şirketi kurulmuştur. 2015'de ise Orta Asya-Çin boru hattının D kısmı olan 1000 km'lik hattın (Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan, Çin) Özbekistan (210 km) kısmının inşaatına başlanmıştır. Çin bu hattın finansörüdür. (İsmayilov, Budak 2015, Aktaran: Duran ve Purevsuren 2016: 289) ve yatırım maliyeti 800 milyon dolar civarındadır (İsmayilov ve Budak 2015: 5). Hat bazı aksaklıklardan dolayı planlanan tarihin tamamlanmasına rağmen faaliyete geçmemiştir. Tahmini süre ise 2020-2022 arası olarak belirtilmiştir. (Lelyveld 2018, https://www.rfa.org/english/commentaries/energy_watch/china-nears-limit-on-central-asian-gas-06252018100827.html, 06 Nisan 2019'da erişildi). Şubat 2015'de Rusya'nın Özbekistan'dan gaz alımı azaltacağını bildirmesi üzerine Taşkent yönetimi, Çin ile olan enerji ticartine 10 milyar metre küp gaz ihracını da eklemiştir. Ayrıca Çin, Özbekistan'da 2015 yılında 3 yeni kondensat gaz yatağına (Dengizkul, Hocadevlet, Dogu Alat yatakları) yatırım yapma kararı almış ve 2015'de 50 milyon dolar ve 2020'ye kadar ise 277 milyon dolarlık bir finans kaynağı sağlamayı hedeflemektedir.(İsmayilov ve Budak 2015: 5) Bu projeler sonucunda kaynaklardan yılda 1 milyar metreküp gaz elde edilmesi öngörülmektedir (İsmayilov ve Budak 2015: 5).

2017 yılında Taşkent'te düzenlenen Özbekistan-Çin İşbirliği Komitesi iki ülkenin gerçekleştirmiş olduğu yatırım, enerji, gıda, ulaşım, ileri teknoloji alanlarında yeni projelerin hayata geçirilmesi ve karşılıklı yarar ilkesi doğrultusunda stratejik ortaklığın pekiştirilmesinin her iki ülke tarafından arzu edildiği karşılıklı olarak beyan edilmiştir (<https://avim.org.tr/tr/Bulten/OZBEKISTAN-CIN-ILISKILERI-1> , 23 Mart 2019'da erişildi).

2.6. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Orta Asya ile İlişkilerinde Doğu Türkistan'ın Yeri

2.6.1. Çin'in Doğu Türkistan Politikası

Doğu Türkistan ismi ilk defa 18. yüzyıldan itibaren Rusya ve Avrupalılar tarafından Çin'in batısında bulunan Sincan'ın doğusunu ifade etmek için kullanılmıştır. 1933 ve 1944 yıllarında bu bölgede Doğu Türkistan Cumhuriyeti kurulmuştur (Nogayeva 2011: 264). Doğu Türkistan, Sincan Uygur Özerk Bölgesi adını ise 1955 yılında almıştır. Bölge zengin yer altı ve yer üstü kaynakları ile Çin'in önem verdiği bir konumdadır. Altın, petrol yatakları, uranyum, bakır, kömür, kurşun, demir, çinko , lityum vd. gibi pek çok madenlere ve hidrokarbon kaynaklara sahiptir. Geçim kaynağı hayvancılıktır ve koyun yetiştiriciliğinde bölgede ilk sırada yer almaktadır. Bölgenin sahip olduğu zenginlikler Çin'in iç politikasında Doğu Türkistan'a karşı farklı bir strateji izlemesine neden olmaktadır (Öztürk 2013: 68).

Çin'in Doğu Türkistan politikasını ulusal olarak milliyetçi anlayışa bağlamak mümkündür. Çin'in milliyetçi anlayışına bakıldığında ırk kavramını öne çıkarmaktan ziyade ortak kültür oluşturma çabası içerisindedir (Karaca 2008: 239). Çin imparatorluğunda var olan bir ulus olarak değil bir uygarlık olarak varolma düşüncesi Çin yönetiminde de devam etmekte ve bu fikirler resmi yönetimin benzetme politikalarını şekillendirmesine yardımcı olmaktadır (Karaca 2008: 240). Bu bağlamda değerlendirildiğinde uygulanan azınlık politikalarının özellikle Doğu Türkistan üzerinde oluşturulan baskının güçlü bir millet oluşturma neticesinde Çin'in "Büyük Çin" projesine hizmet ettiği anlaşılmaktadır.

Özellikle 1990 sonrası bölgede meydana gelen olaylar, Çin'i tehdit algılamalarına yöneltmektedir. Rusya'nın Çeçenistan ile savaşı, Tacikistan'ın iç savaş durumu, Özbekistan'ın İslami devlet kurmak isteyen gruplarla mücadelesi Çin'i Uygur konusunda rahatsız etmiştir (Nogayeva 2011: 263-264). Bu yüzden 1990 sonrası Çin'in bölgede daha baskıcı politikalar uyguladığı görülmektedir (Nogayeva 2011: 264).

Çin bölgede baskın bir şekilde iskan politikası uygulamaktadır. Sincan'ın yerleşim olmayan güney bölgesinde bulunan Tarım Havzası ve Taklamakan Çölü'nün 1993 yılında bölgesel kalkınma programına dahil edilip şirketler ve bireysel araştırmalara açılması sonucu bölgeye Han Çinlilerinin yerleştirilmesi demografik yapının Uygurlar aleyhine dönmesine neden olmuştur. 1949 yılında %90 oranındaki Uygur nüfusu 1996'da %48, 2012'de ise %42 'lik bir oranı(%41 Han) kapsamaktadır (Körpe 2013: 26). Han Çinlilerinin Doğu Türkistan'a göçünün sağlanması için teşvik politikaları uygulayan Beijing yönetimi toprak ve tohumu Han Çinlilerine ücretsiz vermiş ve vergilerden muaf tutmuştur (Öztürk 2013:70). Uygur nüfusunun baskınlığını bölgeye Han Çinlileri yerleştirmek suretiyle azınlık konumuna düşürmek isteyen Beijing yönetimi, önümüzdeki 50 yıllık süreçte 100 milyon Han Çinlisini bölgeye yerleştirme çabası içerisinde olduğu iddia edilmektedir (Atabey 2018, <http://www.turansam.org/makale.php?id=12906> , 15 Kasım 2018'de erişildi). ABD Kongresi'nin insan hakları raporunda Doğu Türkistan'daki petrol işçilerinin %99'u, işverenlerin ve önemli şahsiyetlerin %95'i Han Çinlilerinden oluşmakta ve bölgeden her yıl elde edilen 100 milyon ton petrol Çin'in diğer bölgelerine taşınmakta ve maden şirketlerin kontrolünü Çin yönetimi sağlamaktadır (Karaca 2008: 247). Orta Asya ve Batı ile ilişkilerin gelişmesi açısından önemli bir kapı niteliği taşıyan bölgenin doğusu ile gelişmişlik düzeyinde farkların olması Çin'in Kuşak ve Yol projesinin nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Bu proje dahilinde bölgeye yapılan yatırımlar, kara ve demir yollarının inşası gibi ülkeler arası entegrasyonu sağlayan unsurların inşası her ne kadar bölgenin kalkınmasına yardımcı olsa da bu kalkınmanın Uygur kökenli halka ulaşmadığı ve bölgedeki sosyo-kültürel sorunlara çözüm niteliği taşımadığı ileri sürülmektedir (Çakan 2017:40) .

Harita 2.1: Tarım Havzası ve Orta Asya ile Sınırı (Akçam 2017, <https://www.stratejikortak.com/2017/01/uygur-turkleri.html>, 09 Nisan 2019’da erişildi.)

Doğu Türkistan bölgesi birçok dine (Lamanizm, Budizm, Taoizm, Şamanizm, Hristiyanlık gibi) ev sahipliği yapmakla birlikte ağırlıklı olarak Müslüman nüfusun olduğu görülmektedir. ÇHC Anayasası’nın 36. Maddesi gereği “Her Çin vatandaşının din ve inanç özgürlüğüne sahip olduğu” belirtilmekte ve bir başka kaynak olarak Milli Sınırlara Sahip Özerk Bölgeler Yasası’nın 18. Maddesi, “milli otonom bölgelerin yönetim organlarının her millettten vatandaşın dini inanç ve özgürlüğü” yasa tarafından güvence altına alınmasına rağmen, (Uyghur American Association 2012, Aktaran: Öztürk 2013: 71) bölgedeki sorunlar devam etmiştir.

Diğer taraftan Çin’in politikalarında eğitimi de bir araç olarak kullandığı görülmektedir. 1984 yılında Han olmayan halkın çocukları orta okuldan itibaren Çince öğrenmek zorunda kalmıştır. Bu zorunluluk 1992 yılından sonra üçüncü sınıfa ve günümüzde ise birinci sınıfa kadar düşmüştür. Ayrıca günümüzde tüm üniversitelerde Kuzey Çin lehçesinde bir yeterlilik alma zorunluluğu, devlet kademelerinden yer almak isteyen kişiler için elzemdir (Karaca 2008: 250-251).

2.6.2. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Doğu Türkistan Politikasının Orta Asya Ülkeleri ile İlişkilerine Etkisi

Çin'in Orta Asya'yı, bölge ülkeleri ile oluşan güvenlik kuşağını çözüme ve istikrara kavuşturmak, enerjiyi güvenli bir şekilde ülkesine temini sağlayacak olan kaynak ve malları için önemli bir pazar olarak ele almaktadır (Nogayeva 2011:243). Bu anlamda Orta Asya'nın güvenliği ve enerjinin sorunsuz elde edilmesi Doğu Türkistan'ın konumu itibarıyla Çin'in Doğu Türkistan ve Orta Asya politikasını etkileyen konular arasındadır.

Çin'in Orta Asya'ya yönelik politikalarında güvenlik ve ekonomi iki önemli parametreyi oluşturmaktadır. Bu politika Doğu Türkistan politikası için de geçerli parametreleri taşımaktadır (Karaca 2008: 160). 1990 sonrası bölgede oluşan güç boşluğu ile Çin'in 1978 dönemi itibarıyla açık piyasa stratejisinin 1990'lı yıllarda meyvesini vermesi güzel bir tesadüftür. 1993 yılı itibarıyla enerjiyi net bir şekilde ithal eden konuma geçen Çin, Basra körfezine olan bağımlılığını azaltabilmek adına enerji ikmali gerçekleştirebileceği bölge seçeneğini çoğaltmak istemiştir. Bu bağlamda Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde Tarım, Cungar ve Turpan-Kumul havzalarındaki petrol kaynaklarını değerlendirmek istemektedir. Aynı zamanda Orta Asya'da bulunan özellikle Kazakistan ve Türkmenistan bağlamındaki hidrokarbon kaynaklarını ülkesine sorunsuz getirebilmek için gerekli alt yapı yatırımlarını sağlamaktadır. Hidrokarbon kaynaklar kapsamında Li Peng'in resmi stratejisi Çin'in Orta Asya'ya açılan kapı olan Doğu Türkistan'daki enerji kaynaklarına ve Doğu Türkistan Politikasına neden bu kadar önem verdiğini açıklamaktadır; “Doğu Çin'i kararlı kılmak ve Batı Çin'i kalkındırmak” (Djalılı ve Kellner 2009: 110). Bu anlamda yeni bağımsızlıklarını kazanan beş Orta Asya devleti ile ekonomik gelişme için yeni fırsatlar arayan Çin, karşılıklı fayda prensibiyle Orta Asya ilişkilerini geliştirme çabasına girmiştir.

Öte yandan Orta Asya Devletleri güvenliklerini sağlamak ve mevcut konumlarını avantaja çevirmek için üç tür politika yürütmeye çalışmışlardır. İlki, önemli güçlerle güvenlik ve siyasi ilişkilerde denge politikası yürütmek, ikincisi bölgesel örgütler bünyesinde karşılıklı bağımlılığı arttırmak ve ulusal güvenlik için yeni

stratejilerin belirlenmesidir (Karaca 2008: 156). Ayrıca bölge ülkeleri gerçek anlamda varolabilmek için hidrokarbon kaynaklarında Rusya bağımlılığından kurtulmak istemektedir. Bu durum alternatif çözüm yollarının aranmasını gerekli kılmıştır. Siyasal ve güvenlik konularından sonra önemli konu olarak ele alınan ekonomik alan Çin için de önemlidir. Bu yüzden Çin, bölgenin güvenliğinin sağlanması ve ekonomik bağımsızlık kazanması için gerekli desteği vermektedir. Bu durum aynı zamanda Çin'in hassas konularından birini oluşturan Doğu Türkistan'ın güvenliği için de önem arz etmektedir. Nitekim bölgedeki milliyetçi hareketlerin kontrol altına alınması, Doğu Türkistan'daki olası ayrılıkçı hareketlerin de önlenmesi için hayatidir (Karaca 2008: 157). Doğu Türkistan, Tibet ve İç Moğolistan sorunları Çin'in insan hakları konusunda küresel alanda özellikle ABD ve Batı nezdinde eleştiriye maruz kaldığı sorunlardır (Karaca 2008: 158). Bu anlamda da Çin-Orta Asya ilişkileri büyük öneme haizdir.

Çin, Orta Asya ile geliştirdiği yakın ilişkiler neticesinde Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ne uyguladığı politikalar için destek talep etmektedir (Chen ve Fazilov 2018: 4). Bunu aleni bir şekilde yapmaktan ziyade yönetici kesimler ile diyalogu arttırarak, ayrılıkçı hareketlerin bastırılmasının bölge istikrarı açısından önemli olduğu vurgusunu yaparak gerçekleştirmektedir.

Doğu Türkistan'ın Batı'ya açılan kapı niteliği taşıması (Karaca 2008: 241), aynı şekilde Orta Asya ile iletişimi kolaylaştırması açısından önemlidir. Ayrıca Batı ve Rusya arasında tampon bölge olması açısından da hayatidir. Doğu Türkistan'ın yer altı ve yer üstü kaynakları açısından zengin olması Çin'in sürdürülebilir ekonomisi için kaybedilmesi göze alınamayacak bir bölge olmasına etken bir durumdur (Karaca 2008: 245). Orta Asya ile sınırdaş olan Çin, sınır güvenliğini koruyarak hem sınırda var olan ayrılıkçı hareketi tehlike olmaktan çıkarmak hem de terör konusunu işbirliği içerisinde çözüme kavuşturmak istemektedir (Mariani 2013: 3). Nitekim 1998 yılında Taliban'ın Afganistan'ın tamamında hakinmiyet sağlaması, Tacik, Özbek ve Türkmen birliklerinin ağırlıklı olduğu Kuzey İttifakı'nın kontrolündeki tampon bölgenin ortadan kalkması Taliban ile Orta Asya ülkelerini sınırdaş yapmıştır. Afganistan'dan Orta Asya ülkelerine özellikle Özbekistan ve Kırgızistan'a teröristlerin sızması ve ülke içerisinde saldırılarda bulunması bölgede ne derece güvenlik zaafının söz konusu olduğunu ortaya koymuştur

(Somuncuoğlu 2011a: 30). Ayrıca 2000 yılında Taliban'ın Afganistan'ın kuzeydoğusunda elde ettiği başarılar başta sınır ülkeleri olmak üzere bölgede tehdit algılamalarına neden olmuştur. Kandahar ile Tacik ve Çin sınırlarını kontrol eden bölgeler arasındaki tampon bölgenin daralması güvenlik alanında önlemleri beraberinde getirmiştir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta Çin'in sorunu pragmatik bir güvenlik boyutuyla ele almasıdır. Nitekim Çin Uygurların Afganistan toprakları üzerinde üs edinmesini engellemek adına 1998 yılında Kandahar rejimi ile temaslarda bulunmuştur. 2000 yılındaki Taliban başarısı sonucu Rusya'nın bölgeyi bombalama tehdidi üzerine Taliban, Çin'in isteğine karşılık olumlu yanıt vermiştir (Djalili ve Kellner 2009: 102). Aynı şekilde Çin, Soğuk Savaş döneminde de pragmatik bir politika izlemiştir (Karaca 2008: 256). Nitekim Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali sırasında Çin, Sovyet askeri varlığına karşılık Afganistan mücahitlerini desteklemiş ve Sincan'da kurulan kamplarda Afgan mücahitlere savaş taktikleri ve silah kullanımları konusunda eğitim verilmiş ve bölge üs olarak kullanılmıştır. Bu dönemde bölgeye dini aşırıcılık tohumları ekilmiş ve ileriki zamanlarda İslami aşırıcılık ve köktencilik besleyen unsurların ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur (Körpe 2013: 22). 11 Eylül saldırıları sonrası ve 2002'de ABD'nin Doğu Türkistan İslami Hareketi'ni terör listesine eklemesi sonucu terörle mücadele başlığı altında baskılarını arttıran Çin, 11 Eylül sonrası ilk altı ay içinde 3000 kişiyi tutuklamış ve uzun süreli hapis ya da idam cezasıyla sonuçlandırmıştır (Karaca 2008: 256).

Orta Asya'nın güvenliği aynı zamanda Doğu Türkistan için de önemlidir. Çin, Doğu Türkistan eyaletinin güvenliğini ayrı olarak değerlendirmekte ve diğer bölgelerde güvenliği silahlı polis kuvvetlerine verirken, burada Halkın Kurtuluş Ordusu (PLA) görev yapmaktadır. Bölgedeki enerji potanyeli, enerji alanındaki güvenliği de ön plana çıkarmaktadır (Bağcı 2016: 94). Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan ve Hindistan ile sınır olan Doğu Türkistan, 2008 yılında 167 ülke ile gerek ticari gerek kültürel ilişkilerde bulunmuştur. Petrol rezervlerinin dörtte birine ve kömür rezervlerinin beşte ikisine sahip olan bölge aynı zamanda Orta Asya'daki enerjinin Çin'e taşınması için stratejik bir konuma sahiptir (Bağcı 2016: 95). Bütün bunlar göz önüne alındığında Çin'in Orta Asya politikasını şekillendirirken Doğu Türkistan seçeneğini göz önünden bulundurması anlaşılabilir.

Orta Asya yönetimleri, Çin ile ilişki kurarken beş ilkesini kabul ettikleri görülmektedir. Dolayısıyla Çin'in kırmızı çizgilerine saygı duyup sürecin daha sağlıklı ilerlemesine katkıda bulunmaktadır. Nitekim Kazakistan bağımsızlığından bu yana Çin ile ilişkileri geliştirmek istediği için baştan beri tek Çin politikasını savunmuş ve Tayvan'ın Çin'in bir parçası olduğunu kabul etmiştir. Ayrıca herhangi bölücü, ayrılıkçı ve terör ile bağdaşan olaylarda yer almayacağını belirten yönetim, resmi söylemde olmasa da Doğu Türkistan meselesinde Çin ile aynı doğrultuda hareket etmektedir. Bu bağlamda 1990'lı yılların ortasından bu yana Uygur azınlıklar ve gruplar üzerindeki denetimi sıkılaştırmış, Çin ile şüphelilerin ve suçluların iadesi hakkında anlaşma imzalamış ve Çin'den Kazakistan'a sığınma talebinde bulunan vatandaşları Çin'e iade etmiştir (Bağcı 2016: 97).

Kazakistan ve Kırgızistan'da Uygur nüfusu oldukça fazladır. Özbekistan'da da geçerli düzeyde Uygur nüfusu olmakla birlikte Fergana Vadisi'nde bulunan bu topluluk Taşkent tarafından Özbek kabul edilmektedir. Orta Asya yönetimleri Uygurların bağımsızlık isteklerine karşı Çin gibi güçlü bir ülkenin tepkisinden çekinmekte, Uygur halkının kendi sınırları içerisinde de olası ayrılıkçı hareketlerle ulusal güvenliği tehdit edebilme durumuna karşı Doğu Türkistan meselesinde Çin tarafında yer almaktadırlar (Djalili ve Kellner 2009:101).

2.7. Çin'in Bir Kuşak Bir Yol Girişimi

Semerikand Yolu, Kaşgar Yolu, Tebriz yolu gibi adlarla anılan (Özdaşlı 2015: 585) İpek Yolu, kavram olarak ilk defa 1877'de Alman coğrafyacı Ferdinand von Richthofen tarafından kullanılmıştır (Özdaşlı 2015: 585). Çin'in Xian kentinden başlayan ve Orta Asya, Anadolu, Akdeniz vasıtasıyla Avrupa'ya uzanan yol 2.-16. Yüzyıl arasında dünyanın ticaret merkezi olmuştur. Kadim bir geçmişe sahip olup zamanın Doğu-Batı ticaret koridorunun en önemli ayağını oluşturmuştur (Karagöl 2017: 1). Zamanla alternatif yolların bulunması sonucu ise önemini yitirmiştir (Özdaşlı 2015: 585). "Bir Kuşak Bir Yol" girişiminin ayrıntılarına girmeden önce Çin'in neden böyle bir girişime ihtiyaç duyduğuna dair analiz yapılması hedeflenmektedir.

Çin Halk Cumhuriyeti kuruluşunun ilk yıllarında enerji sorunu, ulusal güvenlik konusunu çok az bir oranda meşgul etmekteydi. 1959 yılında Danqing’de keşfedilen petrol alanı 1962 yılından itibaren ülkenin enerji ihtiyacı karşılamaktaydı (Argın 2016, <https://www.ilimvemedeniyet.com/cinin-enerji-guvenligi-politikalari.html>, 15 Kasım 2018’de erişildi). Çin’in ekonomisindeki gelişim özellikle 1990 sonrası dönemde enerjiye olan ihtiyacın artmasına etken olmuştur. Serbest piyasa ekonomisine başarılı bir şekilde entegre olma çabasında olan Çin’in yıllık büyüme oranları ortalama %9’a ulaşması Çin’in enerjide ithale bağıllığının arttırmasına neden olmuştur. Bu çerçevede Çin enerji güvenliğini sağlamak adına Çin Ulusal Petrol Şirketi, Çin Petrol ve Kimya Şirketi ve Çin Ulusal Kıyı Petrol Şirketi ve bunlarla bağlantılı diğer firmalara yurt dışında aktif olarak rol almaları konusunda çeşitli imtiyazlarla ve kolaylıklarla teşvikler sunulmuştur (Argın 2016, <https://www.ilimvemedeniyet.com/cinin-enerji-guvenligi-politikalari.html>, 15 Kasım 2018’de erişildi). Bu şekilde değerlendirildiğinde 1993 yılında petrol ithalatçısı olan Çin 2005 yılında 5,5 milyon varil talebi ile ABD’den sonra ikinci enerji tüketicisi olmuştur (Argın 2016, <https://www.ilimvemedeniyet.com/cinin-enerji-guvenligi-politikalari.html>, 15 Kasım 2018’de erişildi). Uluslar arası Eneji Ajansı’nın verilerine bakıldığında Çin’in 2035 yılında enerji ithalatının iki katına çıkacağı tahmin edilmektedir (Çakan 2017: 39). BP’nin gerçekleştirmiş olduğu “Energy Outlook 2030” raporuna göre Çin 2030 yılında ekonomisi en gelişmiş ve en çok enerji ithal eden ülke konumuna gelecektir (Azer 2012: 235). Öte yandan Çin enerjinin önemli bir kısmını deniz yolu ile tedarik etmektedir. Fakat Beijing yönetimi, geçmişte defalarca denizler üzerinden hakimiyeti kısıtlanmış ve saldırıya maruz kalmıştır (Okur 2017: 50). Bu yüzden hem denizlerdeki güvensiz durumu lehine çevirmek için hem de güçlü olduğu kara üzerinde gücünü daha da ileri boyuta taşıyarak, inşa etmeyi hedeflediği alt yapı bağlantılarıyla, Avrupa’ya, Afrikaya, Orta Doğu’ya ulaşmak adına kendine güvenli bir güzergah oluşturma gayesindedir. Ayrıca enerji tedariği için de kara üzerinde oluşturulacak olan boru hatları ile enerji güvenliğini sağlamayı hedeflemektedir (Okur 2017: 51).

Çin’in genişleyen ekonomisini sürdürebilir seviyede tutabilmesi için yeni yollar arayışında olması “Modern İpek Yolu”nun yeniden gündeme gelmesine yardımcı olmuştur (Karagöl 2017: 1). 2008 krizi ile piyasalardaki talep daralması, ihracata dayalı

Çin ekonomisini olumsuz etkilemiştir. 2016 yılında son 27 yılın en düşük büyüme hızını gerçekleştiren Çin %6,7 'lik bir büyüme göstermesi de ekonomisinin ne kadar hassas olduğunun kanıtıdır (Karagöl 2017: 3). Kriz aynı zamanda Çin'in önemli ticaret partnerleri olan ABD, AB, Japonya, Güney Doğu Asya, Hong Kong ve Tavyan gibi ülkelerde ve bulundukları bölgeler itibariyle ekonomilerinin bazılarında daralma gerçekleşmesine neden olurken bazılarında ise büyümüş hızlarında azalma görülmesine zemin hazırlamıştır. Diğer taraftan yatırım pontansiyeline sahip gelişmekte olan pek çok ülkenin sisteme yeterince entegre olamaması ve alt yapı eksiklikleri nedeniyle küresel alış verişe dahil olamaması ekonomileri üzerinde olumsuz etki oluşturmaktadır. Ayrıca ABD ve AB ülkeleri arasında kurulan Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşması (TTIP) Çin ihracatının düşmesine bir diğer etken olarak sunulabilir. Bu yüzden bu proje ile dış ticaretlerinin yaklaşık dörtte birini Çin ile yapan AB için de önemlidir. 2016 yılında Çin'e ihracatta 170, 4 milyar avro'ya ulaşan AB, 344, 6 milyar avro ile en çok ihracat/ithalatı Çin ile gerçekleştirdiği göz önüne alındığında bu proje iki taraf için de oldukça önemlidir. 2009 yılında %4,4 oranında daralan AB ülkeleri için proje avantaj olarak görülmektedir (Karagöl 2017: 3). Doğu Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayacak olan Modern İpek Yolu projesi bu anlamda ticareti canlandırmak için önemli köprü görevi görmektedir (Ergünsü 2016, <http://www.cinh.com/ipek-yolu-ekonomik-kusagi-ve-21-yuzyil-deniz-ipek-yolu-girisimini-gerceklestirmenin-zorluklari-1/> , 15 Kasım 2018'de erişildi).

Bir Kuşak Bir Yol Girişimi Çin'e sadece ulusal sınırlar dışında avantaj sağlamamaktadır. Aynı zamanda ulusal sorunların çözümünde de yardımcı olacaktır. Yolsuzluğun yaygınlaşması, gelir açıklarının artması, yaşlanan nüfus gibi ulusal sorunlar giderek ülkenin yönetimi üzerinde baskı oluşturmaktadır. Başbakan Li Keqiang'a göre ülkede hala 200 milyon Çinli yoksulluk ile mücadele etmektedir. Bu girişim geri kalmış bölgelerin de sisteme entegre olmasını ve gelişmişlik düzeyini arttırarak, istihdam sorununa da çözüm sunması açısından önemlidir (Zhiqun 2015, <https://www.chinadialogue.net/article/show/single/en/8231-China-s-AIIB-and-One-Belt-One-Road-ambitions-and-c> , 16 Kasım 2018'de erişildi). Çin'in Doğusu ile Batısı arasındaki gelir düzeyindeki eşitsizliklerini ve gelişmişlik düzeyindeki farkları azaltmak adına da önemli bir misyon yüklenen girişimin, hayata geçirilmesi için öncelikle projeye

dahil olacak ülkelerin alt yapılarında iyileştirmeye gitmekte, karayolları, demiryolları ve limanlar ile boru hattı projelerini ağırlık vermektedir. Alt yapı inşası konusunda ciddi aşama kaydeden Çin, 2012'den sonra üretim fazlası vermesi ekonomide durgunluğa neden olmuştur. Demir çelik, otomobil, gemi inşası ve düz cam gibi üretim fazlası veren şirketlerin iflasa kadar sürüklendiği ifade edilmektedir. Bu proje ile üç kıtaya ulaşmayı hedefleyen Çin, elindeki üretim fazlası ürünlerin de eritmesine yardımcı olacaktır (Çakan 2017: 39). Öte yandan Çin'in ekonomisindeki dönüşüm çabaları sonucunda emek yoğun üretimden sermaye ve teknoloji yoğun üretime geçiş aşamasında, gelişmekte olan ülkelerin, özellikle İpek Yolu Ekonomik Kuşağı güzergahında olan ülkelerin, ekonomilerine canlılık getirme ve yatırım çekmesi adına emek yoğun üretimi desteklediği görülmektedir. Bu bağlamda düşük katma değerli ürünlerin ülkeden çıkışı hızlanırken, geçiş yaptığı ülkelerin ekonomilerinin kalkınmasına neden olacak ve alt yapı iyileştirme girişimleri ile birlikte gelişen ülkeler Bir Kuşak Bir Yol girişimine desteklerini arttıracaktır. Bu projenin gerçekleştirilmesi için ise Asya Altyapı Yatırım Bankası, İpek Yolu Fonu, Yeni Kalkınma Bankası (BRICS bankası) eş zamanlı olarak faal olması hedeflenmektedir (Ergünsü 2016, <http://www.cinhh.com/ipek-yolu-ekonomik-kusagi-ve-21-yuzyil-deniz-ipek-yolu-girisimini-gerceklestirmenin-zorluklari-1/>, 15 Kasım 2018'de erişildi).

Nitekim Çin Devlet Başkanı Xi Jinping 7 Ekim 2013 tarihinde Kazakistan'ın başkenti Astana'da bulunan Nazarbayev Üniversitesi'nde gerçekleştirdiği konuşmada Kuşak ve Yol Girişiminin iki önemli ayağından biri olan “İpek Yolu Ekonomik Kuşağı” girişimini kamuoyuna bildirmiştir. Girişim için; “Avrasya bölgesindeki bütün ülkeler arasındaki ekonomik bağlatıları daha da yoğunlaştırmak, karşılıklı işbirliğini daha da derinleştirmek ve gelişme için daha geniş bir ufuk açmak için yaratıcı bir ruhla yeni bir işbirliği modelini geliştirerek “İpek yolu ekonomik kuşağı” nı ortaklaşa oluşturabiliriz. Bu güzergahta yer alan bütün ülkelerin mutluluğuna hizmet edecek muhteşem bir dava olacaktır. Bu vizyonu hayata geçirmek için aşağıdaki konulardan başlayarak bunları zaman içinde adım adım birleştirerek büyük bir bölgesel işbirliğine dönüşebiliriz:

- Politikalar arasındaki eşgüdümü pekiştirmek. İlgili ülkeler ekonomik gelişme stratejileri ve politikaları hakkında geniş kapsamlı istişarelerde bulunarak fikir ayrılıklarını bir kenara bırakıp fikir birliği arama ilkesi doğrultusunda

bölgesel iş birliğini hızlandıracak plan ve önlemleri ortaklaşa belirleyebilir, bölge ekonomisinin bütünleşmesine siyasi ve hukuki açıdan “yeşil ışık” yakabilirler.

- Yol bağlantılarını güçlendirmek. ŞİÖ’ye üye ülkeler arasında taşımacılığın kolaylaştırılmasıyla ilgili bir anlaşma metni üzerine istişare yapılmaktadır. Bu belgenin en kısa sürede uygulamaya konulmasıyla, Pasifik Okyanusu’ndan Baltık Denizi’ne kadar uzanacak büyük bir taşımacılık hattı açılacaktır. Bunun temelinde, sınır ötesi taşımacılığın altyapı tesislerini daha sağlıklı hale getirecek yöntemler hakkında ilgili taraflarla etkin bir biçimde istişarelerde bulunmaya hazırız. Hedefimiz Doğu,Batı ve Güney Asya bölgelerini birbirine bağlayacak bir ulaşım ve taşımacılık ağını aşamalar halinde oluşturarak ilgili ülkelerin ekonomik gelişimine ve insan seyahatine kolaylık sağlamaktır.
- Ticareti kolaylaştırmak. İpek Yolu Ekonomik Kuşağı’nda yer alan ülkeler 3 milyara yakın bir toplam nüfusa sahiptir. Bu da dünyanın en büyük pazarı demektir. Bölge ülkeleri arasında ticaret ve yatırım alanındaki işbirliğinde son derece büyük bir potansiyel bulunmaktadır. Bütün taraflar, ticaretin ve yatırımın kolaylaştırılması konusunda istişarelerde bulunarak mantıklı düzenlemeler belirlemeli, ticaretin önündeki engelleri kaldırarak ve ticaretle yatırımların maliyetlerini düşürerek bölge ekonomisinin sirkülasyonunu ve kalitesini yükseltmelidir. Böylece karşılıklı yarar ve ortak kazancı gerçekleştirebiliriz.
- Para sirkülasyonunu yoğunlaştırmak. Çin ile Rusya gibi ülkeler arasında ticarete yerel para kullanma konusunda yararlı işbirliği gerçekleştirilerek sevindirici ilerlemeler kaydedildi ve zengin deneyimler elde edildi. Bu yararlı uygulama yaygınlaştırılmalarıdır. Eğer bütün ülkeler cari işlemlerde ve sermaye hesabında yerel paraların konvertibilitesini gerçekleştirebilirse, sirkülasyon maliyetini büyük oranda düşürerek finansal risklere karşı koyma gücünü artırabilir, böylece bölge ekonomisinin uluslar arası reaktet gücünü yükseltebiliriz.
- Halkların karşılıklı anlayışını artırmak. Halklar arasındaki yakınlık, ülkeler arasındaki dostane ilişkilerin anahtarıdır. Yukarıda sözü geçen işbirliğinin

gerçekleştirilmesi, ilgili bütün ülkelerin halklarının desteğine bağlıdır. Bölgesel işbirliğine güçlü kamuoyu desteği ve sağlam sosyal zemin sağlamak için halklarımız arasındaki dostça temasları yoğunlaştırarak karşılıklı anlayışı ve geleneksel dostluğu pekiştirelim.” ifadelerini kullanmıştır (Jinping 2017: 339-340).

3 Ekim 2013 yılında Jinping’in Endonezya Parlamentosu’nda girişimin bir diğer ayağı olan “21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu” Projesi için çalışmaların başlatıldığını ilan etmiştir (Szcudlik ve Tatar 2013, Aktaran: Özdaşlı 2015: 585). Projenin deniz ayağını oluşturan hat, Güney-Doğu Asya , Hint Okyanusu çevresi ve Doğu Akdeniz bölgesi limanlarına ulaşmayı hedeflemektedir (Özdaşlı 2015: 586). Böylece Asya-Avrupa arasında ticaretin deniz yolu aracılığı ile gerçekleşmesi sağlanacaktır. Bu konuda somut adımların atıldığı görülmektedir. Devlet teşebbüsü olan China Shipping Company, Deniz İpek Yolu’nun ucunda yer alan ve Avrupa’nın önemli denizcilik merkezi olarak görülen Yunanistan’ın Piraeus Limanı’nın gelişmesi için çalışmalara başlamıştır (Özdaşlı 2015: 587).

Bütün bu değerlendirmeler ışığında Bir Kuşak Bir Yol için altı ekonomik koridor ve bir deniz yolu önerisi mevcuttur. Bunlar;

- Yeni Avrasya Kara Köprüsü (Batı Çin’den Batı Rusya’ya)
- Çin-Moğalistan-Rusya Koridoru (Moğalistan aracılığı ile Kuzey Çin’den Doğu Rusya’ya)
- Çin-Orta Asya-Batı Asya Koridoru (Orta ve Batı Asya aracılığıyla Batı Çin’den Türkiye’ye)
- Çin-Çinhindi Yarımadası Koridoru (Çin-Hindini bağlantılı Güney Çin’den Singapur’a)
- Çin-Pakistan Koridoru (Güney Batı Çin ile Pakistan)
- Bangladeş-Çin-Hindistan-Myanmar Koridoru (Bangladeş ve Myanmar aracılığıyla Güney Çin’den Hindistan’a)
- Kıyı Çin’ini Singapur, Malezya, Hint Okyanusu, Arap Denizi ve Hürmüz Boğazı ile Akdeniz’e bağlayan Deniz İpek Yolu (Choudhury 2017,

<https://www.quora.com/What-is-One-Belt-One-Road-in-China> 15 Kasım 2018’de erişildi).

2015 yılında Çin Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu, Dışişleri Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı’nın Devlet Konseyi yetkilisi ile ortaklaşa yayınlanan “İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ile 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu’nun Ortaklaşa İnşa Edilmesini Teşvik Üzerine Vizyon ve Faaliyetler” bildirgesinde belirlenen proje ilkeleri beş madde altında toplanmıştır; (Durdular 2016: 80).

- Bir Kuşak Bir Yol Girişimi Çin’in beş dış politika ilkesini desteklemektedir.(Egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı, iç işlerine karışmama, karşılıklı çıkar ve eşitlik, saldırmazlık ve barış içinde bir arada yaşamak)
- Girişim öncelikli olarak İpek Yolu ülkelerini kapsamakla birlikte tüm ülkelerin ve kuruluşların katılımına açıktır.
- Girişim uyumlu ve kapsayıcıdır. İşbirliğinde bulunduğu ülkelerin siyasi, ekonomik, kültürel yapısına saygı çerçevesinde diyalogu desteklemektedir.
- Girişim, pazar ekonomisi şartlarıyla uyumludur. Uluslar arası ve piyasadaki normlara, kurallara bağlı olarak ülkelerin yerine getirmeleri gereken misyonlara imkan sağlamaktadır.
- Girişim, karşılıklı fayda ilkesine bağlıdır. İşbirliğinde ortak çıkar vurgusu ön plana çıkarılarak ülkelerin menfaatlerle uyumlu potansiyellerinin kullanılmasına destek verilecektir.

Dünyanın en büyük ulaşım projesi olan BKBY, iki farklı hattın oluşması ve 65 ülkeyi kapsayan özelliktedir (Karagöl 2017: 2). Çin, Orta Asya, Rusya ve Avrupa’yı birbirine bağlayacak olan ilk hat “İpek Yolu Ekonomik Kuşağı” olarak adlandırılmaktadır. Bu proje sayesinde hattın geçeceği Orta Asya ülkelerine alt yapı iyileştirmesi, yerli/yabancı yatırımların artması, ticaret serbestliğinin gerçekleşmesi planlanmaktadır. Yüksek hızlı trenlerin yapımı, havaalanı ve karayollarının inşası, limanlar ve boru hatlarının sayısının artırılması projenin önemli planlarındandır (Karagöl 2017: 1). İkinci hat ise Çin’i Hint Okyanusu ve Basra Körfezi üzerinden Avrupa’ya bağlayacak koridoru içermektedir. “Deniz İpek Yolu” yada “21. Yüzyıl

Deniz İpek Yolu” olarak adlandırılan hat, Çin’in deniz ticaretinde kullandığı Malakka Boğazı ve Aden Körfezi düşünüldüğünde hem maliyetli oluşu hem de güvenlik açısından tehlike arzedişi nedeniyle Çin’in küresel ticarete hareket sahasını genişletecektir (Karagöl 2017: 1-2).

Proje yakından incelendiğinde gelişmekte olan ülkeleri kapsadığı görülmektedir. Avrupa’ya uzanan güzergahlar üzerinde kara, demir ve deniz yolları ile entegrasyon sağlanması amaçlanmaktadır. Bu sayede ülkeler arası ticarete mesafeler kısılacak ve zamandan kar elde edilecektir (Karagöl 2017: 2). Girişim, enerji alt yapısı konusundan işbirliği yapılması ve boru hatlarının çeşitlendirilmesinin yanında sınırların dışında optik kabloların ve diğer iletişim hatlarının inşası konusundan da ortak bir strateji yürütmeyi öngörmektedir. Bu şekilde küresel alanda iletişim ağları geliştirilerek bir bilgi kuşağı oluşturulması hedeflenmektedir. Aynı şekilde Çin, bölgesel örgütlenmelerden yararlanarak örgüt üyesi ülkelerle işbirliğini arttırmayı ve ilgili ülkelerle iletişimi güçlendirmeyi de amaçlanmaktadır. ŞİÖ, Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC), Asya’da Etkileşim ve Güven Yaratma Önlemleri Konferansı (CICA), Orta Asya Bölgesel Ekonomik İşbirliği(CAREC) bu örgütlenmelerden bazılarıdır (http://en.ndrc.gov.cn/newsrelease/201503/t20150330_669367.html , 15 Kasım 2018’de erişildi). Aynı zamanda medeniyetlerin, kültürlerin iletişimi konusunda da yardımcı olması beklenen proje için ilk defa 14-15 Mayıs 2017’de Pekin’de bir zirve düzenlenmiş ve 29 ülkenin ülkenin devlet ve hükümet başkanları katılım sağlamıştır. Zirvede Jinping projenin önemini dünyaya anlatmıştır. Proje aynı zamanda Rusya’nın “Avrasya Ekonomik İşbirliği” ve Türkiye’nin “Orta Koridor” projeleri ile de uyumlu yürütülecektir (Karagöl 2017: 3).

“Bir Kuşak, Bir Yol” girişimi Avrupa tarafından desteklenen bir projedir. Özellikle Trump dönemi ile birlikte AB –ABD arasında mesafenin açılması, özellikle Almanya tarafından Çin ile ilişkilerin yakınlaşmasına neden olmuştur. Trump’ın Avrupa turunun ardından Paris Sözleşmesi’nden çekilmesi, Almanya şansölyesi tarafından ABD ile olan ilişkilerin güvenilir boyutunu yitirdiğini gibi düşünceye kapılmasına neden olmuştur. Bu çerçevede Çin-Almanya yakınlaşması ve projenin Alman liderliğinde Avrupa tarafından sahiplenmesine zemin hazırlamıştır (Okur 2017:51). Çin’in

Chongging şehri ile Almanya'nın Duisburg kenti arasında inşa edilen Yuxinou demir yolu hattının 2014 yılında faaliyete geçmiş olması önemli bir adımdır (Özdaşlı 2015: 587). 11 bin km uzunluğundaki hat, Malakka Boğazı ve Aden Körfezi'nin riskli taşımacılığına bir alternatif sunma ve iki ülke arasında bir konteyner varna süresinin 40 günden 21 güne düşmesi önemli avantajlardır (Özdaşlı 2015: 587). Ayrıca Chongging'den Minsk'e 2019 yılında yeni hatların uzatılması planlanmaktadır (<https://www.railfreight.com/specials/2019/01/08/europe-bound-traffic-from-chongqing-china-booms-in-2018/?gdpr=accept> , 30 Nisan 2019'da erişildi).

Çin'in projeye dair bir diğer somut adımı ise Şubat 2017'de Çin Dışişleri Bakanı ile Moğolistan Dışişleri Bakanı Tsend Munkh-Orgil'in Pekin'de yaptıkları görüşmedir. Görüşmede Çin'in Bir Kuşak Bir Yol girişimi ile Moğolistan'ın "Bozkır Yolu" arasında entegrasyonun mümkün olduğu ve bu duruma ilişkin anlaşmanın da yakın bir tarihte imzalanacağı belirtilmiştir. "Bir Kuşak Bir Yol" girişiminin uygulamaya konması için yeni işbirliği alanlarının oluşturulması, kazan kazan mantığı içerisinde ulusal kalkınma stratejilerini girişim ile uyumla hale getirmek gerekmektedir. Bu bağlamda Çin-Moğolistan-Rusya Ekonomik Koridoru'nun yapımı için fikir birliğine varıldığı ve bir taslak imzalandığı da görüşme sonrasında yapılan açıklamalar arasındadır. Bu koridorun, üç ülkenin halkının refahı için olduğu, bölgesel refahı teşvik etmek ve karşılıklı fayda fikriyle hem ekonomik kalkınmayı sağlamak hem de dostluk ilişkilerini pekiştirmeye yardımcı olacağı da vurgulanmıştır. (https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1440552.shtml , 15 Ocak 2019'da erişildi). Bu anlamda bölge ülkelerinin de girişime destek verdiği ve kalkınmaları adına girişimin bir fırsat olarak değerlendirildiği görülmektedir.

Öte yandan BKBY girişimi Orta Asya ülkeleri demir yolları ve karayolları ile bir uçtan bir uca sararken, Rusya bu girişimde sınırlı şekilde varolmaktadır. Rusya'nın bağlantıları çoğunlukla güney çevresinde St. Petersburg , Moskova, Kazan ve Irkutsk'u yeni boru hatları ile sınırlı tutmaktadır. Moskova yönetimi girişime dahil olmak istemektedir. Avrasya Ekonomik İşbirliği ile BKBY'nin ortak bir strateji izlenmesi, Rusya'nın Büyük Avrasya düşüncesinin oluşmasını kolaylaştıracak ve aynı zamanda Çin'in ticarete karşılaşılabilecek engelleri kolay bir şekilde egale etmesine ve Avrasya

coğrafyasına daha kolay bir şekilde girmesine, dolayısıyla Avrupa'ya geçişini kolaylaştırmasına yardımcı olacaktır (Baumgartner 2017, <https://www.rferl.org/a/russia-china-one-belt-one-road-project-putin-xi/28579849.html> , 15 Ocak 2019'da erişildi). Fakat Avrasya Ekonomik Birliği ve BKBY'nin gerçekten başarılı olup olmaması konusunda ciddi eleştirilere maruz kalmakta ve eğer gerçekleşse bile sağlık, sosyal refah, çevre, eğitim gibi konulara odaklanmaması konusunda noksanlıklara sahip olduğu vurgulanmaktadır. Çinli analistlerin bazıları Avrasya Ekonomik Birliği'nin bölgede barış ve istikrarı yerleştirme açısından olumlu sonuç vereceğini ve bu durumun BKBY girişimine avantaj sağlayacağını savunmaktadırlar. Diğer atarftan ise bazı akademik fikirler, uzun vadede bu durumun kuşku verici olduğunu belirterek Rusya ile Avrupa arasında daha rakipsel bir hal alacağına ve savunma odaklı içe dönük bir yapı haline geleceğine vurgu yapmaktadırlar (Öğütçü 1 ve Öğütçü 2 2017: 16).

BKBY ilan edildiği 2013 yılından bu yana Çin için önemli dış politika amacı haline gelmiştir. İnşa edilmesi planlanan güzergah üzerindeki ülkelerle ticaret hacimleri artmakta, yatırımlar çoğalmakta ve işbirlikleri çeşitlenmektedir. 2016 yılında Çin'in girişimin güzergahında bulunan ülkelerle gerçekleştirdiği ticaret hacmi bir önceki yıla oranla %0,6 büyüyerek 907 milyar dolara yükselmiştir. Aynı şekilde bu ülkelere gerçekleştirdiği doğrudan yatırımlar 14 milyar 500 milyon dolara yükselmiş ve Çin'in dış yatırımlarının toplamda %8,5 oranını oluşturmaktadır. Çinli firmalar ise girişim güzergahındaki 20 ülkede 56 ekonomik ve ticari işbirliği bölgesi kurmuş ve yatırımları 18,5 milyar doları geçmiştir. Ayrıca 2017 yılında 100'den fazla ülke ve uluslar arası kuruluş girişime destek vermiş ve 40'da fazla ülke ve kuruluş Çin ile işbirliği konusunda anlaşma imzalamıştır (Ergünsü 2017, https://www.researchgate.net/publication/320831472_Ipek_Yolu'nun_Yeniden_Canlandirilmesi_ve_Turkiye-Cin_Halk_Cumhuriyeti_Isbirligine_Etkileri , 16 Kasım 2018'de erişildi).

BKBY Çin'in uluslar arası alanda önemli bir projesi olsa da projenin hayata geçirilmesi konusunda ciddi engeller mevcuttur. Bölge ülkelerin endişeleri bunların başında gelmektedir. Nitekim Çin'in demografik yapısı ve üretimin ihracı üzerine kurulu olması diğer ülkelerin pazarlarının Çin malları istilasına uğrama endişesi taşımaktadır. Nitekim Avustralya Ulusal Üniversitesi Doçenti Jane Golley ise bu durumu Çin'in

ekonomik güçlerini arkadaş edinme ve insanları etkileme çabası olarak ele almaktadır (Kuo ve Kommenda 2018, <https://www.theguardian.com/cities/ng-interactive/2018/jul/30/what-china-belt-road-initiative-silk-road-explainer> , 15 Kasım 2018’de erişildi). Ayrıca özellikle Orta Asya ülkeleri Çin’e karşı güvensizlik içerisindedir. Çin’in revizyonist bir dış politika anlayışı ile hareket edeceği ve bölge ülkeleri üzerinde bir etki alanı oluşturmaya çalışacağı görüşü hakimdir. İlk yurtdışı askeri üssünü 2017 yılında Cibuti’ye kuran Çin’in ticari olarak ulaşılabilen bölgelere askeri varlığını da taşıyabilmesinin mümkün olabileceği düşüncesi de ülkeler üzerinde kaygı uyandırmaktadır. Ayrıca Çin’in ulaştığı ülkelere kendi siyasi anlayışını taşıma olasılığı da demokrasi ile yönetilen ülkeler açısından tehdit unsurudur. Bütün bunlar ışığında değerlendirildiğinde ise Çin’in Modern İpek Yolu projesi karayolları, demiryolları, alt yapı iyileştirmelerinden öte kendi etkisi altında olabilecek kurumların kurulması ve çıkarlar dahilinde yumşak güç uyguladığı analiz edilebilir (Kuo ve Kommenda 2018, <https://www.theguardian.com/cities/ng-interactive/2018/jul/30/what-china-belt-road-initiative-silk-road-explainer> , 15 Kasım 2018’de erişildi). Projenin hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olmamaları ve projenin tek taraflı kazanç sağlayacağı düşüncesi de projeye dahil ülkelerin endişeleri arasındadır. Bir diğer madde ise “Modern İpek Yolu” projesi kapsamında olan ülkelerdeki iç sorunlarla ve aralarındaki anlaşmazlıklardır. Nitekim Afganistan, Irak, Pakistan gibi bölgelerde yatırım yapmak için istikrar şarttır. Fakat bu gibi ülkeler iç istikrarsızlık ve terör olayları ile gündeme gelmektedir. Bu durum ise projenin gerçekleşmesini geciktirmektedir. Ayrıca bazı komşu ülkelerin birbirleri ile mevcut olan sorunları da projenin gerçekleşmesine olumsuz etki yaratmaktadır (Ergünsü 2016, <http://www.cinhh.com/ipek-yolu-ekonomik-kusagi-ve-21-yuzyil-deniz-ipek-yolu-girisimini-gerceklestirmenin-zorluklari-1/>, 15.11.2018’de erişildi).

Büyük ülkelerin Modern İpek Yolu’nu canlandırma düşüncesine karşılık olumsuz tavır almaları girişimi sekteye uğratabilir. Nitekim ABD, ticari gücünün azalması ve etki alanındaki daralma nedeniyle, Rusya, Çin nüfusu ile yarışa girmeyi istemediğinden ve Hindistan, yanı başında bir Çin varlığında rahatsız olmaktadır. Bu yüzden doğrudan ya da dolaylı olarak projenin gerçekleşmemesi için engel olmaya çalışabilirler. Çin içerisinde bulunan bölgesel farklılıklar girişimin sekteye uğramasına

neden olabilir. Nitekim Çinli şirketlerin dışarıya çıkış ya da içeriye çekme gibi faaliyetlerdeki bürokrasinin hantal olması, devletin kendi kurumları arasında ve özel kurumlarla koordinasyon eksikliği yaşaması, girişim hakkında yeterli bilgiye sahip olmama gibi etkenler projenin uygulanmasında olumsuz niteliklerdir. Diğer taraftan Çinli şirketlerin ulusal sınırlar dışında karşılaşılabileceği durumlar da bir diğer olumsuz nitelik olarak ele alınabilir. Çinli şirketlerin uluslararası alandaki ticaret kurallarına tam hakim olamamaları, gittikleri ülkelerde uyum sürecine ayak uyduramamaları, kendi işçilerini kendileri getirmeleri sonucunda bulundukları ülkedeki yerel halk tarafından tepki çekmeleri, yapılan faaliyetlerde şeffaflık unsurundaki eksiklik gibi birçok neden sıralanabilir. Son olarak ise olası yüksek iletişim maliyetleri projenin zorlukları arasında sayılabilir. Bilindiği gibi 65 ülkeyi kapsayan proje 81.000 km uzunluğundaki hızlı tren alt yapısını inşa etme fikrine sahiptir. Tüm projelerin toplam maliyeti hesaplandığında ise 1,4 trilyon dolar'a tekabül etmektedir. Bu ise hizmet götürülen ülkelerin istikrarının sağlanması ve projelerin iyi etüt çalışması ile ilerleme kaydetmesini gerekli kılmaktadır (Ergünsü 2016, <http://www.cinhh.com/ipek-yolu-ekonomik-kusagi-21-yuzyil-deniz-ipek-yolu-girisimini-gerceklestirmenin-zorluklari-2/>, 15 Kasım 2018'de erişildi).

Şimdiye kadar belirlenen projenin ana güzergahlarına bakıldığında, Doğu Türkistan-Kazakistan-Rusya-Beyaz Rusya üzerinden Avrupa'ya, Doğu Türkistan-Kazakistan-Azerbaycan- Gürcistan-Türkiye-Balkanlar üzerinden Avrupa'ya, Doğu Türkistan-Batı Türkistan veya Pakistan üzerinden İran ve Ortadoğu'ya bağlanan hatlar olarak sıralamak mümkündür. Fakat Rusya seçenekli güzergahlar Çin için riskler taşımaktadır. Nitekim Rusya, ABD ile Çin'i çevrelemek adına işbirliği yapabileceği gibi ABD'nin Rusya lehine karşı bir genişleme durumunda Çin'in Rusya'yı desteklemesi de muhtemeldir. Fakat iki durum karşısında da Avrupa ile olan kara bağlantıları sıkıntıya girecektir. Bu yüzden en güvenli güzergah olarak "Orta Koridor" öne çıkmaktadır. Bu koridor üzerindeki ülkeler gelişmekte olan ülkeler olup Çin'i yükselişinden rahatsızlık duyup ileride Çin ile rekabet edecek düzeyde olan ülkeler değildir. Ayrıca nükleer kapasiteye sahip olmamaları ve büyük güçler karşısında bağımsızlıklarını koruyacak kadar yeterli kaynak ve güce sahip olmaları açısından da avantajlı konumdadırlar. Bölgenin istikrarı ve sürdürülebilir barış için kimlik ve kültürel özelliklerine bakıldığında çoğunluğu Türk ve Müslüman nüfusun oluşturduğu

görülmektedir. Bu durum ise Çin'e bağlı olan Uygur Türkleri sorununun gündeme gelmesini gerekli kılmaktadır. Yönetim tabanında olmasa da halk tabanından aidiyet duyguları ile hareket eden kesim, Çin'in bölgeye yönelik politikalarından rahatsızlık duymaktadır. Bu durum kısa vadede gündeme çok gelmese de Çin'in uluslar arası alanda daha da ilerleme kaydederek ön plana çıkmasıyla birlikte insan hakları konusundaki tutumu neticesinde olumsuz bir imaj oluşturmaya neden olacaktır. Ayrıca projenin karşısında olan güçlerin Doğu Türkistan meselesini sıkça kullanmaları da beklentiler arasındadır. Bu yüzden Çin'in sorunu dar güvenlik anlayışıyla ele almasından ziyade daha kapsamlı bir şekilde çözüm odaklı politikalar üretmesi elzemdir (Okur 2017, 52-53). Çin'in bu doğrultuda atacağı adımlar yumuşak gücüne katkıda bulunacağı gibi bölge ülkeleri ile ilişkilerini de daha da geliştirecektir.

2.7.1. Bir Kuşak Bir Yol Girişiminin Çin Halk Cumhuriyeti-Orta Asya İlişkilerine Etkisi

Çin'in 7 Eylül 2013'de Kazakistan'da duyurduğu "Bir Kuşak-Bir Yol" girişimi Çin'in Orta Asya ekonomisi üzerinde yeni bir dönemin başladığının da sinyallerini vermiştir. Enerji kaynakları bakımından dikkat çeken Orta Asya, Orta Doğu gibi alanlar küresel sermaye alanına başarılı bir şekilde dahil olmamaları nedeniyle ellerindeki kaynakları yatırıma dönüştürme noktasında sorunlar yaşamaktadır. Dışarı açılma noktasında iyi bir fırsat sunan Modern İpek Yolu projesi, güzergah üzerindeki ülkelerin küresel dünya ile entegrasyonunu kolaylaştırması ve ulusal refah seviyesini yükseltmesi açısından önemlidir (Karagöl 2017: 4). Öte yandan proje Türkistan için bölgedeki enerji yolları üzerinde var olan Rusya hegemonyasının son bulması anlamına gelmektedir. Bölgede daha çok ekonomik ve demografik unsurları ile var olan Çin, ŞİÖ bünyesindeki askeri varlığını sürdürmeye çalışması bölge ülkeleri ile daha kolay iletişim kurmasını sağlamaktadır (Düğün 2013, <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/ipekyolunda-ejderhanin-adimlari> , 23 Mart 2019'da erişildi). Nitekim askeri nüfus ile Orta Asya'da var olması bölgedeki ülkelerin Çin hakkında netleşmeyen düşüncelerine daha fazla tehdit unsurunun karışmasına neden olabilir. Bu bağlamda Orta Asya ve Orta Doğu enerji kaynakları için enerji hatlarının oluşturulması, alt yapının iyileştirilmesi enerji piyasalarına hareketlilik kazandıracak ve

söz konusu ülkelerinde ekonomik kalkınmasında kaldıraç görevi görecektir. Ayrıca AB'nin Rusya-Ukrayna krizi sonrasında gündeme gelen enerji alanındaki alternatif arayışlar ve enerji güvenliği konusu, Orta Asya ve Orta Doğu enerji kaynaklarının transferi halinde önemli bir fırsat sunması beklenmektedir (Karagöl 2017: 4).

Çin'den başlayıp Kazakistan ve Rusya üzerinden Avrupa'ya ulaşan hat, Kuzey Koridoru, Çin'den başlayıp Kazakistan, Türkmenistan veya Özbekistan-Türkmenistan ile Hazar Geçişli Azerbaycan- Gürcistan-Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaşan hat, Hazar Geçişli Orta Koridoru, Çin'den başlayıp Kazakistan-Özbekistan/Türkmenistan-İran-Türkiye ve Azerbaycan üzerinden Avrupa'ya ulaşan hat ise Güney Koridoru oluşturmaktadır. Çin-Avrupa ticaretinin önümüzdeki 10 yılda ikiye katlanmasındaki beklentiler, tüm bu arterlerin gerekliliğini öne çıkarmaktadır (Targay 2018: 39).

Jinping'in Tarihi İpek Yolunu inşa etme aşamasından Türkistan bölgesine düzenlediği ziyaretlerde çeşitli anlaşmalar ve projelerle bölge ülkeleri ile ortak paydada buluşmak istemektedir. Bölge ülkeleri ile yoğun olarak enerji, enerji güvenliği ve ulaşım altyapısı konularını ana başlıklar olarak öne çıkarmaktadır. Bu anlamda Türkmenistan, Çin için önemli bir enerji ortağıdır. Bilindiği gibi 2012 yılında başa geçen Xi Jinping, bölgeye olan ilk ziyaretini Türkmenistan'dan yana kullanmıştır. Türkmenistan ile yeni boru hatlarının inşasına imza atan Çin 2020 yılında 65 milyar metreküp Türkmen doğalgazını ithal etmeyi hedeflemektedir (<https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/ipekyolunda-ejderhanin-adimlari>, 22 Mart 2019'da erişildi). Ayrıca enerji tedarik ederken Özbekistan ve Kazakistan'dan geçmesi de o ülkelerin de kazanç sağlamalarına yardımcı olmaktadır Aynı şekilde Türkmenistan'dan Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'ı içeren yeni boru hattının da transit ülkelerin ekonomileri için fırsat oluşturduğu görülmektedir. Türkmenistan'daki ziyaret sonrası Kazakistan'a geçen Jinping , ülkenin büyük petrol yatağının bulunduğu Kaşagan'da %8,2'lik hisseyi 5 milyar dolar karşılığında satın almıştır (<https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/ipekyolunda-ejderhanin-adimlari>, 22 Mart 2019'da erişildi). Kazakistan ziyaretinin ardından ise Özbekistan'a giden Jinping, Taşkent yönetimi ile de petrol, uranyum, altın, doğalgaz gibi yer altı kaynakları konusunda anlaşmalara imza

atmış ve ikili ilişkilerde artan ticaret hacmine ve İpek Yolu Ekonomik Kuşağı özelinde iki ülkenin işbirliği alanlarının çeşitlenmesine vurgu yapmıştır (<https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/ipekyolunda-ejderhanin-adimleri>, 23 Mart 2019’da erişildi).

Çin’in karayoluyla Avrupa’ya bağlanması için en önemli güzergah ise Kazakistan bozkırları olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Çin-Orta Asya-Batı Asya koridorunun başarıyla hayata geçirilmesi için Çin-Kazak işbirliği merkezi 2014’de Khorgos şehrinde faaliyete geçmiştir. Ayrıca 2015 yılında gerçekleşen Çin-Orta Asya İşbirliği Formunda İpek Yolu Ekonomik Kuşağı’nın kurulması için ortak bir bildiri de imzalanmıştır (Duran ve Purevsuren 2016: 291). Kazakistan ayrıca Çin ve Rusya arasında da arabulucu rolü üstlenmiştir. Bu bağlamda Nazarbayev aracılığıyla Rusya, Kazakistan, Çin arasında “Batı Avrupa-Batı Çin” ulaşım koridorunun inşası için anlaşmaya varılmıştır. Bu anlaşma kapsamında St. Petersburg’dan başlayan hat, Khorgos üzerinden Çin’e uzanması hedeflenmektedir (Özdaşlı 2015: 585). Kuşak ve Yol Girişiminin açıklanmasından bu yana Kazakistan, Çin’e büyük destek veren ülke olmuştur. 2016 yılında iki ülke arasında demiryolu taşımacılığı 8,2 milyon tona ulaşmış ve 1200’den fazla trenin geçişi sağlanmıştır. Aynı şekilde nakliye koyteynirlarının sayısı iki kattan daha fazla bir artış göstermiştir (http://www.xinhuanet.com/english/2017-06/09/c_136353535.htm , 15 Ocak 2019’da erişildi).

Kazakistan, 478,6 milyar dolar GSYH ile diğer Orta Asya ülkelerini geride bırakarak istikrarlı bir şekilde büyüme gösteren başarılı bir ülkedir (CIA 2019, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html>, 25 Mart 2019’da erişildi). Bu büyüme ise doğrudan yatırım çekme açısından olumlu hava yaratmış ve 2005-2016 yılları arasında 240 milyar dolar doğrudan yabancı yatırım çekmeyi başarmıştır (<https://www.dunya.com/dunya/kazakistana-240-milyar-dolarlik-yabancı-yatırım-haberi-363315> , 25 Mart 2019’da erişildi). Zengin petrol ve doğalgaz rezerveleri ile Kazakistan, barit, bakır, altın gibi madenlerin yanı sıra uranyum kaynakları açısından zenginliği neticesinde (Fedorenko 2013: 19) elindeki kaynakları dünya pazarına ulaştırabilmek için ulaşım ağlarını ve ticaret ortaklarını çeşitlendirmek istemekte, Modern İpek Yolu Girişimi’nin sağladığı ve sağlayacağı fırsatları

değerlendirmek için oldukça hevesli görülmektedir. Gümrük Birliği üyesi olan ve üyelik neticesinde tarife dışı ticaret seçeneklerini ve sınır ötesi taşımacılık ve gümrük hizmetlerinden yararlanan Kazakistan, Avrasya Birliği'nin sağlanması açısından da Rusya için hayati öneme sahiptir. Kazak yetkililerin Aktau'yu bölgesel bir ulaşım merkezi ve İpek Yolu güzergahının kilit bölgesi haline getirmek istemeleri sonucu ulaşım ağlarının çeşitlendirilmesi konusuna ayrıca önem vermektedirler (Fedorenko 2013: 20). Nitekim bu durum Çin ile ilişkileri de etkilemektedir. Çin'in büyük projesine ilgi duyan Astana yönetimi 2012 yılından Almatı'da düzenlediği "Kazakistan-Yeni İpek Yolu- Avrupa ile Asya arasındaki Köprü" başlıklı yuvarlak masa toplantısında sınır kurallarının basitleştirilmesi, alt yapının iyileştirilmesi ve bürokrasinin azaltılması konularını ele almıştır. Toplantıya, TRACECA, AGİT, Çin, Rusya, Ukrayna, Gürcistan, Kırgızistan, Letonya, Litvanya, Güney Kore, Macaristan, İran, Avrasya Ekonomik Komisyonu, İsviçre, ABD, IGC, UNECE, Asya Kalkınma Bankası gibi önemli ülkeler ve uluslar arası, bölgesel kuruluşlar katılmıştır (Fedorenko 2013: 21). Diğer yandan Batı Avrupa-Batı Çin koridoru da Rusya, Çin, Kazakistan üçlününün biraraya gelip Asya ile Avrupa arasındaki ticaretin kısa zamanda gerçekleşmesi adına öne çıkan projedir. Projenin gerçekleşmesi halinde ise en hızlı Avrasya ulaşım ağı olması beklenen koridor Avrupa ile Asya arasındaki sevkıyatı 10 güne düşürmesi beklenmektedir. 2012'de onaylanan proje 2021'de bitirilmesi planlanmaktadır. (<http://projects.worldbank.org/p128050/east-west-roads-western-europe-western-china-international-transit-corridor-carec-1b?lang=en> , 26 Mart 2019'da erişildi).

Öte yandan Çin, Kazakistan, Rusya ve Beyaz Rusya arasında bulunan demir yolu hatlarının Avrupa'ya bağlanması ve ticareti artırması hedeflemektedir. 2014 yılında Kazakistan Çin ortak yapımıyla inşa edilen lojistik terminalin ilk ayağı olan Jiangsu Eyaleti'ndeki Lianyungang Limanı faaliyete başlamıştır. Terminal, yurt dışına açılmak isteyen bölge ülkeleri açısından önemli bir seçenek olma özelliği taşımaktadır (Özdaşlı 2015: 587).

Öte yandan Kazakistan'ın ekonomik programı olarak öne sürülen "Parlak Yol", Çin'in BKBY girişimi ile benzerlik göstermektedir. Altyapı geliştirme, planın ana temasını oluştururken, enerji, sanayi, kamu hizmetleri, sosyal alt yapı gibi alanlar

planda yer almaktadır. Planın güzergahlarına bakıldığında ise Batı Çin'den Batı Avrupa'ya, Astana'dan Almatı'ya ve Atyrau'da Astrakhan'a kadar kapsam dahilindedir. Bu bağlamda Nazarbayev 2015-2017 yılları arasında plana 9 milyar dolarlık yatırım emri vermiştir. BKBY için de önemli avantajlar sağlayan plan, Çin'in girişim ile eş zamanlı bir düzlemde işbirliği içerisinde yürütülmesi alt yapı konusunda kolaylık sağlayacak ve ortak hedeflere ulaşmak için uygun zemini oluşturacaktır. Ayrıca bu gibi projeler küresel krizlerinin etkisini egale etmek adına önemlidir (Jianxi 2015), <http://www.globaltimes.cn/content/917297.shtml> , 15 Ocak 2019'da erişildi).

BKBY ile Orta Asya'ya yatırımlarını arttıran Çin, 2017 yılında Özbekistan ile gerçekleştirilen ticaret hacminin 4,5 milyar dolara ulaşarak rekor seviyeyi görmüştür. Özellikle hidro enerji, gaz-petrol endüstrisi, teknoloji ve ulaşım sektöründe yatırımın gerçekleşmesinin yanı sıra Özbekistan-Kırgızistan-Çin arasında inşa edilen transport geçiş yolunun da proje kapsamında bölgenin ve ilişkilerin gelişmesine yardımcı olduğu görülmektedir (<http://old.qha.com.ua/tr/turk-dunyasi/ozbekistan-ile-cin-arasindaki-ticaret-hacmi-rekor-seviyeye-ulasti/164636/> , 23 Mart 2019'da erişildi). Mirziyoyev, Mayıs 2017'de Çin liderinin daveti üzerine Beijing'e resmi ziyarette bulunmuş ve “Bir Kuşak Bir Yol Zirvesi”ne katılarak Çin ile 20 milyar dolar değerinde bir anlaşma imzalamıştır (Isakov 2017, <https://ankasam.org/ozbekistanin-dis-politika-onceligi-orta-asya-cumhuriyetleri/> , 23 Mart 2019'da erişildi).

Mayıs 2017'de Beijing'de düzenlenen İpek Yolu Formunda Çin lideri Xi Jinping dört temel unsur üzerinde durmuştur. Bunlardan ilki Tarihi İpek yolunun yeniden canlandırılmasıdır. İkincisi projenin ilan edildiği günden bu güne yapılanlar ve hedeflerdir. Bu bağlamda Çin'in Orta Asya'dan ithal ettiği tarım ürünlerinin gümrükten çekilme süresinin %90 oranında kısılması, Çinli şirketlerin 20 ülkede 56 ekonomik işbirliği bölgesi açılması ve proje kapsamındaki ülkelerle toplam ticaretin 3 milyar doları bulması, Çin'in bu ülkelere yatırımlarının ise 50 milyar dolar olması, projenin finansman kuruluşu olarak öne çıkan Asya Altyapı ve Yatırım Bankası'nın proje kapsamındaki ülkelerdeki 9 projeye 1.7 milyar dolar kredi sağlaması ile İpek Yolu Fonu'nun 4 milyar dolar yatırım yapması, her yıl proje kapsamındaki ülkelere bin kişiye burs verilmesi ve Çin'in yerel yönetimleri nezdinde İpek Yolu bursunun

oluşturulduğu beyan edilmiştir (Çakan 2017: 42). Üçüncü konu, yeni bir uluslar arası sistemin kurulması gerekliliği, dördüncüsü ise projenin Çin'in yeni hegemon güç olma hedefine yarar sağladığı konusudur. Projenin Çin'in Marshall Planı olarak yorumlanması ve ekonomik gücünü bölgede hegemon güç olmak için kullandığı düşüncelerine karşı Jinping, Çin'in beş temel ilkesine vurgu yaparak emperyal bir amaca sahip olmadığını ifade etmiştir (Çakan 2017: 43).

1998 yılında DTÖ'ye üye olan Kırgızistan, 2005 ve 2010 yıllarında yaşadığı iç istikrarsızlık durumları haricinde ekonomik anlamda istikrarlı bir şekilde büyüme kaydetmiştir. Önemli altın ve bazı metal kaynaklara sahip olan Kırgızistan, altın üretiminde BDT coğrafyasında üçüncü, kömür üretiminde ise Özbekistan'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır (Fedorenko 2013: 27). Çin'in İpek Yolu girişimine değer veren Kırgızistan, girişimle ilgili pek çok forma ve sempozyumlara katılım sağlamaktadır. Ticaret yollarını ve ortaklarını çeşitlendirerek küresel ekonomiye entegre olmayı hedefleyen ülkenin önemli stratejik unsurlarından biri hidroelektrik kaynaklarıdır. Bu bağlamda Dünya Bankası'nın ana yatırımcı olduğu CASA 1000 olarak bilinen Orta Asya-Güney Asya Elektrik İletişim ve Ticaret Projesi, yaz aylarında su sıkıntısı çeken Afganistan ve Pakistan'a, Kırgızistan ile Tacikistan'dan hidroelektrik sağlamak için inşa edilmesi hedeflenmektedir (http://central.asia-news.com/en_GB/articles/cnmi_ca/features/2018/02/07/feature-02 , 25 Mart 2019'da erişildi). Proje 2016 yılında Tacikistan'da başlatılmış olup (Osoledko 2018, http://central.asia-news.com/en_GB/articles/cnmi_ca/features/2018/02/07/feature-02, 25 Mart 2019'da erişildi.) Yeni İpek Yolu Projesi'nin bir parçası kabul edilmekte, ABD tarafından da destek görmektedir. Kırgızistan ve Tacikistan ekonomilerini geliştirmek açısından önemlidir. Kırgızistan, Çin açısından da önemli konumda yer almaktadır. Nitekim Avrupa ve Avrasya'ya açılan konumda yer alan Kırgızistan, Çin'in dikkatini çekmesine neden olmuştur. Bu bağlamda demiryolu ağlarının inşasına ağırlık veren iki ülkenin Özbekistan-Kırgızistan-Çin demiryolu projesi İpek Yolu Girişimi dahilinde yapım aşamasında olan projedir (Fedorenko 2013: 26-28).

Bölgede en zayıf ekonomilerden biri olan Tacikistan, 2015'de %6, 2016'de %6.9, 2017'de ise %7.1 büyüme göstererek GSYH'nı 28.43 milyar dolara çıkarmayı

başarmıştır (CIA 2019, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ti.html> , 25 Mart 2019'da erişildi). 2013 yılında DTÖ'ye üye olan ülke, ticarete seffaflık ve küresel ekonomi ile entegrasyon çalışmaları neticesinde önemli yol katetmiştir (Fedorenko 2013: 24). Bu gelişme aynı zamanda Çin'in Modern İpek Yolu Girişimi'ne de olumlu katkı sunması beklenmektedir. Tacikistan, hidroelektrik üretme potansiyeline sahip olması, komşu ülkelere özellikle Afganistan ve Pakistan gibi su sıkıntısı çeken ülkelere enerjiyi ihtiyacını gidermek açısından, Yeni İpek Yolu boyunca ticaret yapması açısından önemli avantajdır. 670 MW ve 220 MW kapasiteli Sangtuda-1, Sangtuda-2 barajları halihazırda inşa edilmiştir. Ayrıca Dünya'nın en yüksek barajı olan Rogun Barajı da (bir bölümü açılmıştır) Tacikistan'ın enerji kaynaklarına bir yenisini daha eklemesine ve ticaret yollarının çeşitlenmesine katkı sunmaktadır (Congar 2018, <https://tr.euronews.com/2018/11/16/tacikistan-dunyanin-en-yuksek-hidroelektrik-santralinin-acilisini-yapti> , 25 Mart 2019'da erişildi). Diğer taraftan Tacikistan sınır güvenliğini sağlamak adına da çaba göstermektedir. Nitekim İpek Yolu Ekonomik Kuşağı Girişimi'ne dahil olmak isteyen Tacikistan'ın sınır güvenliğini iyileştirmesi ve sorunsuz geçişleri sağlaması gerekmektedir. Bu bağlamda somut adımlar da atılmaktadır. 2011 yılında Afganistan, Tacikistan ve Kırgızistan özelinde, CAREC programınca Sınır Ötesi Taşımacılık Sözleşmesini (CBTA) tamamlamıştır. Böylece , sınır ötesi geçiş prosedürleri sadeleştirilmiş ve malların ve insanların sınır ötesine aktarımları kolaylaştırılmıştır (Fedorenko 2013: 26).

Türkmenistan, petrol ve doğalgaz zengini olması beraberinde birçok ikmal hatlarının inşasını da beraberinde getirmektedir. Çin-Orta Asya Gaz Boru hattı, Türkmenistan-İran arasında Dauletabad-Sarakh-Khangiran Boru hattı ile Korpeje-Kordkuy boru hatlarına ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca Hazar-Gaz gaz boru hattı ile TAPI da proje halindeki hatları oluşturmaktadır. Türkmen gazını, Afganistan ve Pakistan üzerinden Hindistan'a taşımayı hedefleyen TAPI, İpek Yolu ülkeleri arasında entegrasyonu güçlendirme açısından önemlidir (Fedorenko 2013: 22-23). Öte yandan bu hat İran-Pakistan Barış boru hattı projesine karşılık ABD tarafından desteklenmektedir (Fedorenko 2013: 23). Demiryolu yapımına ve modernizasyonuna da önem veren Türkmenistan, Kazakistan, Türkmenistan ve İranı birbirine bağlayacak olan Uzen-Gyzylgaya-Bereket-Etrek-Goran demiryolu 908 km'den oluşmakta olup bölgedeki tüm

limanları ve terminalleri birbirine bağlayarak, karayolu ile yapılan taşımacılığı, demiryoluna aktarmaktadır. Hat, 2014 yılında faaliyete geçmiştir (Uysal 2014, <https://railturkey.org/2014/12/03/kazakhstan-turkmenistan-iran-railway/>, 25 Mart 2019'da erişildi). Ayrıca aynı güzergah üzerinde 1996'da faaliyete geçen Tejen-Saraks-Mashhad demiryolu hattı da mevcuttur (Fedorenko 2013: 23-24).

III. BÖLÜM

3. ÇİN HALK CUMHURİYETİ - RUSYA FEDERASYONU İLİŞKİLERİNDE ORTA ASYA BOYUTU

Orta Asya, 1991 sonrasında oluşan tek kutuplu yapının, çok kutuplu yapının savunucuları ile rekabet alanına dönüşmesine olanak sağlamıştır. Soğuk Savaş sırasında dünya, bölgelerin öneminden çok iki büyük gücün kapasitelerine odaklanmış görülmektedir. Fakat bu durum Soğuk Savaş sonrası değişime uğramıştır. Soğuk Savaş döneminin aksine ülkelerin dış politika konseptleri askeri güvenlik yerine ekonomi alanına doğru çevrilmektedir. Bu ise bölgelerin jeostratejik ve jeopolitik unsurlarını öne çıkarmıştır. Nitekim enerji bakımından zengin Hazar ve çevresi, Basra Körfezi ve Orta Asya bölgesinin rekabet edilen bölgeler içerisinde merkezi alanı oluşturması tesadüfi kabul edilemez (Güneş 2011: 343).

Diğer taraftan iki kutuplu yapının sona ermesi uluslararası alanda devletlerin rahat hareket edebilme seçeneğini öne çıkarmış, kendi kendine yetebilme ve karar verebilme kabiliyetlerini de önemli kılmıştır. Bu bağlamda Rusya ve Çin, uluslararası alanda hegemon güç olmak için mücadele etmekte, Avrupa ülkeleri, Japonya, Güney Kore gibi ekonomik olarak belli bir seviyeye sahip ülkeler ise daha fazla gelişmiş ekonomi için artan enerji ihtiyaçlarını güvenli bir şekilde temin edebilmek adına uluslararası alandaki yarışta var olmaya çabalamaktadırlar (Güneş 2011: 343). Ayrıca tek süper güç olarak ortaya çıkan Amerika, bu gücünü sürdürebilmek için daha kapsamlı bir dış politika belirlemesi gerekliliği ve hegemon devlet olmanın yüklediği misyonla harekete geçmek zorunda kalmıştır.

Öte yandan Soğuk Savaş'tan ciddi şekilde zararlı çıkan Sovyetler Birliği, 1991'de dağılmış ve Rusya dahil on beş bağımsız ülke ortaya çıkmıştır. Rusya,

Sovyetler Birliği'nin halefi görevini üstlenmiş ve hızlı bir şekilde kalkınma için kolları sıvamıştı. Fakat Sovyetler Birliği sonrası bölgede oluşan güç boşluğu Çin gibi bölge ile ilişkileri geliştirmek isteyen ülkeler için fırsat sunmaktadır. Bu bağlamda ABD'nin hegemon olmasının verdiği güç ile, Rusya'nın "yakın çevre" anlayışı ve Çin'in "barışçıl yükselme" söylemiyle bölge "Büyük Oyun" diye tabir edilen rekabetin üç önemli gücüne ev sahipliği yapmaktadır. Araştırma kapsamı ve konuya getirilen sınırlamalar neticesinde bu bölümde ağırlıklı olarak Rusya'nın Orta Asya ülkeleri üzerindeki dış politika araçları ele alınacak ve Çin-Rusya ilişkilerinde Orta Asya bölgesinin etkisi analiz edilecektir. "Büyük Oyun" söylemindeki üçüncü güç olan ABD'nin bölgedeki varlığını ayrı bir başlıkta incelemekten ziyade Çin-Rusya ilişkilerinin Orta Asya boyutu analiz edilirken değinilmesi hedeflenmektedir.

Asya bölgesi merkezli başat güçler ele alındığında birbirleri için stratejik ortak söylemini kullanan iki büyük güç; Rusya ve Çin tarihsel olarak inişli çıkışlı bir ilişki içerisinde olmuşlardır. Sovyetler Birliği kurulduğundan bu yana genel anlamda yakın ilişki içerisinde olan iki başarılı ülkenin, 1950'li yılların sonunda ideolojilerindeki anlayış farklılıkları nedeniyle ilişkilerinde gerilmeler görülmüştür (Akman 2015: 312). 1969 yılında Sovyet Hükümeti'nin Çin sınırına bir milyon Sovyet askerini yığmış ve gerilim sınırda çatışmalara kadar ilerlemiştir. (Akman 2015: 312). Bu durumun 1970'lerde Çin-ABD yakınlaşmasıyla devam ettiği görülmektedir. Deng dönemi "Sosyalist Pazar Ekonomisi" ile küresel siyasete ekonomik program kapsamında entegre olan Çin, bölgede Rusya ve ABD arasında denge politikası yürütmeye çalışmıştır. Fakat Sovyetler Birliği'nde Gorbaçov'un başa gelmesiyle birlikte 30 yıl aradan sonra Çin'e ziyaret düzenleyen lider, Çin-Sovyetler Birliği arasında yumuşama dönemine girilmesi için önemli bir adım atmıştır. Bu dönemde Çin'de meydana gelen Tiananmen olayları (1989) da Çin-SSCB yakınlaşmasının bir diğer nedeni olarak öne sürülebilir. Nitekim Batı tarafından tepki çeken ve endişe ile karşılaşılan olaylar sonrasında Çin'e uygulanan ambargo, Çin-SSCB yakınlaşmasına neden olmuştur (Akman 2015: 312). Bölgede büyük güçler olan Çin ve Rusya, Soğuk Savaş sonrası yakınlaşmaları ve gelecekte birbirlerine rakip güç olarak karşı karşıya gelme ihtimalleri dahilinde ilişkileri "mantık evliliği" olarak adlandırılabilir. Çin-Rusya arasındaki ilişkinin güçlü ama sınanmadığı için yeterince güven zeminine oturan güçte bir ilişki

olmadığı analiz edilebilir. Şuanda Rusya, Çin'i önemli ticaret ortağı olarak görmektedir. Nitekim Çin, Rusya'nın askeri sanayi alanında önemli ticaret ortağıdır. Rusya'dan gelişmiş füzeler ve uçaklar satın aldığı halihazırda bilinmektedir. Fakat Orta Asya'da daha fazla söz sahibi olan bir Çin, Rusya'nın rahatsız olacağı bir durumdur. Şangay İşbirliği Örgütü bünyesinde bölgede daha çok ekonomik, güvenlik ve enerji alanında yoğunlaşan Çin, (Öğütçü 1 ve Öğütçü 2 2017: 11) bölgede Rusya gibi askeri anlamda var olma çabasında değildir. Bu bağlamda Rusya-Çin ilişkileri daha düzgün zeminde ilerleyebilmektedir.

Diğer taraftan bölgedeki Çin-Rusya varlığı hem rekabet hem de tamamlayıcı bir etki göstermektedir. Bir tarafta üretim konusunda başarılı ve nakit varlığı yüksek Çin, diğer tarafta ise yer altı kaynakları bakımından zengin ve yüksek askeri teknoloji sahibi Rusya mevcuttur. Çin bölgede alt yapı yatırımları konusunda ön plana çıkarken Rusya ise askeri bakımdan bölgenin güvenliği sağlamaktadır (Öğütçü 1 ve Öğütçü 2 2017: 12).

Orta Asya ülkeleri açısından bakıldığında ise bölgenin tarihi durumu, coğrafi yakınlık ve stratejik boyutları düşünüldüğünde Rusya ve Çin seçenekleri bölge dışı güçlerin bulunduğu seçeneğe göre daha makul görünebilir. Nitekim yabancı düşman, tanınan düşmandan daha tehlike ve bilinmezlik içerir. Bu açıdan ele alındığında Çin ve Rusya'da aynı şekilde bölgede çıkar çatışması yaşadıkları konular mevcut olsa da ABD karşısında işbirliği ile hareket ettikleri görülmektedir. Nitekim, 11 Eylül sonrası terörle mücadele başlığı altında bölgeye giren ABD, merkezi Asya ülkeleri tarafından Rusya'yı dengeleyici bir güç olarak yorumlansa da bölgede meydana gelen renkli devrimler ile Rusya'nın daha tercih edilebilir bir seçenek olduğu anlaşılmıştır.

3.1. Rusya Federasyonu'nun Orta Asya'ya Bakışı

8 Aralık 1991'de Minks'te Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya bir araya gelerek Sovyetler Birliği'nin uluslararası alanda tüzel kişiliğinin artık varolmadığı analizini yaparak eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin BDT bünyesinde toplanması kararı almışlardır. On bir Bağımsız Cumhuriyet 21 Aralık'ta Almatı'da Minks anlaşmasına katılmışlardır.

1992’de ortak bir savunma bünyesinde birleşmek adına Taşkent’te Ortak Güvenlik Anlaşması imzalanmış ve sadece Türkmenistan bu anlaşmanın dışında kalmak istemiştir. Rusya, Belarus ve Ukrayna Cumhuriyetleri tarafından birliğe son verilmesi, Rusya’nın öncelikli olarak merkezi yönetimin başına geçmekle birlikte ulusal sorunlara odaklanma misyonu edinmesine yardımcı olmuştur (Somuncuoğlu 2011b: 78). Diğer taraftan Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra yerini temsil eden Rusya Federasyonu’nun kalkınması adına bir takım çözüm arayışları içerisinde olan dış politikası tercihinde Batı seçeneğini kullandığı görülmektedir. Bağımsızlığın ilk yıllarında Rusya’nın bir Batılı devleti olduğunu ve Batı’nın sahip olduğu sisteme entegre edilmesi gerektiğini savunan Atlantikçi görüş, Türkistan coğrafyasından Rus dış politikasının sıyrılması gerektiğini savunmuştur. Rusya’nın Batı ile uyum planları keskin bir yön değiştirmekten ziyade denge gözlenerak uygulanmaya çalışılmıştır. Nitekim 1992 yılında Çin’e ziyaret gerçekleştirilmiş ve aynı yıl Moğolistan’dan Rus birlikleri çekilmiştir (Norling 2007: 34). Aynı şekilde 1992 yılında Çinli liderlerle yapılan görüşmelerde Yeltsin doğu ile batı arasında dengeli bir dış politika izleneceğini (Norling 2007:34) dile getirmiştir. 1992-99 yılları arasında iki ülke arasında ilişkileri geliştirme adına yedi zirve gerçekleştirildi. Ayrıca Mao Zedung’dan sonra Rusya’yı 1993 yılında ziyaret eden ilk Çin Devlet Başkanı ise Jiang Zemin olmuştur (Norling 2007: 35). Fakat Atlantikçi görüş uzun vadeli olmamış ve Avrasyacı olarak nitelendirilen ekolün Rusya’nın güvenliği kapsamının Orta Asya bölgesi dahil Kafkasya sınırlarını içine aldığını vurgulamış ve bu bölgede daha aktif bir dış politika izlenmesi gerektiğini belirtmiştir. (Kasım 2018) Nitekim Avrasyacı görüş galip gelmiş ve Rusya, bağımsızlık sonrası kendi kaderlerine bırakılan “yakın çevre”sine dönmüştür.

Rusya’nın Orta Asya’ya ilgisi pek çok nedene bağlanabilir. Öncelikle güvenlik boyutunun öne çıkması bölge ülkelerinin çatışmacı ve istikrarsız devletlerle sınır olmaları hem Orta Asya’yı tampon bölge konumuna sokmaktadır hem de bölgedeki herhangi bir istikrarsızlığın Rusya’ya sirayet etmesi nedeniyle Moskova yönetimi zayıf olan Orta Asya ülkelerine askeri olarak güvence vermektedir. Ayrıca güvenlik konusu Rusya için bir tür fırsat olarak görülebilir. Nitekim bölge ülkeleri üzerinde güvenlik rolünü üstlenen Rusya herhangi bir kaos ya da istikrarsızlığa neden olabilecek çatışma durumunda askeri birliklerini bölgeye göndermesi, Orta Asya ülkelerini askeri alanda

Rusya'ya bağımlı yapmakla birlikte egemenlik kavramının da sorgulanmasına neden olmaktadır. Bölgedeki radikal unsurların varlığı Rusya için hem tehdit hem de fırsat olarak yorumlanabilir. Radikal gruplar Rusya'ya bağlı olan Tataristan, Çeçenistan ve Başkurdistan gibi cumhuriyetlere nüfus etmesi Rusya'nın istemediği bir durumdur. Ulusal sınırlarını korumak için bu gibi oluşumların önüne geçmek isteyen Rusya, terör gibi ciddi güvenlik sorunları için bölgedeki istikrarın devamlılığı adına Orta Asya'ya kendi varlığını ihraç etmektedir. 2000 yılında Taliban'ın elde ettiği askeri başarılar Rusya'nın bölgedeki varlığının teminatı olarak yorumlanabilir. Bu durum aynı zamanda bölge ülkelerinin yönetici sınıfına da hizmet etmektedir. Silahlı muhaliflerin oluşması yerine otoriter yönetimlerin devamlılığına destek veren Moskova'nın, Batı'nın demokrasi vurgusuna karşın kendi doğrularını uyguladığı görülmektedir (Djalili ve Kellner 2009: 77-78).

Öte yandan Rusya, Sovyetler Birliği'nin aksine bölgedeki gücünü kaybetmiş olarak yorumlanabilir. Bölgenin hakimiyetini kaybetmesi stratejik olarak bir avantajı elinden kaçırmasına neden olmuştur. Aynı zamanda NATO'nun genişleme rotasında Rusya'nın hakim rol oynamak istediği bölgelerin yer alması Rusya için tehdit oluşturmaktadır. Ulusal sorunlarla ilgilenen Rusya, dış politikada sağlıklı ilerleyemediği ve sınır ötesi ülkeler tarafından çekici güce sahip olmadığı görülebilir. Liberal sisteme entegre olması açısından sıkıntı çekmekte, ekonomik anlamda kötüleşmekte ve bu da ülke içinde olumsuz havanın yaratılmasına, kamuoyunda memnuniyetsizliğe, sınırlar arası farkın açılmasına neden olmaktadır. Nükleer silah sahibi olmasına rağmen ileri teknolojik silahlara sahip olmaması da Rus ordusunun sahip olduğu konvansiyonel silahların, Batı'nın ileri teknikle üretilmiş silahları ile yarışacak güce sahip olmadığını göstermektedir. Rusya'nın Orta Asya ülkeleri üzerinde etki alanı oluşturması uluslararası alanda kaybettiği prestijini geri kazanmanın bir yolu olarak görülebilir. Bölge üzerindeki Rus stratejisine bakıldığında Afganistan ve Kazakistan ile işbirliği içerisinde olacak, yakın çevre olarak nitelendirilen Kazakistan ile işbirliği, Kırgızistan ve Tacikistan üzerinde kontrollü, Türkmenistan ve Özbekistan'ın Rusya'ya güveninin sağlanması ve bölgede bu bağlamda Rus pragmatizmine hizmet etmesi amaçlanmaktadır (Lifan ve Ding 2004: 140).

Rusya'nın kuruluşundan bu yana Orta Asya siyasetini üç aşamada ele alabiliriz; Birincisi, 1990'lı yılların ilk yarısı olan dönemdir. Bu dönemde Rusya'nın bölgeye dair herhangi bir planı yoktu. Genel olarak Batı yönlü dış politika çabaları bu bölgenin dışlanmasına neden olmuştur. Kültürel, ekonomik, ideolojik sebepler de bu nedenlere eklenebilir. İkincisi 1990'ların ikinci yarısına denk gelen dönemdir. Bu dönemde Rusya eski sefelin sahip olduğu bölgede etkisini hissettirmek istemektedir. "Primakov Doktrini"⁶ düşüncesiyle bölge ülkeleri ile komşuluk ilişkilerini geliştirme çabasına girmiştir. Üçüncüsü ise 2000 yılında başa geçen Putin'in bölgeye bir bütün ve güvenlik perspektifiyle yaklaşmasıdır (Oliphant 2013: 3). Putin'in başa gelmesiyle birlikte Avrasyacı bir tutum ile dış politikanın net bir şekilde belirlendiği görülmektedir. Nitekim 2000 yılındaki Dış Politika Konsepti'ne bakıldığında;

- Diğer ülkelerde yaşayan Rusların haklarını korumak,
- Rus dili ve kültürünü daha geniş alana yaymak,
- BDT, Avrasya Ekonomi Topluluğu, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü ve ŞİÖ gibi kuruluşlarla Rusya'nın çıkarlarını korumak,
- BDT coğrafyasında bölgesel ve bölge altı entegrasyonu sağlamak
- Uluslar arası alanda çok kutupluluğun savunucusu olup bunu küresel alana inşa edebilmek (Yıldırım 2014: 49).

Bu maddeler bağlamında 2000 yılında Putin'in başa geçmesiyle birlikte Rusya'nın bölge üzerinde daha net ve aktif politikaların yürütüldüğü anlaşılabılır. Yeltsin dönemindeki karışıklığın aksine dış politika araçlarını ve hedeflerini kesin bir şekilde belirleyen Putin dönemi Rusya'sı, çok kutuplu bir uluslar arası sistemin savunucusu olmuştur. Yakın çevre ile ilişkileri düzeltmek ve dialogu arttırmak, Rus azınlıkların çıkarlarını savunmak, Rusça'nın kullanımını yaygın hale getirmek gibi kültürel araçları kullanarak bölge üzerinde aktif olmayı misyon haline getirmiştir (Kasım 2018). Bu bağlamda bakıldığında Rusya'nın eski Sovyet ülkeleri üzerinde bir tür Ruslaştırma politikası uyguladığı söylenebilir.

⁶ 1996 yılında Batı yanlısı olarak bilinen Rusya Dışişleri Bakanı Andrei Kozyrev'in yerine Evgenii Primakov getirildi. Bu yenilik Batı öncüllü bir dış politikanın yerini Hindistan, Kuzey Kore ve Çin gibi yeni partnerlerin almasına neden olmuştur (Wishnick, Aktaran: Norling 2007: 35). Bu Asya'ya dönüş, Primakov'un Rusya, Çin, Hindistan ile birlikte stratejik üçgen oluşturmasıyla birlikte tarihe Primakov doktrini olarak geçmiştir (Norling 2007: 35).

Yeni dünya düzeni inşası sürecinde geniş anlamda Avrasya bölgesi büyük güçlerin dünya siyasetinde etkin olabilmek adına giriştikleri mücadele sahası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu saha 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte yeni devletlerin ortaya çıkmasıyla oluşan ve Rusya'nın bir bütünlük oluşturabilmek adına Avrasya olarak ele aldığı bir bölge olarak bilinmektedir. Rusya, Sovyetler Birliği'nin halefi olarak on dört bağımsız devlet topluluğu içerisinde liderlik rolünü üstlenmesi, bölgede başat güç unsurunu oluşturmaya kolaylık sağlamıştır. Ayrıca her ne kadar ABD ile giriştiği Soğuk Savaş'ın mağlup tarafını temsil etse de Rusya, eski SSCB topraklar üzerinde kurulmasının verdiği avantajla güçlü bir rakiptir. Fakat son yıllarda Avrasya ve daha özel bir ifadeyle Orta Asya coğrafyasının jeostratejik ve jeopolitik konumu hem bölgedeki güçlü devletlerin sıçrama tahtası olmuş hem de coğrafi uzaklıklar dikkate alınmaksızın diğer ülkelerin de bölgede bulunmasını anlamlı kılmıştır. Bu anlamda bölgede sadece Rusya'nın etkinliğinin ele alınması ya da Rusya'nın en etkin güç olarak lanse edilmesi bölgenin yanlış analiz edilmesine neden olabilir. Bu bağlamda bölgede yeni cumhuriyetlerin bağımsızlıkları sonrası egemenliklerini sorunsuz bir şekilde elde etme ve sürdürme, ulus inşası sürecini ise Rusya etkisinden bağımsız bir şekilde yerleştirmek istemeleri Rusya'nın faaliyet alanında ciddi bir sınırlama getirmiştir (Yıldırım 2014: 63). Bu sınırlamalar, Çin, ABD, Hindistan gibi bölge ya da bölge dışı önemli güçlerin Orta Asya ilgisinin artmasıyla daha da üst sınırlara taşınmıştır. Rusya ise bu durum karşısında Orta Asya politikasını üç parametre üzerinden düzenlemektedir. Bunlar; ekonomik araçlar, kültürel boyut, askeri güç (güvenlik) olarak sıralanabilir. Bunlar arasında güvenlik en önemli olanıdır. Bölgede Rus etkisinin kalıcılığını pekiştirmek adına stratejik tesisleri ve üsleri elinde bulunduran Rusya, ayrıca bölgeye askeri alanda gerekli olan silah ve mühimmatı sağlaması bölge ülkeleri üzerinde Rusya lehine bir bağımlılık yaratmaktadır (Nogayeva 2011: 134-135). Bu bağımlılığı en çok hisseden Orta Asya ülkesi ise Kazakistan'dır. Konum yakınlığı Kazakistan-Rusya ilişkilerinde etkili olmuştur. Kazakistan, Rusya ile 6.467 km sınır hattıyla dünyanın en uzun kara sınırına sahiptir (<http://www.mfa.gov.kz/tr/istanbul/content-view/informatsiya-o-kazakhstane>, 09 Nisan 2019'da erişildi). Sınırlardaki hareketlilik Rusya için tehdit unsurudur. Son zamanlarda ise DAES ve Tacik-Afgan sınırındaki çatışmalar Rusya açısından endişe ile karşılanmaktadır. Bu duruma çözüm olarak ise Rusya, Kolektif Güvenlik Antlaşması

Örgütü bünyesinde inisiyatif kullanmayı amaçladığı düşünülebilir (Nogayeva 2018, <https://www.sde.org.tr/videolar/rusyanin-orta-asya-politikalari-nasil-degerlendirilmeli-doc-dr-ainur-nogayeva-sd-tv-6380> , 15 Kasım 2018’de erişildi). Ayrıca Kazakistan 1992’de Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardımlaşma Anlaşması’nın imzalandığı ilk BDT ülkesi olması olağan karşılanabilir. Halihazırda Kazakistan, Rusya’nın yakın çevre doktrininden kalma SSCB askeri tesislerini topraklarında barındırmaktadır. Ayrıca ikili anlaşmalar dahilinde Rusya Kazakistan’da yedi büyük üs edinme hakkına sahip olmuştur. Baykonur Uzay Üssü, Çkalov 929. Devlet Uçuş Deneme Merkezi, poligonlar (Şarışagan, Emba ve 4. Merkez Poligon Tesisleri), Radyo Teknik Merkezi, 171. Havacılık Komutanlığı Rusya’ya bağlı faaliyet gösteren tesisler ve üslerdir (Nogayeva 2011: 135). Bunların içinden Baykonur Uzay Üssü, kendi denginde dünyada ikinci sıradadır. Rusya’nın gözlem sistemlerini yörüngeye ulaştırması için büyük roketlerin fırlatılması ve pilotlu uçuş programlarının uygulanması için gerekli sağlamalar bu uzay üssünden gerçekleştirilmektedir (Nogayeva 2011: 137). Kısaca Baykonur Rus roket fırlatmalarının %70’inin gerçekleştiği yer olması açısından önem arz etmektedir. (Oliphant 2013: 10) Fakat iki ülke arasında yaşanan mali sorunlar, Rusya’nın bu üs üzerinde uygulama kısıtlaması yaşamasına neden olmuştur. Bunun için bazı çalışmalar Rusya topraklarında bulunan Plesetsk Uzay İstasyonu’ndan gerçekleştirilmektedir (Nogayeva 2011: 136).

Kırgızistan, Rusya’nın üs bulundurduğu bir diğer Orta Asya ülkesidir. Kırgızistan ayrıca topraklarında ABD’nin de üsse sahip olma özelliği taşımaktadır. Rusya’nın sahip olduğu askeri tesisler; Rusya Federasyonu Deniz Kuvvetleri Haberleşme Merkezi, Deneme Merkezi- Issık Gölü’nün yakınlarında bulunan tesisler olarak sıralanabilir. 999. Hava Üssü Kant ise Rusya’nın bölgedeki iki önemli askeri varlığından birini temsil etmektedir. 22 Eylül 2003 yılında iki ülkenin Savunma Bakanları’nın nezdinde yapılan anlaşma sonucu açılan üs, aynı zamanda KGAÖ’ne dahil üye devletlerde oluşturulan Kolektif Acil Müdahale Güçleri’nin Orta Asya’daki hava unsurlarındandır (Nogayeva 2011: 137-138). 2003 yılında imzalanan anlaşmaya göre üs 15 yıl boyunca Ruslara ait olacak ve bu süre otomatik olarak 5 yıl uzatılacaktır.(Nogayeva 2011: 138) Bu anlaşma dahilinde ise Rusya Kırgızistan’ın 189 milyon dolarlık borcunu silmiştir (Düğün 2013, <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel->

arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/rusyanin-turkistan-hamleleri-2-ozbekistani-kazanmak, 16 Kasım 2018'de erişildi). Rusya'nın bu üs için yılda en az 50 milyar \$ harcama yapacağı tahmin edilmektedir (Nogayeva 2011: 138).

Tacikistan, askeri anlamda Rusya'nın baskın gücünü hisseden Orta Asya ülkesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tacikistan-Rusya arasında yapılan askeri anlaşma neticesinde Duşanbe yakınlarına yaklaşık 7000 Rus askeri yerleştirilmiştir. Ekim 2012'de ise Duşanbe-Moskova arasında geçerliliği 2042 yılına kadar süren Rus askerlerinin üs hakları sağlayan bir anlaşma imzalanmıştır (Oliphant 2013: 9). Anlaşmaya karşılık Rusya, Tacikistan ordusunun modernizasyonu için Tacikistan'a yardım edecek ve aynı zamanda terörle mücadele, uyuşturucu trafiğinin kontrol altına alınması gibi güvenlik konularında Tacikistan ile işbirliği içerisinde olacaktır (Düğün 2013, <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/rusyanin-turkistan-hamleleri-2-ozbekistani-kazanmak>, 16 Kasım 2018'de erişildi). Ülkede 10 askeri birlik ve çeşitli birliklerden oluşan önemli Rus silahlı güçleri bulunmaktadır. Bu anlamda 201. Askeri üssü (201. Motorize Piyade Birliği eski adıyla) Rusya'nın Orta Asya'daki ikinci önemli askeri üssü konumundadır. Tacikistan ile 1993 yılında imzalanan dostluk, işbirliği ve karşılıklı yardımlaşma anlaşmasına binayen üste bulunan Rusya birliklerinin (Nogayeva 2011: 139) , buradaki görevi Afganistan'daki güvensiz yapıya karşılık Tacik-Afgan sınırını korumaktır. Ayrıca bölgenin önemli sorunlarından olan yasadışı silahlı grupların bölgeye girişinin önlenmesi de birliğin misyonları arasındadır (Nogayeva 2011: 139-140). Tacikistan'da bulunan diğer bir önemli Rus tesisi ise 1109. Uydu Alanı Denetimi Sistemi Bağımsız Elektro-Optik Merkezi Nurek'tir. Stratejik öneme sahip olan Nurek Uzay İzleme İstasyonu, benzer amaçlı ABD istasyonlarından daha üstün durumda olması Rusya açısından avantajlı bir durumdur. Fırlatılan balistik füzelerin tesbiti ve Avrasya, Kuzey ve Orta Afrika, Atlantik Okyanusu, Hint ve Pasifik Okyanusu üzerindeki uydu hareketlerini belirleyebilme gücüne sahiptir. Ayrıca Nurek bünyesinde bulunan elektro-optik arama istasyonu, arama tesbit istasyonu, bilgi nakil merkezi Rusya'nın istihbarat çalışmaları yürütmesini kolaylaştırmaktadır (Nogayeva 2011: 140) .

Rusya'nın Türkmenistan ve Özbekistan'da herhangi bir askeri tesisi yoktur. Rusya'nın bölgedeki varlığının emperyal anlayışına hizmet ettiğini savunan Özbekistan, bağımsızlığının ilk zamanlarında Rusya ekseninden uzak bir siyaset izlemeye çalışmıştır. Nitekim topraklarında Rus askeri üssüne yer vermemiş, ABD'nin ülke toprakları üzerinde üs açmasına müsaade etmiştir. Ayrıca anti Rus düşüncesine sahip olduğu ileri sürülen GUAM'ın kurulmasını da desteklemiştir (Kamalov 2011: 28). 2001 yılında ŞİÖ'ye katılmasına rağmen herhangi bir askeri ittifakın söz konusu olması durumunda örgütten ayrılacağını vurgulamıştır. Ayrıca NATO'nun genişlemesine tepki göstermeyeceğini ve genel olarak Rusya'nın politikalarına destek vermeyeceğini de belirterek (Yandaş 2005: 83) ŞİÖ'ne üyeliğinin bölgesel güvenlik adına yapıldığını ve Rusya'nın örgütü kullanarak kendisi yönetme ihtimalinin olmayacağını dolaylı olarak göstermiştir. Fakat Özbekistan ile Rusya arasında 2005 yılında imzalanan anlaşmaya göre Rusya, Özbekistan hava savunma sistemini geliştirmesi karşılığında ülkenin Navoi havaalanını kullanabilme hakkı elde etmiştir (Nogayeva 2011: 141). Bu durum ise iki ülke için temaslarda bulunma seviyesinin sınırlı da olsa aktif olduğunu göstermektedir.

Bölgenin jandarması olmaya hevesli görünen Rusya bu düşüncesini Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü ile uygulamaya çalışmaktadır (Somuncuoğlu 2011, <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/rusya-orta-asyanın-jandarmasi-olma-arzusunda>, 16 Kasım 2018'de erişildi). 15 Mayıs 1992'de Ermenistan, Kırgızistan, Özbekistan, Rusya, Tacikistan üye ülkeler arasında kurulan Kolektif Güvenlik Anlaşması'na 1993 yılında Gürcistan, Beyaz Rusya ve Azerbaycan katılmıştır. Fakat 1999 yılı sonunda Gürcistan, Özbekistan ve Azerbaycan anlaşmadan çekilmiştir. Örgüt, 18 Eylül 2003 yılında Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü adı altında uluslararası bölgesel teşkilata dönüşmüştür (Somuncuoğlu 2011, <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/rusya-orta-asya-iliskilerinde-kolektif-guvenlik>, 16 Kasım 2018'de erişildi). Örgütün kuruluş amaçlarına bakıldığında askeri işbirliği konularında karşılıklı yardımlaşmanın öne çıktığı ve bölgesel çıkarlar göz önüne alınarak bölgede güvenlik adına işbirliği ve ortaklık gerektiren konularda NATO gibi bölge dışı askeri ve diğer siyasi-politik örgütlerle iştişare yapmak maddeler arasındadır. Örgüt, öncelikli olarak çatışmayı önleme odaklı olsa da çatışma durumunda birbirlerinin çıkarlarını,

bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini korumak durumundadır. Saldırı durumunda üye devletlerin anlaşma uyarınca 4. Maddeyi kullanmaları (üye ülkelerden birine yapılan saldırı tüm üye devletlere yapılmış sayılacaktır.) KGAÖ'nü NATO karşıtı askeri bir yapılanma olarak yorumlanmasına neden olmaktadır (Nogayeva 2011: 144). Bilindiği gibi 1994 yılında NATO'nun "Barış İçin Ortaklık" (BİO) programı başlığı altında bölgeye girmeyi başaran ABD, 1995 yılında NATO'nun ABD Merkez Komutanlığı'nın Barış için Ortaklık bünyesinde Orta Asya Komutalığı kurmuş ve bölgede barışı korumak adına Kazak, Kırgız ve Özbek birlikleri bu kuruluşa atamıştır.(Yandaş 2005: 36) Bu şekilde bölgenin güvenini kazanmaya çalışan ABD, Rusya etkisini kırmaya ve aynı zamanda Rusya'nın monopolcü bir yapıda olduğu enerji alanında daha çok yetki sahibi olmak istemektedir (Yandaş 2005: 36). ABD'nin etki politikasına karşılık Rusya, KGAÖ kapsamında öncelikli olarak her devlet eşit statüde varsayılrsa da kendi rolünü daha baskın bir şekilde hissettirmek istemektedir. Ayrıca örgüt bünyesinde Orta Asya'da siyasi ve askeri varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Orta Asya ülkelerinin NATO bünyesindeki BİO'ya katılmalarından rahatsız olan Rusya, bölge ülkelerinin NATO ile olan ilişkilerini kontrol altında tutmak ve sınırlamak için örgütün varlığını kullanmaktadır.

Rusya'nın bölgede üzerinde durduğu bir diğer parametre ise ekonomidir. Rusya, Sovyetler Birliği döneminde Orta Asya'ya tarım bölgesi olarak bakmaktaydı. Enerji konusunda ise bölge ülkeleri gerekli kaynakların bir kısmını ihtiyaçları için kullanıp gerisini SSCB boru hattına aktarmaktaydılar. Bu yüzden bölgedeki enerji kaynaklarının sınır dışına ihracı için herhangi bir boru hattı inşa edilmesi gerekli görülmemiştir. Fakat bölgedeki ülkelerin bağımsızlıklarını ilan etmeleri itibariyle Rusya'nın bölgedeki hidrokarbon kaynaklar üzerinde resmi olarak hakimiyetinin son bulması neticesinde (Kamalov 2011: 44) Moskova yönetimi, bölgedeki boru hatları üzerinde sahip olduğu monopolcü yapısını sürdürebilir kılabilmek adına merkezi Asya ülkeleri ile gerek örgütsel gerek ise ikili anlaşmalar vasıtasıyla ilişkileri yakın tutma gayretinde olmuştur. Bu bağlamda boru hatları geçiş güzergahında olan ülkelerle enerji sağlayıcı ülkeler Rusya'nın enerji politikasında üst sıraları oluşturmaktadır.

Enerji alanında Rusya'nın öncelikli sırası Kazakistan'dır. Nitekim Rus Lukoil şirketi Kazakistan'ın Hazar alanında yedi adet petrol ve doğalgaz kıyı projesinde ve üç adet ise denizde petrol ve doğalgaz arama projesinde aktif rol oynamaktadır. Rusya Kazakistan'ın ana boru hattının kontrolüne sahiptir ve Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu'nun kapasitesini arttırarak ikili ilişkiler konusunda Kazakistan'ı ikna çabası içindedir. Bu çerçevede Kazakistan, Rusya için kaybedilmemesi gereken bir enerji ortağıdır (Oliphant 2013: 6). Doğalgaz konusunda ise Kazak şirketi KazMunayGaz ile Rus şirketi olan Gazprom ortak bir enerji şirketi(KasRosGaz 2002) kurarak Avrupa'ya gaz ihracında bulunmaktadırlar. Gazprom, Kazakistan'dan yılda 8 milyar metre küp gaz ithal etmektedir (Kamalov 2011: 45). Kazakistan, Rusya üzerinden ham petrol ihracatını Atırau Samara ve KTK(Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu) boru hatlarından sağlanmaktadır (Bazarov 2013: 51). Gazprom, Türkmen ve Özbek gazını Kazakistan üzerinden almaktadır. İthal ettiği ucuz Türkmen gazını Rusya'nın sınırları içerisinde değerlendirirken, kendi rezervlerini ise dünya pazarına ihraç etmektedir (Kamalov 2011: 45). Özbekistan'da ise Gazprom ve Lukoil şirketleri hem ülke gazını alıp dış dünyaya satıyor hem de kendi kapasiteleri için girişimlerde bulunuyorlar. Bu iki şirket Özbek gazının üretiminde %20'den fazla paya sahiptir.

Türkmenistan, enerjide Rusya bağımlılığını kırmak istemektedir. Bu yüzden dünya pazarına ulaşabilmek adına alternatif yollara yönelmiş durumdadır. Türkmenistan'da Lukoil ülkeye girmeye çalışırken tek Rus şirketi olarak İtera bulunmaktadır. Türkmen yönetimi gaz için daha ucuz maliyetli ve teknik olarak zor olan denizaşırı sahalarda yabancı yatırımcılara izin vermektedir. Bu anlamda Rusya, bölgede sınırlı düzeyde varolmak zorunda kalmıştır. Türkmen gazının ihraç edildiği ülkeler arasında doğrudan aktarımın olduğu İran, bölge ile 1990'lardan itibaren yakınlaşma çabası içerisinde olan Çin Halk Cumhuriyeti vardır (Sarı 2016: 172-173). Bu bağlamda Rusya tekelini kırmak isteyen Türkmenistan için özellikle ekonomik ve siyasi etkinlik kazanabilmek adına izlediği dış politika elzem nitelik kazanmıştır.

Kırgızistan ve Tacikistan'da ise enerji şirketlerinin yatırımları Gazprom tarafından temsil edilmektedir ve bu ülkelerde Rusya tekelci bir roldedir. Bu iki ülke ile

yatırımlar genellikle hidroelektrik enerjisi üzerine gerçekleşmektedir (Oliphant 2013: 6-7). Kırgızistan'da ana hidroelektrik santrallerinden biri olan Kambar Ata hidroelektrik santraline ikinci bir proje eklenmesi için Moskova yönetimi tarafından 2,1 milyar dolar ödenek çıkarılmıştır fakat bu proje şuan ertelenmiş durumdadır. Diğer taraftan Rusya Özbekistan'ın tepkisinden çekinmesi sonucu, Kırgızistan'da yapılması planlanan Kambar Ata-1 barajı finansman ülke olup işbirliğinin gerekliliğini yerine getirmediği için Kırgız hükümeti tarafından tek taraflı olarak anlaşma feshedilmiştir (<http://ekonomi.haber7.com/dunya-ekonomisi/haber/1760463-rusyaya-bir-darbe-daha>, 11 Ocak 2019'da erişildi). Yeni yatırımcıların bulunmaması ise baraj inşasının beklemesine neden olmaktadır (<http://stephaber.com/ekonomi/orta-asyada-hidroelektrik-gerilim-tirmaniyor/>, 1 Ocak .2019'da erişildi). Tacikistan'da inşa edilmesi planlanan ve projenin bitimiyle birlikte dünyanın en yüksek barajı olacak olan Rogun barajı ise 2018 yılı itibariyle ilk bölümünün açılışı yapılmıştır (Congar 2018, <https://tr.euronews.com/2018/11/16/tacikistan-dunyanin-en-yuksek-hidroelektrik-santralinin-acilisini-yapti>, 11 Ocak 2019'da erişildi). Özbekistan'ın tepkisinden çekinen Rusya'nın, Tacikistan'a verdiği desteğin sınırlı düzeyde olduğu da görülmektedir. 2012 yılına Putin'in Bışkek ziyaretinde ülkeye 2016 yılına kadar dört hidroelektrik santrali kazandırma çabasında olduğu ifade edildi. Tacikistan'da ise 2006 yılında faaliyete geçen ve Rusya sponsorlu Sangtuda 1 HPS, (<https://ppi.worldbank.org/snapshots/project/sangtuda-1-hydropower-plant-6540>, 24 Ocak 2019'da erişildi.) Rus şirketleri olan Rosatom ve Inter RAO UES Shangtuda'nın %75'ine sahiptir. 680 milyar dolarlık bir yatırım söz konusudur (Oliphant 2013: 6-7).

Bölgede Rusya'nın kontrolünde olan boru hatları ile Rusya'yı bypass eden boru hatlarına bakıldığında proje dahilinde olan ve aktif faaliyet gösterenler diye ikiye ayırmak mümkündür. Öncelikli olarak Rusya üzerinden geçen boru hatlarını şöyle sıralamak mümkündür;

- Orta Asya-Merkez Boru hattı projesi: Bu hat bölgedeki en eski hat olarak var olmaktadır. Başlangıçta yıllık 10,5 milyar metreküp taşıma kapasitesine sahip olmakla birlikte daha sonra bu kapasite 90 milyar metreküpe ulaşmıştır. Özbekistan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın gazını Rusya'ya bağlayan(Nogayeva 2011:115-116) ordan da Orta Asya gazını Ukrayna'ya

ulaştıran hat günümüzde de jeopolitik ve ekonomik önemini korumaktadır (Nogayeva 2011: 116).

- Tengiz-Novorossiysk Petrol Boru hattı: Kazakistan (Tengiz) petrolünün Rusya'nın Karadeniz kıyısındaki limanından (Novorossiysk) dünya pazarlarına ulaşmasını sağlamaktadır. (<http://www.cografyabilimi.gen.tr/hazar-bolgesi-enerji-kaynaklari/>, 09 şubat 2019'da erişildi).
- Hazar Kıyısı Doğal Gaz Boru Hattı: Rusya, Türkmenistan, Kazakistan üçlüsünü kapsayan proje, Türkmen gazını Kazakistan ve Rusya  zerinden Avrupa'ya taşımayı hedeflemektedir. Bu boru hattı 40 milyar metreküp doğalgaz taşıma kapasitesine sahip olmakla birlikte ilgili ülkeler topraklarından geçecek olan boru hatlarını inşa edeceklerdir (Nogayeva 2011: 116-117).
- Atır u-Samara (UAS) Boru hattı projesi: Kazakistan'ın Atır u şehrinden Rusya'nın Samara kentine petrol ikmali için inşa edilen hattır. 1.232 km uzunluğundaki hattın kapasitesi günde 300.000 varildir (Nogayeva 2011: 117).

Rusya'yı bypass eden boru hatlarını ise:

- Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Boru hattı: ABD'nin destek verdiği bir projedir. Rusya'nın bölgede enerji üzerindeki tekeli i kırmak için atılan önemli bir adımdır. Ayrıca 2007 yılında Kazakistan ve Azerbaycan devlet başkanları da BTC petrol boru hattına dahil olmak için anlaşma imzalamışlardır (Nogayeva 2011: 117-118).
- Hazar geçişli (Transhazar) Boru Hattı: Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye  zerinden Avrupa'ya taşınacak olan doğal gaz ikmali için planlanan projedir. Rusya'yı bypass eden proje kapsamında olması Rusya tarafından rahatsızlık oluşturmuştur. Hazar'ın statüsü sorununun 2018 yılında Kazakistan'ın Akt v şehrinde bir araya gelen beş ülkenin (Rusya, Kazakistan, Türkmenistan, Azerbaycan, İran) anlaşması sonucu çözüme kavuşmasıyla birlikte Türkmenistan-Azerbaycan arasında Hazar Denizi'nden döşenecek hat için h huki zemin sağlanmıştır (Nikolsky 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45161710>, http://www.atavatan-turkmenistan.com/news_

details.php?news_id=MTk2Nw==, 09 Ocak 2019'da erişildi). Ayrıca Türkmenistan, 2015 senesinde güneyinde bulunan Mari vilayetindeki dünyanın en büyük ikinci doğalgaz yatağı olan Galkınış sahasından başlayan ve bu bölgeyi Hazar'a , Hazar'ı ise güneye bağlayan Doğu-Batı doğalgaz boru hattını inşa etmiştir (http://www.atavatan-turkmenistan.com/news_details.php?news_id=MTk2Nw==, 09 Şubat 2019'da erişildi). 30 milyar metreküp taşıma kapasitesine sahip olan hat sayesinde Türkmenistan, Avrupa'ya taşınacak olan gaz için teknik alt yapıyı oluşturduklarını vurgulamaktadırlar (<https://www.haberler.com/turkmenistan-avrupa-ya-dogalgaz-sevkiyati-icin-7994159-haberi/>, 09 Şubat 2019'da erişildi). Kazakistan ise Güney Kafkasya Hattına(Bakü-Tiflis-Erzurum) eklenmek üzere Aktau-Bakü hattını inşa etmeyi hedeflemektedir.(Nogayeva 2011: 119) Bu proje ile yıllık 20-30 milyar metreküp doğalgaz ihracı planlanıyor (<https://enerjigunlugu.net/icerik/28847/rusyadan-trans-hazar-boru-hatti-icin-tum-ulkelerin-onayi-sart-aciklamasi.html> , 09 Şubat 2019'da erişildi).

- Beyaz Akım Projesi: Rusya'nın Güney Akım projesine karşılık Ukrayna öncüllü GUAM örgütünün öne sürdüğü projedir. Proje, Karadeniz'in altından geçmek kaydıyla Gürcistan üzerinden Azeri, Türkmen ve Kazak gazını Avrupa'ya taşınması planlanmaktadır (Nogayeva 2011: 120). Fakat proje, Türmenistan'ın ilgisizliği ve Azerbaycan'ın kararsızlığı nedeniyle plan aşamasında kalmıştır (http://diplomatikgozlem.com/_haber/-beyaz-akim-cekmede-kalir- , 10.02.2019'da erişildi).
- Nabucco: Rusya'ya alternatif olarak görülen Nabucco Hazar ve Orta Doğu gazının Avrupa'ya taşınmasını öngörmektedir. İran, Türkmenistan, Azerbaycan, Kazakistan ve Irak'ı kapsayan proje, Avrupalı devletler ve şirketleri arasındaki anlaşmazlık, Rusya'nın Nabucco hattından ikmali hedeflenen Kazak ve Türkmen gazını ithal etmek için anlaşmaya varması projenin manipüle edilmesine neden olmuştur (Sarı 2016: 175).

Harita 3.1: Orta Asya’da mevcut olan boru hatları (The Political Economy of Oil and Gas in Central Asia, 2018)

Rusya’yı bypass eden projelere bakıldığında ABD destekli Avrupa projeleri ve Çin gibi doğrudan bölgede var olma çabasında olan büyük güçleri görmek mümkündür. Çin’in yıllık %9’lük büyüme oranları enerjiye bağımlılığını artırmaktadır. 2035 yılında dünya enerji tükeminin %26’lık dilimini kullanması beklenen Çin, bu bağlamda enerji ikmal yollarını çeşitlendirmek istemektedir. Rusya tekelinden kurtulmak isteyen Türkistan ülkeleri için bu durum önemli bir avantajdır (Kasım 2019). Özellikle bölgedeki ekonomik entegrasyonu sağlamak adına önemli girişimlerde bulunan ÇHC, 2013 yılında öne sürdüğü BKBY girişimi ile de bölgede petrol ve gaz arama çalışmalarında yer alarak ve birçok alt yapı inşasında etkin rol oynayarak Orta Asya ekonomisi üzerinde belirleyici gücü elinde bulundurmaktadır. Bu bağlamda 2013 yılında Beijing yönetimi, başta hidrokarbon kaynaklarla ilgili konular ve alt yapı iyileştirmesi gibi pek çok alanda Kazakistan ile 30 milyar\$, Özbekistan ile 15 milyar\$ ve Kırgızistan ile 3 Milyar dolarlık bir anlaşma imzalamıştır. Öte yandan Rusya’nın 2011 yılında öne sürdüğü Avrasya Ekonomik Birliği’nin(AEB) gelişimini olumsuz etkileme ihtimali, Rusya’nın BKBY girişimine temkinli yaklaşmasına neden olmaktadır (<https://medium.com/@bogaziciaam/%C3%A7inin-d%C3%BCnyaya-a%C3%A7%C4%B1lma-giri%C5%9Fimi-bir-ku%C5%9Fak-bir-yol-7556a0ae0388>, 22 Nisan 2019’da erişildi). Öte yandan Moskova yönetiminin içinde bulunduğu ekonomik

durumlar ve finansal yetersizlikler Orta Asya üzerindeki çekici gücünü aza indirmektedir (Alperen 2018: 22).

Rusya, Orta Asya’da enerji alanında olduğu kadar ticari alanda da gücünün baskınlığını arttırmak ve korumak istemektedir. Bu bağlamda bölgesel örgütler ve ikili anlaşmalar Rusya’nın etkin rolünü pekiştiren unsurlardır. Bunların başında Avrasya Ekonomik Ortaklığı, Gümrük Birliği ve Ortak Ekonomik Alan gibi entegrasyonu sağlamaya yardımcı olan kuruluşlar gelmektedir. Öte yandan ikili ilişkilere bakıldığında Orta Asya-Rusya arasında ciddi rakamlardan oluşan önemli yatırımlar söz konusudur. Bunların başında ise Kazakistan gelmektedir. BDT içerisinde Kazakistan üçüncü, Orta Asya ülkeleri arasında ise birinci sırada Rusya’nın ticari ortağı olarak ön plana çıkmaktadır. Bu duruma Gümrük Birliği’nin etkisi büyüktür. 2007 yılında Beyaz Rusya, Rusya ve Kazakistan’ın Gümrük Birliği’nin kurulmasını kararlaştırdığı ve 2010 yılında ise faaliyete geçtiği bilinmektedir. Bu bağlamda 2009 krizinin etkileri iki ülke arasında hissedilse de Gümrük Birliği çerçevesinde bu zarar kısa sürede avantaja dönüştürülmüştür. 2008 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi 20 milyar dolar iken 2009 yılında 13 milyar dolar seviyesine kadar indi. Fakat 2010 yılı itibarıyla Kazak-Rus ticaret hacmi %6.8 oranında artış göstermiştir. Uzun çalışmalar enerji alanındaki ortak çalışmalar, askeri teknoloji, atom enerjisi gibi pek çok konuda işbirliği söz konusudur (Kamalov 2011: 47). Öte yandan 3000’den fazla Rus sermayesi barındıran Kazakistan’da doğrudan Rus yatırımlarının toplam hacmi 3 milyar\$’dır. Bu sıralamayı 786 Rus-Özbek şirketinin var olduğu ve 1 milyar \$’lık yatırım ile Özbekistan takip etmektedir (Nogayeva 2011: 151). Rusya’nın Orta Asya’da ikinci önemli ticaret ortağı Özbekistan 2005 Andican olayları sonrası ABD- AB’nin demokratikleşme adı altında rejim müdahalelerine karşılık Rusya ile yakınlaşmıştır. Rusya ile yakınlaşması neticesinde 2010 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi yaklaşık iki kat artarak 5 milyar dolar seviyesinin üstüne çıkmıştır (Kamalov 2011: 48-49). Tacikistan ise askeri alanda olduğu kadar ekonomik alanda da Rus etkisini baskın şekilde hissetmektedir. 714 milyon dolarlık Rus yatırımına sahip olan Duşanbe yönetimi, enerjiden, inşaat, ulaşımdan ilaç sektörüne kadar birden fazla sektörde Rusya’ya faaliyet alanı açmaktadır. Ayrıca Tacikistan’ın 180 milyar dolar borcu karşılığında deniz torpido üretimi yapan “Dastan” şirketine ait %48’lik (Nogayeva 2011: 152) hisse elde etmesi Rusya’nın bölgede elini

giderek güçlendirmesine ve yakın çevre doktrinini başarıyla uygulamasına yardımcı olmaktadır. 2000'lerin başında iki ülke arasında düşük seyirde ilerleyen ticaret hacmi 2010 yılında 3.8 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Bu artışa 2005 yılında Tacikistan'da açılan Rusya Ticaret Odası'nın da katkısı büyüktür. Ayrıca Gazprom, Megafon ve İnter RAO şirketlerinin de Tacikistan'da temsilcilikleri bulunmaktadır. (Rusya-Tacikistan ekonomik münasebetleri için bkz. Tacikistan'daki Rus Ticaret Odası'nın internet sitesi: <http://www.rustrade.tj>) (Kamalov 2011:50). Kırgızistan da Rusya'nın aktif faaliyet gösterdiği bir diğer Orta Asya ülkesidir. 2009 yılındaki 150 milyon dolarlık hibe ve imtiyazlı kredi olanağı sağlaması bölgedeki varlığını pekiştirme anlamında etkili araçlar olarak görülebilir (Nogayeva 2011: 151-152). 2010 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi 1.4 milyar doları görmüştür. İki ülke arasında ticaret hacmi çok yüksek olmamakla birlikte Rusya, ülkeye yaptığı yatırımlar, açtığı krediler ve maddi destekte bulunmasıyla Kırgızistan ekonomisinde önemli bir paya sahip olmaktadır. Nitekim bütün bunların karşılığında Bişkek hükümeti, Rusya'ya karşı tavizler vererek, ülkedeki önemli tesisleri Rus kullanım hakkına tabi tutarak cevap vermektedir. Nitekim 2013 yılında Rus enerji şirketi olan Gazprom, ülkenin en önemli enerji şirketi Kırgızgaz'ı 40 milyar dolar borcu ile birlikte satın almıştır (<https://www.enerjigunlugu.net/gazprom-kirgizistanda-gaz-altyapisi-satin-aldi-4373h.htm>, 18 Şubat 2019'da erişildi). Gazpromneft-AeroKırgızistan adlı ortak Rus-Kırgız şirketi de ülkede başarıyla faaliyet göstermektedir. Bu şirket, Amerikan transit taşıma merkezi de dâhil olmak üzere ülkedeki bütün havaalanlarının yakıt ihtiyacını karşılamaktadır (Kamalov 2011: 50).

Öte yandan Rusya-Orta Asya arasındaki ticarete, Çin'in varlığıyla birlikte bir düşüş söz konusudur. Nitekim Çin'in Orta Asya ile gerçekleştirdiği ticaret hacmi 2017 yılı itibari ile 40 milyar \$ seviyesine ulaşmıştır ve artarak devam etmektedir (Direction of Statistics 2018: 163). Bölgede askeri olarak aktif bir şekilde nüfus oluşturmayan Çin, ekonomik anlamda baskın olarak varlığını hissetmektedir. Bu durum Rusya'nın özellikle tek el rol oynadığı boru hatları üzerindeki etkisini azaltmaktadır. Orta vadede mevcut durum iki ülke arasında çatışmaya sebep olabilecek bir nitelik taşımasa da Çin'in BKBY girişimi ile ve özellikle Rusya'nın ekonomisini hissedilir derecede etkilemesi halinde sorun teşkil edebilme potansiyeline sahip olduğu öngörülmektedir. Yine de Rusya bölge ile madencilik, ulaşım, telekomünikasyon, askeri endüstrisi ve

inşaat gibi alanlarda aktif rol oynamaktadır. Rusya'nın bölgeye ihraç ettiği ürünler arasında gıda, makine, tekstil ürünleri ve ulaşım ile ilgili ürünler mevcutken, Orta Asya ihracatında ise tarım ürünleri ve kimyasal maddeler yer almaktadır. Kazakistan'ın konumu ve Sovyet döneminden kalma borçların varlığı Rusya'yı bölge üzerinde zorunlu partner yapmaktadır. Bu bağlamda bölgede ekonomik bağları daha sıkı tutmak isteyen Rusya, Gümrük Birliği, AET, Avrasya Kalkınma Bankası, BDT Serbest Ticaret Bölgesi Antlaşması gibi kuruluşlarla işbirliğini arttırmak istemektedir (Oliphant 2013: 7).

Öte yandan Rusya, bölgede kültürel olarak da var olma çabasındadır ve demografik olarak Rus nüfusun bölgedeki varlığını etkin bir şekilde kullanmaktadır. Rusya'ya göç eden Orta Asyalılar ve Orta Asya'da bulunan Rus azınlığı Rusya'nın bölgede varlığını pekiştirmesi için avantaj sağlamaktadır. Rusya'ya çalışmak için giden Orta Asyalı göçmenler, ülkelerine gönderdikleri para ile Rusya'nın dolaylı olarak bölgeye sıcak para aktarmasına ve işsizlik sayısının azalmasına yardımcı olmaktadır. Özellikle Kırgızistan ve Tacikistan özelinden bakıldığında Rusya'dan gelen paralar ülkenin GSYİH'nin %10'luk dilimini oluşturmaktadır (Nogayeva 2012: 185). Rusya'nın kuruluşundan bu yana devam eden “soydaş” politikası ile Rusların yaşadığı ülkelere müdahale edebilme hakkını elinde tutan Rusya, Rusları ve onların kurdukları STK'ları da himayesi altına almaktadır. 2004 yılında Avrasya Mirası, 2007 yılında Rus Dünyası ve 2008'de BDT, Yurtdışındaki Soydaşlar ve Uluslar arası İnsani İlişkiler Ajansı gibi kuruluşlar Rusya'nın emperyal dış politika araçları arasındadır. Nitekim 2007 yılında resmi söylem olarak kullanılan Rus Dünyası, Rus kültürünü yaymak adı altında ülkelerin iç içlerine karışma aracı olarak kullanılmaktadır (Somuncuoğlu 2016a: 103). Bu bilgiler neticesinde Rusya, Orta Asya ülkelerini ele alırken Avrupa değerlerinden ziyade Avrasya değerlerini öne çıkarmakta ve bu şekilde Rus kültürünün yaygın olduğu yerlerde daha rahat hareket alanı bulmaktadır (Somuncuoğlu 2016a: 96). Bütün bunlar ışığında Rusya'nın Orta Asya üzerinde kullandığı beş temel yumuşak güç unsurları aşağıdaki şekilde kategorize edilebilir:

➤ Rus azınlıklar; Orta Asya'da bulunan Rus nüfusuna bakıldığında ülkelerin başında Kazakistan gelmektedir. Coğrafi ve tarihsel nedenlerle Kazakistan'daki Rus nüfusu %23,7'lik dilimi oluşturmaktadır. Bu durum Kazakça ile birlikte Rusça'nın da resmi dil(Halklar arası iletişim dili olarak tanımlanmıştır ayrıca

yerel yönetimler ve kamu düzeyinde resmi dil statüsündedir) statüsüne katılmasını sağlamıştır. (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html>, 16 Kasım 2018’de erişildi). Rus azınlıkların Kazakistan’daki varlığı Rusya öncesine dayandırılabilir. Nitekim Sovyetler Birliği’nin bölünmesi sonucu oluşan sınırlara rağmen Kazakistan sınırı hakkında ihtilaflar devam etmektedir. Nitekim Kuzey Kazakistan’ı Rusya toprağı olarak görenlerin yanı sıra Kazakistan’ı bütün olarak Rusya’ya dahil eden görüşler de mevcuttur. Rus Cemiyetler Kongresi (Kongress Russkih Obşin) milliyetçi örgütün liderlerinden Dmitriy Rogozin Rusya’nın doğal sınırları arasına Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kazakistan’ı dahil etmektedir (Somuncuoğlu 2016a: 100). Diğer taraftan Rus emperyal milliyetçisi Rusya Liberal Demokrat Partisi Vladimir Jirinovskiy Türkistan coğrafyasında var olan cumhuriyetlerin varlığını yok sayarak bu coğrafyanın Rus toprağı olduğunu ileri sürmektedir. Kazakistan açısından bakıldığında ise, Astana Hükümeti bağımsızlığı kazandıktan sonra kendi Kazak kimliğini oluşturmak için bir takım “Kazaklaştırma” siyaseti yürütmüştür. Bölge dışındaki Kazakların ülkeye dönüşünün sağlanması, idari düzenlemeler, başkentin taşınması gibi bir takım girişimler Kazak nüfusunun etkin bir hale getirilmesi içindir. Nitekim güneyde bulunan Kazakistan’ın eski başkenti Almatı’nın (Alma-Ata) Kazak nüfusunu kuzeye taşımak adına Astana ile yer değiştirmesi yürütülen siyasetin bir örneğidir (Somuncuoğlu 2016a: 107). Ayrıca Rusya’nın sürekli olarak Rus nüfus üzerinden ülkede etkinliğini devam ettirme çabası Kazakistan için rahatsızlık uyandırmaktadır. Rusya’nın devlet söyleminde sürekli olarak vurgulanan “aniden vatandışı kalan Ruslar” sorunu SSCB’nin sonrasındaki varlığını Rusya olarak kavramlaştırılması sonucu oluşan bir durumdur. Nitekim Kazakistan’ın eski diplomat ve Dış İşleri Bakanı görevlerinde bulunan Tokayev “Bir dizi Rus siyasetçisi sık sık SSCB’nin dağılışından sonra birden Rusya dışında kalan 25 milyon Rus’tan bahsetmektedir. Gerçi bu Rusların “neden aniden Rusya dışında kaldığı” anlaşılmıyor, çünkü bunlar Sovyetler Birliği dağılmadan da zaten Rusya dışında yaşıyordu.” (Tokayev 1997, Aktaran: Somuncuoğlu 2016a: 106) sözleri bu bakış açısına tepki olarak Kazakistan tarafının fikirlerine tercüman olmaktadır.

Rus nüfusun varlığı ile Kırgızistan, %5,8 ile Özbekistan’dan sonra üçüncü sırada yer alsa da dil olarak Rusça resmi statü kazanmıştır (<https://www.cia.gov/library/>

publications/the-world-factbook/geos/kz.html, 16 Kasım 2018'de erişildi). SSCB yıkılmadan önce Kırgızistan parlamentosunda Kırgızca'yı tek resmi dil olarak ilan etmesi, SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte milliyetçilik akımlarındaki artış ve Rusya'nın emperyalist bir politika izlediği suçlamaları Kırgızistan'daki Rusları rahatsız etmiş ve onları göçe zorlamıştır. 1991 yılından itibaren Tacikistan'dan sonra en çok Rus nüfusu kaybeden ülke Kırgızistan'dır. Rus göçlerin Rus-Kırgız hükümetleri arasındaki dialoğu etkilemesi ve ayrıca yabancı ülkelerin ülkeye az yatırımda bulunması, Bişkek hükümeti'ni Rusya'ya yakınlaştırmıştır. Bu durum sonuç verse de 2005 yılındaki renkli devrim Rus nüfusunu tekrar yeni bir göçe zorlamıştır. Ayrıca ekonomik sorunlar ve istikrarsızlık da bir başka göç nedenidir (Kamalov 2011: 56).

Tacikistan'da mevcut olan istikrarsız yapı da Rus nüfusu üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. Özbekistan ise Rusya ile sınırının bulunmaması nedeniyle %2,3 (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html>, 16 Kasım 2018'de erişildi.) ile bölgede en az Rus nüfus barındıran ülkedir. Ayrıca Latin alfabesinin kullanılması ile Rusça'nın kullanım alanlarının daralması da bu duruma etken olabilir (Nogayeva 2012: 186).

Türkmenistan, bölgede siyasi alanda kendini soyutlanmış ve tarafsızlık politikası gereği bölge ülkeleri ve Rusya ile sınırlı düzeyde ilişki kuması nedeniyle ülkesinde yalnızca %4'luk bir Rus nüfusu barındırmaktadır (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html>, 16 Kasım 2018'de erişildi). 2003 yılındaki Rusya-Türkmenistan 25 yıllık doğalgaz antlaşması gereği, Putin Saparmurat Niyazov'dan çifte vatandaşlık konusu hakkındaki isteği yanıt bulmuş ve Türkmenbaşı, çifte vatandaşlığa sahip olanlara tercih yapmaları gerektiğini belirtmiştir.(Kamalov 2011: 58). Tek taraflı olarak çifte vatandaşlık hakkının iptal edilmesi ve Rusça'nın kullanım alanında daralma olması da bu duruma etkendir (Nogayeva 2012: 186-187).

➤ Dil; Orta Asya'daki beş ülke baz alındığında Rusça'nın hakimiyet alanının Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'da benzerliklere rastlanması mümkündür. Bu ülkelerde Rusça, ya resmi dil statüsündedir ya da halklar arası iletişim dili olarak kabul edilmiştir. Ülkesinde bölgede en çok Rus nüfusunu barındıran Kazakistan'da

etnik gruplararası iletişim dili olarak tanımlanan Rusça, Kırgızistan'da resmi dil statüsü tanınmıştır. Ekonomik anlamda Rusya'ya bağlılık, elitlerin Rusça'ya olan ilgisi ve Kırgız dilini öğretecek yeterli materyale sahip olunmaması bu durumu etkin kılmaktadır. Tacikistan ise en az Rus nüfusunu barındıran ülkelerden biri olmasına rağmen Rusça'ya halklar arası iletişim dili tanımlaması getirmiştir. Kiril alfabesi kullanıyor olması, Rusya'da bulunan Tacik işçilerin varlığı, ticari ve ekonomik unsurlarla beraber halkın Rusça öğrenmeye verdiği önem Tacikistan'ın dil tanımlamalarında etkin rol oynamıştır (Yıldırım 2014: 97-98). Özbekistan ve Türkmenistan ise Rusça'ya mesafeli olan ülkelerdendir. Özbekistan'da Rusça yalnızca ilköğretim seviyesinde görülürken yabancı dil olarak İngilizce öğretimi teşvik edilmektedir. Türkmenistan'da ise orta ve yükseköğretim tamamen Türkmencedir. Devlet kademelerinde de öncelikli olarak Türkmenler tercih edilmektedir (Yıldırım 2014: 98).

➤ Medya; Türkmenistan ve Özbekistan'da Rusça yayınlara kısıtlama getirildiğinden dolayı Rusça basılı yayın ve radyo, televizyon gibi yayın organlarında yaygın olarak kullanılmamaktadır. Türkmenistan'da Rus drama tiyatrosu dışında Rus tiyatroları dahil eski dönem sanat merkezleri kapatılırken Türkmen televizyonlarında yalnızca 15 dakikalık haber bültenlerine izin verilmektedir. Özbekistan'da ise yaklaşık bin gazete içerisinde yalnızca iki Rusça gazete (Izvestiya ve Argumenti Faktı) bulunmaktadır (Yıldırım 2014: 106). Bu yüzden Rusya bu bölgelere kültürdaşlık, dildaşlık ya da medya üzerinden propoganda yapma fırsatını bulamamıştır. Bu bağlamda mevzu bahis ülkeler ile ekonomik ve enerji alanında işbirliği geliştirilmesi için çaba gösterilmektedir. Tacikistan'da Rusça yayınlara herhangi bir kısıtlama getirilmemesine rağmen Rusça basılı materyallere okunma oranındaki düşüklük halkın okuma alışkanlığına bağlıdır.

Kazakistan'da yaşanan Rus nüfusun fazla sayıda olması Rus dilinin resmîlik kazanması, Ruslara çifte vatandaşlık tanıma hakkı gibi imtiyazların talebine neden olmuştur (Somuncuoğlu 2016: 98). 1993 Anayasası'nda Rusça "halklar arası iletişim dili" olarak tanımlanırken, anayasa değişikliği sonrasında resmi dil Kazakça kabul edilmekle birlikte, yerel yönetimler ve kamu düzeyinde Rusça resmi dil olarak

benimsenmiştir. Halen Rusça Kuzey Kazakistan bölgesinde ve hatta Astana’da yaygın bir dil olarak kullanılmaktadır (Somuncuoğlu 2016: 105). Öte yandan Kazakistan’da Rusça yayın kuruluşları ve basılı yayınlar oldukça yaygındır. Toplum genelinde basılı yayında Rusça tercihi %45, televizyon gibi görsel yayınlarda Rusça dilinin tercih edilme oranı ise %78 ‘dir. Bu oran Kazakistan’ın güney ve batı kesimlerinde daha düşük seyirde görülse de Rusların ağırlıklı olarak yaşadığı kuzey, orta ve doğu kesimlerde oldukça yüksektir. Devlet destekli Kazak Tv Rusça ve Kazakça olmak üzere iki dilde yayın yapmaktadır. Ayrıca internet erişiminde, haberleşme ve sosyal medya kullanımında Rusça tercih edilmektedir (Yıldırım 2014: 107).

Kırgızistan’da da en çok izlenen ilk beş kanaldan dördü Rusça dilince yayın yapmaktadır (Yıldırım 2014: 107). Rusya’nın medya alanındaki gücünü kullanmasında özel kanalları satın almasıyla ve kanallarda geniş kapsamlı yayın yapmasıyla izleyici kitlesini yönlendirmeye çalışması etkili rol oynamaktadır. Ayrıca diğer yayın kuruluşları ve sanal medya üzerinden etnik diller konusunda kısıtlamanın olması ve Rusça’nın geçerliliği, Rusça için bölgeyi kapsayıcı bir görüntü oluşturmaktadır (Yıldırım 2014: 108).

➤ Eğitim; Rusya bölgede eğitim adına tercih edilen yurtdışı seçenekleri arasında ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada Kırgızistan, üçüncü sırada ise Türkiye vardır. Kırgızistan’da açılan Uluslararası eğitim kurumları bölge ülkelerdeki öğrencilerin tercihleri üzerinde etki yaratmıştır (Yıldırım 2014: 125). Ayrıca Kırgızistan’da Rusya ile bağlantılı üniversiteler de mevcuttur. *Kırgız-Rus Slavyan Üniversitesi*, *Kırgız-Rus Eğitim Akademisi* bunlara örnek sunmaktadır. Kırgızistan özelinde bakıldığında ise yurtdışına giden öğrencilerin tercihi dikkate alındığında Rusya ilk sıradadır (Yıldırım 2014: 129).

Rus nüfusun fazlalığı, Rus dilinin aktif kullanılması Kazakistan’ın eğitim programına da yansımaktadır. Anayasa ile Kazakça’nın statüsü korunsun da Rusça hala bilimsel ve teknik alanda etkinliğini sürdürmektedir. 1989’dan bu yana Kazakça Rusça karşısında daha etkin duruma getirilmeye çalışılsa da bu durum kırsal yerlerle sınırlı kalmıştır. Büyük şehirlerde Rusça üstünlüğünü korumaktadır (Yıldırım 2014: 125-126).

Rusça eğitimin en az görüldüğü ülkeler ise Özbekistan ve Türkmenistan'dır. Bu ülkelerde anadil canlı tutulmaya çalışılmış ve ülke sınırları içerisindeki Rusların sayıca azlığı bu durumun yerleşmesini kolaylaştırmıştır. Özbekistan'da yükseköğretim kurumlarında Rusça eğitime rastlanmamakla birlikte sadece Fergan Üniversitesi'nde, Rus Ekonomisi Akademisi Özbekistan Şubesi ve bazı üniversitelerin Rusça öğretmenliği bölümlerinde Rusça eğitim verilmektedir (Yıldırım 2014: 130). Türkmenistan'da ise sınırlılık daha da yüksek seviyededir. Yükseköğretimde Rusça eğitim yasak olmakla birlikte, ülkede Rus ortaklığı ile kurulan üniversite de bulunmamaktadır (Yıldırım 2014: 131).

Tacikistan'ın Rusya'ya olan bağımlılığı, Rusya'nın ülkedeki eğitim üzerinde etkin rol oynamasına neden olmaktadır. Ekonomik anlamda az gelişmiş ülke seviyesinde olan Tacikistan'ın eğitim için gerekli olan araç ve gereçleri Rusya Milli Eğitim Bakanlığı tarafından üstlenilmiştir (Yıldırım 2014: 130-131). Devlet politikalarındaki Rus etkisi 2004 yılında Tacikistan Devlet Başkanı İmamali Rahmanov'un 2. Sınıftan 11. Sınıfa kadar Rusça eğitimi zorunlu kılmasına dair karar almasında da etkili rol oynamıştır (Yıldırım 2014: 130).

Rusya'nın üç boyutlu Orta Asya ilişkileri bağlamında değerlendirildiğinde Orta Asya ülkelerinin Rusya politikasına cevabını iki şekilde ele almak mümkündür. Bunlardan ilki "isteksiz takipçiler"dir. Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'dan oluşan bu grup egemenliklerini korumaya çalışsalar bile çeşitli nedenlerden ötürü Rusya ile ilişkileri geliştirme girişimindedirler. Türkmenistan ve Özbekistan ise "redciler" adı altında kendi güçleriyle var olma mücadelesi vermekte ve her türlü entegrasyon girişimlerine mesafeli durmaktadırlar (Öğütçü 1 ve Öğütçü 2 2017: 9). Söz konusu iki ülkeni Rusya'yı dengeleme adına bölgede Çin ile iletişim kanallarını açık tuttuğu ve çok yönlü bir dış politika benimsedikleri görülmektedir. Ayrıca Rusya'nın medya, dil, nüfus gibi yumuşak güç araçlarını kullanarak bölgede var olma çabasına karşılık Çin'in aktif olarak uyguladığı dil, kültür, ekonomi gibi yumuşak güç politikaları iki ülke ilişkilerinin bölgesel çıkarlarının çatışmasına neden olabilecek potansiyeldedir. Nitekim Çin, SSCB'nin dağılmasından sonra bölgeye kurulan ilk Konfüçyüs okulunu Taşkent'te açmıştır. Daha sonra ise Özbek Üniversitesi'nde Çince öğrenen kurslar verilmeye

başlanmıştır. Aynı şekilde Kazakistan'da da üç Konfüçyüs Enstitüsü açılmıştır (Maimaiti 2016: 52). İstatistiksel verilere göre Orta Asya'da 11 Konfüçyüs Enstitüsü, ve onlarca Konfüçyüs okulu açılmıştır. Ayrıca Orta Asyalı 20.000'den fazla öğrenci, eğitim almak için Çin'de bulunması Çin'in dil ve kültür politikalarının başarıya ulaşması için önemli bir fırsattır. Özbekistan'da Konfüçyüs Enstitüsü'nde kontenjan sayılarının artması ve 2013'de 300 civarı kayıtlı öğrenci sayısı 2015 yılında 660'a yükselmesi, bölgede Çin'in yumuşak güç araçlarını başarıyla inşa ettiğini göstermektedir (Maimaiti 2016: 53). Mevcut konjonktürde Rusya avantaj sahibi olsa da Çin'in bölgede başarı ile yürüttüğü stratejiler ve geliştirdiği ilişkiler uzun vadede Çin-Rusya ilişkilerinde çatışan konuların arasında yer almasına neden olabilir.

3.2. Çin Halk Cumhuriyeti – Rusya Federasyonu İlişkilerinde Orta Asya Ülkelerinin Etkisi

3.2.1. Rekabet mi? Stratejik Ortaklık mı?

Uluslararası politikada etken güç olan devletlerin ulusal çıkarlarını maksimize edebilmek için uluslararası alandaki başarıları önemli rol oynamaktadır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu yapının başat gücü olan ABD, 21.yy'ın başlarından itibaren dış politikada yürüttüğü yalnız stratejiler doğrultusunda dünyanın yönetici gücü imajını zedelemiştir. Bu, yeni güç arayışlarını da beraberinde getirmektedir. Üçüncü Dünya ülkelerinin uluslararası alanda güç kazanması ve rekabet seviyesine yükselmesi çok kutupluluk tartışmalarının gündeme gelmesine yardımcı olmuştur. Nitekim Batı merkezli kurum ve kuruluşlara alternatif olarak sunulan Şangay İşbirliği Örgütü, BRİCS gibi kuruluşlar çok seçenekli politika fırsatlarını öne çıkarmıştır (Askeroğlu 2017: 57). Ayrıca tek kutupluluk bölgesel olarak güçlü sayılan devletler tarafında da eleştirilmeye ve çok kutuplu dünya düzenini yerleştirmek için tek kutup karşı ittifakların yapılmasına neden olmuştur. Bu anlamda Rusya-Çin yakınlaşması önemli bir örnek sunmaktadır. Nitekim bölgede ABD'nin ağırlıklı gücü adına denge politikası yürüten Çin ve Rusya aynı zamanda ABD ile yaşadıkları sorunların ülkelerine ve uluslararası

konumlarına verebilecek zarar ihtimallerini en aza indirmek ya da egale etmek çabasıındadırlar.

1949 yılında Çin'in Mao Zedung liderliğinde yeni bir döneme başlaması ile birlikte SSCB-Çin yakınlaşmasını bereberinde getirmiştir. İdeolojik olarak yakın olan iki ülke çok yönlü işbirliğini 1950 yılında imzaladıkları “dostluk anlaşması” ile pekiştirmişlerdir. Bu bağlamda Sovyetler Birliği, Çin'in kalkınması için uzmanlar göndermiş, ekonomik ve alt yapı iyileştirmesine katkıda bulunmuştur (Güneş 2015: 840). 1950-53 yılları arasından yaşanan Kore Savaşı sonrası verilen kayıplar ve sonrasında iki ülke arasındaki ideolojinin farklı yorumlanması, iç/dış politikadaki çıkar uyuşmazlığı gibi nedenler 1960'lı yılların iki ülke arasında gergin geçmesine neden olmuştur. “Dostluk Anlaşması”nın geri çekilmesiyle birlikte Rusya, Çin'e izolasyon politikaları uygulamıştır (Güneş 2015: 840). Bunun sonucunda ise Çin 1970'li yılların başında ABD ile yakınlaşmış ve bir denge politikası uygulamıştır. 1971 yılında BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olan Çin, ABD ile birlikte Henry Kissinger'in ortaya attığı “stratejik üçgen” politikasıyla hareket etmiş ve ABD ile güvenlik, ekonomi, siyasi alanlarında işbirliği yaparak Sovyetler Birliği'nin izole edilmesine katkıda bulunmuştur. Çin'in ABD ile işbirliğinden rahatsız olan Rusya, 1982 sonrası Çin ile ilişkileri yumuşatmaya çalışmıştır. Nitekim ABD'nin Tayvan politikası, Çin-ABD arasındaki ticaret savaşları gibi etmenler de Çin'in Rusya'nın hamlesine sıcak bakmasına katkı sunmuştur. Bu çerçevede Çin, Soğuk Savaş sonrasına kadar SSCB-ABD ile eşit mesafeli bir politika yürütmüştür (Güneş 2015: 841). Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte 1991 yılında Sovyetler Birliği yıkılmış ve yerine Rusya Federasyonu kurulmuştur. Çin-Rusya ilişkileri 1994 yılında “yapıcı işbirliği” ile başlamıştır. 1995 yılında Boris Yeltsin Rusya için Çin'in önemli olduğuna vurgu yapmış ve ikili ilişkilere önem verdiğini dile getirmiştir (Akman 2015: 312). 1996 yılında Şangay İşbirliği Örgütü ile yakınlaşma devam etmiştir. Tek kutuplu dünya düzenine karşı bir araya gelen iki ülke 1996 yılında bu ilişkilerini “stratejik ortak” olarak belirlemişlerdir. 2000 yılında Putin'in başa gelmesiyle birlikte Rusya-Çin arasında 2001 yılında “dostluk anlaşması” imzalanmış ve iki ülke çok yönlü işbirliğini geliştirmeyi kararlaştırmıştır (Güneş 2015: 841).

Küresel siyasette jeopolitik olarak güçlenmek isteyen Rusya ve Çin 2001’de imzaladıkları “Büyük ittifak” anlaşması stratejik ortaklık özelliği taşımaktadır. Anlaşma klasik bir askeri-siyasi ittifaktan ziyade istişare ortamı yaratmaktadır. 9. Maddeye bakıldığında “ anlaşmanın taraflarına göre, barışı bozacak ve güvenlik çıkarlarını etkileyecek tehdidin meydana geldiğinin tesbit edilmesi durumunda, Rusya ve Çin bir an önce söz konusu tehdidin ortadan kaldırılması için bir araya gelerek istişare yapacakları” öngörülmüştür. Bu şekilde hem tek bir cephede savaşa dahil olma riski ortadan kalmakta hem de olası bir ittifakın bozulması durumunda güvenliği tehdit edebilecek endişeler giderilmektedir. Ayrıca ABD ve Batı ittifakı tarafından güvenlik ikilemi düşüncesinin oluşması da engellenmektedir (Askeroğlu 2017: 58).

Rusya ve Çin’in bölgede çıkarları doğrultusuna stratejik ortak gibi hareket ettikleri, kimi zaman ise çatışan unsurların iki ülkeyi rakip güç olarak karşı karşıya getirdiği görülmektedir. Bu bağlamda Rus-Çin ilişkilerinin Orta Asya boyutunu kesin bir çerçevede sunmak yanlış olacaktır. Doğru sonuçlara varabilmek adına stratejik ortaklık mevcutsa nasıl?, rakip iki güç ise neden? Soruları iki ülke ilişkisinin Orta Asya temelli analizinde yol gösterici olacaktır.

İki ülke arasında bölge üzerinde örtüşen konulardan biri hiç şüphesiz bölgedeki ABD varlığıdır. Rusya ve Çin nezdinde bölgedeki ABD varlığı iki ülke açısından bir tür çevrelenme hissi uyandırmaktadır. Ayrıca sadece Orta Asya özelinden ziyade Asya kapsamında ABD’nin üsler elde etmesi ve Çin ile Rusya’nın yayılmacı dış politikasından rahatsız olan ülkelerin ABD’ye müttefiklik etmesi, bölgede Rusya ve Çin etkisini kırma hedefinde olan bir ABD’yi işaret etmektedir.

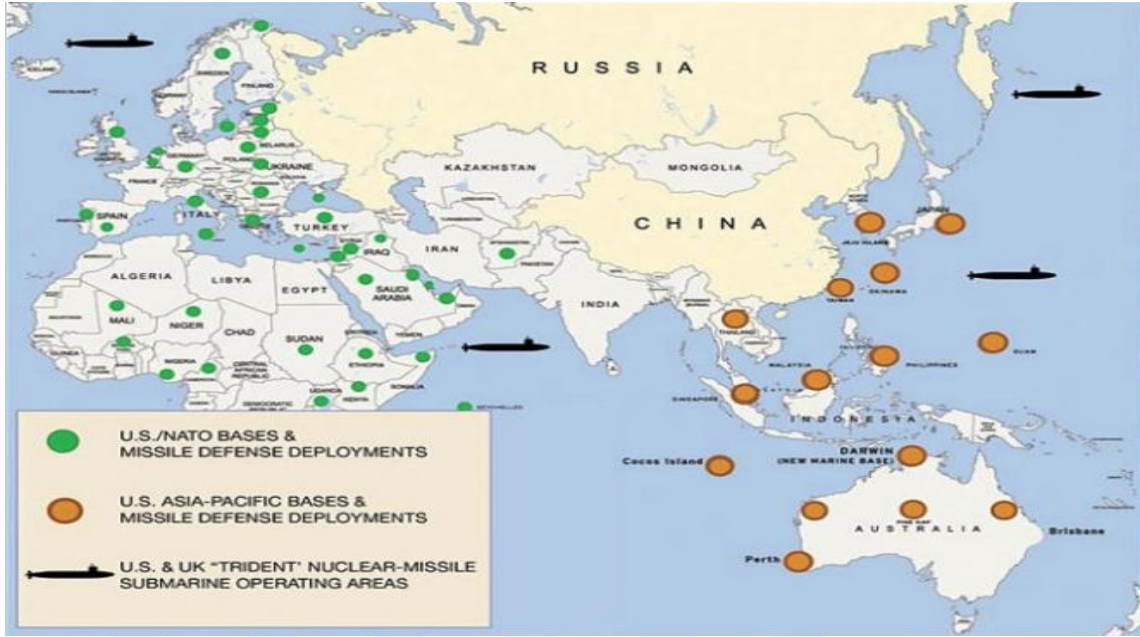
11 Eylül öncesinde bölgede dolaylı olarak etkinliğini inşa etmeye çalışan ABD, bekle-gör politikası neticesinde 11 Eylül 2001 saldırıları ile bölgeye giriş vizesini kazanmış ve Orta Asya bölgesinde etkinliğini arttırabilmek adına bölgede üsler edinme girişiminde bulunmuştur. Bu girişim ilk olarak Özbekistan tarafından yanıt bulmaktadır. Afganistan müdahalesi sırasında da bu üs ile birlikte Kazakistan ve Türkmenistan’da da hava sahalarının kullanıldığı bilinmektedir. Başlangıçta Rusya ve Çin tarafından ABD’nin bölgedeki “barışçıl” varlığına destek verilmiştir. Nitekim Rusya bu anlamda

ABD'ye istihbarat sağlanması ve hava sahasının insani yardım konularına açık olması gibi pek çok konuda yardımcı olmaya çalışmıştır (Akman 2015: 317). Fakat ABD, bölgedeki varlığını barış sağlama niyetinden öteye geçirmeye çalışması bölgedeki iki büyük güç tarafından rahatsızlık uyandıran bir durum olarak görülmüştür. Nitekim Orta Asya'daki renkli devrimler, AB'nin Doğu Avrupa ülkeleri ile bütünleşme girişimleri, NATO'nun yayılma alanının Rusya aleyhine genişlemesi, AB'nin Gürcistan, Ermenistan, Güney Kafkasya ülkelerini kendi yanına çekme girişimi (Ercan 2017: 485) Moskova cephesinde tehdit algısı yaratmış ve ABD-AB'yi Kremlin'in etkisini kırmakla suçlamıştır.⁷ Buna karşılık Batı'nın Moskova'yı Çeçenistan politikalarıyla eleştirmesi ve Kremlin'in antidemokratik olarak nitelendirilmesi, (Kamalov 2011: 22) 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi nedeniyle ABD ve AB ülkelerinden ciddi tepki toplaması, ve bu tepkiler sonucunda ekonomik ve siyasi ambargoya maruz kalması Rusya'yı partner arayışına itmiştir (Güneş 2015: 842). Bilindiği gibi Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi sonucunda 38 iş adamının ülkeye girişlerini yasaklayan ABD ve AB, mevzu bahis iş adamlarını kendi ülkelerindeki mal varlıklarını da dondurmıştır. Ayrıca Rus endüstrisi için önemli olan yedek parça ihracının Rusya'ya satışının yasaklanması Rus sanayisini zora sokmuştur (Güneş 2015: 850). 2014 yılında petrol fiyatlarındaki düşüş de Rusya'nın ekonomisine olumsuz yansımıştır. Nitekim 2014 yılında dünya para birimleri karşısında %22 değer kaybeden rublenin değer kaybının önlenmesi için 51 milyar dolar gibi yüksek bir miktarda döviz piyasaya sürülmek zorunda kalmıştır. Bu durum yabancı yatırımları da olumsuz etkilemiştir (Güneş 2015: 850). Uygulanan ambargo ile yalnızlaştırılmaya çalışılan Rusya ise Çin ile bu durumdan sıyrılma çabasıdadır. Rusya'nın , Çin ile yakınlaşması Çin'in avantaj sağladığı bir durumdur. Nitekim Rusya daha önce Çin'e vermekten çekindiği yüksek teknoloji silahların satışını onaylamıştır. Çin'in ise Batı'nın Rusya'ya yaptırımları sonucunda Rusya'nın alt yapı yatırımlarına destek olduğu ve enerji alanında işbirliği sağladığı görülmektedir. Rusya, bu kriz sonrasında Batı ile gelişen ilişkileri ekonomik, siyasi, askeri olarak

⁷Amerika, Rusya sınırlarına yakın ülkelere ve Asya Pasifik bölgesinde müttefik ülkelere füze savunma sistemi kurma girişimlerinde bulunduğu görülmektedir. Bunun yanında 1972 yılında SSCB ile imzaladıkları anti balistik füze sistemlerinin sınırlandırılması anlaşmasından 2002 yılında çekilme kararı almıştır. Çekya'ya radar sistemi, Polonya'ya ise füzesavar sistemi kurması yanı başındaki Rusya'da tepkilere neden olmuştur (Akman 2015: 317).

zedelenmiştir. Ayrıca bu kriz sonrası NATO, Asya'ya yönelişini ertelemiş ve yeniden Rusya sınırlarına yoğunlaşmıştır (Askeroğlu 2017: 59).

Öte yandan ABD'nin Orta Asya bölgesinde Rusya tekeline kırmak istemesinin yanı sıra önemli bir güç olan Çin'i de hedef aldığı görülmektedir. Bill Clinton ve Bush döneminde ABD'nin Asya-Pasifik'e yönelimi, Obama dönemiyle birlikte askeri alanın yanı sıra ekonomik ve politik alanları da kapsayan daha geniş bir program dahilinde ele alınmıştır (Kasım 2017: 186-187). Obama dönemiyle birlikte bölgeye olan ilginin artması, Çin tarafından tehdit algılamalarına neden olmuştur. ABD, bölgede Çin'e dair iki yol izlemektedir. İlki Çin ile işbirliği içerisinde olup dünya ile entegrasyon sürecini hızlandırmak, ikincisi ise Çin'in gerek komşu ülkelerle gerek ise potansiyel rakipleri ile işbirliği içerisinde olup Çin'i dengelemek ve çevrelemektir. Clinton'un 1998 yılındaki Çin'e gerçekleştirdiği ziyarette Çin için "stratejik ortak" terimini kullanmıştır. (Güneş 2011: 346) Fakat 2001 yılında ABD casus uçağının Çin havalimanında yakalanıp personelinin gözaltına alınması iki devlet arasında gerilime neden olmuş ve bu olay akabinde ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell Çin hakkındaki "stratejik ortak " yerine "stratejik rakip" tanımlamasını yapmıştır (Güneş 2011: 346). Böylece Soğuk Savaş sonrası ABD için yeni rekabetin sahibi Çin olmuştur. Bu bağlamda bölgede Çin'i çevreleme adına bölgedeki müttefik ülkelerle ilişkilerini geliştirme çabasında olan ABD, aynı zamanda müttefik güçler arasında var olan anlaşmazlıklar için de hakem rolü üstlenmektedir. Nitekim ABD, Çin'in çevreleme politikalarına karşılık tepki göstermesinden önce müttefikler arasındaki güvenliğin sağlanması ABD'nin bölge politikası açısından önemlidir (Kasım 2017: 183).

Harita 3.2: ABD'nin Asya-Pasifik'teki üsleri (WILPF 2018)

Amerika yeni rakip gücü kontrol altında tutabilmek adına entegrasyon ve çevreleme politikasına “stratejik rakip” tanımlamalarına rağmen devam ettiği görülmektedir. Nitekim 2010 yılında Washington , Pekin’e dünyayı ABD-Çin merkezli yönetmek adına G-2 formülünü önermiştir. Fakat Çin, çok kutuplu bir düzen seçeneğini tercih etmiş ve alınacak bir kararın BM çerçevesinde olması gerektiğini öne sürerek teklifi reddetmiştir (Askeroğlu 2017: 59). Teklif Çin tarafından kabul edilmeyince ABD, Çin’e karşı daha aktif bir çevreleme politikası yürütmeye başlamıştır. Bu anlamda bölgede Çin’in sorun yaşadığı ülkelerle yakın temaslarda bulunmak ve üs edinmek çabasıdır (Güneş 2015: 851-853). Bölgede Avustralya, Filipinler ve Singapur ile askeri bağları güçlü tutma çabasından olan ABD, 2011 yılında 2500 ABD denizcisini Avustralya’da görevlendirmek üzere ülke yönetimi ile anlaşmaya varmıştır. Anlaşma, Vietnam Savaşı’nın sonundan bu yana ABD’nin bölgedeki varlığını ilk uzun vadeli genişleme olarak temsil etmesi açısından önemlidir (Kasım 2015: 91). Ayrıca ABD’nin Tayvan ile silah ticareti yapmasına karşılık Çin’e uyguladığı ambargo Çin’in Rusya ile yakınlaşmasına ivme kazandıran konulardandır. Nitekim Çin, dünya silah ticaretinin %27 ‘sini elinde tutan Rusya’dan silah ithal eden ülke konumundadır (Güneş 2015: 858). ABD’nin bu politikasına karşılık birlikte hareket eden Çin ve Rusya, 29 Nisan-4 Mayıs 2012 tarihinde Spratly adalarının yakınlarında ortak bir tatbikat gerçekleştirmiştir. Buna karşılık ise ABD-Filipinler 16-27 Nisan 2012’de yine aynı konumda bir ortak askeri

tatbikat yapmışlardır. Ayrıca ABD Güney Çin Denizi'nin güvenliği açısından “USS Amerikan uçak gemilerinin” bölgedeki sayısını arttırmıştır (Güneş 2015: 853).

Diğer yandan Çin, ABD'nin Asya'daki varlığına belli bir noktaya kadar izin vermiştir Nitekim ABD'nin Japonya'daki üsleri Çin açısından memnun edici tarafa sahiptir. Japonya'nın nükleer güç sahibi olup ABD tarafından kullanılmasının sınırlandırılması Çin'in bölgedeki güvenliği açısından önemlidir. Fakat Japonya'nın son yıllarda Çin'in yükselen güç olması ve Kuzey Kore'nin nükleer çalışmalarına hızla devam etmesi nedeniyle aktif savunma sistemi geliştirmek istemeleri, bölgede dengeleri değiştirebilecek bir hamledir (Güneş 2011: 350). Ayrıca ABD'nin diğer bölgelerdeki varlığı ve müdahaleleri (Tayvan, Irak, Afganistan, İran gibi) Çin için rahatsız edicidir. ABD'nin dış politikasını Asya merkezli yapması ve Orta Doğu'da patlak veren Arap Baharı ile birlikte çevre bölgelerde varlığını hissettirmesi (Suriye'de rejim değişikliğinin desteklenmesi, İran üzerine baskı kurulması gibi), ABD'nin Tayvan konusunda Çin ile çatışması gibi etmenler (Güneş 2015: 842) Çin'in kendini ABD tarafından çevreleme politikasına maruz kaldığı hissine kapılmasına ve Rusya ile ortak zeminde buluşmalarına neden olmuştur. Ayrıca ABD'nin bölgede var olması Çin'in enerji güvenliği adına yapacağı hamleler için de engel olarak görülmektedir (Güneş 2011: 351). Ayrıca ABD'nin 2000 yılında gerçekleştirmeyi planladığı “Ulusal ve Bölgesel Füze Kalkanı Projesi” hem Çin hem de Rusya için tehdit edici unsur olarak belirlenmiştir. Rusya ulusal füze kalkanına karşı çıkarken Çin özellikle Tayvan meselesinden ötürü bölgesel füze kalkanı projesine tepki göstermektedir. Bu ortak tepki ise Rusya ve Çin'i birleştiren bir başka nedendir. Nitekim Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov “.. Rusya için tek tehdit ABD'nin füze savunma sistemidir” ifadesi net bir şekilde varolabilecek tehlikenin rahatsız edici boyutunu açıklamaktadır. Bu çerçevede düşünüldüğünde ABD'nin projede başarılı olması, bölgede Rusya ve Çin için nükleer güç varlıklarının sorgulanır hale gelmesine neden olacaktır. Bu durum ise iki ülkeyi uluslararası alanda prestij kaybına neden olurken ABD'nin bölgede yükselmesine katkıda bulunacaktır (Güneş 2015: 844). Bütün bunlar değerlendirildiğinde ise Rus-Çin ilişkisinin ABD karşısında yürüttükleri ortak duruşun tesadüfi olma özelliğini yitirmektedir.

Bir diğerk Çin-Rusya yakınlaşmasına neden olan konu ise iki ülkenin bölgeden beklentileri olan ekonomik çıkarlardır. Bu durum ise kolektif bir anlayışla yürütüldüğü gibi ikili anlaşmalarla da etkinlik kazandığı görülmektedir. Şangay İşbirliği Örgütü bu anlamda işlevsel bir kuruluş olarak ele alınabilir. Rusya ve Çin bölgede önemli güçlerdir. Bölgesel hakimiyet teorileri de baz alındığında büyük güçlerin ilgisi çekecek yapıda olan Orta Asya bölgesi, bağımsızlıklarının ilk yıllarında kırılğan yapıları dış güçlerin etki alanına girebilme tehdidiyle karşı karşıya bırakmaktadır (Akman 2015: 315). Bu anlamda Rusya'nın "arka bahçe diye gördüğü eski hakimiyet alanı üzerinden yeniden hakimiyet sağlamak çabaları yanında Çin'in bölge ile yakınlaşma ve özellikle ekonomik ilişkiler kurma girişimleri ön plana çıkmıştır. Ayrıca Rusya'nın Çeçenistan gibi stratejik öneme sahip (Karadenize çıkış, Grozni bölgesinin petrol bölgesi olması ve Azerbaycan, Kazakistan üzerinden gelen boru hatlarının geçiş alanı) bir bölge üzerinde hakimiyet alanı sağlayabilmek adına örgüt üyeleri tarafından destek arama çabası içerisindedir. Çin için de aynı durum söz konusudur. Sincan Uygur Özerk Bölgesi, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Hindistan, Pakistan ve Moğolistan ile olan sınırı, Tarım Basın bölgesinin önemli petrol ve doğalgaz rezervlerinin varlığı ve yer altı zenginlikleri açısından ülkenin dörte üçünün bu bölgede bulunması Çin için ayrı bir önem atfetmektedir. Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı hareketlerin varlığı Çin'i bölge ülkelerle işbirliği seçeneğine yöneltmiştir (Akman 2015:315).

Rusya, Yeltsin döneminde kısa bir süreliğine de olsa Batı yanlısı politika izlemiştir. Fakat benimsenen dış politika ülke ekonomisi için faydalı olmadığı ve NATO'nun genişleme sahası içerisinde olduğu anlaşılınca eski hakimiyet alanı olan BDT'ye dönüş gerçekleşmiştir. Bu anlamda doğalgaz ve petrol rezervleri konusunda dünyada sırasıyla %26,3 ve %6,6 sına sahip olan ve ihracatının %50 sinden fazlasını enerjinin kapladığı göz önüne (Akman 2015: 315-316) alındığında BDT coğrafyasına dönüş anlamlı görülmektedir. Öte yandan Çin'in yükselen ekonomisi artan enerji ihtiyacını beraberinde getirmektedir (Akman 2015: 316). Bu durum ise Çin'i enerjiyi sorunsuz ithal edebileceği bölgelere yönlendirmektedir. Bu bölgelerin başında Orta Asya gelmektedir. Bu durum ise iki ülkeyi ekonomik anlamda işbirliğine itmştir.

Dünyanın en büyük nüfusuna sahip ülkesi olan Çin'in, artan üretimiyle doğru orantılı olarak enerji ihtiyacının da aynı şekilde arttığı görülmektedir. Bu çerçevede dünyanın enerji ithal eden ikinci ülkesi olan Çin, 2010 yılının sonuna kadar enerji temini için Suudi Arabistan, Irak, İran, Libya gibi Orta Doğu bölgesine yoğunlaşmaktaydı. Fakat buradan ithal edilen enerji korsan tehlikesi ve ABD donanmalarına takılma tehdidi ile karşı karşıya kalmaktadır (Güneş 2015: 486). Libya'ya uygulanan müdahale, Orta Doğu'daki istikrarsızlıklar Çin'i Orta Asya ve Rusya enerjisine kaydırmıştır. Rusya bu anlamda ciddi rezervlere sahiptir. Dünya doğalgazının %26,3'üne, petrolünün ise %6,6'lık kısmını elinde tutan Rusya, Avrupa'nın enerji ihtiyacının önemli bir yüzdesini oluşturmaktadır. Nitekim 2011-12 yılları arasında petrolün %80'nini ve doğalgazın %55'ini ithal eden AB ülkeleri, Rusya'dan sırasıyla %20 ve %45 oranında enerji ihtiyacını karşılamıştır (Güneş 2015: 847).

Çin'in, Suudi Arabistan ve Angola'dan sonra enerji alanında işbirliği içinde olduğu üçüncü ülke Rusya'dır. Bu bağlamda Mart 2006'da başlatılan dünyanın en uzun boru hattı olan ESPO, 2013 yılında faaliyete geçmiştir (Güneş 2015: 847). Bu hat yıllık 80 milyon ton taşıma kapasiteli, 4070 km uzunluğunda olup Doğu Sibirya ve Çin'in kuzeydoğusundaki Daqing kenti arasında petrol aktarımı yapmaktadır. (Güneş 2015: 847)Öte yandan 2014 yılında yaşanan Ukrayna Krizi Avrupa cephesinde büyük tepkiye yol açmıştır. Bu tepkiler neticesinde Rusya'ya uygulanan ambargo, Rusya'yı Çin'e daha da yakınlaştırmıştır (Öğütçü 1 ve Öğütçü 2 2017: 12). 2014 yılında petrol ve doğalgaz fiyatlarında yaşanan düşüş ise petrol ihracatçısı olan Rusya'nın ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Ülkenin ihracatının %50'si ve ihracat gelirlerinin %70'ni oluşturan petrol ve doğalgaz ticareti Çin-Rusya arasında olan anlaşmalarda da Çin lehine bir durumu ortaya çıkarmıştır (Öğütçü 1 ve Öğütçü 2 2017: 13).

Öte yandan 2014 yılında iki ülkenin devlet başkanlarının bir araya geldiği toplantıda Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, Rusya ile doğalgaz ve petrol tedariği konusunda yürütülen projelerin artırılması gerekliliğine vurgu yaparak nükleer enerji, elektrik gibi diğer konularda da işbirliğinde yana olduklarını belirtmiştir (https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/sqdah/t1127299.shtml, 14 Kasım 2018'de

erişildi). Sonuç olarak alternatif enerji geliştirmek isteyen Rusya'ya, ucuz enerji temin etmek için hevesli olan Çin tarafından destek gelmektedir. 2016 yılında IMF 'ye alternatif olarak gösterilen Çin, Rusya, Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika BRICS Kalkınma Bankası'nın ilk yeşil tahvillerini yayınlanmıştır. Bu elde edilen para ise alternatif enerjinin dahil ekolojik konularda kullanılmak üzere anlaşmaya varıldığı görülmektedir. Çinli şirketler ayrıca Rusya'nın güneş ve rüzgar enerji santrallerinin yapımında yatırım yapmaya gönüllüdürler. Rusya'da kullanılan alternatif enerjinin kullanılan tüm enerji içerisindeki payı %17'dir. Bu oran 2013 öncesinde mevcut değildir. Çin ile ortak yürütülen projelerden biri Rusya'nın hidroelektrik gücü olan RusHydro tesis operatörü ile Power China mini tesislerin inşa edilmesidir (Öğütçü 1 ve Öğütçü 2 2017: 14).

Çin, aynı zamanda Rusya'nın en büyük ticaret ortağıdır. Bu bağlamda Çin mallarının Rusya pazarında çokça bulunduğu söylenebilir. 20 Nisan 2014 tarihli Şangay ziyaretinde Putin, Çin-Rus ortak yapımı olan CR929 uçağını, (<http://www.airkule.com/haber/ISTE-RUS-CIN-ORTAK-YAPIMI-CRAIC-CR929/31915> , 09 Nisan 2019'da erişildi.) Airbus A380 ABD uçaklarına rakip olarak uzun mesafeli yolcu ve nakliye uçağının yapılması konusunda anlaşarak 2025 yılına kadar piyasaya sürülmesi kararı aldılar (Güneş 2015: 849). Ayrıca ABD dolarının küresel hegemonyasına karşı VTB Bank ve Bank of China işbirliğinde iki ülke lideri, Çin para birimi olan Yen'in ikili ticarete kullanarak bölgesel olarak güçlü bir para birimine dönüşmesini kararlaştırmışlardır (Güneş 2015: 849-850). Öte yandan iki ülke arasındaki ticaret hacmi 2018 yılında 100 milyar dolara ulaşmıştır. 2024 yılında ise bu rakamın 200 milyar dolar olması hedeflenmektedir. (<https://tr.sputniknews.com/rusya/201809271035408885-rusya-cin-latin-amerika-hindistan-2024-ticaret/> , 09 Nisan 2019'da erişildi). Öte yandan 2014 yılındaki Xi Jinping ile görüşmesi sırasında yaptığı konuşmada Putin, Çin ile gelişen ilişkileri değerlendirildiğinde dikkat çekici bir rakam olduğuna vurgu yapmıştır. Çin'in "Kuşak-Yol Girişimi"ne katılması yönünde Rusya'yı da davet etmesi, Rusya açısından olumlu karşılanmakta ve Rusya'nın Trans-Avrasya demiryolu hattını İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve Deniz İpek Yolu'na bağlamaya çok istekli olduğu görülmektedir. ("Xi Jinping Meets with Russian President Viladimir Putin" 2014, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/sqdah/t1127299.shtml, 14 Kasım

.2018’de erişildi). Bu gerçekleşmesi halinde ise iki ülke arasında daha gelişmiş bir işbirliğinin gerçekleşmesi muhtemeldir.

Rusya-Çin arasında gelişen ticarete Çin lehine ilerleyen bir asimetrik durum söz konusudur. Rusya açısından Çin en önemli ticaret ortağı olmakla birlikte aynı durum Çin için geçerli değildir. Beijing’in dış ticaret fazlası verdiği en önemli ticaret ortakları ABD ve AB ‘dir. Ülke bazında bakıldığında bu ABD ve Rusya olarak görülebilir. Fakat bu açıdan değerlendirildiğinde Rusya ticari anlamda giderek Çin’e bağımlı hale gelirken, Çin için alternatifler mevcuttur (Güneş 2015: 850). Çin-Rusya silah ticareti de bölgede Çin lehine bir durum kazanmıştır. Çin’in 2014 yılında Rusya ile 1,5 milyar dolar değerinde Su-35 savaş uçağından 24 adet temin etmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır. Ayrıca 2015 yılında Rusya’nın, Çin’e 400 km menzile sahip en etkili hava savunma sistemi olan S-400’leri satmış olması, (Güneş 2015: 858) bölgede Çin’in askeri anlamda yükselmesine ve Çin’i Japonya karşısında daha etkili hale gelmesine yardımcı olmaktadır. Yine 2015 tarihinde Çin-Rusya işbiliğinde NATO üyesi ülkelerin konuşlandığı Akdeniz’de bir askeri tatbikat gerçekleştirilmiştir (Güneş 2015: 858). Askeri anlamda yükselen bir Çin, uzun vadede Rusya ile ilişkilerin tartışılır seviyeye gelmesine neden olabilir.

Bölgede Çin-Rusya yakınlaşmasına bir diğer etken ise çok kutuplu yapı savunucusu olmalarıdır. ABD’nin kural tanımaz dış politika yapısının beraberinde getirdiği emperyalist anlayış, Çin ve Rusya’nın gerek bölgesel gerek ise uluslararası alandaki çıkarlarına ters düşmektedir. Bu durum karşısında ise işbirliği içerisinde olan iki önemli güç, düşüncelerini daha çok kolektif kuruluşlar aracılığıyla ifade ettikleri görülmektedir. Şangay İşbirliği Örgütü bu anlamda ön plan çıkan kuruluştur. ŞİÖ iki ülke için çok kutuplu sistemi savunmak adına ön plana çıkmakla birlikte bölgesel güvenliği sağlamak için de önemli işleve sahiptir. Bu çerçevede ŞİÖ’nün Çin-Rusya ilişkilerine etkisi aşağıda incelenmiştir.

Rusya ve Çin askeri/güvenlik alanında stratejik bir ortak gibi hareket etseler de iki ülkenin rakip olarak ele alınacak konuları da mevcuttur. Çin ile Rusya bölgesel anlamda bakıldığında birbirleri için potansiyel rakip olarak görülebilir (Güneş 2015:

859). Nitekim Rusya'nın yaşamsal çıkar alanı" olan Orta Asya, Çin için önemli enerji, ticaret alanı ve güvenlik için gözardı edilemeyecek bir konuma haizdir. Çin, bölgede Rusya'nın tekelinde bulunan enerji hatlarını çeşitlendiren alternatif olarak görülmektedir. Nitekim 2006 yılında CNPC ile Kazmuney gaz, Karagasan bölgesindeki Atasu'dan Çin'in Sincan bölgesinde bulunan Alashankou'ya 965 km'lik bir petrol boru hattı üzerinden tedarige başlamışlardır. (http://www.kcp.kz/projects/atasu_alashankou?language=en, 09 Şubat 2019'da erişildi). 2006'da taşıma kapasitesi 2,2 milyon ton olan boru hattı yeni istasyonların eklenmesiyle birlikte 2008'de 10 milyon ton, 2011 yılında 12 milyon ton, 2013 yılında ise 20 milyon ton taşıma kapasitesine ulaşmıştır (Buyanov 2013, <https://astanatimes.com/2013/12/atasu-alashankou-oil-pipeline-set-reach-full-capacity/>, http://www.kcp.kz/projects/atasu_alashankou?language=en, 09 Şubat 2019'da erişildi). Çin'in Rusya'yı devre dışı bırakan bir diğer projesi ise Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan bağlantısından Çin'e enerji ithal edecek olan TAPI projesidir (Iqbal ve Afridi 2017: 239). Ayrıca Özbekistan ile de 2006 yılında petrol ve doğalgaz ile ilgili bir anlaşma imzalamıştır. Bu bağlamda Çin, Hazar kaynaklarına ulaşma konusunda girilen rekabetteki yerini aldığı görülmektedir (Iqbal ve Afridi 2017: 237).

Çin ayrıca Orta Asya ülkeleri için önemli bir ticaret ortağıdır. Çin ile Orta Asya ülkeleri arasındaki ticaret hacmine bakıldığında 1992 yılında 465 milyon \$, 2004 yılında 7.7 milyar dolara ve 2010'da ise Rusya'yı geçerek (22 milyar \$) 29 milyar \$'a ulaşmıştır. Ayrıca 2009 yılında Çin'in, Orta Asya ülkeleri arasındaki ticaretinde en büyük paya sahip olan ülke ise 13,8 milyar \$ ile Kazakistan olmuştur. Diğer yandan bölge ülkeleri ile yol ve demiryolu yapımı için de ikili anlaşmalar imzalamaktadır (Iqbal ve Afridi 2017: 239). Çin'in dünyadaki pek çok bölgeyi birbirine bağlaması hedefleyen önemli girişimi "Bir kemer Bir yol" aktif bir şekilde gerçekleşirse Orta Asya ülkelerinin alt yapısının iyileştirilmesi ve dünyaya entegre olması açısından Çin belirleyici rol oynayacaktır (Kasım 2019).

Öte yandan Çin'in Ukrayna ile silah ticaretinde bulunması(Güneş 2015: 859) ve Rusya'nın Çin ile gergin ilişkiler içerisinde olan Vietnam ve Hindistan'a denizaltılar ve savaş gemileri ihraç etmesi iki ülke arasındaki stratejik ilişkilere olumsuz yansımaktadır

(Güneş 2015: 859). Bu açıdan bakıldığında bir yandan ekonomik ilişkileri geliştirme çabası içinde olan iki ülke diğer taraftan birbirlerine karşı bağımlılığı azaltabilme adına alternatif partnerler aramakta ve projeler geliştirmektedirler.

Bölgede yükselen güç olan Çin, gelişen ilişkilerine rağmen Rusya tarafından endişe ile karşılanmaktadır. Bu anlamda Rusya'nın temkinli bir dış politika izlediği görülmektedir. Nitekim 2012 yılında Putin'in yeniden başa gelmesiyle birlikte ilk seyahatini Belarus'a ve ardından eski hakimiyet alanı olan ülkelere yapması öncelik sırasının belirlenmesi için önemli bir ipucudur. Ayrıca güvenlik konularında Çin dışında alternatifleri de değerlendirmektedir. Nitekim Rusya, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü ile Orta Asya ülkeleri üzerinde güvenlik konusunda baskın bir rol alma çabası içerisine girmiştir. Diğer yandan Çin'in, Asya Topluluğu içerisine Rusya'yı dahil etmediği görülmektedir. Böylece Güneydoğu Asya ülkeleri ile oluşan ASEAN+3 işbirliği örgütünde Rusya yer almamıştır (Akman 2015: 322). Moskova yönetimi ise Çinli yatırımcıların isteklerine temkinli davranmaktadırlar. Nitekim Sibiry petrol ve doğalgaz tedarikçisi olarak Çin'in tek müşteri olmasını engelleme girişimleri Rusya'nın dış politikasının Çin'e bağımlılığı azaltması adına önemli bir hamledir (Akman 2015: 320).

İki ülke arasındaki ticaretin Çin lehine bir durum seyretmesi ise Rusya-Çin ilişkilerine olumsuz yansımaktadır. Rusya, Çin'e daha çok mineral, kağıt hamuru, kereste gibi ham maddeler ihraç ederken, Çin ise Rusya'ya makine ve teknolojik malzemeler ihraç etmektedir. Bu anlamda avantaj Çin'in eline geçmiş durumdadır (Akman 2015: 324). Bu konu Rus halkı içinde endişe verici bir durumdur. Rus Kamuoyu Araştırma Merkezi'nin yaptığı bir araştırma sonucunda Rusların %60 gibi yüksek bir oranı Çin ile işbirliğinin ülkede işsizliğe yol açtığı görüşüne sahiplerdir (Akman 2015: 324). Rusya gelişen Çin ekonomisine karşı bölgede Gümrük Birliği kurarak kendisini dengeleme yoluna gitmiştir. Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'dan oluşan birlik, bir AB sistemi kurmak amacına da hizmet etmektedir. Rusya uzun vadede Çin'i rakip güç olarak görmesi sonucu Çin ile aynı bünyede bulunduğu ŞİÖ dışında Çin'in yer almadığı Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü ve Avrasya Ekonomik Kalkınma Örgütü bağlamında da Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerini

devam ettirmek çabasıdadır (Kamalov 2011: 9). Bu durum ise Çin açısından rahatsız edici bir durumdur (Akman 2015: 324).

Rusya ve Çin ilişkilerinde Orta Asya boyutu dikkatli bir zeminde ilerlemektedir. Ortak çıkarlar düşünüldüğünde kısa vadede daha temkinli adımlar atıldığı görülmektedir. Fakat toprak altı zenginlikleri ve özellikle hidrokarbon kaynaklar konusunda iki önemli güç arasında rekabetin olması ileri zamanlarda iki gücün karşı karşıya gelebileceği düşüncesini de beslemektedir (Oliphant 2013: 11). Şu ana kadar ise Rus-Çin stratejik ortaklığında Orta Asya’da görev paylaşımı yapıldığı düşünülebilir. Bu planlı bir uygulama olmaktan ziyade bölgede Rusya’nın ve Çin’in beklentileri doğrultusunda şekil almıştır. Bu bağlamda Rusya Orta Asya’da yoğun olarak güvenlik ve politik unsurları ile var olmaya çalışırken, Çin daha çok ekonomik alanla ilgilenmektedir. Bu durum ise kısa ve orta vadede Çin-Rusya ilişkilerinin “stratejik ortak” başlığı altında ilerleyeceğini göstermektedir.

3.2.2. Çin Halk Cumhuriyeti’nin ve Rusya Federasyonu’nun Bölge Üzerindeki Etkilerinde Şangay İşbirliği Örgütü’nün Rolü

Soğuk Savaş’ın yumuşama dönemine girmesiyle birlikte Çin-Rusya arasındaki sınır sorunlarının çözüme kavuşturulması öne çıkan konulardan olmuştur. Çin-Rusya ilişkisinin ortak bir paydada buluşabilmesi, öncesinde var olan sorunların çözüme kavuşması gerekliliğini ön plana çıkarmaktadır (Akman 2015: 312). Eski Sovyet Cumhuriyetleri sınır sorunu çözümleri için daha önce görüşmeler yapmış ve Eylül 1992’de Minks’te Şangay Beşlisi’nin temelini atmışlardır (Özdaşlı 2012: 109). Fakat ilk durumda Çin’i içermeyen bir kuruluşun varlığının, amaçlanan çözüm için yararlı olmayacağı düşünülmüş ve Çin’in önderliğinde 1996 yılında kurulan Şangay Beşlisi önemli bir bölgesel oluşum olarak yerini almıştır. . Kuruluşun ilk somut adımı ise Çin-Kırgızistan arasındaki sınır sorunlarının çözümünü nihayete edirmek için görüşmelerin başlaması olmuştur (Özdaşlı 2012: 109-110).

Şangay Beşlisi olarak ortaya çıkan oluşum, 1996 yılında Çin, Rusya, Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan arasında “Sınır Bölgelerindeki Askeri Alanlarda Güven Artırıcı

Önlemlere İlişkin Anlaşma'yı imzalamışlardır. Bu anlaşmaya göre ise , askeri konularla ilgili sınırlamalar getirilip, sınır bölgelerde askeri tatbikatların sınırlandırılması, karşılıklı askeri eylemlerin ve sınır bölgelerinde olabilecek askeri eylemlerin engellenmesi, sınırların 100 km yakınında yapılacak olan askeri faaliyetler için bilgi verilmesi gibi sınır sorunlarının çözüme kavuşturulmasına ilişkin kararlar alınmıştır. Bu çerçevede 1998'de Kazakistan'ın eski başkenti Almatı'da yapılan zirvede sınır sorunlarının çözümünde yol katedildiği görülmektedir. Nitekim Kazakistan-Çin arasındaki sınır anlaşmazlığı 1000 kilometre karelik alanın % 56.9'un Kazakistan %43.'in ise Çin'e verilmesiyle çözüme kavuşmuştur. Tacikistan Çin arasındaki sınır sorunu ise Tacikistan'ın Çin'e bir miktar toprak vermesiyle nihayete ermiştir. Böylece Çin, Orta Asya ülkeleri ile sınır sorunlarını olabildiğince hızlı bir şekilde çözüme kavuşturmuştur (Özdaşlı 2012: 111). Almatı Zirvesinde sınır sorunlarına ek olarak ekonomik işbirliği anlaşmaları da örgütün bünyesine dahil edilmiştir. Bölgesel kalkınma vurgusu yapılan görüşmede Kazakistan'dan Batı Çin'e uzanan bir boru hattı inşası da gündeme gelmiştir (Akman 2015: 313).

Dördüncü toplantı 1999 yılında Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te gerçekleştirilmiş ve yoğun olarak döneme damgasını vuran NATO'nun Yugoslavya'yı bombalaması ele alınmıştır. Görüşmede NATO ve beraberindeki ABD eleştirilip kınanırken, Rusya ve Çin'in tek kutuplu dünya düzenine karşı sesleri daha güçlü bir şekilde yükselmiştir. Şangay Beşlisi'nin beşinci görüşmesi Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de düzenlenmiştir. Bu görüşmenin diğerlerinden farkı, toplantıya Özbekistan'ın davet edilmesi olmuştur. Başkan Kerimov tarafından temsil edilen Özbekistan'ın yanı sıra Duşanbe deklarasyonu ile örgüt çeşitli konularla da yetkili statüsü üstlenmiştir. Terörle mücadele, bölgesel güvenlik, ekonomik kalkınma, ayrılıkçı hareketler Çin'in Tayvan, Rusya'nın ise Çeçenistan politikasına destek gibi birçok konu deklarasyon kapsamındadır. Ayrıca Bişkek'te bir antiterör merkezi kurulması konusunda da anlaşma sağlanmıştır (Akman 2015: 313).

2001'de Özbekistan'ın katılımıyla Şangay İşbirliği Örgütü adını alan kuruluş 2002 yılında St. Petersburg'da gerçekleşen ŞİÖ devlet başkanları toplantısında örgütün kuruluş tüzüğü imzalanmıştır.(Ercan 2017: 481-482) Tüzük, örgütün misyonlarını,

ilkelerini, yapısını ve temel faaliyetlerini içermektedir. Örgütün amaçları belgede şu şekilde belirlenmiştir: Üye ülkeler arasında güven ve komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi, ticaret, kültür, teknoloji, ekonomi gibi birçok alanda işbirliğinin sağlanması, bölgede barış ve istikrarın inşası, güvenliğin sağlanması, adil, eşitlikçi bir dünya düzeninin kurulması için çaba sarfetmek (Ercan 2017: 482). Tüzüğün üçüncü taraflara kapalı olmadığı ve organizasyon prensiplerini karşılayan herkese açık olduğunu belirtmesi de aday olmak isteyen diğer ülkeler adına açık kapı bırakılması için önemlidir (Akman 2015: 314). Örgüt, Devlet Başkanları Kurulu, Hükümet Başkanları Kurulu, Dışişleri Bakanları Kurulu, Temsilcilikler Kurulu, Ulusal Koordinatörler Kurulu, Bölgesel Anti-Terör Ajansı ve Sekreterlikten oluşmaktadır (Ercan 2017: 483).

ŞİÖ'nün kuruluşundan bu yana her yıl düzenli olarak yapılan zirvelerde aldıkları kararlar, sınır sorunlarının çözümü ile başlayan fakat yeni misyon ve vizyonlarla devam eden uzun soluklu bir süreci beraberinde getirdiği görülmektedir. Nitekim örgüt kapsamında olan terörle mücadele, ayrılıkçı hareketlerin engellenmesi gibi özellikle Rusya ve Çin nezdinde hayati öneme sahip güvenlik konuları haricinde, ekonomik ilişkiler dahilinde bölgesel kalkınma, işbirliği gibi hem Orta Asya ülkelerinin hem de Rusya ve Çin'in karşılıklı faydacılığa dayalı konuları ve Rusya ile Çin'in örgüt bünyesinde birbirlerinin dış politikadaki hareket alanlarını sınırlayabilme ve denetleyebilme fırsatına sahip olmaları açısından önemlidir. Bu anlamda ŞİÖ'nün kuruluşunun Rusya ve Çin yakınlaşmasında belli başlı nedenler mevcuttur. Bunlardan ilki hiç şüphesiz sınır sorunlarıdır. Çin'in Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Rusya ile sınırları söz konusudur. Bu anlamda işbirliği bölge ülkeleri adına sorunların çözümü için büyük önem arz etmektedir. Özellikle güvenlik alanında bölge ülkeleri ile işbirliği yürütülmesi Çin açısından elzem bir durumdur. Orta Asya ülkeleri ile güvenlik, ticaret ve hidrokarbon kaynaklar gibi öncelikli konuları ilişkilerinde eksen konuma koyan Çin, (Djalılı ve Kellner 2009: 94-95) güvenlik konusunu diğer alanlarda ilerleme kaydedebilmek adına ilk sıraya yerleştirmektedir. Dış politikasında sorunlu bölgelerden olabildiğince uzak durmaya çalışan Beijing yönetimi, çevre politikasında ise güvenliği sağlayabilmek adına uzlaşma seçeneğini öne çıkarmaktadır. Bu bağlamda bölgede güvenliğin sağlanması Çin adına iki açıdan mühimdir; İlk olarak Doğu Türkistan bölgesinin Orta Asya ülkeleri ile olan sınırdaşlığı Çin için rahatsız edici bir durumdur.

Bölge, diğer Orta Asya bölgeleri ile sadece sınırları paylaşmamaktadır. Aynı zamanda dildaşlık, kültürdaşlık, dindaşlık gibi ortak duyguları barındıran unsurları da kapsamaktadır. Bu ortak iletişim bağı olası bir ayrılıkçı durumu tetikleyebilir, Doğu Türkistan'da diğer Orta Asya ülkelerinde olduğu gibi bağımsızlık söylemleri gerçeğe dönüşebilir. Bu ise Çin'in ulusal güvenliği açısından tehdit edici olarak ele alınmaktadır. Diğer yandan Orta Asya ülkelerinde (özellik Fergana vadisi, Kırgızistan ve Tacikistan) var olan terör yapılanmaları ve Afganistan kaynaklı istikrarsızlık oluşturabilecek unsurlar, sadece bölgeyi terörize etmekle kalmayıp Doğu Türkistan üzerinden Çin'i de etkileme gücüne sahiptir. Bölgede herhangi bir istikrarsızlığın oluşumuna karşı tedbir almaya çalışan Çin, öncelikle Orta Asya ülkeleri ile siyasi ilişkileri geliştirmiş ve ekonomik anlamda destekleyecek adımlar atmıştır. 1990 yıllarından itibaren Doğu Türkistan'ı kapsayan bir baskı siyaseti izleyen Çin, sınır dışında ise Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerinde sınırların çizilmesini gündeme getirerek, ayrılıkçı ve radikal hareketlere karşı ortak mücadelenin gerekliliğine vurgu yapmaktadır (Djalılı ve Kellner 2009: 96-98).

Diğer taraftan bölgedeki ayrılıkçı grupların ve terörün varlığı Rusya sınırları içinde cereyan eden Çeçenistan sorunu için de tehlike arz etmektedir. Nitekim Rusya bu konuda oldukça hassas davranmakta ve Orta Asya'daki terör gruplarının Çeçen halk tarafından kabul görmemesi ve ayrılıkçı grupların Çeçenistan'ı da etkilememesi adına bölge ülkeleri ile gerek ikili anlaşmalarla gerek ise örgüt bünyesinde önlem almaktadır. Nitekim bu istekler Şangay Grubu'nun kurulmasına etkendir. Bu bağlamda 2000 yılında Duşanbe zirvesinde bölgenin sorunlarının çözümüne ilişkin yeni adımlar atılmasına karar verilmiştir (Özdaşlı 2012: 113). Bölgedeki üç şeytan olarak adlandırılan ayrılıkçılık, terörizm ve kökten dincilik unsurları ile işbirliği yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca zirvede yayınlanan bildiriyle birlikte Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te terör karşıtı mücadele merkezi kurulması konusunda anlaşmaya varılmıştır (Djalılı ve Kellner 2009: 99). Zirvede ek olarak örgüt üyesi sayısının artmasının güdeme gelmesi ve NATO, Özbekistan, Afganistan gibi ülkelerin gözlemci olarak zirveye katılmaları örgütün prestiji açısından uluslararası alanda olumlu izler bırakmıştır (Özdaşlı 2012: 113).

ŞİÖ bünyesinde Rusya-Çin yakınlaşma nedenlerinin ikincisi ise ABD karşıtlığı, NATO'nun bölgede genişleme arzusu ve çok kutuplu yapı savunuculuğudur. Bu anlamda örgütün 1999'da gerçekleşen Bişkek zirvesinin en önemli özelliği ABD karşıtı seslerin daha yüksek bir tonla ifade edilmesidir. Nitekim dönemin olayları arasında olan NATO'un insani müdahale kapsamında Yugoslavya'ya müdahalesi, iç işlerine karışma olarak ele alındı ve ABD sert şekilde eleştirildi. Ayrıca 2007 yılında Kırgızistan'ın başkenti Bişkek zirvesi sonrası yayınlanan bildiride "Etkili bir küresel güvenlik sistemi yalnızca BM çatısı altında gerçekleştirilebilmesi ve tehditlerle mücadele, çifte standart uygulamaksızın uluslar arası hukukun çizdiği çerçevede yapılmalıdır. Bu kapsamda üyelerin istediği güvenlik yapısı,; uluslar arası ilişkilerde çıkar dengesi gözetecek, her devletin gelişme yolunu bağımsızca seçebilme hakkını garanti edecek, devletlerin uluslar arası ilişkilere eşit şekilde katılımını sağlayacak, din ve medeniyetler arasındaki iletişimi güçlendirecek, politik ve diplomatik araçlarla uluslar arası ve bölgesel anlaşmazlıklar ve krizlerin çözümünü sağlayacak bir mekanizmanın kurulmasına dayanmaktadır. BM Güvenlik Konseyi'nin uluslar arası barışı ve güveni koruma konumu yeniden tasdik edilmelidir." maddesinin eklenmesi ABD'nin Irak müdahalesini dolaylı olarak eleştirerek BM çatısı dışında alınan kararların örgüt tarafından geçerli olmayacağı net bir şekilde ifade edilmiştir (Karaca 2008: 282). ŞİÖ'nün beş temel ilkesinden biri olan iç işlerine karışmama maddesi özellikle Rusya ve Çin dış politikasının prensiplerinden en önemlisini oluşturmaktadır. ABD'nin tek kutuplu dünya düzeni inşa etmeye çalıştığını belirten Çin ve Rusya'nın eleştirilerindeki sertliğin nedeni, kendi ulusal meseleri içerisinde insani müdahaleye konu olabilecek meselelerin varlığıdır. Nitekim Çin'in Doğu Türkistan sorunu ile Rusya'nın Çeçenistan meselesi iki ülke için de hassas konular arasındadır (Özdaşlı 2012: 112). Viladimir Putin 15 Eylül 2014 tarihli açıklamasında ŞİÖ'nün önceliklerini sıralarken uyuşturucu ticareti ile mücadele, terörizmle savaş ve bölgesel güvenliğin sağlanması esaslarını dile getirmesi sahip oldukları hassasiyet bakımından açıklayıcı olacaktır (Güneş 2015: 857).

Öte yandan ŞİÖ'ne, İran'ın gözlemci üye olarak dahil edilmesi, ABD karşıtı tavrını daha net bir şekilde ortaya koymuştur. Francis Fukuyama'nın *Tarihin Sonu* tezi ile liberal kuramların zaferinin ilan edildiği ve Chares Krauthammer'in *Tek Kutuplu An* makalesi ile ABD'nin uluslar arası alandadaki tek güç ilan edilmesine tepki olarak

doğan ŞİÖ, bu tepkisini özellikle Rusya ve Çin cephesinde ortak bir duruş sergileyerek daha güçlü bir şekilde ifade etmişlerdir (Özdaşlı 2012: 108). ABD'nin Kırgızistan ve Özbekistan topraklarında elde ettiği askeri üslere karşılık olarak Çin, örgütün anti terör merkezini Bişkek'ten Taşkent'e taşımasıyla(2004) askeri alanda böylesine önemli bir ülkenin diğer süper güçlerin etki alanında kalmasını istememiş olması (Özdaşlı 2012: 118-119) Çin ve Rusya özelinde ikili ilişkilerde ve örgüt bünyesinde bölgedeki ABD etkisine karşı tutumunu net bir şekilde göstermektedir.

Çin-Rusya ilişkilerinde örgütün etkisinin üçüncü konusunu ise ekonomik çıkarlar oluşturmaktadır. Örgütün ekonomik alandaki misyonu iki ülkeyi yakınlaştırmaktan ziyade Rusya'nın Çin'i kontrol altında tutabilmesi için önemlidir. Beijing , Orta Asya siyasetinde siyasi ilişkileri tamamlayıcı olarak ekonomik ilişkileri de geliştirme yoluna girmiştir. Bölgeye yapılan yatırımlar ile bölgede istikrarın sağlanması hedeflenmektedir. Nitekim aynı durum Çin sınırları içerisinde Doğu Türkistan için de geçerli bir durumdur. Özerk bölge gelişmişlik açısından oldukça ülkenin gerisinde kalan bölgelerdendir. Çin özerk yapıdaki bölgeyi ekonomik unsurlarla destekleyerek ayrılıkçı hareketlerin azalmasını amaçlamaktadır. Bu yüzden hem sınır içerisinde hem de sınır dışında yatırımlar yaparak Orta Asya ve Sincan Özerk Bölgesi açısından istikrar sağlamayı hedeflemektedir. Orta Asya için de bu durum avantajlıdır. Nitekim Çin pazarı Orta Asya ülkelerinin üretimleri ve hammaddeleri için seçenek sunarken, Çin'in tüketim malları, sanayi ve tarım ürünleri de Orta Asya için ticarete önemli bir seçenektir. Ayrıca Çin'in konumundan yararlanmak isteyen Orta Asya ülkeleri Doğu Asya ve Pasifik pazarlarına da ulaşma fırsatı yakalamaktadırlar (Uzmen 2009: 104-105). Fakat Rusya, “yakın çevre” doktrinin bir parçası olarak bölgede etkisini sürdürmek için örgütü bir yardımcı kuruluş olarak görmekte ve örgüte Çin'in bölge ülkeleri üzerindeki ilişkilerini kontrol altında tutmaya çalışacağı (Özdaşlı 2012: 110) bir ortak alan olarak yaklaşmaktadır.

ŞİÖ'ne çıkarları doğrultusunda misyon yükleyen Rusya ve Çin, ortak misyon olan ABD'yi bölgeden uzak tutmak ve terörle mücadele düşüncesi dışında farklılaşmaktadırlar. Rusya, Avrasya Ekonomik Topluluğu çerçevesinde bölge ülkeleri ile ekonomik alanda ilerleme kaydederken, ŞİÖ'ne askeri bir statü yüklemek

istemektedir. Bu bağlamda ekonomik olarak Çin'e, askeri olarak ise ABD'ye zarar verebilecektir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Rusya, ŞİÖ'nü bölgesel güç olma yolunda önemli bir basamak olarak görmektedir. Her ne kadar BM'de beş daimi üyeden biri ve veto yetkisi olsa bile Batı tarafından petrol ihtiyacını karşılayan bir enerji gücü olarak sınırlandırılması Rusya'nın memnun olmadığı bir durumdur. Bu anlamda ŞİÖ Rusya'nın Batı karşısında elini güçlendiren bir kuruluş olarak da yorumlanabilir. Çin ise, sürdürülebilir ekonomisine dayanak aramak için bölgeyi ve dolayısıyla ŞİÖ'nü ekonomik boyutta ele almaktadır (Kamalov 2011: 40). Ekonomik unsurları daha sağlıklı şekilde yürütebilmek için ise bölge güvenliğinin sağlanması ve ulusal güvenlik sorununun çözüme kavuşması şarttır. Bu anlamda ŞİÖ, Çin'in bu hedeflerini gerçekleştirebilmek adına önemli bir kuruluştur. Aynı şekilde bölge ülkelerinin Çin'in dış politikasına karşı temkinli yaklaşımlarına karşılık Çin'in "barışçıl yükselme" anlayışıyla hareket etmesi ve bu edindiği misyonu Orta Asya ülkelerine kabul ettirmesi adına örgütün varlığı önem arz etmektedir.

Şangay İşbirliği Örgütü üyeleri ele alındığında her biri farklı bir etnik ve dini farklılıkları barındırmaktadır. Bu farklılıklar sınır çatışmalarına radikal grupların ortaya çıkmasına ve güvenlik zaafiyeti oluşmasına neden olmaktadır. Tek kutuplu dünya düzenini yürütmeye çalışan ABD 'ye karşı önlem için öncelikli olarak kendi sınır güvenliklerini çözüme kavuşturmak isteyen Çin ve Rusya bölgesel bütünleşme fikrini ortaya atmıştır. İki ülkeyi yakınlaştıran bu fikir Şangay İşbirliği Örgütü'nün kuruluş amacını ortaya koymaktadır. Ayrıca ABD'nin ileri teknolojisini kullanmaktan imtina eden Çin'in, savunma sanayi ihtiyacını Rusya'dan gidermeye karar vermesi iki ülkenin yakınlaşmasına etken bir diğer durumdur. Bu durum Rusya ile yakınlaşma nedeni olarak görülse de bölgeyle ilgili bir Çin, Rusya'nın çıkarlarına ters düşen bir durumdur. Bu anlamda iki ülkenin doğrudan ilişkilerinde ekonomik alan yakınlaşma nedeni olarak görülürken Orta Asya bölgesi söz konusu olduğunda ekonomik çıkarların çatıştığı söylenebilir. Örgüt, iki büyük güç ve doğal kaynak açısından önemli diğer üyelerden oluşmaktadır (Ercan 2017: 484). Bu aynı zamanda birbirlerinin eksiklerini kapatan ve bütünleyen bir yapıyı oluşturmaktadır. Dünyanın en büyük ordusuna sahip olması, yer altı ve yer üstü kaynakların zengin olması, belli düzeyde teknolojinin ve insan gücünün varlığı ve bütün bunların bir üye ülkede bulunmasa bile öteki üyede bulunması bir

bütünlük arz etmektedir (Ercan 2017: 487). Ayrıca gözlemci üyeleri (Afganistan, İran, Belarus, Moğolistan) ile diyalog ortağı üyeleri (Türkiye, Azerbaycan, Sri Lanka, Ermenistan, Kamboçya, Nepal) değerlendirildiğinde ve 2017’de Kazakistan’ın başkenti Astana’da düzenlenen örgütün dönemlik zirvesinde Pakistan ve Hindistan’ın üye statüsü kazanması, ŞİÖ’nün bölgesellikten ziyade kıtasallığa dönüşmesine neden olmuştur (<http://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa>, 22 Şubat 2019’da erişildi).

VI. BÖLÜM

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İki kutuplu yapı, uluslar arası literatüründe pek çok araştırmaya yeni analizler katma adına ilham kaynağı olan bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Teorik çalışmaların genel savlarının deneme yanılmalarla güçlü bir şekilde ortaya konulduğu bu dönem, güvenlik açısından da etkisini hala hissettiren görüşlerin çıkış noktası olmuştur. Aslında güvenlik, insanlığın varolduğu günden bu yana ihtiyaç olarak görülen bir kavram olarak ele alınabilir. İnsanlığın sahip olmak istediği ihtiyaç ise dolaylı olarak toplumun, devletin ve uluslar arası alanın da araştırma kapsamına girmektedir. Bir yerde güvenlikten bahsedebilmek için kişinin, kurumların ya da devletlerin sahip oldukları değerler bütününe karşı bir tehdit durumunun yokluğundan bahsedebilmek mümkün olmalıdır. Fakat güvenlik olgusu aynı zamanda çıkar durumuna da hizmet etmektedir. Analiz birimi farketmeksizin, güvenlik kavramının çıkarları meşrulaştırabilmek, kaynakların elde edilmesini kolaylaştırabilmek ve meşruiyete sahip olmak adına araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda güvenliğin ele alınış şekli, “Hangi değerler için güvenlik ?” soruna verilen çeşitli yanıtlarla belirlenebilir bir durumdur.

“Ne kadar güvenlik?” ve “Hangi zaman periyodunda güvenlik?” sorularına verilen yanıtlar ise bir ülkenin dış politikasının temel argümanları hakkında ipucu vermektedir. Çin dış politikasının en önemli unsurlarından biri olan güvenliğe yaklaşımına bakıldığında geline nokta statükodan yana ve uzun vadeli bir güvenlik anlayışını benimsediğini ifade etmek mümkündür. Nitekim yumuşak güç unsurlarını baskın olduğu görülmekte ve bölgesel/küresel alanda çatışmadan uzak, ilişkilerinde işbirliği seçeneğini ön plana çıkaran ve kurumların bağlayıcılığını benimseyip bölge ülkeleri ile örgütsel bünyede ilişkilerini sağlamlaştıran bir yol izlemektedir. Bu durum nihayetinde ise Çin’in gelişme aşamasını tamamlayıp gelişmiş ülke stüsüne erişmesi

halinde, güç ve güvenlik unsurlarında bir kayma söz konusu olacağı öngörülmektedir. Güç, kazanılması halinde sürdürülmesi gereken ve bunun sonucunda daha fazla gücü gerekli kılan bir olgudur. Örnek olarak, Çin'in ekonomik anlamda güçlü olması onu durağan bir yol izlemekten ziyade daha aktif politikalara yönlendirmektedir. Bu aynı zamanda diğer alanlarda erk sahibi olmasına da zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda Çin'in kullandığı yumuşak gücün belirli bir kullanım süresinin olduğu görülmektedir. Uzun vadede savunmacı ve statükodan yana bir dış politika benimseyen ve ortak fikriyat vurgusu yapan Çin'in amaçlarına ulaşması halinde daha ofansif bir dış politika anlayışına yönelebileceği düşünülebilir. Nitekim geline seviyede bile Çin'in bölgesel olarak çıkarlarına ters düşen konularda sergilediği agresif tutum Çin'in ilerideki dış politika tutumları hakkında ipuçları vermektedir. 2009 yılında Çin'in münhasır ekonomik bölgesinde Çin gemilerinin Amerikan gözetleme gemisi olan Impeccable'yi taciz etmesi, doların baskın gücü karşısında Çin'in büyük yatırımlarının zarar gördüğü durumlarda ABD'yi suçlaması gibi örnekler Çin'in küresel alanda daha baskın bir duruş sergilediğini göstermektedir (Harris 2014: 22). Ayrıca Tayvan konusunda da ABD ile sık sık karşı karşıya gelmekte ve çıkar alanlarında bulunan ülkelere karşı daha sert tutum içerisine girmektedir. Öte yandan çok kutuplu yapının uluslar arası alanda farklı güvenlik sorunlarını beraberinde getirmesi, ülkelerin birbirlerinin niyetlerinden emin olamamaları, yapıdaki anarşik durum devlet politikalarına yansımakta ve gücün statükodan ziyade revizyonist bir boyuta taşınmasını elzem kılmaktadır. Fakat bu durum kısa vadeli değil uzun vadeli bir uygulama neticesinde mümkündür. Çin'in 1978 yılından bu yana izlediği dış politikada çok ciddi kaymalar görülmemekle birlikte eskiye kıyasla inisiyatif alan sorumlu ülke rolündeki davranışlar içerisine girdiği de görülmektedir. Bu durumun günümüz konjonktüründe baskın olarak görülmesi de geçmiş dönemlere kıyasla belli bir aşama kaydettiğini söylemek mümkündür. Bunun gibi adımlar Çin'in hedeflediği seviyeye yaklaşmasıyla doğru orantılıdır. "Kapasiteni gizle, hedefe ulaş" düşüncesiyle hareket eden Beijing yönetimi dikkat çekmeden bölgesel anlamda güç olma yolunda sağlam adımlarla ilerlemektedir. Orta Asya'da başarılı politikalar yürüten Çin, ekonomisini itici güç olarak kullanmakta ve bölgenin ekonomik olarak kaldıraç misyonunu üstlenmiş durumdadır.

Bu bağlamda Çin'in Orta Asya politikaları üç dönemde ele alındığında, bunlardan ilki, 1991-1995 arası dönemdir. Bu dönemde Çin daha çok Doğu Türkistan'ı Orta Asya'daki hakim bağımsızlık havasından uzak tutmak istemekte ve bölge ülkeleri ile ilişkilerini de bu politikası doğrultusunda düzenlemektedir. 1996-2001 arası dönem ise ŞİÖ'nün kurulması ve bölgeye yerleşmesi açısından önemlidir. Çin önderliğinde kurulan örgüt, bünyesine Rusya'yı da katarak hem Rusya'nın tepkisini minimuma indirmek hem de bölgede çok boyutlu bir işbirliği süreci başlatmak adına önemli bir adımdır. 2001 sonrası dönem ise 11 Eylül saldırıları sonrasında Çin'in terörle mücadelesinde çok etkin adımlar attığı ve ABD'nin bölgedeki varlığını hem Doğu Türkistan'da uyguladığı politikalarını daha rahat uygulayabilmek için fırsata çevirdiği hem de bölge ülkeleri üzerindeki etkisini dengeleme çabasında olduğu görülmektedir (Duran ve Purevsuren 2016: 282). Orta Asya bu anlamda Çin için güvenliğin (gerek toprak bütünlüğünü tehdit edebilecek niteliğe sahip güvenlik gerek ise enerji güvenliği açısından) sağlanması adına önemli konuma sahiptir. Çin'in Orta Asya bölgesine yönelik politikası enerji ve güvenlik kapsamında (Kasım 2018) ele alındığında ve daha ayrıntılı incelendiğinde enerji konusunun da güvenlik ile iç içe geçtiği görülmektedir. Nitekim Çin, yükselen ekonomisiyle enerjiye olan ihtiyacını gidermek adına hidrokarbon kaynakları ülkesine getirmek istemektedir. Bunun için ise enerjiyi güvenli bir şekilde temin edebilmek dış politikanın ana misyonlarından birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin de önemi ortaya çıkmaktadır. Bölgenin doğalgaz ve petrol bakımından zenginliği, uranyum ve kömür rezervlerine sahip olması, Çin için oluşan yeni devletlerle öncelikli olarak sınır sorunlarının çözülmesi gereken problemler arasında ilk sıralara yerleştirmesine neden olmuştur. Ayrıca bölgenin bağımsızlığını kazanan yeni üyelerinin içinde barınan radikal gruplar, bölgenin genel anlamda istikrardan uzak yapısı ve terör eylemlerine müsait olması Çin'in güvenlikleştirme kavramını daha dikkatli bir boyutta ele almasına neden olmuştur.

Çin petrol tüketiminin 2025 yılında 14,2 milyon varile ulaşması, 2040 yılında ise enerjinin %87 oranında dışa bağımlı hale gelmesi öngörülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Çin'in enerji ithalini gerçekleştirdiği Ortadoğu ve Afrika seçenekleri olası bir savaş durumunda tehlike altına girmektedir. Bu yüzden Türkistan coğrafyasındaki hidrokarbon kaynaklar Çin açısından elzemdir. Enerji güvenliğini dış politikasında

temel parametre olarak kabul eden Çin, Modern İpek Yolu projesi kapsamında olan Orta Asya Cumhuriyetleri ile alt yapıyı iyileştirirken inşa edeceği ve çeşitlendireceği enerji hatları ve ticari yollar ile işbirliğini arttırmayı ve yanı başında bulunan enerjiyi güvenli bir şekilde tedarik etmeyi hedeflemektedir (<https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/ipekyolunda-ejderhanin-adimlari> , 23 Mart 2019’da erişildi).

Öte yandan ÇHC için Orta Asya, güvenlik konusu dışında yeni dünya düzenindeki konumu ve ulusal/uluslar arası ekonomik gelişimin sürdürülmesi adına da önemlidir. Bazı analistlere göre, Çin’in uluslar arası alanda inisiyatif alıp düzenleyici ve küresel siyasete yön verme konusunda atılan önemli adımlar arasında olan BKBY, başarılı olması durumunda uluslararası alanda yeni bir düzenin öncülüğünü kazanabilme gücüne erişebilecek bir Çin’in oluşumuna yardımcı olacaktır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Orta Asya Çin için aynı zamanda yeni stratejilerinin deneme alanı olarak yorumlanabilir. Fakat başarılı olmak için sağlam bir finansmana ihtiyaç duyulmaktadır. Çin’in Ulusal Reform ve Kalkınma Komisyonu, BKBY girişiminin ilan edildiği 2013’ten bu yana girişim üzerindeki ülkelere 50 milyar doların üzerinde yatırım yapıldığını ve 2014-2016 yılları arasında 304.9 milyar dolarlık inşaat projeleri için anlaşma imzalandığını belirtmiştir (Öğütçü 1 ve Öğütçü 2 2017: 19).

Bir Kuşak Bir Yol girişiminin maliyeti hakkında farklı tahminler ileri sürülse de genel çerçevede 1 trilyon dolardan fazla bir bütçeye mal olması beklenmektedir. Şuana kadar ise ağırlıklı olarak Asya bölgesi olmak üzere 210 milyar dolardan fazla yatırımın gerçekleştiği bilinmektedir. Aynı şekilde Çinli şirketler girişim güzergahındaki ülkelerde 340 milyar dolardan fazla inşaat alanında anlaşma gerçekleştirmiştir. Fakat girişim dahilinde yapılan yatırımlar ve mevzu bahis ülkelere sağlanan yüksek kredilerin kısa vadeli avantajları uzun vadede olumsuz durumların oluşması konusunda ülkeleri endişelendirmektedir. Nitekim Orta Asya ülkelerinden Kırgızistan ve Tacikistan bölgenin gelişmişlik düzeyi en düşük iki ülkesi olarak dış borçlarının yarısından fazlasını Çin’e borçlu olmaları nedeniyle Çin’in “borç tuzağı diplomasisi” yoluyla ülkeler üzerindeki emperyal düşüncelerinin var olması konusunda soru işaretleri oluşturmaktadır (Kuo ve Kommenda 2018, <https://www.theguardian.com/cities/ng->

interactive/2018/jul/30/what-china-belt-road-initiative-silk-road-explainer , 15 Kasım 2018'de erişildi).

Çin, küresel güç olma iddiasını açıkca dile getirilmese de izlediği dış politika, gerçek misyonları için ipucu oluşturmaktadır. Emperyal bir amacı olmadığını iddia etse de Çin'in bölgesel anlamda bir etki politikası yürüttüğü görülmektedir. Orta Asya'nın yeni oluşumunu fırsata çeviren Çin, bölge ülkeleri ile nasıl iletişime geçeceğini de dikkatle analiz etmiştir. Orta Asya'nın ekonomisinin zayıf durumu Çin'in bölgeye yatırımlarını ve ekonomik açıdan bölgeye girişini hızlandıran bir konudur. Orta Asya pazarında önemli bir konumda olan Çin, bölge ülkeleri ile çeşitli alanlarda işbirliği ve ikili ilişkiler içerisindedir. 2016 yılında 3 milyar dolarlık ticaret ile Özbekistan'ın en önemli ticaret ortağı olmayı başaran Çin , Kazakistan'a da 33 anlaşma ile 23,6 milyar dolar kazandırmıştır. 2009 yılından beri ise 30 milyar metre küp gaz ithal ettiği Türkmenistan'a askeri alanda da yardım sağlamaktadır. Kırgızistan'da ise Çin birçok hidroelektrik santrali yapımında finansman ve ortak olarak karşımıza çıkmaktadır (Öğütçü 1 ve Öğütçü 2 2017: 21). Bu bağlamda alt yapı çalışmaları, ikili ticari ilişkiler, örgüt bünyesinde ortak çalışmalar ile bölgedeki ülkelerin güvenini kazanmaya çalışan Çin, diğer taraftan kültürel anlamda da var olma çabasıdadır. Yumuşak gücünü akıllıca kullanan Beijing yönetimi, bölgeye kurduğu Konfüçyüs Enstitüleri ile de Çince'nin ulusal sınırlar dışına çıkmasına katkı sunmaktadır (Maimaiti 2016: 52). Çin'in bölgede yürütmeye çalıştığı siyasete ise hiç kuşkusuz BKBY girişimi ivme kazandıracaktır. Girişim, kapsadığı güzergahlar göz önünde bulundurulduğunda Orta Asya kilit bölge olarak görülmektedir. Bu yüzden gerek kültürel gerek ekonomik unsurları yumuşak güç olarak kullanan Beijing yönetimi, kullandığı araçlar neticesinde ise bölgesel olarak kalkınmaya hizmet edip güvenlik alanına da yatırım yapmaktadır. Barış için kalkınma fikrine hizmet eden dış politikası sayesinde sahip olduğu ulusal sorunların kamuoyundaki etkisini azaltıp gündem değiştirme stratejisi benimsemektedir.

Çin'in ulusal güç unsurlarına bakıldığında bunların başında hiç şüphesiz nüfus gelmektedir. 1.384 milyar nüfusa sahip Çin, Dünya nüfusunun %14'nü kapsamaktadır. Fakat nüfus kontrol politikaları nedeniyle Çin'de nüfus yaşlanmakta ve artış hızı gerilemektedir. Diğer taraftan ülkenin ekonomik anlamda büyümesi, sahip olduğu döviz

rezervleri, Dünya'nın üretim üssü sayılması ve doğrudan yabancı yatırımların hedef ülkesi olması açısından önemlidir. Ekonomisinin ihracat üzerine kurulu olması, diğer devletler tarafından tenkit edilmekte olup, büyüyen ekonominin gelir paylaşımı noktasındaki eşitsizlikleri ise ülkede sorun teşkil etmektedir. Yolsuzluklar, sosyal güvence sorunları da ulusal meselelerin içindedir. Öte yandan Dünya'nın en kalabalık ordusuna sahip olan Çin, Asya'da en çok muharip gemiye sahip ülke olsa da faaliyet noktasında sınırlı güce sahiptirler. Ordunun modernizasyonu için Çin, ilerleme kaydetmektedir. Belli derinliğin altına inebilen denizaltılar, radara yakalanmayan casus uçakları gibi askeri anlamda elini güçlendiren alanlarda gelişme göstermektedir (Ataman 2014: 61-62). Bütün eksiklikleri ve artı yönde ilerlediği alanlar göz önüne alındığında Çin, bölgesel ve sonrasında ise küresel hegemon güç adayı için güçlü bir rakiptir. Nihayetinde ülkenin uzun bir süre güvenlik konularına ağırlık vereceği öngörülmektedir. Nitekim güç kazanan ve bu gücü geliştirme çabasında olan bir ülkenin birden fazla rakibinin olması anlaşılır bir durumdur. Çin, rakiplerinin gelişme sürecine etkisini en aza indirmek adına yumuşak güç unsurlarını aktif bir şekilde kullanmakta ve aynı zamanda bu unsurlar neticesinde uluslar arası alana güven ihraç etmektedir. Oluşturulan güven durumu, Çin'in özellikle komşu ülkelerle ilişkilerini etkilemektedir. Her fırsatta emperyal amaçlar beslemediğini dile getiren Çin yönetiminin, "barışçıl yükselme" söyleminin hegemon güç olma düşüncesini gerçekleştirmek adına önemli bir slogan olduğu ve bu söylemin hedeflerine ulaşan bir Çin'de yerini ofansif bir dış politika anlayışına bırakacağı öngörülmektedir.

KAYNAKLAR

KİTAP KAYNAKLARI

- Akgül Durakçay, Fulya (2014). “Uluslar arası İlişkilerde Liberal Yaklaşımlar ve Güvenlik Anlayışı”. *Uluslar arası İlişkilerde Güvenlik: Teorik Değerlendirmeler*. Drl. Emre Çıtak ve Osman Şen. İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık. 7-22.
- Baldwin, David A. (1997). “Güvenlik Kavramı”. *Uluslar arası Güvenlik Sorunları*. Drl. Kamer Kasım, Zerrin A. Bakan. Ankara: ASAM Yayıncılık. 1-36.
- Bayır, Özgün Erler (2013). “Soğuk Savaş Sonrasında Güvenliğe Yönelik Teorik Tartışmalar”. *Uluslar arası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*. Ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar. İstanbul: Beta Yayıncılık. 171-189.
- Burchill, Scott (2013). “Liberalizm”. Çev. A. Aslan, Muhammed A. Ağcan. *Uluslar arası İlişkiler Teorileri*. Ed. Burchill, Scott, Linklater, Andrew, Devetak, Richard, Donnelly, Jack, Nardin, Terry, Paterson, Matthew, Reus-Smit, Christian, True, Jacquı. İstanbul: Küre. 81-117.
- Demir, Sertif, Varlık, Ali Bilgin (2013). “Realist ve Liberal Teorilerde “Güç” Anlayışı”. *Uluslar arası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*. Ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar. İstanbul: Beta Yayıncılık. 67-87.
- Djalılı, Mohammed-Reza, Kellner, Thierry (2009). *Yeni Orta Asya Jeopolitiği: SSCB’nin Bitiminden 11 Eylül Sonrasına*. Çev. Reşat Uzman. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.

- Donnelly, Jack (2013). “Realizm”. Çev. A. Aslan, Muhammed A. Ağcan. *Uluslar arası İlişkiler Teorileri*. Ed. Burchill, Scott, Linklater, Andrew, Devetak, Richard, Donnelly, Jack, Nardin, Terry, Paterson, Matthew, Reus-Smit, Christian, True, Jacqu. İstanbul: Küre. 49-80.
- Ercan, Arda (2017). “Şangay İşbirliği Teşkilatı ve Türkiye İlişkileri”. *21.Yüzyılda Asya-Pasifik*. Ed. Sanem Özer, Senem Atvur, Ramazan İzol. Ankara:Şeçkin Yayıncılık. 481-493.
- Griffiths, Martin, C. Roach, Steven, Salamon, M. Scott (2011). *Uluslar arası ilişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*. Çev. Cesran. Ankara.
- Harris, Stuart (2014). *Çin Dış Politikası*. Çev. Aslan Yavuz Şir. İstanbul: Matbuat Yayın Grubu.
- Jinping, Xi (2017). *Çin’in Yönetimi*. Çev. Foreign Language Press. Ankara: Kaynak Yayınları.
- Karaca, R. Kutay (2008). *Güç Olma Stratejisi Çin: Soğuk Savaş Sonrası Türkiye- Çin İlişkileri*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Kasım, Kamer (2016). “Türkmenistan Dış Politikası”. *Türkmenistan*. Ed. Kamer Kasım. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi. 97-129.
- Kasım, Kamer (2017). “The impact of the US Rebalancing Policy toward Asia Pacific on International Relations in the region”. *Overcoming Controversies in East Asia*. Ed. Tomasz Kaminski. Poland: Lodz University Press. 175-190.
- Körpe, Özgür (2013). “Doğu Türkistan’da Yeni Nesil Çatışmanın İki Boyutu: Şiddet Dışı ve Silahlı Mücadelelere İlişkin Stratejik Bir Analiz”. *Asya’da güvenlik Sorunları ve Yansımaları*. Dr. Kutay Karaca. Ankara: Bilgesam Yayınları. 15-56.

- Nogayeva, Ainur (2011). *Orta Asya’da ABD, Rusya ve Çin Stratejik Denge Arayışları*. Ankara: USAK Yayınları.
- Oğuzlu, Tarık (2014). “Liberalizm”. *Uluslar arası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram, ve Konular*. Ed. T.Kardaş, A.Balcı. İstanbul: Küre Yayınları. 97-107.
- Sancak, Kadir (2016). *Uluslar arası İlişkilerde Güç Kavramı ve Yumuşak Güç*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Sarı, Yaşar (2016). “Türkmenistan’ın Enerji Politikaları”. *Türkmenistan*. Ed. Kamer Kasım. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi. 153-194.
- Tzu, Sun (2012). *Savaş Sanatı*. Çev. Hasan İlhan. 9.Basım. Ankara: Tutku Yayınevi.
- Waltz, N. Kenneth (2015). *Uluslar arası Politika Teorisi*. Çev. Osman S. Binatlı. Ed. Çınar Özen. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Varol, Sevim Tuğçe (2013). “Mearsheimer ve Waltz’ın Realist Bakışı”. *Uluslar arası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*. Ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar. İstanbul: Beta Yayıncılık. 33-66.

MAKALE KAYNAKLARI

- Alperen, Ümit (2018). “Bir Kuşak Birr Yol” Girişimi ve Çin’in Orta Asya Politikası”. *Bilgi Strateji* 19 (10): 17-38.
- Akman, Halil (2015). “Şangay İşbirliği Örgütü’nün Oluşumunda Rusya-Çin İlişkileri ve İlişkilerinin Problemleri”. *Uluslar arası Sosyal Araştırma Dergisi* 37 (8): 311-326.

- Askeroğlu, Sabir (2017). “Rusya-Çin Stratejik Ortaklığının Küresel Boyutu”. *Avrasya Dünyası 1*: 57-59.
- Ataman, Banu (2014). “Yükselen Güç Çin’in Küresel ve Bölgesel Politikaları”. *Strateji Yazıları 1: Milli Güvenlik Perspektifinden İç ve Dış Meseleler. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği*: 59-74.
- Azer, Özlem Arzu (2012). “Çin’in Enerji Güvenliği Bağlamında Kafkasya ve Orta Asya Politikası”. *International Conference on Eurasian Economics*, 233-240.
- Bakan, Zerrin Ayşe (2007). “Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Güvenlik Teorileri ve Türkiye’nin Yeni Güvenlik Algılamaları”. *21. Yüz Yıl Ekim/Kasım*: 35-50.
- Bilgin, Pınar (2010). “Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları”. *Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi 8* (14): 69-96.
- Brauch, Hans Günter (2008). “Güvenliğin Yeniden Kavramlaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”. Çev. M. Aydın. *Uluslararası İlişkiler 18* (5): 1-47.
- Buzan, Barry (2008). “Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi”. Çev. B. Yavuz. *Uluslararası İlişkiler 18* (5): 107-123.
- Buzan, Barry ve Hansen, Lene (2009). *The Evolution Of International Security Studies*. New York: Cambridge University Press.
- Buzan, Barry ve Waever, Ole (2003). “Regions and Powers: The Structure of International Security”. Cambridge University Press.
- Chan, Thomas (2018). “The Political economy of oil and gas in Cenrtal Asia”. *One Belt One Road Research Institute*.

- Chen, Xiangming ve Fazilov, Fakhmiddin (2018). “Re-Centering Central Asia: China’s “New Great Game” in the old Eurasian Heartland”. *Palgrave Communications* 4 (71): 1-12.
- Çakan, Varis (2017). “Yeni İpek Yolu Projesi: Beklentiler, Sorunlar ve Gerçekler”. *Asya Araştırmaları Dergisi* 1 (1): 35-52.
- Demirtepe, M. Turgut ve Özertem, Hasan Selim (2013). “Yükselen Tehdit Algısı Karşısında Çin’in Yumuşak Güç Siyaseti”. *Bilig* 65: 95-118.
- Duran, Hasan, Purevsuren, Nyambayar (2016). “Güvenlik, Enerji ve Pazar Ekseninde Çin’in Orta Asya Politikası”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 49: 281-294.
- Durdular, Arzu (2016). “Çin’in “Kuşak-Yol” Projesi ve Türkiye-Çin İlişkilerine Etkisi”. *Avrasya Etütleri* 49: 77-97.
- Güneş, Ergin (2011). “Amerika Birleşik Devletleri’nin Çin ve Rusya Örneğinde Asya Politikaları”. *E-Journal Of New World Sciences Academy* 2 (6): 342-355.
- Güneş, Ergin (2015). “Çin-Rusya İlişkilerindeki Asimetrik Denge ve Amerika Birleşik Devletleri”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi* 4 (70): 839-867.
- Fedorenko, Viladimir (2013). “The New Silk Road Initiatives In Central Asia”. *ReThink Paper* 10: 1-36.
- Iqbal, Musharaf ve Afridi, Manzoor Khan (2017). “New Great Game In Central Asia: Conflict, Interest and Strategy of Russia, China and United States”. *Dialogue* 3 (12): 229-246.
- Ismayılov, Elnur ve Budak, Türkan (2015). “Bağımsızlık Sonrası Özbekistan’ın Enerji Politikası”. *BİLGESAM Analiz* 1203: 1-7.

- İşyar, Ömer Göksel (2008). “Günümüzde Uluslar arası Güvenlik Stratejileri: Kavramsal Çerçeve ve Uygulama” *Akademik Bakış* 3 (2): 1-42.
- Kalkan Küçüksolak, Övgü (2012). “Güvenlik Kavramının Realizm, Neorealizm ve Kopenhag Okulu Çerçevesinde Tartışılması”. *Turan-Sam* 14 (4): 202-208.
- Kamalov, İlyas (2011). “ Rusya’nın Orta Asya Politikaları”. *Ahmet Yesevi Üniversitesi, İnceleme Araştırma Dizisi* 2.
- Kasım, Kamer (2018). “Türkistan’da Rusya-Çin Rekabeti: Bölgesel ve Küresel Yansımaları”. *20. Yüzyılın Başlarından Günümüze Türk Dünyasındaki Siyasî, İktisadî ve Kültürel Gelişmeler Uluslararası Sempozyumu*, Almatı/Kazakistan.
- Kasım, Kamer (2015). “Turkey-Taiwan Relations in the Context of Turkey’s Asia Pasific Policy”. *Uluslararası İlişkiler* 45 (12): 84-100.
- Karabulut, Andaç, Değer, Filiz (2015). “Uluslar arası İlişkilerde Güvenlik Kavramı ve Realist Yaklaşım Genel Bakış”. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (2): 69-79.
- Karagöl, Erdal Tanas (2017). “Modern İpek Yolu Projesi”. *SETA Perspektif* 174.
- Klimes, Ondrej (2017). “China’s Culturel Soft Power: The Central Concept İn the Early Xi Jinping Era”. *Acta Universitatis Carolinae Philologica* 4: 127-150.
- Kodaman, Timuçin ve Gonca, İsa Burak (2016). “Jeoekonomik Hayaller: Çin’in Yeni İpek Yolu Girişimi’nin Orta Asya’da Algısı”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 5 (5): 1251-1261.
- Küçükşahin, Ahmet ve Akkan, Tamer (2007). “Değişen Güvenlik Algılamaları Işığında Tehdit ve Asimetrik Tehdit”. *Güvenlik Straetejileri Dergisi* 5: 41-66.

- Lifan, Li ve Ding, Shiwu (2004). “Geopolitical Interest Of Russia, The U.S. And China In Central Asia”. *Central Asia and Caucasus* 3 (27): 139-146.
- Mariani, Benardo (2013). “China’s Role and Interest In Central Asia”. *SaferWorld*.
- Mearsheimer, John J. (1990). “Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War”. *International Securty* 1 (15): 5-56.
- Mearsheimer, John J. (2006). “China’s Unpeaceful Rise”. *Current History* 105: 160-162.
- Nogayeva, Ainur (2012). “ABD, Rusya ve Çin’in Nüfus Mücadelesinde Orta Asya: Araçlar ve Süreçler”. *Bilig* 62: 183-204.
- Norling, Nicklas (2007). “China And Russia: Partners with Tensions”. *Policy Perspectives* 1 (4): 33-48.
- Okur, Mehmet Akif (2017). ““Bir Kuşak, Bir Yol” Projesi’nin Jeopolitiği, Türk Kuşağı ve Uygurlar”. *Akademik Hassasiyetler*. 45-54.
- Oliphant, Craig (2013). “Russia ‘s Role and Interests in Central Asia”. *SaferWorld*.
- Öğütçü, Can ve Öğütçü, Mehmet (2017). “China’s Expanding Energy and Geopolitical Linkages with Central Asia and Russia: Implications for Businesses and Governments”. *OCP Policy Center*. 9-32.
- Özdaşlı, Esme (2015). “Çin’in Yeni İpek Yolu Projesi ve Küresel Etkileri”. *Turkish Studies* 10 (14): 579-596.
- Özdaşlı, Esme (2012). “Çin ve Rusya Federasyonu’nun Perspektifinden Şangay İşbirliği Örgütü”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6 (4): 108-122.

- Özdemir, Haluk (2008). “Uluslar arası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 3 (63): 113-144.
- Özel, Cengiz (2018). “Yumuşak Güce Bütünsel Bakış”. *Güvenlik Bilimleri Dergisi* 7 (1): 1- 27.
- Öztürk, Gülnihal Altın (2013). “Uluslar arası Çatışma Bölgeleri: Doğu Türkistan ve İnsan Hakları İhlalleri”. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi* 1 (1).
- Peyrouse, Sebastien (2016). “Discussing China: Sinophilia and Sinophobia in Central Asia”. *Journal of Eurasian Studies* 1: 14-23.
- Pipinashvili, David (2011). “Sino-Russian Geopolitical Interests in Central Asia and South Caucasus”. *Bulletin of the Georgian National Academy of Science* 2 (5): 144-148.
- Somuncuoğlu, Anar (2011b). “Rusya’nın Orta Asya Politikasının Ekonomik Boyutu”. *21. Yüzyıl* 25: 77-83.
- Somuncuoğlu, Anar (2011a). “Rusya’nın Orta Asya Politikasında Güvenlik: İç Güvenlik Krizlerinde Müdahale”. *21.Yüzyıl* 26: 29-36.
- Somuncuoğlu, Anar (2016). “Kazakistan- Rusya İlişkilerinde Coğrafi Tahayyüller”. *Gazi Türkiyat* 19: 95-121.
- Targay, Koray (2018). “Bakü-Tiflis-Kars (BTK) Demiryolu Bağlantısı: İpek Yolu Girişimi Kapsamında Hazar Geçişli Orta Koridor Güzergahındaki Konumu; Türkiye İçin Önemi”. *Avrasya Dünyası* 2 : 38-41.

Wolfers, Arnold (1952). “ “National Security” as an Ambiguous Symbol”. *Political Science Quarterly* 4 (67): 481-502.

Yıldırım, Sevilay (2014). “Rusya’nın Avrasya Politikasında Yumuşak Güç: İmkankar ve Sınırlar”. *Uzmanlık Tezi. Ankara: T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı.*

Yılmaz, Sait (2007). “Güçsüz Güç”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 5: 67-104.

İNTERNET KAYNAKLARI

Akçam, Mehmet (2017). “Doğu Türkistan ve Uygur Türkleri: Unutulan Akrabalık”, (<https://www.stratejikortak.com/2017/01/uygur-turkleri.html>, 1.04.2019’da erişildi.)

Argın, Mehmet Fatih (2016). “Çin’in Enerji Güvenliği Politikaları”, <https://www.ilimvemedeniyyet.com/cinin-enerji-guvenligi-politikalari.html> , 15.11.2018’de erişildi.)

Argın, Mehmet Fatih (2017). “Çin’in Orta Asya Enerji Politikaları” , (<https://www.ilimvemedeniyyet.com/cinin-orta-asya-enerji-politikalari.html>, 15.11.2018’de erişildi.)

Atabey, Aziz Dolu (2018). “Tarihi İpek Yolu Projesi ve Doğu Türkistan”, (<http://www.turansam.org/makale.php?id=12906> , 15.11.2018’de erişildi).

Atlı, Altay (2012). “Mearshiemer İle Çin Üzerine”, (<http://www.sarkekspressi.com/2012/01/mearsheimer-ile-cin-uzerine/> , 15.11.2018’de erişildi).

Atlı, Altay (2015). “Çin Ekonomisinde Dönüşüm Sancıları”, (<http://www.sarkekspressi.com/2015/09/cin-ekonomisinde-donusum-sancilari/> 15.11.2018’de erişildi).

Baumgartner, Pete (2017). “China’s Massive ‘One Road’ Project Largely Bypasses Russia, But Moscow Still On Board”, (<https://www.rferl.org/a/russia-china-one-belt-one-road-project-putin-xi/28579849.html>, 15.01.2019’da erişildi.)

Bozkurt, Giray Saynur (2013). “Kırgızistan’ın Küresel ve Bölgesel Güçler ile İlişkilerine Genel Bakış”, (http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/26751/kirgizistanin_kuresel_ve_bolgesel_gucler_ile_iliskilerine_genel_bakis, 18.04.2019’da erişildi.)

Buyanov, Sergei (2013). “Atasu- Alashankou Oil Pipeline Set to Reach Full Capacity”, (<https://astanatimes.com/2013/12/atasu-alashankou-oil-pipeline-set-reach-full-capacity/> , 09.02.2019’da erişildi.)

Chen, Qimao (2007). “Çin’in Yeni Güvenlik Anlayışı ve Politikası”. Çev. Duygu Ergen, (http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/628/cinin_yeni_guvenlik_anlayisi_ve_politikasi, 15.11.2018’de erişildi).

Choudhury, Mridusmita (2017). “What is One Road, One Belt in China?”, (<https://www.quora.com/What-is-One-Belt-One-Road-in-China> , 15.11.2018’de erişildi).

Congar, Kerem (2018). “Tacikistan Dünya’nın en yüksek hidroelektrik santralının açılışını yaptı”, (<https://tr.euronews.com/2018/11/16/tacikistan-dunyanin-en-yuksek-hidroelektrik-santralinin-acilisini-yapti> , 27.02.2019’da erişildi.)

Düğün, Turgay (2013). “İpek yolu’nda “Ejderha’nın Aımları”, (<https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/ipekyolunda-ejderhanin-adimlari> , 18.04.2019’da erişildi.)

Düğen, Turgay (2012). “Kırgızistan’ın demokrasiye giden taşlı yollarında bir hükümet daha değişti”. (<https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/kirgizistanin-demokrasiye-giden-tasli-yollarinda-bir-hukumet-daha-degisti> , 18.04.2019’da erişildi.)

Düğen, Turgay (2013). “Rusya’nın Türkistan Hamleleri 2: Özbekistan’ı Kazanmak”. (<https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/rusyanin-turkistan-hamleleri-2-ozbekistani-kazanmak>, 16.11.2018’de erişildi.)

Ergünsü, Umut (2016). “İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu” Girişimi’ni Gerçekleştirmenin Zorlukları-1”, (<http://www.cinhh.com/ipek-yolu-ekonomik-kusagi-ve-21-yuzyil-deniz-ipek-yolu-girisimini-gerceklestirmenin-zorluklari-1/> , 15.11.2018’de erişildi.)

Ergünsü, Umut (2016). (“İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu” Girişimi’ni Gerçekleştirmenin Zorlukları-1”, (<http://www.cinhh.com/ipek-yolu-ekonomik-kusagi-21-yuzyil-deniz-ipek-yolu-girisimini-gerceklestirmenin-zorluklari-2/>, 15.11.2018’de erişildi.)

Ergünsü, Umut (2017). “İpek Yolu’nun Yeniden Canlandırılması ve Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İşbirliğine Etkileri”, (https://www.researchgate.net/publication/320831472_Ipek_Yolu'nun_Yeniden_Canlandirilmasi_ve_Turkiye-Cin_Halk_Cumhuriyeti_Isbirligine_Etkileri , 16.11.2018’de erişildi.)

Habibbeyli, Arastü (2015). “Yeni Dünya Düzeninde Çin”, (<http://politikaakademisi.org/2015/03/15/yeni-dunya-duzeninde-cin/> , 15.11.2018’de erişildi.)

Isakov, Abdrasul (2017). “Özbekistan’ın Dış Politika Önceliği: Orta Asya Cumhuriyetleri”, (<https://ankasam.org/ozbekistanin-dis-politika-onceligi-orta-asya-cumhuriyetleri/> , 18.04.2019’da erişildi.)

- Jianxi, Liu (2015). “Kazakh plan ties in with ‘One Road and One Belt’ policy”, (<http://www.globaltimes.cn/content/917297.shtml> , 27.02.2019’da erişildi.)
- Karaağaçlı, Abbas (2010). “Kırgızistan’ın Geleceğinde Dış Yatırımların Önemi” (<http://www.bilgesam.org/incele/192/-kirgizistan%E2%80%99in-geleceginde-dis-yatirimlarin-onemi/#.XLjQ0jAzbIV>, 18.04.2019’da erişildi.)
- Kuo, Lily ve Kommenda, Niko (2018). “ What is China’s Belt and Road Initiative?”, (<https://www.theguardian.com/cities/ng-interactive/2018/jul/30/what-china-belt-road-initiative-silk-road-explainer>, 15.11.2018’de erişildi.)
- Lelyveld, Michael (2018). “China Nears Limit on Central Asian Gas”, (https://www.rfa.org/english/commentaries/energy_watch/china-nears-limit-on-central-asian-gas-06252018100827.html , 18.04.2019’da erişildi.)
- Nicolsky, Alexey (2018). “Hazar Denizi’ne Hukuki Statü: Rusya, İran, Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan 20 Yıl Sonra Anlaştı” (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45161710> , 27.02.2019’da erişildi.)
- Nogayeva, Ainur (2018). “ Rusya’nın Orta Asya Politikaları Nasıl Değerlendirilmeli?”, (<http://www.sde.org.tr/videolar/rusyanin-orta-asya-politikalari-nasil-degerlendirilmeli-doc-dr-ainur-nogayeva-sd-tv-6380> , 15.11.2018’de erişildi.)
- Oseledko, Vyacheslav (2018). “Construction set to begin this year on CASA-1000 regional power line”, (http://central.asia-news.com/en_GB/articles/cnmi_ca/features/2018/02/07/feature-02 , 18.04.2019’da erişildi.)
- Örmeci, Ozan (2017). “Doç. Dr. Kutay Karaca ile Çin Halk Cumhuriyeti Mülakatı”, (<http://ydemokrat.blogspot.com/2017/11/doc-dr-kutay-karaca-ile-cin-halk.html>, 15.11.2018’de erişildi.)
- Spiparna Pathak (2015). “The “Peace” in China’s Peaceful Rise”, (<https://www.e-ir.info/2015/10/15/the-peace-in-chinas-peaceful-rise/> , 15.11.2018’de erişildi.)

Peyrouse, Sebastien (2016). “Central Asia’s Tortured Chinese Love Affair”, (<http://www.eastasiaforum.org/2016/11/30/central-asias-tortured-chinese-love-affair/>, 15.01.2019’da erişildi.)

Somuncuoğlu, Anar (2011). “Rusya-Orta Asya İlişkilerinde Kollektif Güvenlik”, (<https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/rusya-orta-asya-iliskilerinde-kolektif-guvenlik>, 16.11.2018’de erişildi.)

Uysal, Onur (2014). “Kazakhstan-Turkmenistan-Iran railway to open today”, (<https://railturkey.org/2014/12/03/kazakhstan-turkmenistan-iran-railway/>, 19.04.2019’da erişildi.)

Ünlü, Didem Eryar (2017). “Karşınızda Çin’in Küresel ‘Yenilenebilir’ Büyümesi”, (<https://www.dunya.com/surdurulebilir-dunya/karsinizda-cinin-kuresel-yenilenebilir-buyumesi-haberi-345221> , 15.11.2018’de erişildi.)

Wenwen, Wang (2014). “ Silk Road Economic Belt Concept Pushes Trade , Investment between China, Central Asia”, (<http://www.globaltimes.cn/content/868211.shtml>, 15.11.2018’de erişildi.)

Yılmaz, Meşküre (2010). “Kazakistan’ın Dış İlişkileri”, (<https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/kazakistanin-dis-iliskileri> , 16.11.2018’de erişildi.)

Zhendong, Pu (2013). “Border Trade Center Serves As China’s Gateway To Kazakhstan”, (http://www.chinadaily.com.cn/china/2013xivisitcenterasia/2013-09/09/content_16953217.htm# , 14.11.2018’de erişildi.)

Zhiqun, Zhu (2015). “China’s AIIB And ‘One Belt One Road’: Ambitions And Challenges”, (<https://www.chinadialogue.net/article/show/single/en/8231-China-s-AIIB-and-One-Belt-One-Road-ambitions-and-challenges>, 15.11.2018’de erişildi.)

“Wang Yi: Mongolia is an Important Cooperation Partner in the Processes of the Joint Construction of the ‘Belt and Road’” (2017), (https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1440552.shtml, 15.01.2019’da erişildi.)

“The Second Meeting of China-Türkmenistan Cooperation Committee Held in Beijing” (2012), (https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3245_664372/3247_664376/t957299.shtml, 14.11.2018’de erişildi.)

“Hazar Bölgesi Enerji Kaynakları” (2017), (<http://www.cografyabilimi.gen.tr/hazar-bolgesi-enerji-kaynaklari/>, 27.02.2019’da erişildi.)

“Rusya’ya bir darbe daha” (2016), (<http://ekonomi.haber7.com/dunya-ekonomisi/haber/1760463-rusyaya-bir-darbe-daha>, 27.02.2019’da erişildi.)

“Türkmenistan, Avrupa’ya Doğalgaz Sevkiyatı İçin Adımını Attı” (2015), (<https://www.haberler.com/turkmenistan-avrupa-ya-dogalgaz-sevkiyatı-icin-7994159-haberi/>, 27.02.2019’da erişildi.)

“Brüksel’de Trans Hazar doğalgaz boru hattı projesi görüşüldü” (2018), (**Hata! Köprü başvurusu geçerli değil.**, 27.02.2019’da erişildi.)

“Rusya’dan Trans Hazar boru hattı için tüm ülkelerin onayı şart açıklaması” (2018), (<https://enerjigunlugu.net/icerik/28847/rusyadan-trans-hazar-boru-hatti-icin-tum-ulkelerin-onayi-sart-aciklamasi.html>, 27.02.2019’da erişildi.)

“A new coalition will hold conference on closing U.S. foreign military bases –January 12-14 (2018)”, (<https://wilpfus.org/news/updates/new-coalition-will-hold-conference-closing-us-foreign-military-bases-january-12-14>, 19.04.2019’da erişildi.)

“Atasu-Alashankou” (http://www.kcp.kz/projects/atasu_alashankou?language=en, 09.02.2019’da erişildi.)

“Private Participation in Infrastructure Database” <https://ppi.worldbank.org/snapshots/project/sangtuda-1-hydropower-plant-6540> , 27.02.2019’da erişildi.)

“Vision And Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st- Century Maritime Silk Road” (2015), (http://en.ndrc.gov.cn/newsrelease/201503/t20150330_669367.html , 15.11.2018’de erişildi.)

“Xi Jinping Meets With Russia President Viladimir Putin” (2014), (https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/sqdah/t1127299.shtml, 15.11.2018’de erişildi.)

“President Gurbanguly Berdiymuhamedov: Foreign Policy of Türkmenistan is Aimed at Creating Favorable Conditions for International Development and Promotion of National Interest in the Global Arena” (<https://www.mfa.gov.tm/en/articles/118> , 15.11.2018’de erişildi.)

“China Focus: China, Kazakhstan move closer with Belt&Road cooperation” (2017), (http://www.xinhuanet.com/english/2017-06/09/c_136353535.htm, 15.01.2019’da erişildi.)

“Over 500 Confucius Institütes founded in 142 countries, regions” (2017), (http://www.chinadaily.com.cn/china/2017-10/07/content_32950016.htm, 27.02.2019’da erişildi.)

“A New Colition Will Hold Conference On Closing U.S. Foreign Military Bases” (2018). <https://wilpfus.org/news/updates/new-coalition-will-hold-conference-closing-us-foreign-military-bases-january-12-14> , 27.02.2019’da erişildi.)

“About China, Turkmenistan, Uzbekistan, Krgyzstan, Kazakhstan”, (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html>, 16.11.2018’de erişildi.)

“International Energy Outlook 2018: Energy Implications of China’s Transition Toward Consumption-led Growht”, (https://www.eia.gov/outlooks/ieo/china/pdf/china_summary.pdf, 16.11.2018’de erişildi.)

“BP Statistical Review of World Energy” (2018), (<https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf> , 16.11.2018’de erişildi.)

“Türkmenistan Ülke Raporu” (2012), (<http://birlesmismarkalar.org.tr/file/hedef-ulke-raporlari/Turkmenistan.pdf> , 16.11.2018’de erişildi.)

“ “Beyaz Akım” Çekmecede Kalır”, (http://diplomatikgozlem.com/_haber/-beyaz-akim-cekmecede-kalir- , 27.02.2019’da erişildi.)

“Çin-Kazakistan arası Tren Seferleri Artıyor (2017)”, (<http://www.kazakistan.kz/cin-kazakistan-arasi-tren-seferleri-artiyor-1/> 18.04.2019’da erişildi.)

“Çin’den Kırgızistan’a 5 Milyon Dolar (2011)”, (<http://www.milliyet.com.tr/cin-den-kirgizistan-a-5-milyon-dolar/dunya/haberdetay/10.04.2011/1375797/default.htm>, 18.03.2019’da erişildi.)

“Kırgızistan’a yapılan doğrudan yabancı yatırımlar azaldı (2018)”, (<http://old.qha.com.ua/tr/turk-dunyasi/kirgizistan-a-yapilan-dogrudan-yabanci-yatirimlar-azaldi/173697/> , 18.04.2019’da erişildi.)

“Central Asia-China Gas Pipeline” (https://www.sourcewatch.org/index.php/Central_Asia-China_Gas_Pipeline , 18.04.2019’da erişildi.)

“Presedent Xi Jinping meets Kazakh PM (2018)”, (https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/wshd_665389/t1615648.shtml , 18.04.2019’da erişildi.)

“China Kazakhstan vow to dovetail development strategies (2018)” , (https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/wshd_665389/t1615649.shtml , 18.04.2019’da erişildi.)

“Kırgızistan ile Çin arasında 10 belge imzalandı (2018)”, (<http://kabar.kg/tur/news/k-rg-zistan-ile-cin-aras-nda-10-belge-imzaland/> , 18.04.2019’da erişildi.)

“Wang Yi: Break the New Ground for the Development of the Shanghai Cooperation Organization (SCO) (2019)”, (https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/wshd_665389/t1640617.shtml , 18.04.2019’da erişildi.)

“Wang Yi: Eliminate Interference and Promote China-Kyrgyzstan Relations for Greater Development (2019)”, (https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/wshd_665389/t1640616.shtml , 18.04.2019’da erişildi.)

“Wang Yi Holds Talks with Foreign Minister Chingiz Aidarbekov of Kyrgyzstan (2019)”, (https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/wshd_665389/t1640600.shtml , 18.04.2019’da erişildi.)

“Çin, Orta Asya’da Enerji liderliğine yürüyor (2017)”, (<https://avim.org.tr/tr/Bulten/CIN-ORTA-ASYA-DA-ENERJI-LIDERLIGINE-YURUYOR>, 18.04.2019’da erişildi.)

“Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolu projesi Taşkent’te görüşüldü (2017)”, (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cin-kirgizistan-ozbekistan-demiryolu-projesi-taskentte-gorusuldu/1016616>, 18.04.2019’da erişildi.)

“Özbekistan-Çin İlişkileri (2017)”, (<https://avim.org.tr/tr/Bulten/OZBEKISTAN-CIN-ILISKILERI-1>, 18.04.2019’da erişildi.)

“Kazakistan’a 240 milyar \$ yabancı yatırım (2017)”, (<https://www.dunya.com/dunya/kazakistana-240-milyar-dolarlik-yabanci-yatirim-haberi-363315>, 18.04.2019’da erişildi.)

“East-West Roads Project (Almaty-Korgos Section): Western Europe –Western China International Transit Corridor (CAREC-1b)”, (<http://projects.worldbank.org/p128050/east-west-roads-western-europe-western-china-international-transit-corridor-carec-1b?lang=en> , 18.04.2019’da erişildi.)

“Özbekistan ile Çin arasındaki ticaret hacmi rekor seviyeye ulaştı (2018)”, (<http://old.qha.com.ua/tr/turk-dunyasi/ozbekistan-ile-cin-arasindaki-ticaret-hacmi-rekor-seviyeye-ulasti/164636/> 18.04.2019’da erişildi.)

“Kazakistan Hakkında”, (<http://www.mfa.gov.kz/tr/istanbul/content-view/informatsiya-o-kazakhstane> , 18.04.2019’da erişildi.)

“Orta Asya’da hidroelektrik gerilimi tırmanıyor (2017)”, (<http://stephaber.com/ekonomi/orta-asyada-hidroelektrik-gerilim-tirmaniyor/>, 18.04.2019’da erişildi.)

“Rusya, Çin’le Karşılıklı Ticaret hacmini 2024’e kadar 200 milyar \$’a çıkarmak istiyor (2018)”, (<https://tr.sputniknews.com/rusya/201809271035408885-rusya-cin-latin-amerika-hindistan-2024-ticaret/> , 19.04.2019’da erişildi.)

“Gazprom, Kırgızistan’da gaz altyapısını satın aldı (2013)”, (<https://www.enerjigunlugu.net/gazprom-kirgizistanda-gaz-altyapisi-satin-aldi-4373h.htm>, 18.02.2019’da erişildi.)

“İşte Rus-Çin Ortak Yapımı Craic CR 929 (2018)”, (<http://www.airkule.com/haber/ISTE-RUS-CIN-ORTAK-YAPIMI-CRAIC-CR929/31915> , 19.04.2019’da erişildi.)

“Direction of Trade Statistics, International Monetary Fund (2018)”, ([file:///C:/Users/Fatma/Downloads/Direction%20of%20Trade%20Statistics%20\(DOTS\),%20Yearbook%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Fatma/Downloads/Direction%20of%20Trade%20Statistics%20(DOTS),%20Yearbook%20(2).pdf) , 19.04.2019’da erişildi.)

“CNN: Çin, Dış Yardımı, ABD dış yardımını Aşıyor (2017)”, (<https://www.haberler.com/cnn-cin-dis-yardimi-abd-dis-yardimini-asiyor-10120986-haberi/>, 19.04.2019’da erişildi.)

“Çin’in Dünya’ya Açılma Girişimi: Bir Kuşak Bir Yol (2018)”, (<https://medium.com/@bogaziciaam/%C3%A7inin-d%C3%BCnyaya-a%C3%A7%C4%B1lma-giri%C5%9Fimi-bir-ku%C5%9Fak-bir-yol-7556a0ae0388>, 19.04.2019’da erişildi.)

“New Silk Road milestone: More Traffic Eastbound to Chongqing in 2018 (2019)”, (<https://www.railfreight.com/specials/2019/01/08/europe-bound-traffic-from-chongqing-china-booms-in-2018/?gdpr=accept>, 30.04.2019’da erişildi.)

“Hu Jintao Holds Talks with His Turkmenistan Counterpart Berdymukhamedov (2007)”, (https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3245_664372/3247_664376/t342413.shtml , 02.05.2019’da erişildi.)

“Hazar Denizi’ne Hukuki Statü: Rusya, İran, Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan 20 yıl sonra anlaştı (2018)”, (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45161710>, 02.05.2019’da erişildi.)

“Kırgız-Çin Devlet Sınırındaki Torugart ve Irkeştam Hudut Kapılarının Çalışma Saatlerini Uzatma Konusu Ele Alındı.”, (<http://old.kabar.kg/tur/society/full/11019> , 21.07.2019’da erişildi.)

TEZ KAYNAKLARI

Bağcı, Merve (2015). *Başlangıçtan Günümüze Kazak-Çin Sınır Sorunları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bazarov, Dauren (2013). *Bağımsızlık Sonrası Kazakistan’ın Petrol Politikası ve İktisadi Gelişimi (1991-2011)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Maimaiti, Zulipiya (2016). *Uluslar arası İlişkilerde Yumuşak Güç ve Çin’in Yumuşak Gücü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yandaş, Osman Gökhan (2005). *Emerging Regional Security Complex in Central Asia: Shangai Cooperation Organization (SCO) and Challenges Of The Post 9/11 World*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi.